Клавдія Кілінська
Мирослав Заячук

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Клавдія Кілінська, Мирослав Заячук

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

The Ministry of Education and Science of Ukraine
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Klavdiia Kilinska, Myroslav Zaiachuk

TOURISM IN UKRAINE AND EUROPE: HISTORY AND THE PRESENT

Study Manual

Chernivtsi
Chernivtsi National University
2024

УДК 338.48(477+4736+438+439+478+498)(075.8)
К 392

Рекомендовано ченою радою
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 7 від 29.04.2024 р.)

РЕЦЕЗЕНТИ:

Кузишин Андрій Васильович доктор географічних наук, професор, декан географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Сич Віталій Андрійович доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені Іллі Мечнікова

Безручко Любомир Степанович кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка

Кілінська К.Й., Заячук М.Д.

К 392 Туризм в Україні та Європі: історія та сьогодення : навч. посіб. / Клавдія Кілінська, Мирослав Заячук. Чернівці : Чернівец. нац. ун -т ім. Ю. Федьковича, 2024. 476 с.

ISBN 978-617-8703-30-1

У навчальному посібнику розкриваються основні теоретико-методичні засади дослідження туризму в Україні та країнах, які межують з Україною, наведена функціонально-просторова характеристика становлення туризму, суспільно-географічного аналізу країн Європи та України, охарактеризовані рекреаційно-туристичні ресурси України та країн-сусідів України, запропонований аналіз найкреативніших видів туризму досліджуваної території Європи, визначені проблемні та перспективні питання туристичної сфери.

Для фахівців у галузі туризму, рекреації, географії, викладачів та студентів спеціальностей 242 Туризм і рекреація, 106 Географія, 073 Менджмент та 014.07 Середня освіта (географія).

УДК 338.483.1:712 (477.85)

ISBN 978-617-8703-30-1

© Кілінська К.Й., Заячук М.Д., 2024
© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА		**10**
Розділ 1. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ		**14**
1.1.	Історичні етапи розвитку туризму в світі та Україні	14
1.2.	Організований туризм кінця XIX – початку XX ст., зародження туристично-екскурсійної справи на західноукраїнських землях	20
1.3.	Історія становлення спортивного туризму у Прикарпатті	22
1.4.	Кримський гірський клуб	23
1.5.	Готельна справа в Україні на зламі другої половини XIX – початку XX століття	26
1.6.	Туризм в Україні у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.)	30
1.7.	Перші туристичні товариства у Західній Україні	35
1.8.	Відновлення туристично-екскурсійної діяльності наприкінці 40-х – початку 50-х років	41
1.9.	Створення перших туристичних об'єднань і міжнародних організацій	45
Список використаних джерел		50
Розділ 2. ПОЛЬЩА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		**51**
2.1.	Суспільно – географічний аналіз Польщі	51
2.2.	Історичний нарис Польщі	56
2.3.	Історія туризму в Польщі	58
2.4.	Розвиток масового туризму у Польщі у XIX – першій половині XX століття	81
2.5.	Природні рекреаційно-туристичні ресурси	94
2.6.	Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси	102
2.7.	Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси	113
2.8.	Кулінарні уподобання	126
Список використаних джерел		122

Розділ 3. РУМУНІЯ: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		**138**
3.1.	Історія становлення туризму в Румунії	138
3.2.	Суспільно-географічний аналіз Румунії	149
3.3.	Лікувально-оздоровчий туризм в Румунії	160
3.4.	Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси Румунії	169
3.5.	Історико-культурні ресурси Румунії	174
3.6.	Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси	181
3.7.	Головні гірськолижні курорти Румунії	192
3.8.	Кулінарні уподобання	197
3.9.	Сучасні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності України та Румунії	197
Список використаних джерел		203
Розділ 4. СЛОВАЧЧИНА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		**206**
4.1.	Суспільно-географічний аналіз Словаччини	206
4.2.	Історичний нарис Словаччини	210
4.3.	Туристична сфера Словаччини	212
4.4.	Природні рекреаційно-туристичні ресурси	215
4.5.	Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси	220
4.6.	Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси	229
4.7.	Кулінарні уподобання	243
4.8.	Рекреаційно-туристичні об'єкти і ресурси Братислави	245
Список використаних джерел		254
Розділ 5. УГОРЩИНА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		256
5.1.	Суспільно-географічний аналіз Угорщини	256
5.2.	Історичний нарис Угорщини	265
5.3.	Туризм в Угорщині	275
5.4.	Природно-рекреаційні об'єкти і ресурси	277
5.5.	Історико-культурні об'єкти і ресурси	282
5.6.	Соціально-економічні об'єкти і ресурси	289

5.7.	Кулінарні уподобання	307
5.8.	Термальні купальні Будапешта	309
Список використаних джерел		316
Розділ 6. МОЛДОВА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		**318**
6.1.	Суспільно-географічний аналіз Молдови	318
6.2.	Історичний нарис Молдови	325
6.3.	Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси	328
6.4.	Історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси	331
6.5.	Соціально-економічні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси	336
6.6.	Сучасні аспекти туризму Молдови	337
6.7.	Пріоритетні види туризму	344
6.8.	Кулінарні уподобання	347
Список використаних джерел		354
Розділ 7. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ		**355**
7.1	Туристичний район: загальні положення	355
7.2	Волинський туристичний район	359
7.3	Подільський туристичний район	367
7.4	Столичний туристичний район	375
7.5	Слобожанський туристичний район	388
7.6	Донецький туристичний район	399
7.7	Придніпровський туристичний район	403
7.8	Приазовський туристичний район	411
7.9	Причорноморський туристичний район	424
7.10	Кримський туристичний район	437
7.11	Карпатський туристичний район	458
Список використаних джерел		316
Післямова		**471**

CONTENTS

FOREWORD		**10**
CHAPTER 1. DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE		**14**
1.1.	Historical stages of tourism development in the world and Ukraine	14
1.2.	Organised tourism in the late 19th and early 20th centuries, the emergence of tourist and excursion business in western Ukraine	20
1.3.	History of sports tourism in the Carpathian region	22
1.4.	Crimean Mountain Club	23
1.5.	Hotel business in Ukraine at the turn of the second half of the 19th – early 20th century	26
1.6.	Tourism in Ukraine in the Interwar Period (1918 – 1939)	30
1.7.	The first tourist associations in Western Ukraine	35
1.8.	Restoration of tourist and excursion activities in the late 40s and early 50s	41
1.9.	Establishment of the first tourism associations and international organisations	45
References		50
CHAPTER 2. POLAND: RECREATIONAL AND TOURIST CHARACTERISTICS		**51**
2.1.	Socio-geographical analysis of Poland	51
2.2.	A historical outline of Poland	56
2.3.	History of tourism in Poland	58
2.4.	The development of mass tourism in Poland in the 19th and first half of the 20th century	81
2.5.	Natural recreational sites and resources	94
2.6.	Historical and cultural sites and resources	102
2.7.	Socio-economic sites and resources	113
2.8.	Culinary preferences	126
References		132

CHAPTER 3. ROMANIA: RECREATIONAL AND TOURIST CHARACTERISTICS		**138**
3.1.	The history of tourism in Romania	138
3.2.	Socio-geographical analysis of Romania	149
3.3.	Medical and health tourism in Romania	160
3.4.	Natural recreational and tourist sites and resources in Romania	169
3.5.	Historical and cultural sites and resources	174
3.6.	Socio-economic sites and resources	181
3.7.	The main ski resorts of Romania	192
3.8.	Culinary preferences	197
3.9.	Modern aspects of recreational and tourist activities in Ukraine and Romania	197
References		203
CHAPTER 4. SLOVAKIA: RECREATIONAL AND TOURIST CHARACTERISTICS		**206**
4.1.	Socio-geographical analysis of Slovakia	206
4.2.	A historical outline of Slovakia	210
4.3.	The tourism industry in Slovakia	212
4.4.	Natural recreational sites and resources	215
4.5.	Historical and cultural sites and resources	220
4.6.	Socio-economic sites and resources	229
4.7.	Culinary preferences	243
4.8.	Recreational and tourist facilities and resources in Bratislava	245
References		254
CHAPTER 5. HUNGARY: RECREATIONAL AND TOURIST CHARACTERISTICS		**256**
5.1.	Socio-geographical analysis of Hungary	256
5.2.	A historical outline of Hungary	265
5.3.	The tourism industry in Hungary	275
5.4.	Natural recreational sites and resources	277
5.5.	Historical and cultural sites and resources	282
5.6.	Socio-economic sites and resources	289
5.7.	Culinary preferences	307
5.8.	Thermal baths of Budapest	309
References		316

CHAPTER 6. MOLDOVA: RECREATIONAL AND TOURIST CHARACTERISTICS		**318**
6.1.	Socio-geographical analysis of Moldova	318
6.2.	A historical outline of Hungary	325
6.3.	Natural recreational sites and resources	328
6.4.	Historical and cultural sites and resources	331
6.5.	Socio-economic sites and resources	336
6.6.	Modern aspects of tourism in Moldova	337
6.7.	Priority tourism types	344
6.8.	Culinary preferences	347
References		316
CHAPTER 7. TOURIST RESOURCES OF UKRAINE: NOWADAYS		**355**
7.1	Tourist district: general provisions	355
7.2	Volyn tourist district	359
7.3	Podilskyi tourist district	367
7.4	Capital tourist district	375
7.5	Slobozhanskyi tourist district	388
7.6	Donetsk tourist district	399
7.7	Prydniprovskyi tourist district	403
7.8	Pryazovia tourist district	411
7.9	Black Sea tourist district	424
7.10	Crimean tourist district	439
7.11	Carpathian tourist district	458
References		469
Afterword		**471**

ПЕРЕДМОВА

Туристична сфера – найбільша сфера світового господарства, яка сьогодні швидко розвивається. Темпи її зростання майже вдвічі перевищують темпи зростання інших напрямів економіки, входить до складу трьох найвищих першочергових експортних напрямів, поступаючись лишень нафтопереробній промисловості та автомобілебудуванню.

Туризм є одним із найбільш рентних сфер світового господарства і його значення зростає з кожним роком. Тому вивчення туристичних ресурсів великих регіонів світу, створення об'єктивної їх характеристики та обліку має велике наукове та практичне значення. Зазначені аспекти визначили проблему проведеного дослідження, яка укладається у створенні рекреаційно-туристичної характеристики України та країн Європи, які межують з Україною і є її партнерами у розвитку рекреаційно- туристичної сфери.

Питання становлення, розвитку та функціонування туристичної сфери досконало вивчені науковцями України та європейських країн. Однак проведення конструктивного аналізу історичних, сучасних і перспективних засад функціонування туристичного природокористування розглядається багатьма вченими з різних наукових позицій, які висвітлюють окремі питання туризму. Тому основним завданням стало створення комплексної характеристики туристичної сфери господарювання низки країн Європи та України з позиції аналізу трьох складових рекреаційно-туристичного природокористування: природного, історико-культурного та соціально-економічного та виявлення всіх можливих ресурсів, які представляють туристський інтерес і забезпечують певну функціональність та розвиток Європи, викласти до рангу важливих певні проблемні питання розвитку туризму та обґрунтувати їх вирішення.

Туризм розглядається як суспільний феномен, складна соціоеколого-економічна система, яка охоплює географічні, соціокультурні, екологічні, економічні, організаційно-правові аспекти, процеси і явища, пов'язані з комфортним та безпечним подорожуванням.

Навчальний посібник сприяє набуттю таких програмних результатів:

- знати і розуміти основні форми і види туризму, їх поділ;
- пояснювати особливості організації рекреаційно-туристичного простору;
- аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал території;
- аналізувати, просувати та реалізовувати туристичний продукт;
- організовувати процес обслуговування споживачів туристичних послуг та інших.

Інформаційною базою проведеного дослідження стали власні авторські багаторічні дослідження туристичної сфери України та країн Європи, які знайшли своє відображення у наукових публікаціях, дані Всесвітньої туристичної організації, Світового банку, наукові публікації іноземних авторів та Інтернет-джерела. Картографічні матеріали надані ДНВП «Картографія».

Автори відкриті до дискусій стосовно висвітлення запропонованих питань у навчальному посібнику та вбачають у цьому прогресивний шлях наукового пізнання туристичної сфери.

FOREWORD

The tourism sector is the largest sphere of the global economy, rapidly developing today. Its growth rates are nearly twice as high as those of other economic sectors, making it one of the top three primary export sectors, only trailing behind the oil refining industry and automotive manufacturing.

Tourism is one of the most lucrative sectors of the global economy, and its significance is growing each year. Therefore, the study of tourist resources in large regions of the world, the creation of their objective characteristics, and accounting for them have significant scientific and practical importance. These aspects have identified the problem of the conducted research, which lies in the development of a recreational and tourist profile for Ukraine and the European countries bordering Ukraine, which are its partners in the development of the recreational and tourist industry.

The issues of formation, development, and functioning of the tourism sector have been thoroughly studied by researchers in Ukraine and European countries. However, the conduct of a constructive analysis of historical, contemporary, and prospective principles of tourism land use is considered by many scholars from various scientific perspectives, addressing specific tourism-related questions. Therefore, the main task of the proposed monograph is to create a comprehensive characterization of the tourism sector of several European countries and Ukraine, from the standpoint of analyzing three components of recreational and tourist land use: natural, historical-cultural, and socio-economic. The goal is to identify all possible resources that represent tourist interest, ensure specific functionality, and contribute to the development of Europe. The monograph aims to elevate certain problematic issues of tourism development to importance and justify their resolution.

Tourism is considered as a social phenomenon, a complex socio-ecological and economic system that covers geographical, socio-cultural, environmental, economic, organisational and legal aspects, processes and phenomena related to comfortable and safe travel.

The study guide contributes to the acquisition of the following programme outcomes:

- know and understand the main forms and types of tourism, their division;
- explain the peculiarities of organising recreational and tourist space;
- analyse the recreational and tourist potential of the territory;
- analyse, promote and sell a tourist product;
- organise the process of servicing consumers of tourist services and others.

The research is based on the authors' own multi – year studies of the tourism sector in Ukraine and European countries, which have been reflected in scientific publications. The information is complemented by data from the World Tourism Organization, the World Bank, scientific publications by foreign authors, and online publications. Cartographic materials were provided by SSPE «Картографія».

The authors are open to discussions regarding the presentation of the proposed issues in the monograph and see it as a progressive path in the scientific understanding of the tourism sector.

Розділ 1

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Історичні етапи розвитку туризму в світі та Україні
1.2. Організований туризм кінця XIX – початку XX ст., зародження туристично-екскурсійної справи на західноукраїнських землях
1.3. Історія становлення спортивного туризму у Прикарпатті
1.4. Кримський гірський клуб
1.5. Готельна справа в Україні на зламі другої половини XIX – початку XX століття
1.6. Туризм в Україні у міжвоєнний період (1918-1939 рр.). Створення централізованої системи управління туризмом
1.7. Перші туристичні товариства у Західній Україні
1.8. Відновлення туристично-екскурсійної діяльності наприкінці 40-х – початку 50-х рр.
1.9. Створення перших туристичних об'єднань і міжнародних організацій
Список використаних джерел

1.1. Історичні етапи розвитку туризму в світі та Україні

Всю історію розвитку туризму можна розділити на чотири етапи:

Перший етап (з найдавніших часів до 1841 р.). Це початковий етап розвитку туризму. Цілком очевидно, що попередницею сучасної туристичної (у нинішньому розумінні цього слова) подорожі була будь-яка мандрівка, яку здійснювали наші предки. Основним чинником, що спонукав їх до мандрівки, були потреба освоєння нових зручних територій для помешкання та різноманітних видів діяльності, бажання пізнати оточуючий світ.

Найдавнішим видом транспорту можна вважати човен. Первісна людина, як правило, створювала собі житло біля

річок, озер, морів. Це давало їй можливість не тільки мати продукти харчування, яких багато у водоймах, але, завдяки пересуванню з одного місця до іншого, знайомитися та освоювати оточуючий світ, знаходити місцевості з комфортними умовами життя. Первісні люди створювали перші комунікації, засоби пересування, прокладали шляхи, вчилися орієнтуватися на місцевості. Усе це закладало підвалини майбутніх подорожей на далекі відстані.

Однак певної системи організації мандрівок ще не існувало. Подорожі у стародавньому світі мали стихійний і примусовий характер. Здебільшого, це були міграції до сприятливих місць проживання.

Перший етап становлення туризму ознаменувався виходом першого пароплаву на р. Рейн (1816 р.) (він називався „Принц Орлеанський"), першим потягом (Велика Британія, 1825 р.), який рухався за допомогою парової тяги.

В результаті розвитку суспільства, виникнення товарно-грошових відносин, розподілу праці та виокремлення осіб, що не були зайняті в суспільному виробництві та управлінні, з'явилися категорії людей, які постійно подорожували. Отож, перший етап розвитку подорожей і туризму характеризувався такими рисами:

1) розвиток торгівлі, що сприяв соціально-економіч ному розвиткові суспільства і задоволенню потреб людини у пізнанні оточуючого світу, інших народів, налагодженню економічних, культурних і політичних відносин між ними. З історії ми знаємо, що багато купців були водночас і мореплавцями, і вченими. Серед них можна назвати відомого мореплавця, венеціанського купця XIII ст. Марко Поло, який залишив нащадкам книгу спогадів про культуру та побут народів Сходу. Книга довгий час була керівництвом для складання географічних карт;

2) розвиткові подорожей сприяв розвиток різних релігій у різні епохи, особливо в епоху Середньовіччя. Виконання віруючими релігійних канонів, призначень і прочанство сприяли тому, що для прочан створювалися необхідні умови для помешкання, харчування, транспортування та ознайомлення зі святинями (перше

екскурсійне обслуговування). Тобто, це були перші туристичні послуги. Прикладом цього може бути Києво-Печерська лавра, яка, для обслуговування прочан у XVII ст. використовувала бібліотеку церковних книг, трапезну та «гостьові будинки» – своєрідні готелі, у яких, крім основних послуг надавалися послуги лікування (були сформовані лікарські трав'яні збори на випадок захворювання туриста). У той час прочани були однією з найзахищеніших категорій подорожуючих у питаннях збереження здоров'я та життя. Цьому сприяли сам статус прочанина та різні заходи, до яких вдавалися організатори прочанства (різні релігійні ордени та місії; наприклад, організацією прочанства займався Мальтійський орден);

3) розвиток культури і мистецтва. Природньо, що з'явилася певна категорія подорожуючих з метою знайомства зі звичаями, культурою, визначними пам'ятками мистецтва, а також дещо інша категорія мандрівників – ті, що прагнули отримати освіту в інших країнах, вивчити чи удосконалити іноземні мови;

4) пізнання людиною природи призвело до відкриття нових земель, місць з унікальним кліматом, цілющих мінеральних джерел, які поліпшують здоров'я людини, що, у свою чергу, сприяло розвиткові оздоровчих подорожей;

5) збільшення частки вільного часу в суспільстві. Вільний час надає людині не тільки можливість відновлення своєї життєвої сили, але й сприяє раціональному і корисному пізнанню оточуючого світу, дозволяє займатися улюбленою справою, виховувати дітей, молодь, використовуючи досвід і досягнення минулих поколінь.

Зазначимо, що більшість подорожей були здебільшого стихійними і вимушеними. На цьому етапі їх можна класифікувати за *засобами пересування* (пішохідні мандрівки, використання транспортних засобів, тощо). За *мотиваційним чинником* подорожі поділялися на пізнавальні, розважальні, оздоровчі, торгівельні, дослідницькі, прочанство, військові походи, морські експедиції.

Незважаючи на розвиток окремих напрямів туризму, розширення спектру цілей подорожей (і навіть – на

проведення окремих заходів та будівництво спеціальних об'єктів для відпочинку, лікування, харчування, розваг для подорожуючих) туризм на початковому етапі не був організованим, не мав комерційної спрямованості. Деякі комерційні заходи окремих осіб та організацій, які допомагали у здійсненні подорожей, носили відособлений характер. Системною організацією таких заходів ніхто не займався.

XVIII століття характеризується тим, що туризм епізодично існував, але не був цілеспрямованою діяльністю. Така ситуація спостерігалася майже в усіх розвинених країнах до другої половини XIX ст. Але, незважаючи на те, що туризм на першому етапі розвитку не був окремою галуззю економіки та всеохоплюючим масовим явищем у суспільстві і доступним для більшості населення, він все таки виконував суспільні функції: пізнавальну; економічну; соціокультурну; рекреаційну (оздоровчу); політичну; виховну.

Другий етап (1841-1914 рр.) ознаменувався становленням організованого туризму, яким займалися перші туристичні установи та організації. Прикладом є рейси „Східного експресу" (1883 р.), які починалися з Франції (м. Париж), проходили повз Північні Альпи і завершувалися у Константинополі. Розвиток промисловості призвів до виникнення та використання нових транспортних засобів, які ставали дедалі доступними для подорожі і подорожуючих. Прикладом є Велика Британія, у якій були створені перші туристичні організації. Їх діяльність швидкими темпами розповсюджувалася за межі країни, а першим організатором подорожі для значної кількості туристів був Томас Кук, англієць за походженням. Його перші туристичні атракції можна згрупувати наступним чином:

1) 1841 р.: будучи Головою товариства тверезості, Т. Кук організовує подорож з Лейстера до Лафборо;

2) 1851 р.: керівник поїздки на Першу міжнародну промислову виставку, яка відбувалася у Лондоні;

3) 1855 р.: організатор першої закордонної поїздки туристів на Всесвітню виставку в Парижі;

4) 1856 р.: організатор закордонної поїздки туристів до інших європейських держав;

5) 1866 р. і у наступні роки: на круїзних суднах відправляє групи англійських туристів до США;

6) 1882 р. очолює першу навколосвітню подорож.

Томас Кук – людина, яка захоплювалася туризмом і подорожами. Він не лише організовував і очолював туристичні подорожі, але професійно керував туристичною організацією, укладав договори зі залізничними й пароплавними компаніями, готелями та ресторанами (комплекс послуг для подорожуючих включав транспортне обслуговування (залізничний транспорт), харчування для учасників туру, екскурсію), вивчав попит, складав маршрути поїздок і програми перебування туристів, тобто, висловлюючись сучасною мовою, займався маркетингом і менеджментом туризму, методично допомагав створити перший у світі туристичний довідник (1856 р.) що містив відомості про 8 тис. готелів Великобританії.

Рекреаційно-туристична діяльність виявила як для самого Т.Кука, так і для багатьох інших підприємців, новий перспективний, фінансово вигідний вид діяльності, який впродовж наступних 20-ти років сприяв становленню і розвиткові туристичних організацій. Поняття «туризм» і «турист», які вперше з'явилися на початку XIX століття, суспільство почало розуміти як до окрему галузь господарства. Про це йдеться у Вебстерському словнику англійської мови: *tourist* – «той, хто здійснює поїздку заради власного задоволення, або розширення культурного кругозору» (*one who makes a tour for pleasure or culture*).

Таким чином, важливими ознаками другого етапу становлення туризму були:

1) виникнення нових видів транспорту а відповідно подорожі стали комфортними, швидкими; будувалися дороги, створювалися нові засоби комунікації;

2) туризм формується як окремий елітний вид відпочинку аристократії, службовців, вищих і середніх військових чинів, інтелігенції, буржуазії;

3) розбудовувалася туристична інфраструктура (туристичні фірми, готелі, заклади харчування, транспортні агенції);

4) з'явилися фахівці в галузі туризму (менеджери туризму, туристичні агенти, екскурсоводи, гіди, інструктори);

5) створювалися нові туристичні центри, курортні райони і комплекси. Туристична галузь у цей період перебувала у процесі становлення.

Третій етап (1914-1945 рр.) характеризується створенням індустрії туризму. Для нього характерні такі риси:

1) туризм існує як окрема галузь господарства;

2) формується туристична індустрія;

3) з'являються державні та міжнародні туристичні організації, що засвідчує вихід туризму на державний та міжнародний рівні;

4) офіційно встановлюються відпустки, які дозволяють здійснювати подорожі людям, працюючим на виробництві;

5) розширюється географія туристичних подорожей.

Четвертий етап (1945 р. – наші дні) – це етап масового туризму та глобалізації туристичної індустрії і характеризується такими рисами:

1) значне зростання добробуту населення та збільшення частки вільного часу;

2) встановлення обов'язкових оплачуваних відпусток для працюючих на державному рівні;

3) активно функціонує та розвивається туристична індустрія;

4) туризм стає головною галуззю господарського комплексу багатьох країн;

5) створюються та функціонують міжнародні туристичні організації;

6) туризм стає масовим світовим явищем, яке доступне для більшості громадян розвинених країн;

7) туризм стає одним із чинників глобалізаційних процесів у світі.

Простеживши етапи розвитку туризму, можна помітити, що чим вищий рівень добробуту і культури суспільства, тим більше населення віддає перевагу туризму як засобу використання вільного часу.

Запропонована етапізація розвитку туризму є загальноприйнятою в Україні та світі. Її притримуємося і

ми. Однак, пропонуємо більш детальний аналіз виникнення, розвитку та функціонування туризму в Україні, як унікального суспільного явища зі своєю давньою історією і сучасною креативною структурою.

Кінець XIX – початок XX ст. ознаменувався історичними подіями. Під час австро–угорського періоду відбуваються значні позитивні туристичні зміни у суспільному житті України: створюються підприємства для громадських подорожей в усі країни світу (підприємство Леопольда Ліпсона, 1885 р.); у Києві, Одесі, Харкові та інших містах України друкуються перші спеціалізовані журнали («Екскурсійний вісник», «Шкільні екскурсії і шкільний музей»); організовуються Товариства велосипедистів-туристів (Київ, Харків, Полтава, Катеринослав, Кам'янець–Подільський, Одеса та ін. міста); розвивається гірський туризм (Кримський гірський клуб з філіями у Ялті, Севастополі, 1890 р.).

1.2. Організований туризм кінця XIX – початку XX ст., зародження туристично-екскурсійної справи на західноукраїнських землях

У кінці XIX – початку XX ст. на західноукраїнських землях відбувається зародження туристично-екскурсійної справи. Основним мотиватором цього процесу стає зростання зацікавленості населення до природних умов, історичних подій, культурних надбань, що формувалися протягом багатьох десятків і сотень років. Туризм стає основною формою та способом пізнання території рідного краю. Ініціаторами таких мандрів стали студенти Галичини, що цікавилися етнічною самобутністю краю, народними звичаями, фольклором, тощо. Центрами розвитку туризму стають духовні семінарії, університети. До цього напряму вивчення рідного краю долучаються науковці, письменники, літератори, які працювали у закладах освіти і науки. Це:

1) Яків Головацький та Іван Вагилевич (у 1832 р. здійснили подорож до Польщі, де у селі Дзиків Тарнобжецького повіту досліджували слов'янські й українські рукописи, грамоти, зібрали етнографічні матеріали);

2) Омелян Партицький займався вивченням археологічного і краєзнавчо – етнографічного матеріалу, рекомендував розширити місця відпочинку для мешканців використовуючи околиці м.Львова, видав серію науково-популярних статей «Образи Руси Галицької». Основні його рукописи – «Подорожньо-етнографічні записки» (1887 р.), етнографічний опис «З життя волинського люду» (1860 – 1870-ті рр.), нариси «Страдецька печера», «Жерло Парашка», «Могила Остапова», «Камінь Святого Петра», «Крехівський монастир», «Образ Поділля» та «Руїни стародавніх замків на Поділлі», розробив маршрут для подорожі в околицях м.Львова: Рава-Руська – Домажир – Страдч – Шкло – Верещиця – Крехівський монастир – Глинське – Завадів;

3) Іван Нечуй-Левицький, який у 1866-1878 рр. досліджував Поділля та Волинь, перебував на педагогічній роботі у Польщі (міста Каліш і Седлець), Кишиневі. Перший його подорожній нарис – «Мандрівка на українське Підлясся» (1872 р.). Вивчав пам'ятки культури, мову, одяг та побут лемків;

4) Іван Франко, організував «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу», згодом – «Кружок для устроювання мандрівок по нашім краю». Будучи учнем Дрогобицької гімназії, а пізніше студентом Львівського університету організовував мандрівки по Прикарпаттю й Карпатах, результатом яких стали численні публікації фольклорних та етнографічних матеріалів. Іван Франко став засновником «Академічного братства» – гуртка, до складу якого входили туристи, природознавці, науковці, студенти.

Студентська молодь Прикарпаття у 60-х роках XIX ст. активно займалася національно-культурним відродженням, організацією мандрівок Галичиною з метою вивчення історії, мови, побуту українців. Про це сьогодні засвідчують

матеріали, що були вміщені в газетах у 80–х рр. і підтверджують проведений *перший похід* за маршрутом «Станіслав – Манявський Скит – Надвірна – Делятин – Микуличин – Коломия» (1883 р.). Через рік (1884 р.) «Кружком для устроювання мандрівок по нашім краю» при «Академічнім братстві» був організований *другий похід*.

Третій похід полягав в ознайомленні зі Стрийсько-Коломийським Підгір'ям і Поділлям. У ньому брали участь 25 студентів університетів Львова, Кракова, Чернівців, Відня. Створений оргкомітет підготував для кожного учасника походу програму і карту маршруту.

Четвертий похід організовано по території західної частини Львівської області(1886 р.). В ній брали участь такі громадсько– політичні діячі, як К. Трильовський, Є. Петрушевич.

П'ятий похід (1887 р.) відбувся територією Золочівщини й Сокальщини.

Шостий похід (1888 р.) пролягав за маршрутом «Станіслав – Коломия – Печеніжин – Яблунів – Косів – Яворів – Снятин». У ньому взяли участь 38 осіб.

Отож, в розвитку туризму на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. був пріоритетним власне народознавчий аспект.

1.3. Історія становлення спортивного туризму у Прикарпатті

Батьківщиною спортивного туризму вважають Австрію. Перші його поступи були зроблені у 1862 р., а першою туристичною установою стало товариство «Друзі природи» (1894 р.), яке створювало туристичні гуртки на всьому терені Австро-Угорщини, до складу якої на той час входило й Прикарпаття. Спочатку це було спортивно-пожежне товариство («Січ», засноване на території Станіславської (нині Івано-Франківської області, у 1910 р.), яке організовувало екскурсії, походи, курси орієнтування, створювало картосхеми, тощо. Через рік (у 1911 р.) на території Прикарпаття засновується молодіжне товариство

«Пласт», члени якого називали себе «пластунами», котрі, під час туристичних походів, вчилися створювати табори, розробляли різні способи порятунку під час походу.

Засновниками «пластових» гуртків на території Галичини були П. Франко (син І. Франка) та І. Чмола (1911 р.), однак офіційним початком «Пласту» вважається день першої присяги «пластового» гуртка при Академічній гімназії у Львові (12 квітня 1912 р.), організатором якого став О. Тисовський. Чмола І. та П. Франко є першими організаторами мандрівного і постійного пластового табору, які почали функціонувати відповідно у 1913 і 1914 рр. У цих таборах проводилися навчання фізичного й військового вишколу, молодь підвищувала свою національну свідомість, вчилася розуміти та орієнтуватися у природних умовах території. Головним координатором пластового руху стає Верховна Пластова рада (ВПР). Однак подальші суспільно-політичні процеси (власне перша світова війна) призупинили діяльність цього товариства.

1.4 Кримський гірський клуб

Кримський півострів завжди був курортним регіоном. Наявність Кримських гір, близькість до Чорного моря, доступність до гірських масивів і хребтів приваблювали любителів природи і туризму.

Природні умови сприяли розвиткові гірського туризму, який активно почав розвиватися починаючи з другої половини XIX ст. Однією з перших організацій, що займалася гірським туризмом став «Гурток аматорів природи, гірського спорту і Кримських гір» (80-ті роки XIX ст., м. Ялта).

Одним із осередків туризму стає Новоросійський університет. Студенти, на чолі з професором геології М.О. Головкінським у 1876 р. організували та провели туристичну поїздку з м. Одеси на пароплаві до Криму і назад. За результатами поїздки створено путівник по Криму.

Основними тогочасовими досягненнями у сфері туризму стають:

а) організація Кримського гірського клубу, членами якого стали більше як 400 осіб з України, Парижа, Штутгарта (час заснування – 1890 р., правління клубу розміщувалося в м. Одеса, філії – у мм. Ялта та Сімферополь. Голова правління – гірський інженер Л.П. Долинський). Пізніше (1902 р.) клуб став називатися Кримсько-Кавказьким гірським клубом до завдань якого входили дослідження й організація екскурсій на Кавказі;

б) видання журналу «Записки Кримського гірського клубу» (1891-1915 рр.), який розсилався членам клубу безкоштовно;

в) створення статуту клубу (автор – геолог Ю.А. Лістов), у якому основною метою діяльності було дослідження Кримських (Таврійських) гір і рекламна діяльність; методична допомога природолюбам, художникам, митцям, які мають на меті наукову чи творчу роботу; природоохоронна діяльність; допомога місцевому населенню у сфері сільського господарства, садівництва; моніторинг гірських постів; організація навчальних курсів для провідників; створення системи притулків у горах; тощо.

У 1891 р. члени клубу організували екскурсію до Криму. 19 екскурсантів відвідали м. Севастополь, прийняли участь в археологічних розкопках у Херсонесі. Екскурсія тривала 8 днів, протягом яких були зібрані геологічні, ґрунтові, ботанічні й ентомологічні колекції та проводилися дослідження атмосферного повітря. Екскурсанти відвідали Інкерманський монастир у вапняках, палац в Алупці, Айтодорський маяк, Нікітський ботанічний сад та багато інших визначних пам'яток Криму.

З часом Кримський гірський клуб став відомим туристичним осередком, який складався з Одеського відділення (122 осіб), Севастопольського відділення (61 особа), Ялтинського відділення (52 особи). До складу філій та самого відділення входили туристи з Києва (13 осіб). Херсона (5 осіб), Харкова (5 осіб) Тіфлісу (2 особи), Самарканду (2 особи).

Маючи значні колекції гербаріїв, гірських порід, мінералів, етнографічних матеріалів, археологічних та історичних пам'яток Кримський гірський клуб починає видавати ці матеріали у своєму виданні «Записки Кримського гірського клубу», які вперше вийшли у світ у 1891 р. і постійно видавалися впродовж 25 років. Головним завданням «Записок» було знайомство читачів з природою, історією, етнографією Криму. В останніх випусках можна прочитати про подорож через Клухорський перевал, про гору Арарат, озеро Кардивач – одне з найпривабливіших та найпопулярніших і сьогодні серед туристів, про кримські печери та їхню фауну тощо. Публікаціям про зарубіжні гірські системи і туризм в інших державах відводилося в «Записках» вкрай обмежене місце. Популярність Кримського гірського клубу з кожним роком зростала, що було пов'язано як з активною екскурсійною діяльністю, проведеною ним, так із відкриттям нових відділень клубу в різних містах (у 1903 р. відкрилося Бессарабське відділення у Кишиневі; у 1908 р. – Бакинське, у 1911 р. – Ризьке).

Починаючи з 1910 р. Кримсько-Кавказький гірський клуб розширив географію поїздок до Кавказу (райони Червоної Поляни і Воєнно – Грузинської дороги). У практику запроваджувалися багатоденні екскурсії (тривалістю до 40 днів) по Криму, Кавказу, до Дніпровських порогів. Активізувалася робота і у відділах клубу: так Севастопольський відділ проводив екскурсії до Балаклави, Херсонеса, Інкермана; Ялтинський відділ, для полегшення пішохідних екскурсій, розробив Штангеєвську туристичну стежку, яка вела від водоспаду Учан-Су, до хребта Яйли. Її протяжність складала 8 верст (8,5 км). Проходила по пологій місцевості, була промаркована. Загалом вважається, що ця стежка мала всі ознаки регулювання взаємовідносин між туристами й природою і стала основним методичним прикладом формування нових туристичних стежок. Слідом за нею проклали нові туристичні стежки: Штангеєвська, проходила до водоспаду Яузлар, навколо якого розміщувалися соснові ліси; Боткінська, Хрестова, Дмитрієвська та ін. моніторі-

лися членами Ялтинського відділення Кримсько-Кавказького гірського клубу. Їх постійно розчищали та впорядковували. З появою стежок, створювалися туристичні притулки. Першим був притулок на Чатирдазі поблизу печер Бінбаш-Коба і Суук-Коба. Тут збиралися спелеотуристи.

Рівнобіжно починає розвиватися учнівський туризм. Так перші учнівські екскурсії до Криму були проведені у 1892 р., спочатку для 20 учнів одеських реальних училищ, згодом й для ялтинських гімназистів. За сприянням Ялтинського відділу тривалі екскурсії до Криму здійснили учні Варшавської жіночої гімназії, Кишинівської духовної семінарії.

Кримський гірський клуб увійшов в історію туристичної сфери своєю величезною громадською роботою. Значним досягненням клубу стала підготовка екскурсоводів для різновікових туристичних груп. Загалом, за 25 років свого функціонування, клубу вдалося привернути увагу вітчизняних і зарубіжних туристів до унікальних і мальовничих природних умов, цікавих рекреаційно-туристичних районів, етнічних особливостей Кримського півострову та його гірської частини. Кримський півострів перестав бути «*terra incognita*» у повному розумінні цього вислову.

.

1.5. Готельна справа в Україні на зламі другої половини XIX-початку XX століття

Готельна справа є специфічною, тому вона активно розвивалася у великих центрах. Одним з таких стає м. Київ, який у XIX ст. вважається великим туристським центром Східної Європи. Цікава та різноманітна архітектура, розбудова міської зони, сприятливе географічне положення у комплексі з природно-кліматичними умовами, людський потенціал зацікавлює видатних вітчизняних і зарубіжних архітекторів. Починається перебудова центру міста.

До 1889 р., через відсутність регулярних залізничних рейсів до Києва, готельне господарство розвивалося однобічно. Зі значимих виділяється лишень «Зелений готель», побудований в 1803-1805 рр., належав Лаврі і був

найпопулярнішим у 50-х рр. XIX ст. Складався готель з одного 4 – поверхового і трьох 2 – поверхових корпусів Гостинно – Лаврському провулку, що веде до печер. У провулку існував хостел для бідних прихожан, які могли безкоштовно (впродовж 2 тижнів) розміститися у 20-ти загальних кімнатах і кількох маленьких будиночках. У хостелі була чоловіча і жіноча лікарня на 80 місць. Щороку готель приймав до 85 тис. відвідувачів.

Будівництво перших залізниць і поява електроенергії помітно вплинули на туристичну сферу міста: збільшилася кількість туристичних потоків, які прибували до Києва по р.Дніпро (на пароплавах), залізницею та диліжансах. Через Волочиськ, Радивилів і Новоселицю прибували австрійські, через Граєво – німецькі, Унгени і Рені – румунські туристи. Три залізниці (Південно–Західна, Київо – Полтавська і Київо – Ковельська) сполучали Київ з Європою, Одесою, Миколаєвом, Харковом, Кримом і Полтавою.

Гостинність м. Києва призвела до розбудови готельного господарства. Так, у II половині XIX ст. їх кількість зростала у арифметичній прогресії. Особливо активно відбувається розбудова готельного господарства на правому боці вулиці Хрещатик. Інститутська, Банківська, Лютеранська вулиці, землі яких тривалий час були у власності міської управи і професора університету Святого Володимира Ф.Ф. Меринга, стають центрами «віденського модерну». Архітектори німецького походження Е.П. Брадтман і Г.П. Шлейфер у найкоротший час, зі справжньою німецькою пунктуальністю і старанністю, забудували ці вулиці, розбили сквер, який і сьогодні функціонує і розміщується перед театром ім. І. Франка. Центр Києва-Хрещатик стає «дохідним місцем» з погляду туризму, поступово перетворюється на калейдоскоп гарних житлових будинків, готелів, ресторанів, магазинів, банків, розширюється у довжину до Бессарабської площі.

Готельне господарство розвивається і на прилеглих вулицях. Оскільки ця справа була дуже прибутковою, готелі розташовувалися майже впритул один до одного, що призводить до певної конкуренції.

Якщо у 1880 р. у місті було 15 готелів, то до 1901 р. їх налічувалося вже 64, які утворили величезні групові утворення.

До *першокласних готелів* відносилися:

1) готелі привокзальні (залізничні) (чотири готелі і безліч мебльованих кімнат), час будівництва – 1880-890 рр.;

2) суперзіркові готелі у центрі міста («Європейський», найстаріший у м. Києві, одним з найкращих київських ресторанів позаминулого століття);

3) популярний «Гранд-Готель» (сьогодні – корпус Головпоштамту), із власним омнібусом на вокзалі, відмінним рестораном, телефонами безпосередньо в номерах та всіма необхідними зручностями тих часів);

4) «Hotel de France» та «Континенталь» з першокласним обслуговуванням і престижними номерами (нині на місці розкішного другого готелю розміщується оперна студія Національної музичної академії);

5) «Готель Савой» на Хрещатику, зі всіма зручностями: омнібус або екіпаж для поїздок по місту, окремий кабінет у ресторані, старанна прислуга (під час добору обслуговуючого персоналу цих готелів пильну увагу приділяли культурі мови, володінню принаймні французькою мовою), в номері – парове опалення, санвузол, електричне освітлення, телефон.

Зазначимо, що кожний готель передплачував чимало періодичних видань, надавав безоплатну допомогу в пошуках у місті необхідного адресата.

Готелями другого класу користувалися особи середнього достатку. Таких готелів у Києві було набагато більше (80 од., 1913 р.), ніж суперзіркових. Розбудовувалися вони у південно-західній частині краю (офіційна назва Правобережної України) і віддзеркалювали географію Європи («Австрія», «Англія», «Америка», «Брістоль», «Версаль», «Ліон», «Марсель», «Італія», «Прага», «Берлін», «Краків», «Сан-Ремо», «Великий Національний»). Вони мали електричне освітлення, спеціально обладнані стоянки для екіпажів.

Одним з різновидів тогочасних готелів (т. зв. Конкуренти першокласних готелів) були мебльовані кімнати. Найпопулярнішими мебльованими кімнатами були кімнати

на вул. Володимирській, Золотоворітській, на Миколаївській площі (нині площа І. Франка).

Подвір'я, заїжджі і постоялі двори розраховувалися на осіб, які зупинялися у Києві на тривалий час. Їх винаймали з метою відвідування щорічних контрактових ярмарків.

Будівництво готелів відбувається і на півдні України, зокрема у портовому місті Одеса, що сприяє розширенню економічних зв'язків між країнами та народами, пожвавлює торгівлю, призводить до збільшення площі міста та його населення. Все це й зумовило широкий розвиток готельного господарства.

У Одесі було 34 готелі та 6 заїжджих дворів. Назви готелів давали уявлення про географію туризму («Лондонський», «Марсель», «Європейський», «Франція» ін.) та статус пожильців («Купецький», «Біржа», «Пасаж»). Однак на той час усе ще тільки створювалось, накопичувався європейський і світовий досвід, удосконалювалась сфера готельного господарства, з кожним роком займаючи все більші площі.

Отже, ми бачимо, що наприкінці XIX – початку XX ст. на українських землях, що були територіями Австро-Угорської імперій, за прикладом деяких європейських країн почали створюватися перші туристські організації й товариства, формуватися туристські регіони і курортні зони.

Загалом же туризм не став на цих територіях масовим явищем, на тому етапі він залишався ще привілеєм вищих прошарків суспільства – аристократії й буржуазії, оскільки саме ці соціальні верстви мали достатні кошти. У свою чергу, творча інтелігенція прагнула використати туризм і екскурсійну справу для просвіти народу й піднесення його національної свідомості.

У період до першої світової війни туризм належав до сфери громадсько-суспільної діяльності і тому значну роль у становленні туризму на українських землях відігравали видатні суспільно-політичні діячі, вчені, прогресивна національна інтелігенція.

1.6. Туризм в Україні у міжвоєнний період (1918-1939 рр.)

Перша світова війна змінила політичну карту Європи. У 1917-1918 рр. відбулась низка революцій, на яких було проголошено утворення нових національних держав. Українці також проголосили на етнічних землях у складі Російської імперії Українську Народну Республіку (УНР), згодом на землях у складі Австро-Угорської імперії постала Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). У 1919 р. вони проголосили Акт злуки в єдину Соборну Українську державу. Раніше прагнення про приєднання до Соборної України проголосили Кубанська та Кримська Народні Республіки. Але в результаті як зовнішніх (військова агресія з боку Радянської Росії, Польщі, Румунії та Угорщини), так і, певною мірою, внутрішніх неузгодженостей відродження української державності 1917-1920 рр. зазнало невдачі. Східну Україну розривали російські більшовики, створивши низку маріонеткових республік. Врешті, на окупованих радянськими військами землях УНР була створена Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Решта українських земель були окуповані Польщею, Чехословаччиною та Румунією.

Початок минулого століття (20-ті – 30-ті рр.) на терені України відбуваються складі суспільно-політичні процеси та явища, які безперечно відобразилися на туризмі. Навесні 1921 р. політика «воєнного комунізму» поступилась новій економічній політиці (НЕП), що передбачала дрібну приватну власність та ринкові відносини. У цей час створюються державні організаційні управління туризмом, відбувається масове залучення населення до туристської діяльності, зміцнюється і розширюється матеріально – технічна база туризму. Так званий радянський туризм розвивається стихійно. Основними причинами такої ситуації стає відсутність єдиного організаційного центру, багатоваріантність у пошуках раціональних форм туристично-екскурсійної роботи, знищення приватних туристичних контор і туристичних бюро. З 1928 р. ліберальні перетворення згортаються, і у 1930 році розпочинається

колективізація, яка руйнує систему економічних відносин на селі. У 1932-1933 рр радянський режим проводить Другий голодомор в Україні (як мінімум загинуло 10 млн.осіб). У 1930-х рр. українська інтелегенція була піддана масовим репресіям («Розстріляне відродження»). Тому переважно для українців основним завданням було вижити та зберегти українську ідентичність.

Першими туристичними товариствами, які почали працювати за чіткою системою адаптації туризму у повсякденне життя пересічної особи, стає Об'єднане екскурсійне бюро (час створення – 1926 р.). Сама назва цієї установи говорить про те, що воно у своєму складі об'єднало кілька дочірних установ – а) Бюро дальніх екскурсій Інституту методів позашкільної роботи, б) Екскурсійне бюро при Головполітосвіті, в) Екскурсійне бюро при музейному відділі Головнауки. Втім наприкінці 1928 р. Об'єднане екскурсійне бюро, як самостійна державна установа туризму, було ліквідовано, а на його місце «зайняло» акціонерне товариство «Радянський турист» (Радтур). Назва новоствореного товариства говорить про те, що його діяльність базується на акційних субвенціях: членом вказаного товариства могла стати особа, яка придбала його акції; одна акція коштувала 1 крб.; право голосу мали власники не менш як 100 акцій.

Головним завданням акціонерного товариства стало створення передумов для розвитку планового туризму у дусі радянського патріотизму. Це означало, що туристичні та екскурсійні маршрути обов'язково повинні охоплювати місця революційних подій та соціалістичного будівництва. Матеріальною базою стають нові туристичні бази, будинки туристів, сезонні притулки, оренда готелів. На кожен створений маршрут товариство «Радтур» встановлювало плату та видавало путівки. Всього за один рік «Радтур» пропонував путівки на 29 маршрутів, у т. ч. до України, Криму, на Кавказ та Закавказзя, Памір, тощо. Тривалість подорожей не перевищувала часу запланованої відпустки працюючих, тобто не більше 2-х тижнів.

Ставлення до туристичної діяльності у 20-х – початку 30-х років не було однозначним. При всіх активних і прогресивних видах діяльності (видання туристичних брошур, наявність акцій, ін.) туризм набув ознак пересічного відпочинку та оздоровлення між прогулянкою і пікніком, для установ фізичної культури – фізкультурою. Профспілки у той час також не включали туризм у сферу своєї роботи й обмежувалися організацією «масовок» – розважальних колективних виїздів працівників підприємств за місто у вихідні дні та екскурсій у музеї.

Розвиток туристичної галузі у 20-30-ті рр., неможливо розглядати поза зв'язком зі світовими процесами. У цей період (1914-1918 рр.) туризм призупинив свою діяльність. Трагічним прикладом цього періоду стала загибель туристичного лайнера «Лузитанія», потопленого німецьким підводним човном. У цей час для перевезення людей активно використовується авіаційний транспорт. Вдивляючись у минуле, можна помітити, що історія розвитку туризму тісно пов'язана з винаходом нових транспортних засобів. Наприклад, Село Селятин з Буковини тепер Чернівецька область) має цікаве європейське минуле. У 1913 році Селятин мав пасажирське сполучення з Віднем. А раз на тиждень зі станції відправлявся ще і причепний вагон до Парижа. Залізницю закрили 1939 року.Умовно в ній можна виділити епоху залізниць, епоху автомобілів, епоху реактивних авіалайнерів, епоху круїзів на морських лайнерах. Повітряний транспорт значно зменшив вартість подорожей, і це дало змогу мільйонам людей у світі подорожувати.

На початку XX століття відбувається корінна перебудова громадської думки про туризм: світова спільнота визнає наявність індустрії туризму і світового туристичного співтовариства. Наслідком зростаючого попиту на туристичні послуги стали бурхливі темпи будівництва готелів і ресторанів у всьому світі. Швидкість повітряного транспорту дозволяла мільйонам «відпускників» з легкістю переміщатися з континенту на континент. На світовій арені зростає потік туристів зі США до Європи, що пов'язано зі зростанням американського капіталу на

континенті. Закінчення першої світової війни, налагодження мирних домовленостей між державами світу призвело до того, що на початку 20-х років різко збільшується потік американських і британських туристів щороку за кордон. Друга половина 20-х рр. характеризується початком розвитку міжнародного туризму у Радянському Союзі, що обумовлює необхідність створення спеціальної організації, яка б виконувала весь обсяг робіт щодо залучення та обслуговування (в тому числі і контролю) іноземних туристів. Такою установою стає Державне акціонерне товариство з іноземного туризму («Інтурист») при Наркоматі зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Іноземні туристи отримують можливість (дуже обмежену) побачити на власні очі, що ж відбувається в країні, як на практиці здійснюється історичний експеримент, учасниками якого є мільйони людей більш ніж 100 націй і народностей, у тому числі й український народ.

З першого дня свого заснування Інтурист здійснює зовнішню (продаж турів до СРСР на міжнародних туристичних ринках) і внутрішню (організація прийому, розміщення, харчування, проведення екскурсій, перевезення на літаках, кораблях, у поїздах, автобусах, відвідування театрів і концертів, продаж сувенірів і багато іншого) діяльність. Окрім цього Інтурист на зарубіжних туристичних ринках відкриває свої відділи і представництва. Стосовно правової діяльності Інтуриста – то: 1) у 1929 р. приймається статут і його організаційна структура; 2) першим головою правління стає С. Сванідзе; 3) статутний капітал складає 5 млн. крб, розділених на 200 акцій по 25 тис. крб кожна. У 1933 р. створюється нова організація, яка називалася Всесоюзним акціонерним товариством з іноземного туризму в СРСР – ВАТ «Інтурист». Статутний капітал Товариства становив у цей період 35 млн. крб. Найважливішим напрямом роботи «Інтуриста» був прийом іноземців у Радянському Союзі. Туристичні маршрути прокладалися від Прибалтики до озера Байкал. Забезпечувалося обслуговування туристів на всьому маршруту поїздки, розбудовувалася інфраструктура (готелі, мотелі, кемпінги, ресторани, кафе). Актуальним питанням у цей час стає

збереження унікальних природних, історико – культурних пам'яток, розвиток народних ремесел (петриківського розпису, решети львівської, вишиванки, тощо).

У 30-х роках Інтурист став установою, яка велику увагу приділяла формам керівництва, кадровій політиці (приналежність до партійної групи), вибору кадрів (знання 2-х, 3-х іноземних мов, знання історії мистецтв, країни). У більшості випадків політична «обізнаність» у тодішньому Радянському союзі все таки була визначальною: гіди і екскурсоводи повинні були вільно орієнтуватися у подіях, які відбувалися у країні, вміти знаходити оптимальний вихід у різноманітних становищах, цікаво розповідати і вчасно змінити тему при цьому бути доброзичливими, мати гарні манери і приємну зовнішність. Інтурист став великим монополістом у сфері обслуговування іноземних туристів, дістав монопольне право на обслуговування всіх іноземних громадян. Після всесвітнього визнання іноземними фірмами Інтуриста почали відкриватися його філії за кордоном. Це – «Moscow Limited» (Велика Британія), «Intourist Gmbh» (Німеччина), ін., а з 1934 року розпочалася співпраця з такими світовими компаніями, як «American Express Co» (США) і «Thomas Cook & Son» (Велика Британія). Приблизно у цей час активізується рекламна діяльність, у світ виходить ілюстрований журнал «Soviet Travel» (тираж – 10 тис. примірників), який розповсюджувався через представництва Інтуриста у країнах Європи та Америки.

До всесвітньо визначних видів діяльності туристичної фірми можна віднести а) круїз по Північному Льодовитому океану на криголамі «Малигін» до берегів землі Франца Йосифа, б) розбудова мережі комфортабельних готелів (більше 27-ми з 2778 номерами) і ресторанів (26 на 5713 посадкових місць), в) власний автопарк (334 од., з яких 85 % автомашин були вітчизняного виробництва), г) акціонерний капітал – понад 100 млн крб.

Втім розвиток туризму мав і свої недоліки. Серед них – переважання в'їзного і відсутність виїзного туризму. Міжнародний туризм в СРСР у 20-30-ті рр. робив перші кроки під тотальним контролем радянського режиму.

1.7. Перші туристичні товариства у Західній Україні

У Західній Україні, яка була у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії, туризм залишався справою громадських діячів, які створювали регіональні краєзнавчі осередки туристично-екскурсійного руху. До прикладу, у 20-30-ті роки на Галичині працює «Кружок любителів Львова» головним завданням якого була організація екскурсій по Львову та його околицях. Кружківці називали себе «аматорами пізнавального, розважального, спортивного, екскурсійного мандрівництва». У територіальному аспекті екскурсії проводилися майже завжди у гори, долиною р. Прут, вздовж Чорногорського хребта.

Серед тогочасних недоліків варто назвати низький рівень проведення екскурсій через а) відсутність організації краєзнавчо-туристської діяльності, б) стихійну організацію мандрівок, в) незначна кількість спеціально розроблених маршрутів, г) проведення походів без відповідної підготовки, тощо.

У 1924 р. у Львові створюється краєзнавчо-туристичне товариство «Плай». Засновниками цього товариства стали відомі краєзнавці, природознавці, історики (І. Крип'якевич, Б. Януш, Ю. Полянський), які мали досвід спільної туристичної роботи. Перші роки організатори Плаю працювали у рамках «Кружка любителів Львова». Спільними зусиллями були сформовані дві комісії: лекційна комісія та комісія підготовки екскурсій, первинним завданням яких було створення плану організації прогулянок по Львову та його околицях. Діяльність Плаю поширювалася на території Львівського, Тернопільського, Станіславського та Краківського воєводств. Основним завданням слугувало дослідження рідного краю та інших земель, розповсюдження зібраних про них відомостей, збір та опрацювання наукових і туристичних матеріалів, вивчення та охорона пам'яток історії, культури, природних об'єктів і комплексів, предметів старовини, зразків народного мистецтва та народних промислів. У планах туристично-екскурсійної діяльності

товариство акцентувало увагу на пропаганду туристики, формування туристичних маршрутів на околиці і місцевості з цікавим краєзнавчим аспектом. Зібрані членами товариства матеріали (фізіографічні, антропологічні та етнографічні описи, історико-етнографічні матеріали, комплекти карт) стали першоджерелами туристичної бібліотеки товариства. Літній період роботи товариства складався з численних туристичних походів, зимовий – лекції з теорії мандрівництва, історії Львова та Галичини, організації екскурсій до музеїв міста. Активні у туристичній роботі 1924-925-ті роки сприяли організації засідань з розробки туристичних маршрутів, системному обговоренню планів на певні туристичні сезони, вирішенню поточних справ і, найголовніше, проведенню першої екскурсії краєзнавців Львовом з метою уточнення маршруту, що пролягав околицями міста від гори князя Лева через Кайзервальд і Личаків на Погулянку. З жовтня 1924 р. до квітня 1925 р., Плай організував 14 екскурсій. Розпочинається час систематичних щонедільних прогулянок, які охоплювали майже все місто Львів. Об'єктами споглядання стали руїни княжого Львова, Медова Печера, Погулянка, Кайзервальд, Чортівська Скеля біля м. Винники, Клепарі, Брюховичі, Замарстинів. Обов'язки гіда – провідника виконував активний член товариства І. Крип'якевич. Мандрівки стали джерелом збирання краєзнавчих матеріалів.

Львівські краєзнавці встановили контакти з туристським гуртком «Чорногора» (м. Станіслав, нині – м. Івано-Франківськ), організаторами туристського руху в Карпатському регіоні Р. Щипайлом з Коломиї та М. Гербовим з Косова.

У 1925 р. вперше у світ виходить перший номер «Туристики і краєзнавства» (редактор – І. Крип'якевич) – перше туристично-краєзнавче видання, яке було додатком до тодішньої газети «Новий час». Його обсяг складав 4 сторінки газетного формату. Зауважимо, що видавнича група газети тісно співпрацювала і з іншими додатками, до прикладу – «Студентські вісті», «Руханка і Спорт», «Пластовий прапор», ін.

Часопис «Туристика і краєзнавство» присвячує свої публікації характеристиці окремих районів Галичини, готує та видає нариси з історії туризму, археології, етнографії, краєзнавства. Попри все, через фінансові проблеми, після виходу у світ трьох випусків видання свою діяльність припиняє, утім відновлюється тільки у 1931 р. На часі стає питання про публікації краєзнавчих матеріалів. Вони публікуються у газетах «Діло» та «Новий час», у яких створюється нова рубрика «З мандрівок по рідному краю».

До туристично-краєзнавчих прогулянок долучаються культурно-освітні та спортивні товариства (до прикладу – Львівська організація «Луг», котра проводить мандрівки Галичиною, Гуцульщиною та Бойківщиною (у деяких з них приймає участь більше 60-ти осіб).

На початку 30-х років минулого століття Плай продовжує діяльність у 3-х головних напрямах:

1) лекторська діяльність (проведення лекцій з історії, географії, геології, статистики західноукраїнських земель з метою популяризації рекреаційно-туристичних дестинацій краю. Лекції читали М. Галущинський, Р. Зубик, І. Федів, брати Я. і С. Пастернаки, Д. Паліїв);

2) популяризація у періодичних виданнях;

3) проведення екскурсій, таборів – зустрічей (створення спортивної секції, організація туристичного табору у Побужжі, мандрівки у Горгани, в околиці Самбора, віддалені місцевості Бойківщини). Серед звітів екскурсійної секції є документ про купівлю топографічних карт Самбора, Дрогобича, Турки, Старого Самбора. У 1934 р. товариство організувало 7 екскурсій, у кожній з яких брало участь 10-20 осіб;

4) реєстрація нових філій Плаю (м. Тернопіль, м. Самбір, членство – 30 осіб);

5) створення секцій при філіях товариства (у Самборі товариство сформувало 3 секції: спортивну, туристську та лекційну. Найактивнішою на першому етапі діяльності товариства була лекційна, пропагувалися лекції з геології та географії Бойківщини та практичні заняття з основ туризму, надання першої медичної допомоги, збирання лікарських рослин. На лекціях були присутні пересічно до 50 осіб.

6) довгострокова оренда (0,75 га землі) на полонині Пліска в Горганах, під горою Грофою дозволила збудувати перший український високогірний «захисток» (туристичну базу).

Організація екскурсійних мандрівок, курси лекцій, окремі популярні та реферативні читання про історію та пам'ятки місцевості, до якої передбачалося здійснення мандрівки, сприяли підвищенню авторитету Плаю серед інших спортивних об'єднань, надає йому статус центрального координаційного органу у справах організації крайового туризму. У планах товариства передбачалася організація екскурсій на закордонні землі, котрі заселені українцями. Таким чином, Плай активно проводить установчі засади розвитку туристично-краєзнавчої роботи. Окремі з них представлені у таблиці 1.1.

За час свого існування краєзнавчо-туристичне товариство Плай відпрацювало численні форми й методи популяризації та пропаганди пам'яток місцевої історії, природи та культури засобами туризму. Досвід роботи товариства переконливо засвідчив необхідність координації діяльності окремих любителів туризму та мандрівництва, зосередження зусиль, скерованих на вивчення рекреаційного та пізнавального потенціалу рідного краю. Туристично – краєзнавча робота Плаю вписала важливу сторінку в історію вітчизняного туризму.

На території Західної України функціонували й інші туристичні організації. У м. Станіславі (нині м. Івано-Франківськ) створено Українське туристичне товариство «Чорногора», яке мало свій статут, працювало за чітко сформованим планом, один раз на рік проводило звітно-виборчі збори, де затверджувався кошторис, обиралася контрольна комісія (у складі 3-х осіб), яка двічі на рік перевіряла наявність спорядження й інвентаря, фінансові справи.

Таблиця 1.1

Значимі туристичні заходи Плаю

№ з/п.	*Заходи*	*Коротка анотація туристичних заходів*
1.	Рейд велосипедистів за маршрутом Львів – Лемківщина (Львів -Сянок – Татри – Львів), 1931 р.	Видано опис велосипедних мандрівок Галичиною «Сто миль на колесі».
2.	Відновлення часопису «Туристика і краєзнавство»	Публікація краєзнавчих нарисів, цікавих досліджень з історії туризму в Галичині.
3.	Організований „Плаєм" рейд мотоциклістів Перемишль – Львів, 1932 р.	Організація вечірніх лекцій.
4.	Виставка документальної фотографії «Наша Батьківщина у світлині». 1935 р.	Експозиція містила фотознімки пам'яток історії, природи та культури західноукраїнських земель.
5.	Видання власного спеціального часопису «Наша Батьківщина». 1937 р.	Друкувалися методичні порадники та програмні статті з питань теоретичної підготовки й організації краєзнавчого руху.
6.	Видання Бібліотечки краєзнавчої літератури.	Вийшло у світ 5 випусків цього видання, у т. ч. 2 путівники.

За статутом товариство було розраховане на участь українського населення. Члени товариства користувалися безоплатною ночівлею в туристичних притулках у горах, бібліотекою, науковим і картографічним матеріалом та пільговим проїздом залізницею.

Основними завданнями товариства було:

1) пізнання краю, гір Галичини, Буковини, Альп і Татр;

2) збір матеріалів про гірські масиви;

3) агітація та пропаганда серед туристів і дослідників природи;

4) співпраця з Угорським карпатським товариством і польськими товариствами, обмін науковими матеріалами та досвідом роботи;

5) надання методичної та практичної допомоги під час проведення мандрівок.

Виконання цих завдань планувалося здійснювати за допомогою таких засобів і методів:

а) збори і спільні мандрівки;

б) виставки і наукові туристичні звіти;

в) видання журналу, публікації наукових статей, видання поштових листівок з краєвидами гір, описів маршрутів, картографічного матеріалу;

г) будівництво та догляд за туристичними притулками, мостами, стежками, дорогами, маркування маршрутів у горах;

д) будівництво літньої бази (табору);

ж) утримання в горах штатних працівників (провідників, гірської сторожі).

Головними дописувачами про туристично-краєзнавчі особливості були відомі особи у сфері літератури, історії, географії. Це – А. Будзинівський (його робота – «Туристика»), І. Франко («Прогулянки в наші гори»), Ю. Целевич («Галицьке краєзнавство»), Р. Заклинський («Опис рідного краю» та «Мала географія України»), М. Орлович («Провідник по Галичині»).

Початок першої світової війни припиняє діяльність товариства, однак після її закінчення його діяльність активізується.

Загалом, туристичне товариство «Чорногора» тісно координувало роботу з багатьма культурно-просвітницькими структурами, школами, які в своїй діяльності використовували туристичне краєзнавство-найкращий засіб національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

Початок другої світової війни припинив діяльність краєзнавчо-туристичних товариств на західноукраїнських землях.

1.8. Відновлення туристично-екскурсійної діяльності наприкінці 40-х – початку 50-х років

Друга світова війна вкарбувала в історію України страшні лихоліття: загинуло майже 7 млн українців, 1,5 млн жертв голокосту, зруйновано 714 міст, 28 тис. сіл (250 сіл було спалено вщент), зруйновано 15 тис. промислових підприємств, 18 тис. лікувальних установ, 19 тис. бібліотек, 33 тис. шкіл, технікумів, вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, пограбовано 30 тис. господарств. Безперечно, що не було можливостей займатися традиційними заняттями, які властиві мирному часу, в тому числі й туризмом. Впродовж трьох повоєнних років поступово відбувалося відновлення діяльності територіально-екскурсійних управлінь у Криму та Києві. Активізується підготовка кадрів для туризму. Рівнобіжно активізується екскурсійна діяльність, розробляються нові екскурсії загальноосвітньої та спеціальної тематики, яку можна класифікувати за наступними напрямами:

1) історико-революційної, воєнно-історичної, історико-архівної, науково-природничої тематики;

2) соціальної реконструкції міст, мистецтвознавства (літературознавство, театрознавство, образотворче мистецтво);

3) географічні, геологічні, археологічні, біологічні, агротехнічні;

4) виробничо-побутові.

Пожвавлення туристично-екскурсійної роботи спостерігалося у 1947 році, коли майже врівноважилися всі види туристичної довоєнної і післявоєнної діяльності: із загальної кількості підготовлених для експлуатації туристичних установ профспілок використовувалося 70 %.

Сферу туризму активізувала молодь України, яка вбачала у ній якісну загально фізичну підготовку. На початку 50-х років туристичні бази України відвідало 13,8 тис. туристів і більше 58 тис. екскурсантів.

Щодо міжнародного туризму то тут існувала так звана «сталінська залізна завіса», сутність якої проявлялася у повній ізоляції населення від світу, світової економіки, світового туризму. Дещо інша картина спостерігалася у

період хрущовської «відлиги» (1953-1964 рр.): відновилися зовнішньоторговельні зв'язки, почастішали делегації з іноземних держав, обслуговуванням яких займалося Всесоюзне акціонерне товариство Інтурист.

У 1960 р. в Україні туристів приймали 26 турбаз, філії і притулки, на яких одночасно могли розміщуватися 3,5 тис. туристів. Однак рівень обслуговування туристів залишався низьким.

Стосовно роботи радянського товариства Інтурист в Україні:

1) матеріальна база Інтуриста у 50-х роках не була розвинутою;

2) до його складу входили готелі (Ермітаж, Україна, Дніпро – м. Київ; Жорж – м. Львів; Красна – м. Одеса; Ореанда, Таврида – м. Ялта) мотелі – кемпінги на околицях великих міст.

Рівнобіжно проводиться робота зі збереження природних умов і природних ресурсів України. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (час заснування – 1966 р.) моніторить історико-архітектурну спадщину та відкриває низку заповідних територій у мм. Києві, Чернігові, Львові, Кам'янці-Подільському, Каневі, Луцьку, Острозі, Переяславі-Хмельницькому, Полтаві, Слов'яногірську та інших містах, які поступово перетворилися у великі туристські комплекси, центри формування туристично-екскурсійних потоків. Загалом у 50-60-ті рр. відбулося не лише відновлення туристично-екскурсійної справи, але й створення умов для її подальшого розвитку.

Питання ролі й значення туристського обміну та співробітництва в галузі туризму у світовому співтоваристві перебували на порядку денному діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН), починаючи з 1946 р., тобто практично з моменту створення цієї міжнародної організації. З 1946 до 1975 р. основну роботу зі становлення й розвитку співробітництва в галузі туризму виконувала Економічна і соціальна рада – *Екосор* (*Economic and Social Council – Ecosoc*). У цей період відбулася важлива подія – Конференція ООН з міжнародного туризму та подорожей (Рим,

Італія, 21 серпня – 5 вересня 1963 р.). Резолюція, прийнята Римською конференцією є першим документом в історії світового туризму, в якому визначено, що туризм є однією з основних і бажаних сторін діяльності людини, який заслуговує на схвалення і заохочення з боку всіх народів і урядів, туризм має велике соціальне, освітнє і культурне значення, відіграє важливу роль у розвитку доброї волі, взаєморозуміння між країнами та збереженні миру.

Римська конференція рекомендувала урядам запобігати в галузі туризму будь яким наклепам або дискримінації, що базуються на релігійних, расових чи політичних міркуваннях. З часу проведення Римської конференції ООН й дотепер її рішення є актуальним. Генеральна Асамблея ООН проголосила 1967 рік Роком міжнародного туризму. У подальшому – 2016 р. Міжнародний рік стійкого туризму; 2017 р. – Міжнародний рік сталого розвитку туризму; 2002 р. – Міжнародний рік екотуризму; 2021 р. – в Україні рік міського туризму; 2023 р. – рік розвитку туризму в регіонах.

У кінці 60-х років (1969 р.) у м. Софія (Болгарія) проводилася перша Міжурядова конференція з туризму, на якій було прийнято резолюцію про створення міжурядової організації, яка у 1973 р. отримала назву Всесвітньої туристської організації (ВТО). Датою створення ВТО вважається 2 січня 1975 р., коли офіційно набрали силу статутні норми та правила, схвалені більшістю країн-членів цієї організації.

ВТО як міжурядова організація створювалася на основі авторитетної організації – Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (*МСОТО*). Основоположним документом у заснуванні ВТО є Резолюція 2529 (XXIV) «Створення міжурядової організації з туризму» Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої 5 грудня 1969 р. У Резолюції відзначений внесок міжнародного туризму в економічний, соціальний, культурний прогрес людства та його прогрес у галузі освіти та збереження миру в усьому світі. Нині ВТО об'єднує 139 дійсних та 6 асоційованих членів, а також понад 350 приєднаних членів, які в 1997 р. створили Ділову

раду ВТО. До Ділової ради ВТО входить понад 100 навчальних закладів світу туристичного й готельного профілю.

У 1980 р. у столиці Філіппін м. Манілі відбулася Всесвітня конференція з туризму. Рішенням цієї конференції стала Манільська декларація зі світового туризму, яка озвучила проблеми взаємозв'язку туризму й гуманітарної спадщини, акцентувала увагу на необхідність збереження історичних пам'яток і місць для розвитку туризму та інтернаціоналізації туристичних зв'язків. Як рекомендацію на конференції було прийнято Мирне Звернення, яке закликало всі нації та уряди підтримувати мир, припиняти процес озброєння і сприяти взаєморозумінню між народами.

Наступна Всесвітня нарада з туризму проходила у вересні 1982 р. в м. Акапулько (Мексика). Основним питанням наради стало обговорення дій щодо реалізації мети Манільської декларації світового туризму.

У прийнятому «Документі Акапулько» було визнано за необхідне скликати представників держав та міжнародних спостерігачів, які зацікавлені в діяльності, пов'язаній з використанням вільного часу, відпусток, що може сприяти вивченню та вжиттю заходів, які, активізують розвиток туризму, зближують народи через безпосереднє взаємне пізнання.

Всесвітня туристська організація на своїй 5–й Генеральній асамблеї (жовтень 1983 р., м. Мадрид) та у зв'язку з Міжнародним роком молоді (оголошений ООН у 1985 р.) рекомендувала в Резолюції (142. V) державам – членам ВТО:

а) включити питання молодіжних обмінів до програм освіти молодого покоління;

б) розробити спільні програми обміну молодіжними групами, приділяти увагу питанням культури, освіти й спорту;

в) вжити необхідних заходів на рівні компетентних урядових органів, зацікавлених національних та міжнародних організацій для розвитку молодіжного обміну;

г) присвятити Всесвітній день туризму 1985 р. молодіжному туризму;

д) під час проведення наукових досліджень у галузі туризму передбачити й запланувати різні заходи, спрямовані на розвиток молодіжних контактів.

Спільний досвід співробітництва суспільства й держави реалізувався, починаючи з 1947 р., під час проведення таких відомих маніфестацій молоді планети, як Всесвітні фестивалі молоді та студентів у Відні (1959 р.), Гельсінкі (1962 р.), Софії (1968 р.), Берліні (1973 р.), Гавані (1978, 1997 рр.), Пхеньяні (1988 р.).

У 1985 р. на VI сесії Генеральної асамблеї ВТО було схвалено два важливих документи – Хартію туризму і Кодекс туриста. В них також розкриваються гуманістичні функції та роль туризму в забезпеченні мирного співіснування і прогресу людства.

У квітні 1989 р. в м. Гаазі (Нідерланди) було проведено Міжпарламентську конференцію з туризму. На ній було прийнято Гаазьку декларацію з туризму, що стала інструментом міжнародного співробітництва, зближення між народами. Декларація передбачає реальні дії урядів відносно того, що туризм має плануватися державою на комплексній і послідовній основі і стати частиною комплексного плану розвитку будь якої країни поряд з іншими пріоритетними секторами, такими як промисловість, сільське господарство, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта. Крім того, принципи Гаазької декларації закріплюють важливі положення, що стосуються безпеки й захисту туристів, якими мають керуватися уряди держав світу.

1.9. Створення перших туристичних об'єднань і міжнародних організацій

Розширення туристичних потоків потребувало, в свою чергу, розвитку засобів розміщення і засобів пересування. Ініціаторами будівництва готелів у тих місцях, де їх не було чи вони не відповідали туристичним потребам, були часто залізничні компанії, що використовували для цього свій капітал. Вони також брали на себе фінансування реклами та інших заходів, пов'язаних з подальшим розвитком туризму.

Туризм приносив значний прибуток у тих регіонах, де отримував найбільший розвиток, підтримувався владою, що справедливо вбачала в ньому засіб стимулювання розвитку економіки.

Однак, своєрідність комплексу туристичних проблем виявилася дуже складною для місцевих органів влади. Це обумовило необхідність створення самостійних спеціалізованих організацій у сфері туризму. За функціями та діяльністю вони відповідали сучасним туристичним товариствам і союзам. Спочатку ці організації називалися «товариство благоустрою», «товариство прийому іноземців» і т.д. Початок заснування подібних організацій припав на середину XIX ст., але більш широкого поширення вони набули після 70-х рр. XIX ст., головним чином в країнах Західної та Центральної Європи (Швейцарія, Німеччина, Австрія).

Місцеві органи влади були зацікавлені в діяльності подібних товариств і надавали їм підтримку. Разом із зростанням й інтенсифікацією туристичного життя зростала роль туристичних товариств. Туристичні організації створювалися також любителями подорожей та відпочинку, шанувальниками природи (до прикладу, товариство альпіністів, товариство друзів природи, товариство велосипедистів і т.п.). Усі ці організації брали участь в різноманітній діяльності з розвитку туризму.

Перше в світі об'єднання любителів подорожей в горах – Англійський альпійський клуб виникло в Лондоні у 1857 р. Вслід за ним у 1862 р. з'явилися Австрійський альпійський клуб і Клуб в Туріні (пізніше перетворений у Італійський); у 1863 р. створено Швейцарський клуб. Європейські альпійські клуби, взаємодіючи один з одним, сприяли організації подорожей в гірських районах, а також займалися вивченням туристичних ресурсів цих районів.

У 1895 р. у Відні, пізніше у Німеччині та Швейцарії, було створено для робітників спеціальну організацію «Друзі природи», яка влаштовувала «поїздки вихідного дня». Такі сімейні подорожі були яскравим туристичним заходом для робітників. Таким чином, в європейських країнах на початку XX ст. з'явилися паростки масового туризму. Здебільшого, туризм для робітників був за метою подорожі пізнавальним, краєзнавчим та рекреаційним.

У кожній країні процес створення туристичних товариств і організацій мав свої специфічні риси. Саме це

і є однією з причин існування в світі в цей час великої строкатості в організаційних формах туризму.

Протягом першої половини XX ст. міжнародний туризм продовжував розвиватися, залучаючи до своєї орбіти все нові країни. У цей період створені перші міжнародні туристичні організації:

Δ 1898 – Міжнародна ліга туристичних асоціацій зі штаб-квартирою в Люксембурзі; у 1919 р. вона була перетворена в Міжнародний туристичний альянс, який існує і сьогодні, включає більше 140 національних асоціацій туризму;

Δ 1926 – Міжнародний конгрес міжнародних асоціацій пропаганди туризму;

Δ 1927 – Міжнародний конгрес офіційних туристичних організацій;

Δ 1930 – Міжнародний союз офіційних організацій і пропаганди туризму.

У 1925 р. в Гаазі відбувся Конгрес з туризму, де були окреслені основні напрями діяльності міжнародних і національних туристичних організацій, основними з яких були:

– популяризація туризму;

– сприяння розвиткові туризму на міжнародному та національному рівнях;

– координація діяльності туристичних організацій;

На Гаазькому конгресі з туризму були також окреслені деякі права та обов'язки туристів. Все це свідчить, що туризм стає важливою складовою не лише національних господарств та культурного життя окремих країн, але й частиною міжнародних відносин. Туризм став новою популярною формою пересування людей, завдяки зробленим у попередні століття відкриттям, здійсненим географами, істориками, мореплавцями, дослідниками, представниками ділового світу, які нагромадили і зробили надбанням сучасності численні наукові дослідження, звіти і щоденники.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Другий етап розвитку організованого туризму припадає на:
А. 1841 – 1914 рр.; Б. 1914 – 1945 рр;
В. 1814 – 1900 рр.; Г. 1945 – 1990 рр.
2. Першим організатором подорожі для значної кількості туристів вважають …
А. Джеймса Кука; Б. Томаса Кука;
В. Христофора Колумба Г. Америго Веспуччі
3. Організатором туристичного гуртка «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу» був:
А. Нечуй-Левицький Б. Головацький
В. Вагилевич Г. Франко
4. Батьківщиною спортивного туризму вважають …
А. Німеччину; Б. Францію;
В. Польщу; Г. Австрію.
5. Засновниками «пластових» гуртків на території Галичини були
А. П. Франко та І. Чмола (1911 р.);
Б. І.Франко (1911 р.);
В. Головацький та Василевич (1920 р.);
Г. Чубинський (1923 р.).
6. Потужним центром розвитку готельної справи в Україні на зламі другої половини XIX–початку XX століття є …
А. Харків; В. Київ;
Б. Одеса; Г. Івано-Франківськ.
7. У 1930-х роках монополістом у організованій туристичній діяльності була організація …
А. ВАТ «Інтурист»; Б. ВАТ «Подорож»;
В. ВАТ «Мандрівник»; Г. ВАТ «Комсомолспорт».
8. Співробітництва в галузі туризму на міжнародному рівні у 1950 – 70-х роках виконувала організація ….
А. ЕКОСОР; Б. ООН; В. ВТО; С. СОТ
9. Перша Конференція ООН з міжнародного туризму та подорожей відбулась у …
А. Рим, 1963 р.; Б. Париж, 1955 р.;
В. Відень, 1965 р.; В. Цюріх, 1975 р.

10. Датою створення ВТО вважається …
А. 2 січня 1975 р; Б. 1 серпня 1963 р.;
В. 2 січня 1975 р.; Г.3 вересня 1960 р.
11. У 1980 р. відбулася Всесвітня конференція з туризму у ….
А. Манілі; Б. Акапулько; В. Мадриді; Г. Парижі.
12. У 1985 р. на VI сесії Генеральної асамблеї ВТО було схвалено два важливих документи.…
А. Туристичний кодекс;
Б. Хартію туризму і Кодекс туриста;
В. Конвенцію організованого турзму;
Г. Декларацію туризму.
13. Першим в світі об'єднанням любителів подорожей в горах став
А. Англійський альпійський клуб, Лондон, 1857 р.;
Б. Альпійський клуб, Відень, 1890 р.;
В. Італійський гірський клуб, Рим, 1850 р.;
Г. Женевський гірський клуб, 1860 р.
14. Австрійська, німецька та швейцарська організація «Друзі природи» влаштовувала.…
А. поїздки вихідного дня; Б. морські подорожі;
В. гірські сходження; Г. екстремальні подорожі.
15. У 1925 р. в Гаазі відбувся Конгрес з туризму, де були окреслені основні напрями діяльності міжнародних і національних туристичних організацій, серед яких НЕ було:
А. популяризація туризму;
Б. сприяння розвиткові туризму на міжнародному та національному рівнях;
В. координація діяльності туристичних організацій;
Г. стандартизація міжнародної туристичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Абрамов В.В. Історія туризму: / В.В. Абрамов, М.В. Тонкошкур // Підручник; Харк. нац. акад. міськ. Госп-ва. Х: ХНАМГ, 2010. 294 с.

2. Заячук О., Брик С. Історія туризму : навч. посіб. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 200 с.

3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.Ф. Кифяк – Чернівці: Книги – XXI, – 2003. – С. 92.

4. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. посіб. / За ред. І.М. Школи. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 292 с.

5. Урста А. Історія розвитку основних напрямів туризму в Україні: соціально-економічний аспект. /А. Урста // Східноєвропейський історичний вісник. 2017. № 4. URL: http://eehb.ddpu.drohobych.net/article/view/111478

6. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні. / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова – К.: 2002. – 195 с.

Розділ 2

ПОЛЬЩА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Суспільно – географічна аналіз Польщі
2.2. Історичний нарис Польщі
2.3. Історія туризму в Польщі
2.4. Розвиток масового туризму у Польщі у XIX – першій половині XX ст.
2.5. Природні рекреаційно-туристичні ресурси
2.6. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси
2.7. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси
2.8. Кулінарні уподобання
Список використаних джерел

2.1. Суспільно-географічний аналіз Польщі

Польща – парламентська республіка. Основний закон – Конституція, яка була прийнята сеймом Польської Народної Республіки у 1952 р. Відповідно до історичного розвитку країни деякі положення Конституції поновлюються (до прикладу – затвердження нової офіційної назви держави – Республіка Польща (1989 р.); підписання дії Малої Конституції (1992 р.). У Польщі діє двопалатний парламент – Національні збори, які складаються з Сейму і Сенату.

Адміністративно Польща поділяється на воєводства (*wojewodztwo*), воєводства поділяються на повіти (powiat), повіти – на гміни (gmina) (рис. 2.1). У 1999 р. введений новий адміністративний розподіл. Тепер у Польщі 16 воєводств, 300 повітів, і 2489 гмін (табл. 2.1.).

Рис. 2.1. Адміністративний поділ Польщі

Польща – рівнинно-низовинна країна, територія якої нахилена з півдня на північ, з середніми висотами над рівнем моря 173 м. Південно–східна частина Польщі, яка входить до складу Карпатського регіону займає площу приблизно 2 % і представлена гірськими ландшафтами Карпат аж до Судет.

Таблиця 2.1

Воєводства Польщі

№ з/п	*Воєводство*	*Столиця*	*Українська назва воєводства*
1.	Dolnoslaskie	Wroclaw	Нижнєсилезьське – Вроцлав
2.	Kujawsko – Pomorskie	Bydgosz	Куявсько-Поморське – Бидгош
3.	Lubelskie	Lublin	Любельське – Люблін
4.	Lubuskie	GorzowWlkp.	Любуське-Гозжув Велкопольський
5.	Lodzkie	Lodz	Лодзьське – Лодзь
6.	Malopol	Krakow	Малопольське – Краків
7.	Mazoweckie	Warszawa	Мазовецьке – Варшава
8.	Oploskie	Opole	Опольське – Ополе

9.	Podkarpackie	Rzeszow	Підкарпатське – Ржешув
10.	Podlaskie	Bialystok	Подлясько – Бялосток
11.	Pomorskie	Gdansk	Поморське – Гданьск
12.	Sliaskie	Katowice	Шльонське – Катовице
13.	Swietokrzyskie	Kielce	Свєнтокшишське – Кельце
14.	Wielkopolskie	Poznan	Велкопольське – Познань
15.	Warminsko – Mazurskie	Olsztyn	Вармінсько – Мазурське – Ольштин
16.	Zachodniopomorskie	Szczecin	Західнопоморське – Щецин

Найвища точка Польських Карпат – г. Риси (2499 м) знаходиться у Високих Татрах. До гірського масиву Карпат на півдні та південному сході примикають Малопольська та Люблінська височини.

Клімат Польщі є перехідним типом клімату помірного поясу: у південно-східній частині країни він суттєво відрізняється за кліматичними показниками від аналогічних, що мають місце у північній частині. Континентальність підсилюється впливом гір, низькими пересічними температурами, значною кількістю опадів і диференціацією погодних умов залежно від висоти місцевості. Пересічна температура січня у горах – 8°С, липня – +10°С. Кількість опадів перевищує 1000 мм/рік.

Річки належать до басейну Балтійського моря (99,7 %), за виключенням гірської р. Стривігор (Стрвйонж), що перетинає територію Підкарпатського воєводства і є допливом р. Дністер (басейн Чорного моря), «національними» річками країни є Вісла (1047 км) та Одра (742 км).

Польща багата на енергетичні ресурси, проте це стосується тільки вугілля (Верхньосілезький та Нижньосілезький басейни). Має невеликі запаси нафти і газу, серед них – Прикарпатський басейн. Серед інших корисних копалин – мідні руди та сірка. Поклади сірки у Польщі (Прикарпатське і Свєнтокшинське воєводства) є одними із найбагатших у світі (0,8 млрд. т).

У 90-х роках минулого століття Польща приступила до радикальних економічних реформ із завданням створення суто ринкового господарства. «Шокова терапія» швидко і ефективно дозволила здійснити заплановані суспільно-економічні заходи.

Польща – індустріально-аграрна країна, видобуває кам'яне та буре вугілля, природний газ, срібло, цинк, свинець, сірку. Країна є одним з найбільших у світі виробників сірки (щорічно ≈ 2 млн. т).

Основний виробник енергетичної енергії – теплові електростанції. З-поміж галузей обробної промисловості вагоме місце належить машинобудуванню, зокрема, будівництво морських суден, автомобілів, вагонів, тощо. У великих об'ємах відбувається випуск сільського машинобудування, електротехнічної та радіоелектронної промисловості, промислового устаткування. Хімічна, нафтохімічна галузі промисловості, чорна й кольорова металургія, текстильна, швейна, харчова, меблева, цементно-скляна та інші галузі промисловості повністю задовольняють потреби населення Польщі.

У Польщі виділяють 22 промислові райони. До складу Карпатського регіону входить Верхньосілезький промисловий район. Його основою є видобуток і переробка кам'яного та бурого вугілля. Більш східніше до гірських територій розташовані економічно депресивні райони, які потребують структурної перебудови господарства.

За останні роки харчова промисловість країни стала інвестиційно привабливою, особливо цукрова галузь. Текстильна промисловість традиційно концентрується у великих і середніх містах (Перемишль, Кросно, Жешув, Тернув), спеціалізація – обробка бавовни, штучних волокон, вовни, льону, шовку. В аграрному секторі країни переважають індивідуальні фермерські господарства. У рослинництві переважають зернові – 23 %, картопля – 11 %, цукрові буряки – 3 %, овочі і фрукти – 11%. Основними зерновими культурами є пшениця, жито, ячмінь та овес. Збір картоплі щорічно складає 25 млн. т, посіви цукрових буряків концентруються, як правило, поблизу цукрових

заводів. Тваринницький сектор представлений розведенням великої рогатої худоби та свиней. Найбільше виробляється свинини, молока, яловичини, яєць, значно менше вовни і баранини. У південно-східній частині Польщі, де розвиток свинарства базується на природних кормах, поголів'я свиней за останні роки зменшилося.

Польща – відомий у світі виробник овочів і фруктів: перше місце у світі зі збору порічок, третє – полуниць, четверте – малини, шосте – капусти, тощо.

Успішно розвивається транспорт, особливо залізничний і повітряний. Переважає залізничний транспорт, котрий перевозить основні види продукції (вугілля, руди й метали, мінеральні добрива, нафту і нафтопродукти). Значна роль залізничного транспорту у пасажирських перевезеннях, особливо це стосується транзитного напрямку Захід – Схід поміж найбільшими містами країни, а також у районах великих агломерацій. Морський торговий флот складає 4 млн. брутто-реєстрових тонн. У містах Щецин, Гдиня, Гданськ функціонують морські порти. Найбільший міжнародний аеропорт у столиці країни – Варшаві.

Польща має членство в численних міжнародних організаціях: ООН, НАТО, ОБСЄ, Організація економічного співробітництва та розвитку, СОТ, МВФ, Європейський Інвестиційний Банк, ЄС, МБРР, ЄБРР, Рада Балтійських Держав, Європейська Асоціація Вільної Торгівлі, Центрально-Європейське Об'єднання Вільної Торгівлі (CEFTA), ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ВООЗ та інші.

За останні десятиліття Польща активно розвиває свої зовнішньоекономічні зв'язки. У товарній структурі польського експорту провідне місце займають кольорові метали (мідь), електротехнічне й електронне обладнання, текстильні вироби. Традиційною експортною продукцією є сірка, заморожені овочі, сире м'ясо. Основні статті польського імпорту – мінеральна сировина, продукція хімічної промисловості та текстиль. Поставки нафти, газу та кольорових металів Польща отримує від країн Європи, у т.ч. з України. За останні роки країна суттєво переорієнтувала свої

зовнішньоекономічні зв'язки зі сходу на захід. Її орієнтир – Німеччина, Італія, Франція та Великобританія.

Щодо України, то польський зовнішньоекономічний оборот постійно зростає. Найважливішими позиціями польського експорту в Україні є кам'яне вугілля, харчові продукти та продукція хімічної промисловості. Польський імпорт з України – це перш за все залізна руда та продукція хімічної промисловості.

2.2. Історичний нарис Польщі

Історія Польської держави, яка виникла наприкінці X ст., багата на славні історичні, а також драматичні події.

Назва «Польща» походить від давньослов'янського племені Полян (від слова «поле»). Вони виявилися сильнішими і кмітливішими, ніж сусіди Вісляни, Мазовшани і Поморяни, і, власне від них історики починають відлік польської державності.

З 1025 року Польща стала королівством, з 1569 р. вона називається Річ Посполита. Могутня Річ Посполита через два століття зникла з політичної карти. Внаслідок 3-х поділів Річ Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.), між Пруссією і Австрією, а також переділу на Віденському конгресі 1814 – 1815 рр., Східній Європі було передано більшу частину Варшавського князівства (утворено Королівство Польське), Пруссії – західні воєводства, Сілезію і Помор'я. Австрія також отримала частину польських земель. Постійні польські національно – визвольні повстання 1794 року, 1830-1831 рр. і 1863-1864 рр. придушувалися. Однак, після більше ніж столітнього іноземного панування незалежність Польщі було відновлено під кінець Першої світової війни. У серпні 1918 р. радянський уряд скасував договори царського уряду про поділ Польщі. Країну було проголошено республікою.

У вересні 1939 р. Німеччина і СРСР окупували і поділили Польщу. Внаслідок Другої світової війни Польща втратила близько 40 % національних досягнень і більш як 6 мільйонів осіб, тобто 1/5 частину населення.

У травні 1945 р. Польщу повністю було визволено. Після війни в Польщі було проголошено будівництво соціалістичного ладу під керівництвом Польської об'єднаної робочої партії. Громадсько-політичний розвиток країни відбувався за складних умов. Про це свідчать кризи влади 1956, 1968, 1970, 1976 рр. У другій половині 70-х рр. у країні виник масовий опозиційний рух «Солідарність». До речі, і сьогодні у Польщі політична партія «Солідарність» є прогресивною і демократичною.

У грудні 1981 р. в країні був запроваджений воєнний стан. Лідерів руху було інтерновано, а саме професійне об'єднання проголошено поза законом. Проте профспілка зберегла вплив у суспільстві, виступаючи за ліквідацію тоталітарної комуністичної системи і проведення демократичних перетворень. У 1989 р., за посередництва католицької церкви, почалися переговори «круглого столу» між представниками основних політичних партій країни. Під час переговорів сторони сформували принципи майбутньої політичної системи Польщі, такі як свобода слова, незалежність судів, демократичний порядок формування всіх представницьких органів державної влади. У червні 1989 р. відбулися парламентські вибори, які принесли перемогу «Солідарності». У січні 1991 р. з'їзд Польської об'єднаної робітничої партії прийняв рішення про розпуск.

Економічні перетворення, здійснювані в країні, користуються повною підтримкою провідних країн світу. Основна мета реформ – створення ринкової економіки, близької до систем, апробованих у високо розвинутих країнах.

У 1998 р. Польща розпочала переговори про приєднання до Європейського Союзу (ЄС). Через рік (1999 р.) вона стала членом Організації північноатлантичного договору (НАТО). Першого травня 2004 р. країна вступила до Євросоюзу, а 21 грудня 2007 р. до Шенгенської зони.

2.3. Історія туризму в Польщі

Говорити про виникнення традиції подорожей поляків по своїй країні і за її межі, а також про початок знайомства іноземних мандрівників з польськими землями, можна вже з XVI ст. Перш за все зауважити особливість географічного положення Польщі в цей історичний період. У той час Польща була найбільшою по території державою Європи. В середині XVI ст. Польща остаточно об'єдналася в одну державу з Великим Князівством Литовським, слов'янським, по суті, державою, яка в XIV – XV ст. займала величезні, як на ті часи, простори «від моря до моря» (від Балтійського до Чорного моря), включаючи території теперішньої Литви, Білорусії, України та східної Європи. І хоча на рубежі XV і XVI ст. територія Великого Князівства істотно зменшилася (на півдні – в результаті османсько-татарської експансії, на сході – внаслідок розширення земель), проте, в результаті об'єднання двох країн (Польського королівства і Великого Князівства Литовського) виникла держава, яка називалася Річ Посполита (*Rzecz Pospolita*), що є перекладом на польську мову латинського терміну *Res Publica* (тобто загальна, громадська річ, справа).

Східні землі вважалися в Європі таємничими, дикими, майже азіатськими просторами, населеними єретиками. Річ Посполита, яка стояла на кордоні двох світів (освіченої Європи і дикої московії), твердо дотримувалася католицької віри і підкреслювала свій зв'язок із західним світом, вона міцно утримувала старопольські традиції і звичаї, розділяючи основні положення вчення про обраність особливої долі польського народу і незалежності його від зовнішніх впливів.

Крім того, після об'єднання з Великим Князівством Литовським, яке було православною державою, значно змінився національний і конфесійний склад населення об'єднаної держави. Слід додати, що етнічні литовці були в той час язичниками і вважалися останнім язичницьким народом Європи.

Перераховані вище чинники цілком закономірно впливали на інтерес до Речі Посполитої з боку європейських

вчених, географів, мандрівників, нерідко і просто шукачів пригод і авантюристів.

До числа перших описів польських земель зарубіжними туристами слід віднести опис держави одного з перших польських королів Мешка I (бл. 935 – 992 рр.), яке було зроблено купцем з Севільї Ібрагімом ібн Якубом (бл. 912 – 966 рр.). Це було в середині X ст. Пізніше, на початку XI ст., разом з загонами імператорського війська Генріха II (973 – 1024 рр.) в Польщу прибув Мерсенбургский єпископ Тітмар (975-1018 рр.), який, складаючи хроніку походу, написав великий опис польських міст, лісів і земель. З подібною ж метою, супроводжуючи загони чеського короля Братислава (1035-1092 рр.), відвідав Польщу в кінці XI ст. празький монах Косма (Козьма) (1045-1125 рр.). Згадки про польські землі можна зустріти і в скандинавських сагах.

З плином часу кількість іноземців, які відвідували Польщу, зростає. Це посли Священної Римської імперії, папські легати і навіть політичні вигнанці. Їх замітки давали Європі новітню уяву про польську державу.

У XVI ст., через конституційний лад Польщі, який передбачав виборність королів, польський престол займали монархи з Франції, Угорщини, Швеції. Разом з ними прибували численні посли, серед яких були укладачі хронік, що залишили нам цінні свідоцтва про польські землі того часу. Одним з них був італієць Олександр Гуанін з Верони, який подорожував Польщею за часів царювання короля Сигізмунда Августа і брав участь у Лівонській, Московській та Волоській війнах. У 1578 р. ним була написана книжка «Sarmatiae Europae descriptio» (Опис сарматської Європи), що складалася з численних описів великих польських земель. У 1611 р. видання було перекладено з латинської мови на польську і на довгі роки увійшло до шляхетських бібліотек як атрибут обов'язкового читання.

У середині XVII ст. до Польщі прибула наречена короля Владислава IV Людовика Марія Гонзага. До її свити входив француз Жан де Лабурер, який написав книжку під назвою «Relation du voyage de la reine de Pologne» (Опис подорожі королеви Польщі). Ця робота наповнена описами різних

частин Польщі, починаючи від Бескидів і завершуючи столицею країни. Лабурер досліджував звичаї поляків і зробив визначальний висновок, що однією з національних рис поляків є схильність до подорожей.

Друга половина XVII ст. відзначена в історії Польщі трагічними подіями. Це так званий «Потоп», або «Період шведського вторгнення». У війську Карла-Густава перебував військовослужбовець Пуффендорф, який пройшов через всю Польщу з військом загарбників. Після походу він написав латинською мовою книжку «De rebus a Carlo Gustavo gestis» (Про діяння Карла-Густава). Автор присвятив багато місця описам польських міст і замків в тому вигляді, в якому вони були раніше, ніж їх знищив владика Пуффендорфа. У 1654 р в Амстердамі було видано роботу Андреаса Целларіуса (1596 – 1665 рр.) «Regni Poloniae descriptio» (Опис Королівства Польщі). Цікавою особливістю є та, що Целларіус жодного разу не відвідав Польщу, але черпав, відомості з дуже надійних джерел, оскільки його робота вважається найкращим описом Польщі XVII в. Не виключено, що він скористався допомогою прибулих тоді в Голландію членів польської секти аріан, вигнаних з батьківщини указом сейму. Не випадково на твір Целларіуса посилалися науковці, як на достовірне джерело інформації, багато діячів польської культури пізніших періодів, зокрема, знаменитий польський вчений і просвітитель Нємцович (1758-1841 рр.).

У XVIII ст. у світ вийшла низка публікацій європейських мандрівників і вчених, де згадуються польські землі. Не відставав від них і найвідоміший італійський авантюрист Джакомо Казанова (1725-1798 рр.) у знаменитих мемуарах якого ми знаходимо короткий опис Варшави, яку він відвідав.

Що ж стосується свідчень самих польських авторів, то тут у їхньому списку першим має бути згадано ім'я Яна Длугоша (1415-1480 рр.), автора першої географії Королівства Польського. Ця книжка вважається прикладом точного і відповідального викладу відомостей про країну. Будучи придворним короля Казимира Ягеллончика,

Длугош супроводжував монарха в його подорожах по країні, а також отримував відомості від депутатів і сенаторів, які прибували на королівський двір з різних кінців країни.

У другій половині XVI ст. цікаві описи країни занотовані у «Хроніці всього світу» Марцин (1495-1575 рр.) і Йоахім (1540-1599 рр.) Бельскіє. В цей же період Вармінський єпископ Марцін Кромер (1512-1589 рр.) видає перший путівник по Польщі, призначений особисто для мандрівника далеко не звичайного, а для француза Генріха Валуа, члена королівської сім'ї Франції, обраного на польський престол. Праця називається «Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Poloniae» (Польща, або про становище, звичаї, установах Речі Посполитої Польської Королівства»). Це перша польська краєзнавча праця в повному розумінні цього слова, хоча і не повністю бездоганна з точки зору точності інформації.

Варто згадати також праці Ш. Старовольського (1588-1656 рр.), С. Сарницького (1532-1597 рр.), А. Свєнціцького і Т. Свєнціцького (XVII-XVII ст.) Хоча вони і далекі від досконалості, однак мають велику історичну цінність, бо часто стають єдиним документованим свідченням про вигляд міст і сіл, пам'ятки культури того часу, які, в ході подальших бурхливих і трагічних подій, були знищені чи невпізнанно змінилися. Про самі подорожі згадані джерела повідомляють наступне. У період першої Речі Посполитої, незважаючи на дуже поганий стан шляхів сполучення і нерозвинену інфраструктуру гостинності, люди переміщалися повсюдно – як по просторах Речі Посполитої, так і по країнах всієї Європи. Мандрували ченці, ремісники, паломники і учні. Багато з них рухалися пішим способом, долаючи при цьому значні відстані. Тут не можна обійти мовчанням такий важливий на ту епоху вид подорожей, як подорожі релігійні, паломництво, пілігримство, які сприяли подальшому розвитку туризму.

У Польщі, з її особливим шануванням Богоматері, шанують два місця, пов'язані із знаменитими іконами Діви Марії: це костел у Гострої Брами в місті Вільно і монастир у

Ясної Гури поблизу міста Ченстохова. З давніх часів туди організовувалися паломництва, які залучали маси віруючих католиків. Перше впорядковане паломництво до монастиря Ясної Гури відбулося у 1434 р., коли чудотворна ікона Богоматері була перенесена після реставрації з Кракова до Ченстохови у супроводі урочистої процесії. До Ченстохови прибували паломники з 300 місцевостей з території Речі Посполитої і з 50-ти міст Європи.

Паломництво в Ясну Гуру (повна назва Санктуарій Пресвятої Діви Марії Ясногірської (пол. Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej) вважалося настільки важливим релігійним заходом, що всі поміщики були зобов'язані відпускати кріпаків. Для багатьох рядових учасників цих процесій таке паломництво репрезентувало першу, часто і єдину в житті подорож, яка, набувала не тільки релігійного, але пізнавального, краєзнавчого та освітнього характеру. Пілігрими (зазвичай) пересувалися групами – компаніями, на чолі яких стояв провідник. Він позначав трасу пересування, місця зупинок, час молитов. Провідники обиралися з числа мирян, хоча були випадки, коли такі компанії супроводжувалися священиками, які брали на себе функцію провідника. Речі подорожніх везли на возах, які замикали процесію. Біля підніжжя Ясної Гори кожну групу мандрівників вітав монах з ордену Паулинів, який потім вводив паломників у Санктуарій Святої Діви. Їх перебування в святих місцях тривало 1-4 дні, після чого вони таким же чином поверталися до рідного дому. Отож, вже в ті далекі часи до подорожей, і при цьому багато в чому пізнавальних, стало долучатися безліч людей з різних верств суспільства.

Серед цієї маси мандруючих можна виділити тих, для кого подорож стає способом відпочинку і розваги. Таких мандрівників було небагато, але замітки про них вже з'являються. Однією з таких перших «туристичних екскурсій» стала подорож у гори Татри Беати Ласкої (1515-1576 рр.), яка була спадкоємицею величезних багатств магнатського роду Острозьких. У 1563 р вона зібралася зі своєю свитою у подорож в гори до Кежмарского Зеленого

озера. Згадку про цю екскурсію можна вважати своєрідним початком хроніки туризму в Польщі.

Рис. 2.2. Фото Санктуарій Пресвятої Діви Марії Ясногірської (пол. Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej)

У 90-ті рр. того ж XVI ст. виникає традиція виїзду студентів Ягеллонського університету (м. Краків) на пізнавально-рекреаційні екскурсії у Татри. Загалом треба сказати, що подорожі школярів і студентів з освітньою метою були в той час дуже поширені. Йшли вчитися з усіх районів Речі Посполитої в перший польський Ягеллонський університет. З його діяльністю тісно пов'язане життя великого вченого зі світовою славою Миколи Коперника (1473-1543 рр.). Поляки, які прагнули знань, пускалися і в більш далекі подорожі в знамениті європейські університети – в італійські Падую і Болонью, паризьку Сорбонну, інші.

Показовою в цьому сенсі може бути історія життя першодрукаря Георгія (Франциска) Скорини (1486-1551 рр.). Народившись в древньому місті Полоцьку на Західній Двіні, який був тоді частиною Великого Князівства Литовського, він, захоплений бажанням до знань, пустився пішки в

далекий шлях до м. Кракова. Вступив до Ягеллонського університету, закінчив його і став бакалавром «семи вільних мистецтв». Але на цьому він не заспокоївся: повернувшись додому, він через деякий час відправився вже в Італію, де після закінчення університету отримав звання доктора медицини. Ставши пізніше друкарем, видавав книги староруською мовою і серед них «Малу подорожню книжку» – один з перших путівників по градах і селах Великого Князівства Литовського, інакше кажучи – Західній Європі.

Як ми бачимо, подорожуючих в ту епоху було багато. Але які ж були умови їх переміщення? По яких дорогах вони рухалися? Де знаходили притулок?

Як і слід було очікувати, стан польських доріг в той час майже повсюдно залишав бажати кращого. Рідко коли тракти мали укріплене покриття, здебільшого вони були сильно роз'їжджеными. Восени і навесні під час повені вони перетворювалися на брудні топи, влітку від них стовпом стояла пилюка, взимку їх покривали лід і замети. Особливою проблемою були мости. На найважливіших мостах за переправу треба було додатково платити. Власники переправ зобов'язані були утримувати їх в порядку, проте більшість з них дивилося крізь пальці на різні розпорядження. Де можна було, подорожуючі переходили річки вбрід. Там, де річка була широка і глибока, переправа часто здійснювалася на поромах або широких плоскодонних річкових суднах. Наявність в межах Речі Посполитої таких великих і повноводних річок як Вісла, Сан, Західний Буг, Нарев, Німан, Варта, Піна, Сож, Дніпро, Десна, Західна Двіна сприяла розвитку річкового транспорту. Були також прориті Королівський і Серпневий судноплавні канали.

Водний транспорт використовувався для перевезення товарів, однак влаштовували і пасажирські рейси з розважальними заходами. Це були перші річкові круїзи. Бувало, що цілі магнатські двори подорожували подібним чином. У 1594 р польський король шведського походження Сигізмунд III Ваза (1566 – 1632 рр.) відправився до себе на батьківщину. Від Варшави до Гданська він плив зі своєю

свитою по р. Віслі, а біля фортеці «Маяк» пересів на морський корабель, щоб перетнути Балтійське море.

Все ж більшість мандрівників пересувалася сухопутними шляхами. Ті, хто біднiший, йшли пішки, долаючи в день від 20 до 25 км. Заможні їхали на різного роду візках – від зовсім примітивних возів, які проїжджали в день 25-30 км, до удосконалених диліжансів, що мали підвіску корпусу на ременях. На такому екіпажі проїжджали в день близько 60 км. Шляхтичі за традицією їздили верхи. Вершник міг проїхати в день 40 км, магнатська кавалькада долала в день 25-30 км. Кінь в ті часи відігравав величезну роль у всіх сферах життя. Польські коні цінувалися у всій Європі, були свої породи, які багато в чому могли змагатися навіть з арабськими.

Магнатські кавалькади представляли собою грандіозне видовище. Особливою розкішшю вражали посольські процесії, завданням яких було продемонструвати міць і багатство Речі Посполитої.

Існує свідоцтво (підкріплене гравюрою італійського художника Стефано Делла Белла) про в'їзд в апостольську столицю Рим 1633 р. посольства Речі Посполитої, очолюваного Єжи Оссолінським (1595-1650 рр.). Процесія складалася зі 100 коней і верблюдів в золотій і срібній збруї, оздобленій дорогоцінним камінням. На них сиділа шляхта в національних польських костюмах, а також бранці зі східних країн (татари і турки). Коней підкували таким чином, щоб по дорозі вони втрачали на бруківці золоті підкови, а шляхетська молодь жбурляла в натовп золоті дукати.

Підводячи підсумки про туризм у XVI і XVII ст. безперечно необхідно вказати на безліч перешкод, незручностей і небезпек, з якими мали справу мандрівники. Однак вони не стали перешкодою для пересування людей. Свою лепту внесли великі польські вчені гуманісти Коперник, Кохановський (1530-1584 рр.), Рей (1505-1569 рр.). Мандрівники виступали в подальшому пропагандистами подорожі як способу пізнання світу і себе самого, ініціатора так званих «освітніх» подорожей.

Врешті-решт, потрібно зауважити, що вищеописаний період збігається з епохою Великих географічних відкриттів, проникненням європейців в Індію, Західну півкулю, і з епохою колоніальної експансії. Не залишилися осторонь від цього і окремі поляки, хоча їх батьківщина була досить далека від цих подій. Частина цих людей були авантюристами, що діяли на свій страх і ризик, частина брала офіційну участь в діях головних колоніальних країн того часу: Іспанії, Португалії та Голландії.

У квітні 1596 р поляк Кшиштоф Павловський (1603 р.) відправився в Індію на португальському кораблі з Лісабона. У своїх листах друзям він докладно описує події північної подорожі: відвідування Мису Доброї Надії, фортеці Мозамбік, острова Мадагаскар. У дорозі він вів докладні записи про природу Індії і звичаї цієї країни. Це був перший опис Індії, складений поляком.

Відвідав Індію в XVI в. також Еразм Кретковський (1508-1558 рр.), мандрівник, дипломат, священник з Бреста. Поляки відвідали в цей час і Америку. Шляхтич Кшиштоф Арцішевський (1592-1656 рр.) оселився в 1623 р в Голландії. Потім, як капітан піхоти, він взяв участь в голландській експедиції до Бразилії, де дослужився до адмірала. Мабуть, це був єдиний польський конквістадор (ісп. *conquistador*, «завойовник»), тому нічого дивного в тому, що його образ надихав пізніше багатьох польських письменників.

Таким чином, ми бачимо, що в описуваний історичний період, який, в основному, збігається з епохою Відродження в Європі, для багатьох мешканців Речі Посполитої були характерні мобільність, енергійність, підприємливість, прагнення пізнати зовнішній світ, інтерес до життя і звичаїв інших народів. Зростає прагнення до вивчення іноземних мов як засобу пізнання зовнішнього світу. Серед шляхти, поряд зі знайомством з обов'язковою в той час латинською мовою, стає звичним знання й інших іноземних мов: німецької, французької, а після того як польською королевою стала італійка Бона – і італійської. У ті роки знання італійської було не просто даниною моді, а й

ознакою освіченої людини, гідного дворянина, перед яким відкривався шлях у казкову Італію, батьківщину європейської культури.

Розквітає друкарська справа туристичної інформації. У світ виходять спеціальні підручники, метою яких було допомогти мандрівникам в їх мандрах іншими країнами. Так на початку XVII ст. було видано посібник «Мандрівка або Повчання для подорожуючих», а також «Польський пілігрим або Короткий опис Риму і найславніших італійських міст». Відомий польський гуманіст Рей написав книгу під назвою «Житіє людини чесної», в якій, в одному з розділів є настанова для молодих людей, які вирушають у далекі країни. За його словами, мандрівник повинен правильно вибирати місце, куди він вирушить, вести себе гідним чином, уникаючи поганих компаній, при цьому пильно придивлятися до життя і звичаїв народів чужих країв, щоб отримати зі своєї подорожі найбільшу користь.

Однак з II половини XVI ст. це гуманістичне прагнення до відкритості зовнішньому світу, до пізнання інших земель починає поступово змінюватися. Причиною тому були багато в чому війни цього століття: національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1595-1657 рр.) в Україні; Шведське вторгнення, так званий «потоп»; довгі виснажливі війни з Туреччиною на південному рубежі Речі Посполитої. Всі ці події описані в знаменитій «Трилогії» польського нобелівського лауреата Генріха Сенкевича (1846-1916 рр.).

Так чи інакше, але бажання пізнати навколишній світ починає поступово вгасати. Серед шляхти поширюється неприязнь до іноземців, а разом з цим і негативне ставлення до подорожей загалом. Зміни в настроях, звичаях, стилі життя призводять до виникнення системи політичних і моральних поглядів, яку часто називають «Сарматизм». Цей термін походить від назви стародавнього племені сарматів. Ряд польських ідеологів -націоналістів вважали, що поляки є безпосередніми нащадками цього племені, не маючи нічого спільного ні з іншими слов'янськими народами, ні з навколишнім світом взагалі.

Звідси яскраво виражена національна мегаломанія, неприкрита ворожість до чужинців.

З кінця XVII в. і до середини XVIII в. стали рідкістю знання географії не тільки Європи, але навіть і власної країни. Іноземців, які потрапляли до Польщі, зустрічали з недовірою, підозрілістю, відкритою ворожістю. Дещицю різноманітності вносили в цей стан речей військові марші польських військ на завершальному етапі «шведського потопу» і розповіді ветеранів-найманців, які пройшли з імператорським військом по всьому європейському континенту.

У середині XVIII ст. байдуже, а то й негативне ставлення до подорожі починає зазнавати змін. Це пов'язано з приходом до Польщі нового історичного та культурного періоду – Епохи Просвітництва. Високі ідеали гуманізму, суспільного прогресу, боротьби з невіглаством, відсталістю і забобонами проголошені великими французькими вченими-енциклопедистами, стали завойовувати своїх прихильників в середовищі польської інтелігенції.

Нове дихання знайшла і суспільно-політична боротьба, де все більше прихильників ставало у політичних силах, які боролися з відсталістю країни, з політикою ізоляціонізму, з загрозою втрати державної незалежності.

Багато бурхливих подій політичного життя пов'язано з так званою Барською Конфедерацією – політичною опозицією частини польської шляхти тодішньої королівської влади і все зростаючого втручання у внутрішні справи Польщі з боку сусідніх держав: Австрії і Пруссії. Багато конфедератів втекли з Польщі та розсіялися в різних країнах Європи:

1) одним з них був конфедерат польсько-угорського походження Мауріцій Беневський (1746-1786 рр.), який відвідав значну кількість країн, дістався до Далекого Сходу, пережив незвичайні пригоди в Китаї, на Формозе, в Японії й інших східних країнах;

2) це і Казимир Пулавський (1745-1779 рр.), який перетнув Атлантичний океан і дістався до британських володінь у Північній Америці, приймав участь у війні за

Незалежність на стороні Сполучених Штатів і з тих пір шанується як національний герой США.

Зрозуміло, подорожі такого роду далекі від того, що пов'язано з поняттям туризму у звичайному сенсі. Проте вони є яскравим свідченням завершення цілого періоду, застою, відсталості та інерції в цій сфері життя. Вони свідчать про те, що в широких масах польської шляхти став знову прокидатися інтерес до подорожей, пригод, до пізнання світу.

Такий інтерес викликає вже і подорожі іншого роду. Представники багатою шляхти вирушають в дорогу з пізнавальною метою. Яскравим прикладом тут може бути постать Яна Потоцького (1761-1815 рр.), письменника і філософа, автора відомого роману «Рукопис, знайдений в Сарагосі». Невтомний мандрівник, покликаний жагою пізнання, він об'їздив всю Європу, відвідав Близький Схід.

Зацікавленість до краєзнавства проявляється в колекціонуванні предметів, пов'язаних з історією та культурою, виникненні музеїв. Тут слід згадати Ізабеллу Чарторийських (1671-1756 рр.), засновницю знаменитих Пулавських зборів, а також Михайла Мнишка (1742-1806 рр.), який розробив концепцію краєзнавчих музеїв.

Формуються перші кроки і традиція річного виїзду аристократії «на води», для відпочинку і лікування. Містечко Бардіув в Татрах, куди їздили аристократи ще в попередніх століттях, знову стає популярним. У кінці XVIII ст. тут неодноразово відпочивав аристократ і відомий політичний діяч Адам Казимир Чарторийський (1770-1861 рр.). Поблизу він побудував собі літній будиночок. Слідом за Чарторийським це місце почали відвідувати представники багатої шляхти і магнатів.

Говорячи про перші кроки польського туризму як суспільного явища, неможливо не згадати імен двох видатних діячів польського Просвітництва-Станіслава Сташица і Юліана Немцевича.

Станіслав Сташиц (1755-1826 рр.) один з провідних представників польського Просвітництва. У незалежній Польщі приймав активну участь в роботі Комісії у справах

освіти, після поділів Польщі став організатором наукового життя в Варшаві, організовував Товариство Друзів Науки, присвятив себе геологічному та географічному вивченню польських земель, ставлячи собі за мету перш за все дослідити природні багатства країни. Внесок С. Сташица у розвиток польського туризму обумовлений його пристрастю до пізнання батьківщини. Він був першим дослідником, який об'їздив на диліжансі, пройшов пішки і добирався верхом величезні простори рідного краю. Особливу увагу приділяв польським горам Бескидам і Татрам, здійснив сходження на найголовніші вершини цих гір і став першим поляком, який підкорив найвищу вершину Татр – г. Ломницю. З усіх своїх подорожей С. Сташиц привозив сотні спостережень, експонатів, заміток, які ставали матеріалом для подальшої наукової роботи. Пізнання країни С. Сташиц вважав не тільки розвагою і задоволенням, але і важливим інструментом для керівництва життям і господарством суспільства. Надалі С. Сташиц стає прикладом для тих діячів в сфері туризму, які використовували свої подорожі в наукових цілях: для проведення геологічних, біологічних і метеорологічних спостережень, збагачуючи таким чином скарбницю національної культури і науки.

Приблизно на той же історичний період (кінець XVIII – початок XIX ст.) припадає діяльність іншого видатного діяча польського Просвітництва – Юліана Урсинова Нємцевіча (1757-1841 рр.), який походив з литовської шляхти. Один з найближчих сподвижників Тадеуша Костюшко (1746-1817 рр.) – вождя польського національного повстання, разом з ним потрапив у російський полон, потім емігрував до Америки. Після повернення до Польщі активно займається науковою і літературною діяльністю, був після С. Сташица головою Товариства Друзів Науки. У багатій літературній спадщині Ю. Нємцевіча можна знайти безліч цікавих спостережень, спогадів, заміток, зроблених ним під час його подорожей по Польщі, Сполучених Штатів, європейських країн.

Саме С. Сташиц і Ю. Нємцевіч, політики і краєзнавці, привнесли в туризм чітко сформульований пізнавальний акцент. Філософія Просвітництва сформувала їх світогляд і раціональний погляд на навколишній світ. Пізнання природи, яке пропагував С. Сташиц і захоплення історією, поборником якого виступав Ю. Нємцевіч, стали в подальшому наріжним каменем польського краєзнавства, їх практика особистого пізнання всього, що нове і цікаве проклала шляхи польському туризму.

Романтичне захоплення історією і народною культурою, інтерес до пам'яток мистецтва стали невід'ємною частиною прагнень інтелігенції і нового класу – буржуазії.

Патріотичне таємне студентське Товариство Філаретів ставило перед собою завдання знайомства з життям народу, його історією, культурою та фольклором. У Філаретів, як це було і в аналогічних студентських товариствах за кордоном, екскурсії були дуже важливою, програмною частиною їх діяльності. Один з Філаретів Ігнацій Домейко (1802-1889 рр.) отримав перший досвід, першу «обкатку» туриста і краєзнавця в екскурсіях студентів під містом Вільно. Згодом він став відомим мандрівником, дослідником і підкорювачем Чилійських Анд. Таку ж школу пройшов знаменитий історик і політик Йоахім Лелевель (1786-1861 рр.). Визначний польський поет Адам Міцкевич (1798-1855 рр.) увічнив спогад про юнацькі мандри в своєму головному творі «Пан Тадеуш».

Межа XVIII і XIX ст. по праву може бути названою часом виникнення і оформлення туризму як явища суспільного життя, туризму в сучасному розумінні цього слова, як подорожі людини в її вільний час не тільки з метою відпочинку, але й для задоволення пізнавальних, естетичних, соціальних і релігійних потреб. Не випадково і сам термін «туризм», автором якого вважається великий французький письменник Стендаль (1783-1842 рр.), виникає саме в цей період.

Становлення і зміцнення туризму мало, безумовно, важливі історичні та суспільно – політичні передумови:

∴ завершення епохи наполеонівських воєн і суттєве перекроювання європейських кордонів;

∴ звільнення Греції від османського ярма і поступове об'єднання Італії в єдину незалежну державу (внаслідок чого ці дві країни – колиски європейської цивілізації стали доступні для масового туризму);

∴ завоювання панівних позицій в провідних країнах Європи новою суспільно-політичною силою – класом буржуазії, а внаслідок цього – утвердження норм і звичок буржуазної, перш за все протестантської моралі.

Безсумнівний вплив на розвиток туризму зробила і промислова революція – перш за все зміни в області засобів зв'язку і шляхів сполучення. Удосконалювався поштово-диліжанський зв'язок, був винайдений телеграф, пароплав, паровоз, Європа поступово навовнювалась мережею залізниць. І не випадково саме із залізницею пов'язаний початок діяльності піонера масового туризму Томаса Кука (1808 – 1892 рр.), який у 1841 р. організував першу масову екскурсію по залізниці, а потім став засновником першого професійного бюро подорожей (знаменита «Контора Кука»).

Всі ці події і явища не обійшли стороною Польщу, але, говорячи про становлення польського туризму, потрібно перш за все пам'ятати про скрутне становище в якому перебувала ця країна протягом усього XIX ст. Йдеться про так звані поділи Польщі, що відбулися в кінці XVIII ст.

В результаті глибокої соціальної й політичної кризи, слабкості королівської влади, свавілля, часом зради магнатів і цілої низки інших причин, польська держава не була в змозі протистояти оточуючим її державам – Австрії, Пруссії і в результаті трьох розділів (1772, 1793 і 1795 рр.) Польща була поділена між цими країнами і на 123 роки зникла з карти Європи. Це значно вплинуло на життя і погляди багатьох поколінь поляків, але потрібно відразу ж зазначити, що поляки завжди продовжували себе відчувати одним народом із загальною історією, культурою, традиціями і звичками.

Все ж слід відзначити, що положення польських земель і їх мешканців не було однаковим, були відмінності (іноді і суттєві): Польща «австрійська» і «пруська» відрізнялася

суттєво, що не могло не позначитися на розвитку туризму в кожній з частин розділеної країни.

Потрібно зазначити, що держави, які розділили Польщу, не були зацікавлені в розвитку туризму на захоплених землях, тому ініціативи поляків в цій області зустрічалися з тими чи іншими перешкодами, або просто заборонами. Утім, з іншого боку, поляки і перш за все польська інтелігенція розглядали туризм не просто як спосіб відпочинку чи розваги, а й як засіб (в першу чергу для молодого покоління) пізнання своєї країни, її культури та історії, що мало стати поштовхом для зміцнення національної самосвідомості з метою подальшого відродження єдиної батьківщини.

Якщо порівнювати частини розділеної Польщі, то потрібно відразу зазначити, що найсприятливіші умови для збереження і розвитку національної польської культури, відповідно, і для становлення туризму склалися в південно-східній частині Польщі, яка в XIX ст. входила до складу Австро-Угорської габсбурзької імперії. Сюди входили два найбільших на той час центри польської культури – Краків з Ягеллонським університетом і Львів з університетом Яна Казимира. Для розвитку ж туризму було дуже важливо, що саме тут, в межах Австрійської імперії, перебувала найпривабливіша для подорожуючих і відпочиваючих частина Польщі – гірська система Карпат з її окремими масивами, такими як Татри, Бескиди, Пеніни. Саме ці території стали базою для виникнення польського туризму в сучасному розумінні цього слова.

Слідом за іншими європейськими країнами Австро-Угорщина почала розвивати туризм на своїй території. Основна увага приділялася створенню інфраструктури туризму в Альпах і на узбережжі Адріатичного моря. Австрійська влада не перешкоджала діяльності польських громадських організацій і представників культури – зачинателів туризму на польських землях.

У Польських Татрах і Бескидах спробували використовувати австрійський досвід в Альпах – організувати взаємодію різних організацій та інститутів, зацікавлених у

розвитку туризму. В результаті у 1873 р була створена перша польська туристична організація – Татровське суспільство. Ініціаторами його створення стали Фелікс Плавіцький (1834-1925 рр.), Тітус Халубіньський (1820-1888 рр.), Адольф Тетмайєр (1813-1892 рр.) і Юзеф Столярчик (1816-1893 рр.).

У статуті Товариства були сформульовані його 4 головні завдання:

Δ послідовно і професійно вивчати Карпати, і перш за все Татри і Пеніни, поширювати у суспільстві зібрані про них знання;

Δ спонукати туристів відвідувати ці гори і полегшити доступ до них. Полегшувати перебування в горах туристам (перш за все членам Товариства), а також дослідникам і художникам, котрі збираються в Карпати, Татри, Пеніни з науковою чи художньою метою;

Δ охороняти гірську флору і фауну;

Δ заохочувати розвивати народну творчість і ремесло мешканців гірських районів.

Діяльність Татровского суспільства сприяла не тільки розвиткові туризму, але зробила внесок у загальний розвиток польської культури і підйом національної самосвідомості. Діячами цього товариства були видатні представники польської науки і культури.

До основних досягнень діяльності Татровского суспільства в перший період його існування можна віднести наступні:

Δ створення гірського притулку над озером Морське Око (1874 р.), а також гірських притулків в Долині П'яти Озер і Долині Розтоки (1876 р.);

Δ розробка (1888 р.) першого в Європі проєкту створення Національного парку в Татрах;

Δ створення (1907 р.) в м. Закопане Закопанського відділення лижників (народження нової галузі туризму – лижний спорт). Серед творців нової організації був і Станіслав Барабаш, який у 1894 р організував першу лижну експедицію у Татри;

Δ створення (1909 р.) Татранської добровільної гірської рятувальної служби;

Δ створення в м. Закопане «Музею Татр» і публікація туристської літератури.

Головною заслугою суспільства можна вважати те, що Закопане зі зубожілого гірського села перетворилося в модний курорт, з'єднаний хорошою дорогою з м. Краковом. Крім цього, від Закопане були прокладені дороги в гори, зокрема до мальовничого озера Морське Око.

У ці ж роки в районі Бескидів виникло «Бескидське Суспільство», яке поставило перед собою завдання розвивати туризм в районі Сілезьких Бескид.

Стан справ на польських землях у складі Пруссії (пізніше – Німеччини) був на противагу іншим. Тут не було характерного для Австрії лібералізму відносно поляків і польської культури. Будь-яка діяльність, пов'язана з розвитком національної культури, перебувала під пильним наглядом німецьких властей і будь-коли могла бути призупинена. З іншого боку, в Німеччині вже на початку XIX ст. була розвинута мережа курортів і місць відпочинку.

У другій половині XIX ст. країна переживала період бурхливого економічного зростання. Завдяки щільній мережі залізниць і зростаючому добробуту населення формуються основи туристичної індустрії. У 1842 р. у м. Штутгарт створюється перше бюро подорожей, виникають регіональні об'єднання і організації туризму. Безпосередня участь держави у розвитку закордонного туризму сприяє створенню державних туристичних підприємств. Однак, з точки зору туризму, населені поляками землі вважалися в Німеччині околицями, які не цікавили мандрівників. Винятком було тільки Балтійське узбережжя і декілька курортів. Все ж варто зазначити, що у 1842 р. в Познані був побудований готель «Базар» – один з перших в Європі готелів в сучасному розумінні цього слова. Але ось створення першої польської туристичної організації німецька влада дозволила лише в 1913 р. Тоді в Познані з'явилося «Познаньське Туристичне Суспільство».

Сприятливішою була ситуація в Сілезії, де влада сприяла розвитку туризму. Тому були дві причини: у XIX ст. в Сілезії, з етнічної точки зору, переважало німецькомовне населення, крім того, природа цього регіону була досить привабливою для туристів. Тут виникла перша в світі школа гірських провідників, були прокладені гірські туристичні маршрути, збудовані гірські притулки в горах Карконоше.

У 1880 р створюється «Карконошське Суспільство», яке, займаючись питаннями туризму і здійснюючи освітню діяльність, зробило певний прорив у створенні інфраструктури туризму в цьому регіоні. Слідом за ним на території Сілезії виник ще цілий ряд регіональних туристських організацій.

Певні перешкоди були у розвитку туризму на землях, що увійшли до складу Східної Європи. Періоди заборон і обмежень чергувалися з періодами послаблень і лібералізації у галузі туризму. Порівняно з іншими частинами розділеної Польщі тут було помітне істотне відставання розвитку туристичної сфери, пов'язане як з причинами економічними, так і з адміністративно-бюрократичними. І все ж таки, незважаючи на ці перепони, польські громадські діячі вели послідовну роботу в цьому напрямі, вбачаючи в туризмі важливий елемент у вихованні народу і перш за все молодого покоління в дусі національної самобутності.

У 1906 р. у Варшаві, за ініціативою мандрівника і краєзнавця Олександра Яновського (1866-1944 рр.), був зареєстрований статут «Польського Краєзнавчого Товариства». До цього, в кінці XIX ст., у Варшаві були створені два громадські спортивні гуртки: веслування і велосипедного спорту, мало не тільки спортивне, але й виховне, освітнє та, у міру можливості, патріотичне значення. Особливо інтенсивно проводилася така робота членами обох товариств влітку, коли щонеділі організовувалися велосипедні і човнові екскурсії околицями Варшави. Активістами цих товариств були визначні постаті культурного і інтелектуального життя Варшави. Завзятим велосипедистом був, до прикладу, видатний польський письменник Болеслав Прус

(1847-1912 рр.), який у своїх спогадах присвятив чимало теплих слів цьому періоду свого життя.

І все ж польське суспільство турбувала думка про створення серйозної організації, яка б займалася виключно питаннями туризму і краєзнавства. Такою організацією і стало вищезгадане Польське Краєзнавче Суспільство. Ініціатор його створення Олександр Яновський написав до цього книжку в 4 томах «Екскурсії по рідній країні», в якій виклав свій багатий досвід подорожей і спостережень, підкріплений світлинами, зробленими ним під час його мандрів.

Згідно статуту Польське Краєзнавче Суспільство повинно було:

Δ збирати краєзнавчу інформацію і поширювати її серед населення;

Δ складати наукові колекції, які стосуються польських земель;

Δ організовувати екскурсії по країні;

Δ влаштовувати краєзнавчі виставки та здійснювати охорону історичних пам'яток і природних багатств.

Подібно до інших польських туристичних організацій в цей період Польське Краєзнавче Суспільство приділяло головну увагу не стільки економічним аспектам розвитку туризму, скільки суспільним питанням. Суспільство виступило ініціатором і проводило дослідження в області географії, етнографії, фізіографії; випускало путівники, листівки, журнали; організувало численні лекції, доповіді, виставки, екскурсії; займалося будівництвом готелів, турбаз, регіональних краєзнавчих музеїв.

Підводячи підсумки розвитку сучасного (в сьогоднішньому розумінні цього слова) туризму в Польщі, який збігається з періодом поділу Польщі і відсутністю національної держави, слід зазначити наступне:

Δ головним досягненням туристського руху в Польщі в цей час була поява широкого загалу громадських діячів, що досягли чималих успіхів в пропагандистській і виховній діяльності;

Δ розпочалося проведення регіональних наукових досліджень в галузі туризму і краєзнавства;

Δ почалося туристичне освоєння найпривабливіших куточків країни.

У той же час на економічні преференції розвитку туризму, на його вплив на загальний економічний розвиток країни не звертали тоді уваги. У цей період туризм був не економічним явищем, а суспільно-культурним рухом, що дозволяє зберегти елементи національної культури країни, зниклої з карти Європи. У той час, коли діяльність інших політичних і культурних організацій була заборонена, туристичні організації з успіхом їх замінювали.

Тим часом відбулася подія, що докорінно змінила історію як всієї країни, так і польського туризму. Розпочата в 1914 р. Перша світова війна перервала мирне життя розділеної Польщі, так що говорити про розвиток туризму в цей час не доводиться. Проте саме в результаті Першої світової війни Польща змогла відновити свою державну незалежність об'єднавшись в одну державу. Революційні події в Росії, поразка Німеччини та Австро – Угорщини у війні і розпад Австрійської імперії – ось історичні чинники, що сприяли об'єднанню польських земель в одну державу, незалежність якого була проголошена в листопаді 1918 р.

Після здобуття незалежності можливості для розвитку туризму в Польщі були все ще обмежені. Після 123 років поділів потрібно було займатися побудовою власного державного апарату, відновлювати зруйноване війною господарство, вирішувати нагальні соціальні проблеми. У населення, збідніло за роки війни, теж були інші турботи, ніж питання розвитку туризму. І тим не менше державна адміністрація побачила можливість для розвитку туризму навіть в таких нелегких умовах. У 1919 р. в Міністерстві громадських робіт був створений Відділ туризму, керівником якого став доктор Мечислав Орлович (1881 – 1959 рр.), активний діяч краєзнавства, автор перших путівників для туристів польськими землями.

Незважаючи на досить скромні фінансові можливості, Відділ туризму займався внутрішнім і закордонним

туризмом, представляв Польщу в міжнародних туристських організаціях і на конгресах з туризму.

Перехід туристичного руху Польщі від громадських організацій і установ у підпорядкування держави став новим етапом розвитку туристичної сфери. Проводиться активна агітаційна робота серед населення про туристичні особливості окремих територій, у т.ч. й Західної України, землі якої (Волинське воєводство) входили до складу Польщі. Туризм розглядається як сфера, у якій можуть бути зайнятими мешканці тих територій, які мають певне туристичне значення, ресурси та потенціал. У цей міжвоєнний період сфера туризму підпорядковувалася Департаменту туризму Міністерства комунікації (1920-і роки). Її розвієм займалися політики, літератори, географи, природознавці. Рівнобіжно воєводські (воєводська туристична комісія, референти із питань туризму при Дирекції публічних робіт) та повітові туристичні відділи основною формою своєї діяльності обрали популяризацію туризму. Це:

Δ видання путівників, брошур, буклетів, статей та заміток, альбомів фотографій туристичного характеру);

Δ організація туристичних виставок та ярмарок, на яких була представлена інформація про туристичний регіон;

Δ організація різноманітних туристичних акцій з метою збільшення кількості туристів у регіоні («Літо на східних землях», «Свято виноградарства», ін.);

Δ організація клубів, вечорів на туристичну тематику.

Їхні наміри спрямовувалися на активізацію туристичного руху. Основними видами робіт залишалися питання розміщення мандрівників. У цей час існували готелі, пансіонати, мебльовані кімнати, молодіжні бази, шкільні табори, будинки на берегах річок, які безпосередньо спеціалізувалися на прийомі туристичних груп. Щодо закладів харчування то більшість з них носила автентичний характер: шинки, бари, закусочні, кав'ярні, цукерні існували у кожному населеному пункті. Їхніми власниками були євреї, поляки та чехи.

Основним видом транспорту був залізничний. Він надавав певні пільги туристичним групам, особливо тим, які займалися гірськолижним туризмом. Але під час проведення

туристичних заходів знижки стосувалися усіх громадян. Іншим видом транспорту були маршрутні автобуси. Курсували вони регулярно майже між усіма містами.

Туристичні потоки спрямовувалися у великі історико-культурні центри Польщі. Найбільшу частку складали такі види туризму, як культурно-історичний, релігійний, лікувально-оздоровчий, шкільний та спортивний. Культурно-історичний туризм передбачав відвідини замково-фортифікаційних споруд, палацово-паркових ансамблів і меморіальних об'єктів. Найбільше туристів приваблювали замки, палаци, ботанічні сади. Постійно організовувалися паломницькі тури до міст, де знаходилися святині католицизму, іудаїзму, православ'я, протестантизму. Осередками лікувально-оздоровчого туризму виступали санаторії та здравниці.

Шкільний туризм у Польській республіці зародився у середині 1920-х рр., однак активного поширення набув лише на початку 1930-х рр. Центром спортивного туризму був Кременець, де активно розвивався гірськолижний туризм. Тут у 1933 р. було відкрито перший на Волині гірськолижний трамплін, засновано товариство лижників, яке займалося підготовкою інструкторів лижного спорту.

У процесі розробки туристичного маршруту враховувалася специфіка та наявність туристичних ресурсів і об'єктів, зверталася увага на релігійний, віковий склад подорожуючих. Частина розроблених маршрутів мали загальнодержавне значення, і їх проведення повністю фінансувалося через державну скарбницю. Прикладом є маршрут „Шляхами польських легіонів Волині". Його реалізацію забезпечувало бюро подорожей «Орбіс» з філією у Луцьку. найбільша кількість туристичних маршрутів була розроблена під час проведення акцій «Літо на Східних землях» та «Волинських торгів у Рівному».

Насамкінець зазначимо декілька висновків, стосовно розвитку туризму у міжвоєнний період у Польщі.

1. Відсутність єдиного керуючого органу. Кожне міністерство мало відділи та департаменти, які займалися туристичною роботою. Така система нерідко дублювала окремі види робіт, на державному і регіональному рівнях,

тому часто виникали конфліктні ситуації з приводу так званої першості у роботі туристичних відділів.

2. Більше 10 років функціонував Департамент туризму Міністерства публічних робіт, який на терені туристичної сфери активно працював. Однак із-за відсутності фінансування та кадрового потенціалу не міг «закріпитися» на політичній карті країни як провідна туристична установа. Починаючи з 1932 р. у відомстві Міністерства комунікації функціонує Відділ туризму, перейменований згодом на Департамент туризму зі штатним розписом більше 20 осіб і відповідно високим бюджетом, який перевищував бюджет Департаменту туризму Міністерства публічних робіт у 5-6 разів.

3. Основним недоліком та упущенням державної влади була відсутність закону про туризм, проєкт якого розробили ще на початку першого міжвоєнного десятиліття, однак він постійно зазнавав гострої критики і впродовж досліджуваного періоду так і не був схвалений.

4. На регіональному рівні туризмом опікувалися референти з питань туризму та воєводські туристичні комісії.

5. Головні туристичні товариства (загальнодержавні – Товариство розвитку Східних земель та Польське краєзнавче товариство), регіональні – Польський туристичний клуб, Польський автоклуб, Робітниче туристичне товариство) активно пропагували туристичну сферу, розробляли та організовували туристичні маршрути, краєзнавчі екскурсії, займалися підготовкою екскурсоводів.

6. Туристична діяльність Польщі проводила рекламну та пропагандистську роботу. Її напрацюваннями були описи туристичних об'єктів і ресурсів, створення туристичних мап, проведення ярмарок і фестивалів.

2.4. Розвиток масового туризму у Польщі у XIX – першій половині XX століття

Перші витоки формування туристичної сфери пов'язані з XVI – XVII ст., коли почали видаватися перші польські путівники по Варшаві, коли королі і гетьмани мандрували по Татрах. Масовий туризм, як і в більшості

європейських країнах, розпочався у XIX ст. разом з соціально-економічним розвитком польських земель, появою мережі перших залізничних шляхів переважно у передгірській частині Польщі (Вроцлав – Олава (1842 р.), Варшава – Скернєвіце (1845 р.), Вроцлав – Берлін (1846 р.), Мнєловіци – Освєнцим – Краків (1847 р.), Краків – Відень (1856 р.), Краків – Перемишль – Львів (1861 р.) і майже повною відсутністю у прибалтійських воєводствах.

На кінець XIX ст. найпривабливішим туристичним центром стає гірське містечко Закопане, по території якого, починаючи з 1899 р., курсували потяги з Австро-Угорщини. У 1911 р. була збудована колія до мальовничого лемківського містечка Криниця, яке у ті часи мало імідж туристичного містечка. Цьому сприяло наявність мінеральних джерел, розвиток зимових видів спорту, народні промисли. У Закопаному і Криниці часто відпочивали львівські міщани – поляки і українці.

Туристичні маршрути у Татри, до великих історичних і культурних центрів (Варшава, Краків, Львів) рекламувалися загальними і спеціальними періодичними виданнями. Серед них:

∇ часопис «Kolumb», 1827 р.;

∇ перший туристичний часопис «Dziennik Podrozy Lądowych i Morskich», 1829 р.;

∇ газета «Przyjaciel Ludu», 1834 – 1849 рр.;

∇ туристичні часописи «Wędrowiec», «Kraj», «Wieniec», «Tygodnik Ilustrowany», «Turyst Polski», друга половина XIX – початок XX ст.;

∇ «Goniec Tatrański», м. Закопане, 1894 р.

Організацію туризму на польських землях Австрії з 20-х рр. XIX ст. займався Центр підтримки туризму при Міністерстві державної залізниці Австрії, згодом Союз австрійських туристичних спілок. І лишень у 1873 р. у Новому Торзі було створено Галицьке татранське товариство, його статут затвердив Галицький сейм у Львові. У складі товариства діяли секції народознавча, природнича, охорони Татр. Щороку товариство видавало щорічники, також уперше в Європі підготувало проєкт створення Національного парку,

активно допомагало в організації регіональних музеїв і виставок, шкіл різьбярів, створенні фольклорних ансамблів.

Популяризаторською діяльністю також займалося Польське краєзнавче товариство, створене у 1906 р. у Варшаві. Напередодні першої світової війни в його 80-ти відділах працювало 5700 членів. Товариство видавало місячник «Ziemia».

Розвиток національного туризму приурочується до 1918 року, коли відбулася суспільно-політична зміна у країні (занепад монархій Романових і Габсбургів, відновлення Польської республіки). Нові преференції для туристів були введені з 1923 р. Це:

1) надання знижок (33 %) для організованих груп туристів (30 осіб) при купівлі білетів за 8 днів до подорожі;

2) надання знижок (до 50 %) членам окремих туристичних фірм під час поїздок до Закопаного;

3) поруч із залізницею почав активно впроваджуватися автомобільний і авіаційний транспорт (станом на 1938 р. у Польщі вже було 29,8 тис. легкових автомобілів (у той час як у Франції, Англії, США – у десятки разів більше); власники автомобільних і мотоциклетних подорожей у 1925 р. об'єдналися в «Polski Touring Club», який у 1936 р. нараховував 114 осередків і 3 тис. членів. Особливо великою популярністю користувалися авторалі у центрі м. Львова.

Окрім державних структур – Відділу туризму (створений 1935 р.) і Міністерства транспорту Польщі у країні активно почали працювати і розвивати туризм громадські та приватні українські, єврейські, німецькі туристичні товариства. Галицькі українці насамперед користувалися послугами Українського краєзнавчо-туристичного товариства «Плай» (1924-1939 рр.) у Львові. Журнал цього товариства «Наша Батьківщина» у Львові інформував своїх читачів про нові й цікаві маршрути західноукраїнськими землями і цим спонукав туристів відвідати унікальні куточки нашого краю. Низка публікацій журналу присвячувалася Прикарпаттю. Зокрема, журнал опублікував кілька статей про княжий Галич, описано навколишнє середовище цього міста – галицьку (Лімницько-Бистрицьку)

горбовину, береги долини рр. Лімниці, Лукви, Дністра, давні лінії укріплень, що простягалися берегами рр. Лімниці та Дністра. Галич певний час був столицею Галицько-Волинської держави. Його ще називали «Городом галицьких князів».

Товариство «Наша Батьківщина» велику увагу приділяло висвітленню особливостей природи території. Основні питання, які часто звучали у публікаціях журналу – це:

а) географічне положення Криліської гори (населений пункт Крилів, висота – 314 м над р. м.;

б) археологічні розкопки давньоруських церков у Галичі (в одній із них знайдено кам'яний саркофаг князя Ярослава Осмомисла);

в) Манявський скит;

г) водоспад Манявка (висота 13 м), гору Вознесінка, яр Скитець;

д) долина р. Чорний Черемош та смуга Чивчинських гір.

У часописі свої публікації розміщували іноземці. Особливий інтерес для них була колоритність Гуцульщини, а саме – розповіді про їхні продукти харчування, хатній побут, народні ремесла.

До розвитку туризму активно залучаються громадські і патріотичні осередки. Так, товариство «Плай» займалося вивченням туристичних ресурсів високогірного села Буркут над Черемошем з його цілющими мінеральними водами. У згаданому журналі повідомлено про закінчення будівництва астрономічно-метеорологічної обсерваторії імені Ю. Пілсудського на горі Піп-Іван, зараз функціонує як підрозділ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (масив Чорногора). Гірський хребет Чорногора як і тоді так і зараз залишається одним із найпопулярніших місць туристичних подорожей українців та іноземців.

Мандрівки гірськими стежками Горганів, відкриття у туристичного захистку у с. Рафайлові (80 ліжок), туристичні маршрути по Лемківщині (світлини лемківського жіночого одягу, лемківського ліхтаря, лемківських вареників) –

це перелік невеличкої частини питань, якими займався Плай і які були описані у журналі Наша Батьківщина.

У часи міжвоєнної Польщі більшість туристів користувалися послугами залізниці, рідко автомобілями. Коротка хронологія використання транспорту у туристичній сфері представлена наступними віхами:

* у 1918 р. за маршрутом Відень-Краків-Львів-Київ почала діяти австрійська авіалінія;

* у 1929 р. організовано Польські авіалінії «Lot»;

* у 1931 р. відкрито польську авіатрасу зі Львова на Бухарест і Софію;

* у 1932 р. польську авіатрасу зі Львова на Бухарест і Софію продовжено до Варшави, Риги, Таллінна;

* у 1936 р. її продовжено до Афін;

* у 1937 р. – через острів Родос (Греція) до аеропорту Лідда (Палестина);

* у 30-і роки в Татрах з'явилися екологічно чисті відпочивальні підвісні (канатно-крісельні) дороги. Окремі з них діють до нині.

Туристична сфера вимагала розбудови відповідного сервісу для охочих відвідати Польщу та її столицю м. Варшава. У ці ж роки зростає мережа готелів європейського класу: зокрема у Варшаві («Європейський», «Брістоль», «Англійський»), Кракові («Французький»), Познані («Базар»), Лодзі («Гранд»), Львові («Жорж») та ін. Загальна кількість готельних комплексів у цей час складала 1700 готелів із 17 тис. номерів, 1200 пансіонатів із 20 тис. номерів. Зростає кількість ресторанів і кав'ярень (33,8 тис. у 1932 р.).

Туристичний бренд Польщі формує і культурна складова рекреаційно-туристичного природокористування. Культурна індустрія міжвоєнного періоду (1933 р.) включала 88 театрів, 752 кінозалів. До прикладу, у Львові діяло 35 кінозалів, десятки театрів і музеїв, казино, приватні кіностудії. Туристів цікавили великі промислово-мистецькі виставки у Познані та Львові («Східні торги» у Стрийському парку).

У 1927 р. відбулося об'єднання розрізнених туристичних установ у Союз польських туристичних товариств,

членами якого стали майже 20 тис. прихильників різних видів туризму. Союз плідно співпрацював із Відділом туризму Міністерства транспорту Польщі, а також Міжвідомчою Державною туристичною радою. Разом зі Спортивним і Військовим Міністерствами Союз проводив туристичні з'їзди молоді у Яремчі (1934 р.), Віслі (1935 р.), Криниці (1936 р.), займався виставковою діяльністю (у 1936 р. відкрито першу туристичну виставку у Кракові.

Друга світова війна привнесла певні зміни у туристичну структуру Польщі: більшість приватних і громадських довоєнних туристичних об'єктів були націоналізованими, проводився організаційний ідеологічний контроль Польської об'єднаної робітничої партії, молодіжних прокомуністичних організацій, профспілок, Департаменту туризму Міністерства освіти Польщі. Не націоналізованими залишилися об'єкти відпочинкового характеру Римо-католицької церкви. Зокрема, у 1959 р. у країні було 1009 державних відпочинково-туристичних об'єктів, які могли прийняти на нічліг 67,7 тис. осіб. Щоправда, 42 % ліжко-місць були сезонними. Найбільше туристів приймали передгірські Вроцлавське, Краківське, Катовіцьке воєводства та приморське Гданське воєводство. Найкращі туристичні бази мали Варшава, Краків, Торунь, Гданськ, Щецін.

Містечка Криниця, Закопане, Поронімо, Сойота, Зелена Гура утримували статус курортних, де щороку відбувалися міжнародні пісенні фестивалі. Гірські Татранські бази відпочинку, як правило, відвідували мешканці великих міст, насамперед промислових Катовіц, Варшави і Кракова. До цих курортів була упорядкована автомагістраль Краків-Закопане. Якщо, у районі Татр (Карпати), крім поляків, любили відпочивати туристи з Чехословаччини, то у приморському районі Балтики можна було зустріти туристів із Скандинавії та Центральної Європи. Туристи з України надавали перевагу екскурсіям по великих містах Польщі (Варшава, Краків, Гданськ). Санаторно-лікувальні тури з України не практикувалися.

У 80-х – 90-х рр. XX ст. Польща перейшла на шлях демократії та ринкових реформ з активним використанням приватного польського і зарубіжного капіталу. Однією

з найбільших туристичних фірм країни стає Польське бюро подорожей «Орбіс» («Orbis»), створене у 1923 р. у Львові і відновлене у Любліні у 1945 р. У 1975 р. вказана туристична спілка мала близько 46 тис. готельних ліжок і 300 автобусів, надавала туристичні, готельні, гастрономічні, транспортні послуги, займалася будівництвом туристичних об'єктів, туристичною рекламою, відкрила закордонні представництва і вперше, за участі іноземних інвестицій, збудувала у Варшаві фешенебельний готель «Forum». Її готелі «Polonez», «Poznań» у Познані, «Heme Liusz» у Гданську, «Silesia» у Катовіцах, «Kosmos» і «Helios» у Торуні, «Unia» у Любліні, «Patria» у Ченстохові, «Polan» у Зеленій Гурі, «Brda» у Бидгощі і «Rzeszow» у Жешуві, «Gazda» у Закопаному користувалися великою популярністю.

Окремої популярності набирає сільська місцевість зі своїм колоритом, етнікою, кулінарними традиціями. На цій стезі активно починає працювати загально крайова туристична спілка «Громада» («Gromada») (час заснування – 1937 р., час відродження – 1957 р.), яка організовувала міжнародні тури і внутрішні поїздки у сільське середовище. Особливо популярними були її мотоциклетні та кінні походи, сільські театральні фестивалі, молодіжні сільські табори.

Серед молоді (віком від 15 до 30 років) великою зацікавленістю користувався відносно недорогий відпочинок, який пропагувало і організовувало Бюро закордонного туризму «Ювентур» («Juwentur»). Такого ж штибу діяльності проводило студентське бюро подорожей «Альматур» («Almatur») до Болгарії і країн Кримського Причорномор'я.

Як бачимо, упродовж першого свого столітнього літопису туризм у Польщі пройшов два етапи:

перший – з кінця XIX ст. до початку Другої світової війни, розвивався в умовах ринкової економіки;

другий – в період Польської Народної Республіки, регламентувався державою і мав здебільшого ідеологічну складову. У посткомуністичній Польщі туристична сфера

знову стала ринковою, а сам туризм набув все більше гуманістичних ознак.

Доктор Пьотр Гризцел (Piotr Gryszel) у своїй праці «Zarys historii turystyki w Polsce» виділяє чотири етапи становлення туристичної сфери у Польщі і на землях польських.

Перший етап охоплює XIX-поч. XX ст. До 1918 р. відбувалося створення туристики підготовка туристичних кадрів. Виникають перші туристичні організації: прийнятий статут Польського туристичного товариства (1906 р.); створюється Польське Татранське товариство, які займалися збором статистичних крайових відомостей про туризм, публікацією наукових туристичних видань, створенням реєстру пам'яток архітектури та історії, організацією виставок унікальних об'єктів природи, тощо. Знаходячись у складному політичному становищі Польщі все таки вдається розвивати краєзнавство.

Другий етап – XX ст. міжвоєнний (1918-1939 рр.), етап невикористаних шансів розвитку туристики і туристичного господарства. Основні віхи цього етапу:

1) 1919 р. Міністерство праці видає Туристичний реферат, редактором якого був Мечислав Орлович;

2) у 1924 р. створюється дорадчий орган – Міжміністерська комісія туристична;

3) у 1934 р. під патронатом Міністерства транспорту почала функціонувати Ліга допомоги туристиці.

Традиційними питаннями етапу стають питання реєстру історико-культурної спадщини Польщі, розвиток краєзнавства, розвиток та функціонування молодіжного туризму.

Третій етап припадає на роки розвою туристики масової і туристики соціальної (1945-1989 рр.). Польща у цей час починає функціонувати у нових державних границях і новому господарському комплексі. Місцевому населенню проводяться доплати на відпочинок. Особливого значення набуває виховання молодого покоління у дусі охорони навколишнього природного середовища. У 1945 р. при Міністерстві транспорту створюється відділ туристики,

який через три роки (1948 р.) набуває статусу Бюро туристики. У 1950 р. відновлено дорадчий орган – Рада туристики при Міністерстві комунікації, який функціонував до 1954 р., коли контроль над Комітетом у справах туристики почав проводити Комітет фізичної культури.

Важливим кроком у 1960 р. було створення Головного комітету фізичної культури і туристики (Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT). Туристикою опікується система наукових, науково-дослідних установ, серед яких:

– Департамент програмування і координації;
– Департамент школи і науки,
– Інститут туристики,
– Департаменти адміністративно-бюджетний, економічно-фінансовий, закордонний;
– Польська федерація спорту.

У 1986 р. створено Головний комітет фізичної культури і туристики, у 1987 р. справи соціальної туристики передані до Комітету справ молоді і фізкультури.

Ще з 1945 р. у Центральній раді промислових зв'язків діє Відділ справ робітничих, головним завданням якого було створення відповідних будинків відпочинку для працюючого населення. Динаміка чисельності будинків відпочинку та їх місткості представлена в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Будинки відпочинку Польщі

Роки	*Загальна кількість будинків відпочинку (од.)*	*Загальна кількість місць*
1945	54	12000
1946	451	18000
1947	639	27380
1958	1550	38463

Розвивається закордонний туризм. Якщо у 1965 р. загальна кількість закордонних туристів складала 1162 особи, то у 1985 -3493,4 тис. осіб (з соціалістичних країн, відповідно 972 особи, 2666,8 осіб).

У 1962 р. створюється Центральний осередок туристичної інформації (COIT), основним завданням якого було створення системної туристичної інформації. Як наслідок роботи осередку – у 1976 р. у Польщі створено 78 інформаційно-туристичних центрів і 1336 пунктів туристичної інформації, на котрих працювало 2540 інформаторів.

Четвертий етап охоплює 1989-1990 роки. У цей період продовжують свою працю відділ фізичної культури і туристики (UKFiT) і Центральний осередок туристичної інформації при Польській Агенції просування туристики (PAPT). За допомогою експертів Європейського Союзу створюється Програма розвою крайового туристичного продукту, який складається з туристики бізнесової, міської, культурної, кваліфікованої, прикордонної, транзитної. Розпочався процес створення регіональних і локальних туристичних організацій, які повинні були сформувати концепцію туристики до 2000 р.

У 1997 р. був схвалений Устав послуг туристичних, у якому першочергове значення набуває готельно-ресторанний сервіс країни, права і охорона клієнта.

З 1989 до 1995 рр. настав фінансовий спад (на 50 %) господарських видатків на культуру, спорт, туристику і відпочинок. Змінилися поїздки польських туристів: під кінець 80-х років зафіксовано всього 30-35 % туристичних виїздів; у 2003 – 2004 рр. 50 % виїзних туристів самостійно організовували свій відпочинок, що докорінно позначилося на роботі державних і приватних установ (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура виїздів поляків до країн Європи

Роки	*Країни Європи*	*Виїзди поляків до країн Європи (%)*
1989	Німеччина	22,9
	Чехословаччина	20,0
	Угорщина	8,4
	Болгарія	6,6
	Франція	8,5
	Іспанія	6,5

Значною популярністю серед польських туристів користуються курорти Греції, Хорватії, Болгарії, де цінова політика туристичної сфери набагато нижча ніж у Польщі

Кількість в'їзних туристів до Польщі майже прирівнювалася до кількості виїзних (табл. 2.4). Загалом аналізуючи показники таблиць 2.3. і 2.4. можна зробити декілька висновків: 1) основні туристичні потоки охоплювали великі, економічно розвинуті країни Європи. Польські туристи рівнобіжно з відпочинком могли тимчасово працевлаштуватися на підсобні роботи у невеликі фірми і таким чином оплатити свою поїздку; 2) у ті часи існувала система «урівноваженого відпочинку» – кількість в'їзних туристів повинна прирівнюватися до кількості виїзних туристів. Таким чином моніторилася загальна кількість населення країни.

Таблиця 2.4

Структура в'їздів до Польщі туристів з країн Європи

Роки	*Країни Європи*	*В'їзди туристів (%)*
1988	Німеччина	22,4
	Чехословаччина	18,3
	Угорщина	8,5
1995	Німеччина	34,8
	Україна	16,1
	Чехія	2,3
	Словаччина	0,6
	США, Канада, Японія	1,35
2005	Німеччина	36,6
	Україна	16,7
	Чехія	1,2
	Словаччина	0,5
	США, Канада, Японія	3,2

У подальшому процеси приватизації польських туристичних фірм призвели до закриття більше 3 тис. малих бюро, ліквідації відпочинкових осередків, безробіття зайнятого у них населення. До прикладу: польське

готелярство з 1990 р. до 2003 р. зменшилося з 743 тис. до 597 тис. закладів.

Різноманітність природних, історико-культурних, інфраструктурних ресурсів формує сьогодні рекреаційно-туристичний рейтинг Польщі. Зазначимо, що якогось одного туристичного бренду країна не має, однак численні архітектурні пам'ятки-костели можуть якраз стати основним брендом.

У кінці 80-х – на початку 90-х років почав формуватися сучасний етап розвитку туристичної індустрії в Польщі: засновується Польська туристична палата (Polska Izba Turystyczna – PIT), скасовуються візи для громадян Польщі, у практику вводиться типова європейська туристична модель, реформується система управління туристичною індустрією, створюється Польська туристична організація (Polska Organizacja Turystyczna, POT), починає «працювати» закон «Про туристичні послуги» (1997 р.), реалізується за допомогою експертів ЄС Програма розвитку національного туристичного продукту у 5-ти напрямах:

Δ бізнес-туризм;

Δ міський культурний туризм;

Δ сільський туризм;

Δ спеціалізований туризм;

Δ прикордонно-транзитний туризм.

Польська туристична організація займається просуванням і розвитком польського туризму за кордоном. Основною метою стає рекламна діяльність у сфері презентації Польщі як привабливої туристичної країни з високим рівнем послуг і доступними цінами. Для цього використовуються різноманітні засоби.

По-перше, мережа спеціалізованих інституцій. Передусім це згадана вже Національна туристична організація, яка видає і розповсюджує інформаційні матеріали. Також, Польська агенція розвитку туризму, що розробляє стратегії поступу для різних міст і регіонів, залучає інвестиції. У самих же регіонах активно працюють POT – туристичні організації на рівні воєводств, які об'єднують представників місцевого самоврядування, малий бізнес, власників

готелів. За таким же принципом організовуються локальні об'єднання у менших адміністративних центрах.

По-друге, діє система туристичної інформації: регіональні центри у воєводствах, локальні центри, цілорічні пункти «it» (туристичної інформації) і ті, що діють протягом туристичного сезону.

Туристичні організації відкривають 14 іноземних представництв (у тому числі у м. Києві), які називаються Польськими осередками туристичної інформації. Вони здійснюють моніторинг туристичних ринків країн Європи, проводять рекламні кампанії та заохочення потенційних партнерів до співпраці, підтримують співпрацю з 20 світовими національними туристичними організаціями, активно співпрацюють з органами самоврядування, науковими та навчальними закладами, представниками туристичної індустрії, регіональними та локальними туристичними організаціями.

Після вступу до ЄС Польща стала доступною країною Європи для іноземних туристів. За офіційною інформацією Польської агенції розвитку туризму (ПАРТ) щороку ЄС виділяє до 50 млн. євро на розвиток туризму у Польщі, а також близько 200 млн. євро інвестицій в туристичну галузь.

Активно розвивається наукова діяльність у сфері туризму. Такі проєкти як «Туризм без кордонів – промоція туристичних центрів Єврорегіону Буг», «Стратегія туристичного розвитку міста Луцька (Україна) в умовах транскордонних євроінтеграційних процесів» сприяли залученню польських і українських науковців до вивчення туристичної сфери, виявлення потенційно сприятливих рекреаційно-туристичних регіонів, у методичному відношенні зміцнили туристичний сектор міст Любліна, Луцька (Україна) через модернізацію системи обслуговування та промоції транскордонного туризму. Проєкт «Туризм для всіх» націлений на створення в інтернеті бази даних про доступність туристичної інфраструктури для туристів з особливими потребами. Дані були зібрані через анкетувальників безпосередньо на об'єктах. У рамках проєкту проведено інвентаризацію об'єктів і розміщено їх у польській базі

даних. Завдяки реалізації проєкту було підтверджено інформацію про те, що на території Польщі існує понад 5017 об'єктів, доступних для осіб з різними фізичними вадами.

Підписаний спільний Українсько-Польський меморандум про співпрацю у сфері туризму (2010 р.) сприяв зміцненню позитивних тенденцій у польсько-українських відносинах, зокрема, у рамках популяризації природного та історико-культурного потенціалу обох країн. У подальші роки загальна кількість іноземних туристів у Польщі зростає на 10 %, прибутки від туризму збільшуються 15 %.

За функціональним призначенням туристичні поїздки до Польщі поділяються на:

Δ туризм і відпочинок – 57,1 %;
Δ відвідування друзів і родичів – 30,6 %;
Δ бізнес-подорож – 7,5 %;
Δ релігійна поїздка – 1,5 %;
Δ інше – 3,2 %.

Дуже часто у Польщі можна почути такий вислів: «Хороше, тому що польське». Поляки є великими патріотами своєї країни, часто рекламують свою продукцію, у т. ч. і туристичну, розуміють, що у цьому виді бізнесу потрібно зробити так, щоб турист знову виявив бажання відвідати цю чудову країну.

Причини зростання туризму у країні зрозумілі. Польща дуже різноманітна країна. Тут кожен може знайти заняття і провести свій час за своїм уподобанням. Велика кількість польських туристичних компаній готові зустріти туристів і запропонувати гостям Польщі найрізноманітніші тури: гірськолижні курорти у Карпатах взимку і відпочинок на пляжах Балтійського моря влітку, екскурсії по фортецях і замках Польщі та старовинних польських містах, екологічний туризм і багато іншого. Потрібно відзначити, що відпочивати у Польщі значно дешевше, ніж в інших країнах Європейського союзу.

2.5. Природні рекреаційно-туристичні ресурси

Польща – одна з країн Європи, на території якої рівномірно розміщуються рівнинні (західна та північна частини, ¾ площі) та гірські (північна, східна та південна

частини) ландшафти (рис. 2.1). Загальне простягання з півночі на південь (649 км) обумовлює прохолодніший нижній стан атмосфери на півночі і більш теплий на півдні. Таку закономірність можна споглядати і відносно тривалості дня: на півночі день влітку значно довший ніж на півдні.

Майже такий же показник (689 км) протяжності з заходу на схід. Того країна, перебуваючи в Центральному часовому поясі, має певну відмінність часу сходу та заходу Сонця. Залежно від пори року час становить 10-20 хвилин.

Рис.2.1. Фізична мапа Польщі

На півдні Польщі розташовані Карпати, на південному-заході Судети. Найвища гора Польщі – Риси розташована на межі Польщі і Словаччини. Її висота – 2499 м. Найвища гора Судет – г. Снєжка. Вона розміщується на кордоні з Чехією і має висоту 1602 м. Між Судетами і Карпатами розташовані так звані Моравські Ворота, які з давніх часів і сьогодні слугують важливим транспортним коридором.

За кількістю корисних копали (нафта, природний газ, кам'яне та буре вугілля, які сформували Сілезький кам'яновугільний басейн) Польща вважається однією з найбагатших у Західній Європі країн. Торф, залізна руда, мідь, свинець, цинк, нікель, срібло, сірка, пірит, магнезит, барит, кам'яна й калійна солі) поширені рівномірно по всій її території. Однак більша їх частина тяжіє до півдня країни.

Карпати – найвищі гори Польщі. В їх межах виділяються Високі Татри і Бещади, які, завдяки висоті і пологості схилів, є центрами гірського туризму. Вони, у природному відношенні, характеризуються великою мальовничістю і майже повністю вкриті лісом.

Унікальним природним регіоном є Поморське і Мазурське поозер'я, територія на північному сході. Тут переважають лісові, озерні, річкові ландшафти.

Близько 2/3 території країни (північ і центр) охоплюють Великопольська, Мазовецька і Підляська низовини. Ці низовини у прибережних районах Балтійського моря складені піщаними і заболоченими місцевостями і потребують старанного обробітку. Чим далі від моря, то вони краще дренуються рр. Одрою, Вислою та ін. На півдні та південному сході розміщується Малопольська та Люблінська височини.

Рельєф обумовлює клімат території: Польща розташована в зоні помірно-континентального клімату. Завдяки циркуляції повітряних мас, які формуються над Атлантичним океаном, погода дуже мінлива. Розрізняють 6 пір року: рання весна (0^0 – $+5^0$C); весна ($+5^0$ – $+15^0$C); літо (вище $+15^0$C); осінь (від $+5^0$ до $+15^0$C); пізня осінь (від 0^0 до $+5^0$C); зима (нижче 0^0C). У столиці пересічна температура січня – 4^0C, липня $+19^0$C. Пересічна річна температура $+8^0$C.

На рівнинах опадів випадає від 500 до 600 мм/рік, в – горах більше 1000 мм. Кліматичні умови цілком придатні для розвитку рекреації та туризму.

Рельєф і клімат істотно впливають на кількість і водність річок. У горах річок багато і для них характерний паводковий режим. Тут бере початок найбільша ріка Польщі – Вісла. Не випадково, що саме на Вісли розташовані найвідоміші і найбільші міста Польщі – Краків і Варшава.

Загальна довжина Вісли становить 1030 км. Найбільшими притоками є рр. Сян і Буг (Західний Буг). Остання є державним кордоном між Польщею та Україною. Важливою річкою Польщі є також Одра (Одер) та її притока Варта. Ці річки впадають у Балтійське море.

Озера Польщі розміщуються в північній частині, за походженням здебільшого льодовикові. Загалом нараховується майже десять тисяч водойм, що мають площу більше 1 га. За цим показникомПольща поступається в Європі тільки Фінляндії. Найбільші озера (S = 100 км^2) Снярдви іМамри в Мазурії. Озеро з найбільшою глибиною (понад 100 м – Гандзя) розташоване в Підляшському воєводстві.

Балтійське холодне море характеризується широкими піщаними пляжами з розвиненою туристичною інфраструктурою. На його берегах розміщуються комфортабельні готелі, будинки відпочинку, пансіонати, кемпінги, агрооселі. Найбільшою популярністю користуються пляжі: Свіноуйсьце, Мендзиздроє, Дзівнув, Колобжег, Устка, Леба, Хел, Криніца-Морська. Найпопулярніша курортна місцевість розміщується на східному узбережжі (м. Сопот).

Польща характеризується значною лісистістю. Більше 25 % території займають ліси. На півночі і сході збереглися великілісові масиви, зокрема відома на весь світ Біловезька пуща, де збереглися зубри, які колись населяли всю Європу. Серед національних природних парків (більше 22-х, площа – 307 тис. га) найбільшими є Б'яловезький, Кампіноський, Татранський, Словінський (табл. 2.5).

Найстарший із них – це Б'яловезький (1932 р.), наймолодшими є Нарв'янський і Бори Тухольські (1996 рр.). Незабаром має утворитися Мазурський національний парк і очікується значне розширення Б'яловезського парку.

Деякі найхарактерніші ознаки національних природних парків:

1) найбільший за площею Бєбжанський парк;

2) найменший за площею – Ойцовський парк;

3) найбільш відвідуваним (понад 3 млн. осіб) є Татранський парк, на другому місці (1 млн 200 тис.) Великопольський, на третьому Крконоський (1 млн. осіб);

4) національні парки можна назвати лісовими парками, оскільки в більшості з них понад 50 % поверхні вкрита лісом, за винятком Нарв'янського, Словінського і Бєбржанського.

Крім описаних національних парків, функціонують також: Горчанський, Кампіноський, Татшанський, Крконошський, Пенінський, Поліський, Розтоцький, Свєнтокшиський, Великопольський та ін. заказники.

Таблиця 2.5

Національні природні парки

№ з/п	*Назва парку*	*Площа (га)*	*Найхарактерніші ознаки*
1.	Бабйогурський	3392	Входить до списку ЮНЕСКО, є міжнародним біосферним резерватом. До особливостей належать малі неглибокі моренного походження ставки (Мокрий став). Гірське пасмо Баб'єй гури (1725 м) – друге за висотою в Карпатах.
2.	Б'яловезький	10502	Входить до списку культурних і природних пам'яток ЮНЕСКО, у 1998 р. відзначений Радою Європи в сфері охорони Європейської спадщини флори, фауни, природного середовища і екосистем. Складається з ареалу розведення зубрів, музею пам'яток архітектури, серед яких мисливський будиночок царя Олександра.
3.	Бєбжанський	59223	Знаходиться у однойменній улоговині. Основним охоронним об'єктом парку є Червоне болото, сформоване низькими, перехідними та високими торфовищами. У заплаві р. Бєбжки селяться колонії бобрів (близько 700 особин).

4.	Бори Тухольські	4798	Складається з 7-ми озер серед соснових борів, які розміщені вздовж озера Кажиковського. З тварин цікавими є дикі кабани, олені, видри.
5.	Дравенський	11342	Озера і річки займають 10 % парку. Деревостан складається з буків та вікових дубів. Тваринний світ різноманітний, особливо багато птахів, плазунів та змій.
6.	Бещадський	29000	Найбільший гірський парк, в межах якого охороняються зразки східнокарпатської природи (букові ліси, які складають 80 % від лісової площі парку) у польській частині Західних Бещадів. В м. Гошеві розташована дерев'яна греко – католицька (уніатська) церква.
7.	Магурський	19000	Займає центральну частину Низького Бескиду, простягається майже на 100 км пасмом у 30 – 40 км завширшки, по обидва боки польсько-словацького кордону.
8.	Ойцовський	2146	Розташований у південній частині Краківсько-Ченстоховської височини. Найменший із польських національних парків, але дуже атракційний. У центральній частині знаходяться руїни замку короля Казимира Великого. Цікавим є скупчення різноманітних видів кажанів.
9.	Словінський	19000	Відомий Балтійськими дюнами, які зміщуються близько 10 м/рік, оголяючи засипаний мертвий ліс. У парку гніздяться водоплавні птахи.
10.	Волінський	11000	Розміщений у центральній частині острова Волін. Зелені горби вкриті мішаними буково-сосново -дубовими лісами.

У природно-рекреаційному відношенні особливо популярні Сілезькі Бескиди, Карконоші, Мазури, Високі Татри.

Сілезькі Бескиди розташовані на кордоні з Чехією і Словаччиною. Вонизнаходяться приблизно за 80 км від Катовіце і є одним з найпривабливіших туристичних регіонів Польщі (рис. 2.3). Вони мають густу мережу пішохідних і велосипедних доріжок, чимало лижних підйомників і схилів, а також широкий вибір місць проживання і харчування.

Рис. 2.3. Вид на Сілезькі Бескиди

Туристи відвідують цю гірську територію влітку і взимку, у вихідні дні, або відпустку.

Карконоші – гірський масив на території Польщі та Чехії, відноситься до Судетських гір. Вершини гір пологі з альпійським характером рельєфу. У нижній частині схилів ростуть багаторічні букові та соснові ліси. У Карконошах бере початок р. Лаба.

Національний парк Карконоші почав функціонувати з 1959 р. у Польщі і з 1963 р. у Чехії. Наразі це біосферний резерват ЮНЕСКО Карконоше. З польської сторони є льодовикові озера Великий став і Малий став. Тут розташовані центри лижного спорту (курорти Шпіндлерув Млин, Янські Лазні, Гарахов, ін. (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Великий став у Карконоші

Мазури – історичний та етнографічний район на півночі Польщі. Це величезна територія неймовірно красивої природи, регіон, який часто називають «краєм тисячі озер» (близько 4 тис.) (рис. 2.5). Найбільшими з них є Снярдви (113,8 кв.км) і Мамри (104,5 кв.км).

Більшість озер з'єднані річками або каналами. Особливо люблять туристи Серпневий і Ельблонгський канали.

Мазури – це справжній рай для любителів парусного виду спорту і катання на байдарках. Особливо заслуговує на увагу село Крутинь на однойменній річці. Саме ця річка вважається найкрасивішим байдарковим маршрутом Польщі. У Мазурах знаходяться Серпнева пуща, пронизана густоюмережею маршрутів і стежок. Тут можна ходити пішки, кататися на велосипедах, їздити верхи.

У великих туристичних містечках – Миколайки, Мронгово, Гіжицко, Августув можна відвідати місцеві пам'ятки, різноманітні культурні та спортивні події.

Рис.2.5. Вид на Мазури

Високі Татри – гірський масив Західних Карпат. Розташовані накордоні Словаччини та Польщі. Найвища точка – г. Герлаховський Штит (2655 м) на території Словаччини, що є найвищою горою не лише країни, але всієї Карпатської гірської системи. Тут же розташовані й інші високі вершини: друга за висотою гора в Словаччині

– Ломницький Штит (2632 м) та найвища точка Польщі – г. Риси (2499 м).

Високі Татри найвищий гірський масив у всіх Карпатах, який мешканці рівнин вважають єдиними «справжніми» горами в Польщі. Влітку учасники колективних турпоходів і туристи – одинаки пішки дістаються гірських вершин.Взимку сюди приїжджають гірськолижники, яких манить курорт Закопане -зимова столиця Польщі. Цей курорт не можна вважати звичайним містом. Особливий характер йому додає фольклор польських горян: звичаї, танці та пісні, одяг, діалект і оригінальна архітектура. Це єдині польські гори, схожі на Альпи. Тут прокладені мальовничі стежки з чудовими гірськими краєвидами.

Таким чином, вигідне географічне положення Польщі сприяє вдалому розвитку туризму. Завдяки різноманітності природи країни тут розвиваються різні види туризму. На півночі береги країни омиває Балтійське море, де популярним є пляжний туризм. За наявності гір в Польщі є досить популярним гірськолижний туризм та такі курорти, як Закопане, Ущиці Дольне, Криниця, ін. Велика кількість озер та лісів дає можливість розвивати різнівиди рекреації. На даний час польські курорти не уступають за сервісом і послугами європейським стандартам.

2.6. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси

Величезна кількість пам'яток архітектури, інтелектуальні та творчі надбання Польщі накопичувалися протягом багатьох сотень і тисяч років. Прикладом цього слугує перший Ягеллонський університет (м. Краків), який заснований у 1364 р. і є одним із найстаріших університетів Європи.

Архітекторами і художниками, що створювали свої роботи на замовлення польських магнатів, у різні періоди роз-

квіту Польщі, були італійці (Павло Римлянин, Джованні Баттіста Тревано) та німці (Тильман ван Гамерен, ін.). Після завершення Першої світової війни, архітектура Польщі розвивалася рівнобіжно з архітектурою Західної Європи, пройшовши етапи функціоналізму, Арт-Деко, сталінського ретроспективізму, інтернаціонального стилю та постмодернізму.

Польське мистецтво завжди відображало європейські тенденції, зберігаючи при цьому свій унікальний характер. Найвідомішими польськими художниками були Ян Матейко, Яцек Мальчевський, Станіслав Виспянський та ін. Групу біосоціальних ресурсів поповнює перелік митців у музиці (Ф. Шопен), оперного мистецтва (С. Монюшко).

У другій половині XIX – початку XX століть в культурній сфері виділяються скрипалі-віртуози Г.Венявський, А.Контський, піаністи Ю.Венявський, І.Падеревський, композитори В.Желеньський,З.Носковський. Серед найвідоміших польських композиторів – В.Лютославський та К.Пендерецький.

На території Польщі знаходиться більше 50-ти історичних пам'яток міжнародного класу: Старе місто у Варшаві, Кракові, Торуні і Замості, замок в Мальборку, старовинні солені копальні у Величці, Б'яловезька пуща, гітлерівський табір смерті в Освенцимі (Аушвіц) – всі ці об'єкти включені до реєстру Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Туристичні маршрути в Польщі визначені таким чином, щоб крім спілкування з природою можна було оглянути пам'ятники історії і культури: середньовічні замки, палаци в стилі бароко, резиденції магнатів, храми, сакральні об'єкти – свідчення розвитку різних релігій і традицій, музеї під відкритим небом, а також загадкові спорудження, створені ще до нашої ери.

На півночі країни збереглися замки, що у XIII і XI ст. будували хрестоносці. Найпопулярнішою є фортеця у Мальборці з відновленим інтер'єром.

Сьогодні активно використовуються замки в Битомі, Гніві або Голуб-Добжине. На їх території, переважно влітку, проводиться організація лицарських турнірів, історичних фестивалів, боїв на списах і сокирах, змагань зі стрілянини

з лука й арбалету, штурм фортечної стіни за допомогою піднімальних машин середньовічної конструкції. Сюди з'їжджаються братства лицарів з усієї Європи.

У південній частині Польщі знаходиться унікальний Шлях Орлиних Гнізд – руїни кількох десятків оборонних замків XI і XV ст. Розміщуються вони на вапнякових пагорбах і скелях. Окремі замки збудовані за часів правління короля Казимира Великого, деякі належали польським князям і єпископам. Навіть руїни цих фортечних споруд сьогодні гармонійно вписуються у місцевий ландшафт. Шлях Орлиних Гнізд – це Краківско-Ченстоховска гряда юрського періоду, улюблений район альпіністів і ідеальне місце для любителів велосипедного спорту і верхової їзди.

Найбільші замки знаходилися у населених пунктах Боболиці, Мируві, Ольштині, Тенчині, Огроденец. Їх руїни вважаються наймальовничішими в Польщі.

Окрему велику групу складають спадкові замки великих магнатських родин. Історія їх створення складається з двох етапів: перший – це середньовічні будівлі, у яких мешкали великі магнатські родини; другий – це модернізовані в стилі епохи Відродження, бароко або неоготики замкові споруди, перебудовані за європейськими стандартами. Для споглядання туристам пропонуються музейні експозиції, колекції творів мистецтва й стародавніх меблів, тканин і вогнепальної зброї. Крім цього навколо замків збережена садово-паркова композиція рідкісних видів чагарниково-деревного рослинного покриву.

Найпопулярнішими сьогодні у Польщі є п'ять парків, які варто відвідати. Це:

Δ Ланцют – середньовічна фортечно-палацева резиденція XVII ст. з вишуканим архітектурно-художнім оздобленням, сьогодні – музеєм карет, бричок, саней і щорічними всесвітніми музичними фестивалями (починаючи з 1961 р.);

Δ Недзица – пам'ятка оборонної архітектури, невеликий з площею замок XI ст. збудований у стилі ренесанс. Його принадою є та, що він розміщується на скелі, яка ніби «падає» у води затоки;

Δ Курник – неоготичний замок (реконструйований у XI ст.) з найбільшим і найстаршим у Польщі дендрарієм площею 30 га, який був висаджений приблизно у I половині XI ст. До сьогодні тут зберіглося декілька тисяч дерев і чагарників завезених з Європи, Азії й Америки;

Δ Баранув-Сандомирський – резиденція збудована в стилі ренесанс за проєктом італійського архітектора Санті Гуччі. Величезний попит у туристів має цей замок – резиденція так як кожного четверга, протягом багатьох років, тут проводиться «Замкове застілля» – дегустація стародавніх польських блюд під музику відповідної епохи;

Δ Красичин – замок збудований на межі XVI і XVII ст. Його перше призначення – оборонна споруда. Розташований над р. Сан, у парку історичного ландшафту Пшемисльского узгір'я.

Відмінною рисою Польщі є велика кількість музеїв під відкритим небом, так званих «скансенів» (слово «скансен» скандинавського походження). У цих музеях зібрані давні оригінальні будівлі (селянські двори, огорожі, дерев'яні хати, стайні, млини, кузні, костели, церкви).

Реконструкція давніх поселень з найрізноманітнішими деталями домашнього інтер'єру помешкань і господарських будівель сприяла формуванню і розвитку ще одного виду туризму екскурсійно-пізнавального. Скансени у Польщі не є «мертвими експозиціями». На їх територіях проводяться фестивалі, народні гуляння, організовуються виставки і театралізовані видовищні заходи з циклу «Живий музей під відкритим небом». Особливо активно сьогодні використовуються корчми – унікальний соціальний об'єкт, який мав поширення і на території Західної України. У корчмах XVII-XVIII ст. можна покуштувати традиційні страви (джурек, зупка цибульова»), побачити та самому залучитися до створення керамічних виробів з глини (глечики, горнятка, миски), картини на склі, вишивки, мережива, вирізування фігурок святих з дерева.

Таблиця 2.6

Музеї під відкритим небом

№ з/п.	*Музей*	*Туристичні принади музею*
1.	Кашубський	Знаходиться у місцевості Вдзидзе-Кишевське. Знайомить відвідувачів з культурою і фольклором Кашубії. На території знаходяться 30 дерев'яних будівель-пам'ятників народної архітектури XVII-XI ст. (хати з прибудовами, голландський млин і унікальний маленький костел, будівля якого датується 1700 р.)
2.	Великопольский	Розташований у Ледницькому парку, біля Гнезно. Експозиція парку-музею складається з 50-ти об'єктів XVII – XI ст.
3.	Серпц і Новокуп	Етнографічні музеї в Мазовії, представляють барвистий фольклор польських народностей – ловичей і курпів.
4.	Оравский	Збережені господарські будівлі, які існували на території Орави і Подгале (Подхале).
5.	Бискупинське городище	Це найстарше з виявлених у Європі поселень-фортець (750 – 400 р. до н.е.), оточене болотами. Неподалік поселення пролягав знаменитий «бурштиновий шлях», що з'єднував Балтійське море з басейном Середземного моря.

Як зазначалося вище, Польща є однією з найбільш релігійною країною світу. Тому сакральні об'єкти тут не тільки оберігаються, але майже всі, незалежно від часу створення і перейменування, є діючими. З історії знаємо, що Польщу заселяли представники різних народів і віросповідання. У Польщі переважає римо-католицька віра. Рівнобіжно з нею розвивалося і має місце і сьогодні православне, греко-католицьке, протестантське віросповідання та іудаїзм. Аналогічна ситуація і з зведеними храмами і сакральними будівлями. До прикладу: у Гижицко, невеликому містечку на Мазурах (поряд з католицькими і протестантськими костелами, православною і греко-католицькою церквами) свої церкви мають баптисти,

п'ятидесятники і свідки Ієгови; на сході Польщі, у невеличких населених пунктах Бохоники і Крушини, знаходяться стародавні мечеті, у яких моляться проживаючі в Польщі мусульмани.

Безперечно, у Польщі переважають римо-католицькі костели, кафедральні собори і храми збудовані у стилі ренесанс. Це величні будівлі, які по висоті відповідають 5-ти поверховому будинку, оздоблені золотом і сріблом, з старовинними органами, виконаними у стилі бароко. Велич релігії тут відчувається повсюдно. Одночасно можна спостерігати демократичний настрій прихожан: вони можуть заходити і виходити з костелу чи храму під час служби.

Поряд із костелами можуть знаходитися монастирі єзуїтів (до прикладу: місцевість Свєнта Липка на Мазурах). Влітку тут проходять органні концерти. Костел і монастир у Свєнта Липка є місцем паломників. Ще з XV ст. це місце було відоме як чудотворне, і до нині активно відвідується віруючими.

Поруч з величними і монументальними віруючими домами у низинних і гірських місцевостях зустрічається величезна кількість маленьких дерев'яних костелів XV і XVI ст. У них часто можна побачити шедеври живопису і скульптури, які місцеве населення зберігає і передає із покоління в покоління. Так у протестантському костелі Ванг (збудований у XIII ст.) збережені оригінальні елементи з написами шрифтом древніх німецьких племен.

Для розуміння ставлення поляків до релігії та релігійної амуніції пропонуємо кілька тезових інформативних положень:

1) церква в місцевості Улюч вважається найстаршою в Польщі (збудована у 1510 р.);

2) у Біловежі є церква Святого Миколая. Це пам'ятка сакрального зодчества, іконостас якої виконаний з китайської порцеляни. У населених пунктах, що розташовуються біля Біловезької пущі населення сповідає православ'я;

3) у Бещадах прокладений релігійний паломницький маршрут «Іконний шлях». Починається в Саноке від найбільшого в Польщі Музею ікон і простягається на 70 км,

охоплюючи гірські схили і бещадські села. На його шляху зустрічаються 2 музеї і 10 дерев'яних церков з безцінними розписами та іконостасами;

4) у Хайнувку, у соборі «Святої Трійці» щороку відбувається Фестиваль церковної музики. Сюди приїздять хори з усіх континентів Земної кулі.

На сході Польщі часто можна зустріти пам'ятники історії і культури іудаїзму.

1) Синагоги, «киркути» (єврейські цвинтарі) збереглися в багатьох місцях на Люблинщині і Поліссі.

2) У населеному пункті Тикоцин, що знаходиться недалеко від Бєлостока, синагога у стилі бароко є другою за величиною синагогою в Польщі (найбільша знаходиться у м. Кракові).

3) Найціннішим пам'ятником єврейської історії в Польщі вважають оборонну синагогу в стилі маньєризму. Знаходиться в бещадській місцевості Леско. Поруч розташований стародавній єврейський цвинтар з надгробками XVI ст., що по праву можна назвати творами мистецтва.

4) Найбільшим у Польщі (а також у Центральній і Східній Європі) є киркут, який знаходиться в центрі Польщі, у м. Лодзь, в межах якого можна побачити більше 200 тис. різноманітної краси і стилю надгробків періоду 1893-1939 рр. Кілька сотень з них визнані пам'ятниками особливої цінності.

5) У Лежайську, містечку на північному-заході від Перемишля, знаходиться відома широкому колу туристів пам'ятка – могила лежайського цадика Элимелеха, який у XVIII ст. перетворив Лежайськ у центр хасидизму. Щороку до його могили прибуває більше 10 тис. прочан з Ізраїлю, США, Угорщини, Канади, Литви. Це магічне місце: його наказ «не бажай занадто багато усього» творить чудеса і передається з вуст у вуста протягом 200 років.

Велика кількість пам'яток архітектури та мистецтва, музеї, виставки та галереї, театри та концертні зали, міжнародні фестивалі музики, пісні, кінофільмів, культура регіональних виробів народних промислів, поза сумнівом, задовільнять найвимогливіших гостей.

У 1972 році на конференції ЮНЕСКО в Парижі була прийнята конвенціяпро охорону культурної та природничо-наукової світової спадщини. У списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Польщі налічується 14 найменувань, з яких 13 належать до культурної та 1 до природної спадщини.

Окрему нішу у структурі історико-культурних об'єктів Польщі займають старовинні міста. Зазначимо, що найбільше туристичних потоків спрямовані якраз до них, тому що вони є центрами історії і культури, на їх території можна побачити та відчути різноманітну велич туристичного потенціалу Польщі. Серед найвагоміших варто назвати Краків, Лодзь, Варшава, Щецін, Торунь, Вроцлав, ін.

Краків розташований на березі ріки Вісли. Це один з головних економічних і культурних центрів країни. Місто згадується з X століття. У XI-XVI ст. Краків був столицею Польської держави, що і є наслідком великої кількості архітектурних пам'ятників на його території.

У місті функціонує найстарший польський університет. Польський король Казімеж Великий, з дозволу Папи Урбана V, у 1364 р. заклав Краківську Академію, що пізніше була названа Університетом Ягеллонським на честь її реформатора короля Ягелли. В університеті навчалися та працювали Микола Коперник і Кароль Войтила.

Рік закладення єдиного в Центральній Європі університету ознаменувався ще одною подією: щороку на Конгрес Монархів у Вавель з'їхалися знамениті правителі Європи. Пізніше на Вавельскому пагорбі знаходилася столиця найбільшої держави тодішньої Європи – Монархії Ягеллонів. Сюди приїжджали артисти і мислителі з усієї Європи. Эразм Роттердамський, запрошений королем Зігмунтом Старим, стверджував, що Вавель – це один з найважливіших центрів гуманітарних наук.

В архітектурному відношенні місто дуже цікаве. Виділяється так зване старе місто, яке займає велику територію, на півдні якої на високому пагорбі від берега р. Вісли піднімається Вавель – королівський замок XIII-XVII ст. і кафедральний собор Святих Вацлава і Станіслава.

Вавель – це історичне місце помешкання польських королів, яке, починаючи з IX ст., було уже густо забудованим. У ті часи містом правив владика слов'янського племені Вислян. Півтора століття пізніше польські королі визнали це місце сприятливим для своєї резиденції в побудували королівський замок у стилі ренесансу. У палацових кімнатах можна побачити гарно збережені стародавні меблі, тканини, найбільшу в Європі колекцію гобеленів, королівські регалії, зброю, твори декоративного мистецтва. Польські королі цінували своїх попередників. Вони створювали глиняні зліпки їх обличчя і прикріплювали їх до стелі (стелеві кесони). Такий підхід є оригінальним і високо патріотичним.

Ще одна особливість Вавельського замку – це обклеювання кімнат замку гобеленами червоного, синього та ін. кольорів, які виготовляли голландські майстри. Такий підхід, на їх думку, сприяв утримуванню тепла у зимовий період, оскільки у замку було прохолодно через те, що у кімнатах були збудовані малі пічки (грубки).

На території замку є кафедральний собор, у якому коронувалися польські королі; нині тут зберігаються найцінніші пам'ятки мистецтва. У соборі можна побачити срібні та позолочені надгробки польських королів.

Вавельский пагорб вважається восьмим чудом світу. Це типовий зразок Епохи Відродження. Вавель уособлює дух Кракова і всієї Польщі.

Старе місто є серцем Кракова. На кожній вуличці стоять монументальні костели, які своїми особливими ознаками (скульптури і розписи на Євангельські сюжети, сонячній годинник на цегельній стіні, дивні по красі вітражі) гарно вписуються у сучасну інфраструктуру. Схема розташування вулиць Старого Міста зберіглася з 1257 р. до наших часів.

Головна площа міста – площа Сукениці (площа семі вулиць Старого міста), на якій розташовані Головний Ринок і костел Маріацький (Святої Марії, 1257 р., висота – 81 м). З його вежі щодня рівно о 12-ій годині на чотири сторони світу лунає горн сурмача. Але мелодія завжди раптово

обривається на тому самому місці. Відповідно до легенди, багато років тому такий же сурмач був убитий стрілою татар, що раптово напали на місто. У пам'ять про цю подію мелодія завжди обривається і не має закінчення. Туристи часто споглядають на сурмача, адже, згідно сучасного повір'я, після мелодії, якщо задумати бажання і тобі рукою помахає сурмач то бажання обов'язково збудеться.

Ще одним головним туристичним об'єктом Кракова є Королівська дорога. На ній розміщується площа Матейки (туристична принада – пам'ятник королю В. Ягелло), костел Святого Флоріна (XIV ст.), Барбакан (1499 р.) – бастіон, який був частиною міських укріплень і призначався для обстрілу з флангів ворожих військ, що наближалися до міських стін. На даний час влітку Барбакан використовується для театральних та естрадних постановок.

Центром Старого міста є Ринкова площа, У Кракові вона є однією з найбільших ринкових площ у Старій Європі (4 тис. м^2).

Лодзь. Місто характеризується найбільшою концентрацією барокових будівель (особливо його дві вулиці – Вулчанська і Гданська). Найвідомішими туристичними об'єктами є головний палац Познаньського, фабрика Людвіка Гейлера, ректорат Лодзинської Політехніки, кафедральний собор Святого Костки, будинок Петерсі.

Варшава. Щорічно Варшаву відвідує декілька мільйонів туристів. Місто багате на історичні пам'ятки. Їх нараховується більше тисячі. Відбудоване після Другої світової війни Старе місто характеризується готичними костелами, фортифікаційними спорудами, фасадами ренесансних і барокових будинків. Поряд з площею Ринок, яка розміщується у північній частині міста, історичним та літературним музеями Варшави, у місті особливою родзинкою вважається старий винний льох «Фукер», збудований у 1590 р.

Символом польської державності є королівський замок, споруда в стилі бароко з готичними фрагментами і фасадом у стилі рококо з боку р. Вісли. У цьому місті народився і виріс Фредерік Шопен. Після смерті (за

бажанням композитора) серце Шопена повернулося на батьківщину і було замуровано в лівій колоні костелу Святого Хреста.

Щецін. У середньовіччі місто було столицею північного Поморського князівства. Поморське воєводство розміщується на північному заході Польщі. Тут часто можна зустріти заболочені території, території надмірної вологи, оскільки ця територія попадає під вплив повітряних мас, що надходять з боку Балтійського моря. Тому основним видом розбудови багатьох поселень стало будівництво будинків на «слупах» (дерев'яних стовпах, які не дозволяли підтоплювати житло. Прикладом цьому є м. Слупськ, яке власне й збудоване на «слупах».

Для туристів цікавою є стара частина міста Щецін, де збереглися стародавні пам'ятки архітектури: замок поморських князів (XIV ст.). Зараз у ньому розмістилися опера і оперета, театр, виставкові зали; готична Ратуша (тепер історичний музей Щеціна), кам'яниця сім'ї Лоїзув в пізньоготичному стилі; готичний собор Святого Яна Євангеліста і храм Святого Якуба, залишки середньовічних міських укріплень (Дівоча Башта) і сучасні Королівські Ворота і Портові Ворота.

Торунь. У місті зберігся один із найбільших у Польщі комплексів готичних споруд, занесений ЮНЕСКО до списку пам'яток міжнародного значення. Вздовж р. Вісли можна побачити фрагменти колишніх міських укріплень з воротами, зерносховища. Збереглися руїни замку хрестоносців (XV ст.). Більшість пам'яток архітектури сконцентрована навколо Площі Ринок і уздовж вулиць, що відходять від неї. У центрі площі є Ратуша. Поруч знаходиться кам'яниця, де 19 лютого 1473 р. народився видатний астроном і математик Микола Коперник.

Вроцлав складається з 12-ти островів, які сполучені між собою 112-ма мостами. Місто має збережені архітектурні споруди середньовіччя: 1) Ратуша – готична споруда, яка понад 700 р. є символом міста; 2) хол Леопольдіна – найбільша будівля Польщі у стилі бароко, на території якої у XVII ст. був університет; 3) панорама битви поблизу

Вроцлава (1794 р.) – одна з найпопулярніших пам'яток (розміри панорами – 120 м завширшки і висотою у 15 м); 4) Японський сад – жива реліквія, яка залишилася після Світової виставки, що відбулася в Шчитницькому парку в 1913 р. (створений японським садівником сад відповідав вимогам садового мистецтва, у 1996 р. для його відновлення було запрошено 9 японських спеціалістів-садівників).

Недалеко від Вроцлава знаходиться гірський масив Каркоші. Головними туристичними центрами є Карпач і Шкларська Поремба, з яких починаються найпопулярніші маршрути в гори. Головним туристичним об'єктом є водоспад Камєньчика в Шклярській Порембі, який спадає 3-ма каскадами висотою 27 м. За середнім порогом розміщена Золота яма, прикрита водним струменем.

2.7. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси

Соціально-економічні ресурси Польщі оцінюються як вагомі. Значимий та багатоманітний вибір об'єктів проживання та харчування з різноманітними цінами та стандартами у різних куточках країни активно просуває цей туристичний продукт на європейський ринок.

На польському ринку туризму працює 11 міжнародних готельних мереж, 22 провідних марок готелів і близько 8 польських готельних мереж і брендів, що становить близько 10 тис. закладів розміщення різного типу. В країні представлені готельні мережі: Accor, Best Western, Campanile, Gromada, Hilton, Holiday Inn, HP Park, Ibis, Marriott, Mercure Novotel, Orbis, Prestige Hotels, Qubus Hotel, Radisson SAS, Sheraton, Sofitel, Westin. Послуги готелів доповнюють місцеві пансіонати та сімейні готелі, готельні туристичні гуртожитки, кількість яких постійно збільшується. Окрім цього, частина історико-архітектурної спадщини країни (замки, палацові комплекси і дворянські садиби) обладнана під готелі, які рекламують елементи місцевого стилю та колориту. Мотелі та гостьові будинки розташовані

вздовж головних автомагістралей. У гірських місцевостях для туристів створено мережу гірських притулків.

За останні 20 років у Польщі спостерігається швидке зростання загальної кількості ресторанних закладів. У 2000 р. їх кількість становила 84,3 тис. одиниць, наразі цей показник наближається до 100 тис. Щодо загальної кількості закладів ресторанного господарства то 98,3 % їх приватизовано, 1,7% – мають державну власність. Структура закладів ресторанного господарства проілюстрована на рисунку 2.7.

Географічне положення Польщі сприяє розвиткові повітряного, автодорожнього, залізничного, морського сполучення з усіма головними європейськими туристичними центрами світу та всередині країни.

На території Польщі знаходяться 6 великих міжнародних летовищ:

– Варшавське літовисько ім. Фредеріка Шопена (WAW),
– Краківське літовисько імені Івана Павла II (KRK);
– літовисько Познаня (POZ);
– Гданське літовисько імені Лєха Валенси (GDN);
– міжнародне літовисько Катовіце (KAT);
– Вроцлавське міжнародне літовисько (WRO).

Рис. 2.7. Структура закладів ресторанного господарства Польщі

Польща забезпечена мережею сучасних доріг державного та місцевого значення. Мережа магістральних національних доріг у Польщі – це більше 18 тис. км. Шляхи оснащені покажчиками номерів доріг, напрямків, населених пунктів. На автомагістралях дозволено переміщатися

зі швидкістю 140 км/год., на простих автотрасах до 120 км/год., у населених пунктах – 50 км/год. Ще одним видом автодорожнього сервісу є платні дороги. Станом на березень 2024 року в Польщі значиться 7 автобанів загальною довжиною понад 2105 км. Вони позначаються літерою А та номером (А1, А2, А4, А6, А8, А18, А50). З них уже введено в експлуатацію близько 1858 км. Решта знаходиться в процесі будівництва або проектування.

Щодо залізниць, то їх протяжність становить більше 25 тис. км. Тут функціонує ширококолійна та вузькоколійна залізниці. Ширококолійна залізниця починається у Верхній Сілезії, де знаходиться найбільший в Польщі вантажний термінал. Вузькоколійна залізниця поширена по всій території Польщі. Комфортабельність та обслуговування на залізницях Польщі – головна ознака залізничного транспорту.

Територією Польщі прокладено 3980 км водних шляхів, з яких 1930 км відповідають умовам Міжнародної конвенції Єдиної Європи. На морський транспорт припадає велика частка міжнародних перевезень вантажів. Річковий транспорт використовує судноплавні річки (Одра, Вісла) і канали.

Для туристів і рекреантів найважливішим чинником проведення відпочинку є наявність мережі туристично-інформаційних центрів (ТІЦ). У Польщі ТІЦ добре розвинені, працюють у представництвах влади або на базі музеїв чи туристичних баз. Для українсько-польського транскордонного регіону туристично-інформаційні центри (ТІЦ) є важливим елементом інфраструктури, оскільки значну частку туристів формують неорганізовані групи, які потребують інформації. Проте, у прикордонних регіонах України, які межують з Польщею ТІЦ функціонують лише у кількох містах (у Закарпатській області – у мм. Берегове, Рахів, Ужгород, Мукачеве; у Волинській – у м. Луцьк; у Львівській – у мм. Жовква, Львів).

Курортні заклади розміщуються переважно у тих районах, де є відповідного профілю мінеральні ресурси чи сприятливі природні умови. У Польщі працює понад 40 курортів

на Балтійському узбережжі та Поморї, Центральній Польщі, в Судетах і Карпатах. Пропонуємо коротку характеристику найбільш значимих курортних районів.

1. Курортна місцевість Душнікі-Здруй знаходиться на висоті 550 м вище р. м., на межі Столових і Бистрицьких гір, біля польсько – чеського кордону. Особливістю місцевості є мікроклімат, який створюють лісові масиви. Курорт повністю заліснений. Основними лікувальними ресурсами місцевості є родовища мінеральних (вуглекислі, лужні, залізисті) вод (вміщують двоокис вуглецю) та лікувальні грязі. Лікувальний профіль місцевості Душнікі-Здруй – лікування та профілактика захворювань органів дихання, системи травлення, тощо.

Щороку у серпні тут проходить Міжнародний фестиваль музики Ф. Шопена за участі світових музикантів. Сам Ф. Шопен відвідував курортну місцевість у 1826 р. з метою лікування і організував концерт, на якому виконував власні твори.

2. Курортна місцевість Поляніца-Здруй розміщена на березі р. Бистшица Душніцька на висоті 380 – 410 м над р. м., в районі Судет. Це заліснена передгірська місцевість, з широколистяними та мішаними лісами, сприятливими кліматичними умовами, які сприяють лікуванню серцево-судинної системи та системи травлення.

Традиційним дійством, яке відбувається на її території є Міжнародний турнір шахістів пам'яті Акіби Рубінштейна.

3. Курортна місцевість Цепліце-Здруй – оздоровниця, яка знаходиться на висоті 350 м над р. м., в Єлєнєгурській улоговині, біля підніжжя гір Карконоші. Тут працюють два критих і три відкритих басейни, 17 тенісних кортів, школа верхової їзди, гірськолижні витяги в населених пунктах Карпач, Шклярська-Поремба, Дзівішувє.

Лікувальний профіль місцевості базується на природних ресурсах (фтористі термальні води з температурою 21-62^{0}С, лікувальні грязі), які сприяють лікуванню захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи у дітей,

ревматизму. Рівнобіжно на території оздоровниці організовуються фестивалі «Віденської музики», «Єлєнегурський вересень», «Польська та європейська музика».

4. Курортна місцевість Кудова-Здруй використовується рекреантами і туристами з 1636 р., тобто з того часу, коли були проведені дослідження джерел мінеральних вод. Знаходиться у Клодській улоговині на висоті 390-400 м над р. м. в районі підніжжя Столових гір. Сприятливий клімат дозволяє проводити лікування органів дихання і травлення, м'язової і нервової систем дорослих і дітей. Лікувальна база оздоровниці складається з 3-х курортних лікарень, дитячої гастрологічної курортної лікарні та 2-х санаторіїв. Щороку тут проходить «Міжнародний фестиваль музики Монюшко», виконуються його сольні твори, опери, оркестрові твори.

5. Курортна місцевість – м. Устронь. Розміщується у верхній течії р. Вісли, на межі Сілезької височини і Сілезького Бескиду, на висоті 340-450 м вище р. м. Основою лікування є високотермальні хлоридно-натрієво-кальцієві, бромисті, борні, йодисті, радонові мінеральні води та хвойні ліси.

В місті є курортний парк, три музеї, Галерея сучасного мистецтва. Протягом року тут організовуються різноманітні фестивалі (Фестиваль релігійної творчості, Устроньське артистичне літо, Дні Устроня). Головними туристичними об'єктами є дерев'яний костел (1769 р.), костел у стилі бароко (1787 р.), традиційні гуральські хати (XIX ст.).

На території курорту функціонує відкритий басейн, тенісний корт, гірськолижні витяги, літня санна траса, школа верхової їзди. З Устроня ведуть туристичні маршрути до Сілезьких Бескидів. Взимку активно проводяться турніри з лижного спорту. Лікувальний профіль – захворювання опорно-рухового апарату, серцево – судинної системи, органів дихання, ревматизм.

6. Щавніца – курортна місцевість, знаходиться на межі між передгірям і горами (435-520 м над р. м.), Основне призначення – кліматотерапія. Тут є родовища йодистих, борних, карбонатно-натрієво-хлоридних мінеральних вод. Лікувальний профіль – захворювання органів дихання, алергічні захворювання, пульмонологія, ларингологія.

Щавніца межує з двома національними парками – Пенінським і Попрадським, які густо вкриті темнохвойними лісами. До послуг рекреантів тенісний корт, баскетбольний майданчик, криті басейни. Активно розвивається велосипедний туризм (промарковано 5 маршрутів, є прокат гірських велосипедів).

7. Криниця – курорт розміщений на сході Сондецьких Бескидів в оточенні лісів на висоті понад 500 м над р. м. Цю місцевість називають «перлиною польських курортів».

Лікувальними чинниками курорту є мікроклімат, мінеральні води і лікувальні грязі. Більшість санаторіїв розмістилася на схилах гір. Лікувальний профіль – захворювання серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, порушення обміну речовин. В межах курорту знаходиться 5 природних джерел і 18 свердловин. Мінеральні джерела, крім внутрішнього використання, застосовуються у вигляді лікувальних ванн. У Криниці рекреантам пропонують єдині в Польщі сухі ванни, які рекомендуються хворим на серце і розлад кровообігу. Впродовж року організовуються різноманітні культурні заходи, в тому числі фестиваль пісень Яна Кепури.

8. Колобжег – найбільший курорт на Балтійському узбережжі, розміщений в гирлі р. Парсенти, 40 км на захід від м. Кошаліна. Перша згадка про курорт датується 1710 р., у XIX ст. створено морську купальню міжнародного рівня. Тут працюють 2 оздоровчі центри, курортні поліклініки, санаторії на березі моря чи в сосновому лісі.

Курорт оснащений відповідно до сучасного рівня: до послуг відпочиваючих спортивно-профілактичні басейни, тенісні корти, тренажерні зали, спортивні стадіони, велосипедні доріжки.

Функціонує Колобжек на основі мікроклімату, який має багато ознак сусідства з Балтійським морем, мінеральних джерел, родовищ лікувальних грязей. Лікувальний профіль – захворювання серцево-судинної системи, органів дихання, опорно-рухового апарату, ревматизм, порушення обміну речовин.

9. Цехоцінек – найбільший бальнеологічний курорт розміщений у широкій долині р. Вісли. Переважають лучні та лісові ландшафти. Лікувальний профіль – захворювання серцево-судинної системи, верхніх дихальних шляхів, опорно-рухового апарату, ревматизм. Природні лікувальні ресурси: натрієво-хлоридні води, термальні мінеральні джерела (26-27^{0}С). На курорті функціонують фізіотерапевтичні заклади, соляні та реабілітаційні криті басейни, відкритий термально-сольовий басейн, соляна градирня довжиною 1740 м, яку використовують як відкритий інгаляторій. На курорті варто оглянути солеварню (1830 р.), костел в м. Раціонжкє (XVI ст.), старе місто в Торуні (25 км).

10. Курорт Наленчув розміщений в рівнинній місцевості на березі р. Швидкої, за 30 км від Любліна. Заліснені горби захищають його від вітрів і створюють м'який мікроклімат, який сприяє лікуванню серцево-судинних захворювань. У кінці XIX ст. Наленчув був модним курортом, куди приїжджали лікуватися видатні представники польської інтелігенції.

На курорті пропонують екскурсії до Казімєжа на Вісли, Любліна, Козлувки. В сусідньому містечку Войцехові туристичними об'єктами є Аріанська башта, музей ковальства.

11. Гірськолижний курорт Закопане знаходиться на висоті 840 м над р. м. і є найбільшим центром зимових видів спорту. Розташований на півдні Польських Татр. Під час відпочинку в Закопане туристи отримують відмінні умови не тільки для гірськолижного спорту, але й для вечірнього дозвілля, оздоровлення, шопінгу й екскурсійну програму. Канатна дорога з 60-ти місними гондолами на г. Каспровий Верх довжиною 4291 м, фунікулер на Губаловку довжиною 1350 м, крісельні та бугельні витяги, якісно підготовлені лижні траси, за необхідності штучне покриття – це послуги та умови для любителів гірськолижного спорту. Також для активного відпочинку в Закопане туристам пропонується відкритий басейн, який працює цілий рік, з водою з геотермального джерела, криті басейни, декілька критих і відкритих ковзанок, у т. ч. великий критий каток в центрі Закопане. Привабливий сучасний «Аквапарк» з водними

гірками, джакузі, саунами, басейнами різних типів, у т. ч. і відкритим з гарячою термальною водою, боулінгом.

Варто відвідати хоча б один з численних ресторанів, барів і кафе Закопане. Найпопулярніші з них розташовані на місцевому «променаді» – пішохідній вулиці Крупувки. Ресторани пропонують як страви національної кухні горян, так і європейську кухню.

Курорт Закопане – це також важливий центр польської культури. Тут працює професійний театр, організовуються виставки, фольклорні фестивалі. Відпочиваючи в Закопане, можна відвідати екскурсії: «Національний Парк Татр», «гора Губалувка», «гора Каспрови Верх», «Косцеліська долина», «Smocza Яма (печера дракона)», «Гевонт», «Три двотисячники за один раз», «Долина п'яти озер».

Крім вищеописаних лижних комплексів, в Закопане є безліч невеликих витягів на пологих схилах, для новачків та сімей з малими дітьми.

Віддалені від центру і від самого Закопане менш відомі лижні комплекси та витяги:

Δ схил «Під Скочней» (район центру міста, 6 бугельних витягів, кафе, прокат, сервіс, інструктори);

Δ гірськолижний комплекс «Калатувкі» (селище Кузні, 2 бугельні витяги, кафе, прокат, сервіс, інструктори);

Δ гірськолижний комплекс «Будзовські Верх» (2 км від центру Закопане, 3 бугельні витяги для початківців, прокат устаткування, мережа кафе, інструктори, автостоянки);

Δ гірськолижний комплекс «Костеліско» (селище Костеліско, передмістя Закопане, 6 бугельних витягів, кафе, прокат лиж, інструктори).

У Польщі національний готельний ринок успішно розвивається і представлений (за даними Regional economics Volume I-II (69-70), 2018) понад 2,7 тис. категорійними готельними об'єктами, які пропонують разом більше 135 тис. апартаментів. Спостерігається зростаюча активність інвесторів і попит з боку туристів і бізнесових клієнтів. Готельний ринок знаходиться на стадії зростання за показниками транзакцій наближається до провідного

сегменту бізнесового ринку нерухомості – нежитлового будівництва.

Тепер кількість готелів у Польщі динамічно зростає не тільки в регіонах з бізнесовою активністю, але й у привабливих туристичних регіонах, що вимагає належного якісного туристичного обслуговування й формує попит на підготовку освічених працівників, які не тільки володіють сучасними теоретичними знаннями, але й мають відповідний досвід і професійні компетенції. У Польщі в 2016 р. було 10,6 тис. туристичних нічліжних об'єктів (1,7 %). За результатами аналізу статистичних даних і експертних оцінок польських фахівців готельної справи, була сформована низка основних питань сучасного розвитку готельного господарства Польщі, які укладаються у наступному.

1. Планування інвестицій та входження інвестицій на ринок готельних послуг великих міст Варшави, Кракова, Гданська, Познані, Вроцлава та ін. Найпотужнішою на польському готельному ринку є Варшавська агломерація, де донедавна домінували бізнесові клієнти, а тепер Варшаву щораз більше відвідують туристи, кількість яких щороку перевищує 14 млн. осіб.

2. Входження на польський ринок нових операторів відомих у світі готельних марок та їхніх мереж.

До прикладу:

– у Кракові відкритий готель «Puro» місткістю понад 200 номерів, готель «Radisson» з 230 номерами, готель «B&B» з 130 номерами, два бутикові готелі «Ferreus» і «H 15» – разом 140 номерів. У центрі міста збудований новий готель «Autograph Collection Hotel» з 125 номерами марки життєвого стилю, що належить Marriott International. Це перший об'єкт цієї ексклюзивної мережі в Польщі. Закінчилося будівництво готелю «Best Western Balice Airport»;

– у Познані відкритий готель «Hilton» (117 номерів) і «Focus Hotel» (94 номерів), готель «Moxy» (120 номерів) при аеродромі Мілина. Крім того, до мережі «Best Western Hotels & Resorts» додаються новостворені познанські готельні об'єкти – «Edison Park», «Collection, Sure Hotel», «Edison».

3. Новим ринковим трендом є щораз більша зацікавленість діючих інвесторів і міжнародних готельєрів – франшизодавців у готельному сегменті менших міст і містечок Польщі. Як приклад – відкриття за результатами ревіталізації готельного об'єкта в Калішу на місці раніше діючої фабрики роялів готельно-культурного комплексу «Calisia» готелю «Hilton» з понад 100 номерами.

В Освєнцимі відкрито готель «Hilton» на 120 номерів. Нові об'єкти міжнародних марок відкриються у польських курортах, у т. ч. готель «Radisson Blu» в Закопане з 158 номерами і 68 апартаментами, а також готель «Hilton Garden Inn» в Колобжегу.

4. У структурі польської готельної бази переважають індивідуальні готелі, власниками яких є польські фірми, які самостійно займаються готельним менеджментом. Дві третини розміщень в приватних малих готелях забезпечують внутрішні туристи, що детермінується оптимальним співвідношенням ціна – якість готельної послуги. На регіональному рівні також відзначаються суттєві зрушення.

Аналіз статистичних даних у регіонах вказує на зростання туристичного інтересу до об'єктів туризму, атракцій та локацій, зокрема у Поморському воєводстві. Зростає чисельність туристів, які обирають ночівлі в житлових помешканнях домогосподарств воєводства, а також підвищується коефіцієнт індикатора експлуатації ліжко-місць, зокрема в готелях – найбільш численній категорії об'єктів розміщення туристів. У Поморському воєводстві близько 500 установ розміщення туристів, які мають 10 або більше ліжко – місць (для порівняння – у 2018 р. – 398 об'єктів), які складають 3,8 % від загальної кількості об'єктів.

Переважна більшість об'єктів розміщення (83,0 % від загальної кількості), які пропонують цілорічний відпочинок, є сезонними. Серед досліджуваних об'єктів 196 складають готельні, з яких найпотужніша група – це готелі (132 од., або 32,5 %). Крім того, створено 210 будинків відпочинку (19,0 %), приватних квартир (17,1 %), установ оздоровниць (14,3 %), а також агротуристичні квартири (11,9 %).

Сьогодні у Поморському воєводстві відбуваються прискорені темпи розвитку засобів розміщення туристів і готельного господарства. Порівняно з попередніми роками найбільше зростання в рамках готельного господарства залишається за готелями (за рахунок приросту нових об'єктів). Аналізуючи основні чинники розвитку готельного господарства Поморського воєводства можна зробити наступні висновки:

Δ найчисленнішою базою туристичних об'єктів розміщення туристів є Александрівський повіт (58 об'єктів), серед міст на правах повіту – Торунь (50 об'єктів);

Δ найбільша кількість готелів зосереджена у Бидгощі і Торуні (у кожному з міст по 25 об'єктів);

Δ найбільше ліжко-місць у перерахунку на 1000 населення – 108 припадає на Олександрівський повіт;

Δ щільність бази розміщення туристів у всіх містах на правах повіту значно перевищувала пересічну воєводську (2 ліжко-місця на 1 км^2) величину (показник коливався від 10 у Влоцлавку до 37 в Торуні);

Δ найбільше туристи, які перебували у воєводстві, скористалися об'єктами ночівлі у Торуні (28,1 %), а серед повітів – в Александрівському (12,9 %);

Δ найвищий ступінь використання ліжко-місць зафіксовано в Іновроцлавському повіті (70,8 %);

Δ більшість кімнат у готельних номерах орендувалася в Бидгощі (299,9 тис.), найвищий ступінь їх використання відзначено в Торуні (53,0 %);

Δ більшість туристів скористалася закладами розміщення у Бидгощі (40,8 % усіх ночівель воєводства).

Однак, за подібних високих темпів розвитку готельного ринку у Польщі загалом та Поморському воєводстві зокрема, вони відстають від європейських розвинутих країн.

На національному рівні питання регулювання розвитку готельного господарства розглядаються виключно у площині розвитку туризму і курортів. Так, національна «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» містить лише дві регуляторні норми стосовно готельного господарства: а) впровадження міжнародної

системи якості послуг за такими напрямами, як готелі й аналогічні засоби розміщення, та б) скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення.

У спеціальній польській термінології ресторанне господарство визначають як відособлену в суспільному розподілі праці, організовану господарську діяльність, яка повинна задовільнити потреби споживачів у харчуванні шляхом продажу готових страв і напоїв, створенні умов, що дозволяють їх споживання на місці продажу, а також наданні різноманітних послуг, які задовольняють потреби споживачів у розвагах та відпочинку. До закладів ресторанного господарства у Польщі належать постійні та сезонні заклади та пункти харчування, предметом діяльності яких є підготовка та продаж їжі і напоїв як на місці, так і на винос.

Починаючи із 90-х років минулого століття, у Польщі зафіксовано швидкі темпи зростання кількості ресторанних закладів. Зокрема, якщо у 1990 р. у Польщі функціонувало 32,2 тис. закладів ресторанного господарства, то у 2000 р. їх кількість вже зросла у 2,6 рази і становила 84,3 тис. одиниць Однак, до 2015 р. кількість закладів ресторанного господарства Польщі зросла більше як у двічі і на 1 січня 2020 р. на її території вже функціонувало 70 тис. закладів ресторанного господарства.

Із загальної кількості закладів ресторанного господарства (як зазначалося вище) левова частка (98,3 %) перебуває у приватній власності і лише 1,7 % у державній. Домінування приватного сектору у ресторанному господарстві Польщі є традиційним і сприяє його динамічному розвиткові.

У Польщі питаннями курортно-туристичних регіонів займаються вчені Інституту географії та просторового планування Польської академії наук, Жешувської Політехніки, Вищої школи регіональної економіки, менеджменту та туризму, Вищої школи туризму та готельного бізнесу, Економічної академії, Інституту туризму, факультету туризму Інституту туризму та рекреації Академії фізичного виховання і спорту та ін.

Беручи до уваги біокліматичні властивості, в Польщі можна виділити 6 курортних зон:

Δ приморська, така, що перебуває під впливом Балтійського моря;

Δ озерна, така, що наділена м'якшими біокліматичними умовами, ніж приморська;

Δ північно-східна (окрім гірських районів) найхолодніша);

Δ центральна, характеризується типовими для Східної Європи біокліматичними умовами;

Δ південно-східна, що має поступові сезонні зміни температур;

Δ передгірська і гірська, характерною межею яких є істотна вертикальна поясність в біокліматичних умовах.

Для приморських міст-курортів характерні різні функції. На даний час основною вважається туристична, оскільки вона приносить найбільший прибуток. Більшість приморських туристських районів здатні сформувати свій імідж більш привабливішим завдяки курортній функції, що послідовно розвивається. Вона вимагає високого стандарту послуг, лікувальної бази і відповідного навколишнього середовища (курортний район, курортний парк). Це дозволяє створити характерні для приморського курорту риси і розширити діапазон туристських пропозицій. Таким чином, у Польщі в останні роки не завжди спостерігаються позитивні тенденції розвитку курортно-туристичних регіонів. Тому дуже актуальним є розробка наукових основ формування стратегії, яка дозволить підвищити ефективність їх розвитку.

Організація санаторно-курортної діяльності проводиться в Польщі на трьох рівнях:

Δ вища ланка – державні органи управління курортами і туризмом;

Δ середня – надавачі лікувальних послуг: санаторно-курортні установи (санаторії і пансіонати з лікуванням) і поза курортні установи (санаторії-профілакторії, заводи з розливу мінеральних вод, виробники лікувальних грязей);

Δ нижня ланка – реалізатори лікувальних послуг. До них належать Фонд соціального страхування, що займається викупом і розподілом курортних путівок за пільговими цінами, і туристичні підприємства, що викуповують у оздоровниць і продають споживачам лікувальні тури.

З метою управління та координації діяльності курортних гмін у Польщі створено господарську палату «Польські курорти».

2.8. Кулінарні уподобання

Кулінарні уподобання Польщі формувалися під впливом Німецької та Австро-Угорської епох. Однак країна має свої власні кулінарні надбання. Одна із особливостей польської кухні це та, що до кожної першої чи другої страви додається велика кількість чорного гіркого, червоного та духмяного перцю, паприка, цибуля, морква та інші овочі.

Національними блюдами країни є суп журек, бігос, пєрогі, свинська відбивна, польський гірський сир,

Журек (żurek) традиційна перша страва, її готують на житній заквасці з додаванням ковбаси, яєць та овочів. Його ще часом називають «супом учорашнього дня», тому, що коли він настоїться, то стає більш смачнішим, як наш український борщ. Туристи мають можливість скуштувати його майже в кожному закладі харчування, де готують польські страви. Назва польського супу походить від старовинного німецького слова «sūr», що означає «кислий», «квасний». Його приготування базується на круп'яній житній заквасці, який був притаманний кухні північних слов'ян. Кислість страви дозволяла довго її зберігати від прокисання у теплий період року. Він має неповторний молочно-кисло-копчений присмак. Різні варіанти журека існують у різних регіонах Польщі. Однак до його складу входять велика кількість овочів і різні м'ясні нарізки (ковбаса, копчена корейка, підсмажені кусочки грудинки) і яйця.

Іншою поширеною стравою є бігос (bigos) – страва з капусти та м'яса, традиційна для польської кухні.

Зазначимо, що його готують на Поділлі й Галичині. Це означає, що кухонні уподобання Польщі переплітаються з аналогічними, які існують і сьогодні в Україні, прибалтійських країнах, Німеччині, Австрії.

У перекладі слово «бігос» має латинське походження і означає «два смаки» («bi» – подвійний, «gos» – смак). Смак цій страві надає використання двох видів капусти у страві: квашеної та свіжої. До його складу додають різні види свіжого і копченого м'яса, шинки, гриби, чорнослив та спеції. Варіацій приготування бігосу дуже багато. До прикладу, у галицький бігос додають ще томатну пасту, картоплю, білу квасолю.

Пєрогі (pierogi) – один із символів польської та української національної кухні. В Україні їх називаю «пироги», або «вареники». Залежно від пори року їх готують з різною начинкою: з м'ясом, капустою, грибами й картоплею, сиром пироги готують протягом року, але в більшості у прохолодну пору року; влітку пироги готують з вишнями, черешнями, сливами, іншими різноманітними фруктами з додаванням цукру чи цукрового сиропу. Рецепт походить з Галичини, яка кілька століть мала назву «Червона Русь». Полякам дуже сподобався смак вареної картоплі з сиром і різними приправами. Пироги можна замовити в будь-якому ресторані чи кафе з польськими стравами, знайти у магазинах та торгових мережах (від Żabka до Lidl). Традиційно їх подають зі смаженою цибулею та шкварками.

Наступне блюдо, яке відображає показник матеріального достатку є свинська відбивна (kotlet schabowy). Тривалий час не всі верстви населення Польщі могли дозволити собі споживати відбивні. Вона була показником матеріального достатку та життєвого успіху Раніше їх готували лишень на великі релігійні чи родинні свята. Тому цю страву вважають сьогодні «втамуванням голоду минулих поколінь».

Свинська відбивна, найімовірніше, з'явилася в Італії як «cotoletta alla milanese», потім був австрійський «wiener schnitze», далі польський kotlet schabowy.

Відбивну сучасні поляки смажать і запікають, подають з цибулею чи сиром та різними гарнірами, найчастіше з картоплею. До речі, картопля стала популярною в Польщі у другій половині XIX ст. на територіях, які перебували під владою Пруссії.

Польські гірські сири – бундз (bundz) і осципек (oscypek). Якщо у подорож в бік Татрів (наприклад, у Закопане), то можна побачити в продажі у місцевих мешканців бундзи і осципки – традиційні копчені овечі сири. Перша згадка про осципек з Татрів датується XV ст. Його виготовляють у дерев'яних формах, витримують у солоній воді і потім коптять 12 днів. Бундз – це майже та сама бринза, але сира та підкопчена. На відміну від осципка, він має не такий солоний присмак, хоча має схожий спосіб виготовлення. Якщо засолити бундз та довго зберігати, такий сир стане бринзою. У 2005 році бундз був включений до переліку традиційних польських продуктів.

Червоний борщ (barszcz czerwony) також можна замовити у закладах харчування Польщі. Але він відрізняється від нашого українського борщу. Його складниками є бурячковий вивар з яйцем. Найчастіше його споживають у жаркі літні дні, як і супи з полуниці, яблук, груш, лісових ягід. Восени готують супи з грибів і огірків.

Традиційними стравами сільських поселень є страви з круп (kruhniki). Вони калорійні, складаються зі смаженої свинини, сала, м'яса птахів.

Регіональні страви краще всього коштувати на їх батьківщині: у Познані варто замовити пєроги, в Ополі – галушки з синьої капусти, в Щавниці – квасницю (густий капусняк), в Криниці – смажені гриби з жерстяної жаровні, біля моря Балтійського – сушену камбалу, копчених вугрів, у Варшаві – холодні свинські ніжки з хроном, у Кракові – яблучний струдель, тощо.

Польська кухня славиться своєю випічкою. Традиційно так склалося, що на кожний вихідний день (неділю) вся родина збирається у батьківському домі. Тому батьки пригощають всіх завиванцями з маку, яблук, шербету, халви, млинцями з фруктовим варенням, налисниками з

сиром і корицею, лазанками, оладками. До них готуються кисілі, фруктові салати, желе, мус, морозиво.

Серед безалкогольних напоїв переважають різноманітні компоти, які складаються переважно з трьох інгредієнтів: вода, фрукти (полуниця, вишня, слива, ревінь, малина, аґрус) і цукор. У літню пору готується хлібний квас, до складу якого входить дріжджі, кислий хліб, цукор, вода. «Квас хлебовий» тривалий час був напоєм бідних поляків, так як він був дешевим у приготуванні. Але з часом його включили до споживання і ченці заможні верстви населення країни. Він має кисло-солодкий смак з невеликим гірким відтінком і відчуттям дріжджів. Традиційним польським напоєм є буряковий квас (Zakwas Buraczany) з ферментованого буряка, солі, часнику та води. Його історія пов'язана з історією переселенців, які прибули до Західного Помор'я після другої світової війни.

З кисломолочних страв поширений кефір (походить з регіонів Північного Кавказу). Його п'ють як закуску, або подають до картопляного пюре і яєшні на обід. Така страва до сих пір готується на Поділлі і у гірських районах Українських Карпат.

Перше місце у структурі алкогольних напоїв займає горілка. Її роблять з крупи чи картоплі. На другому місці знаходиться пиво. Його часто споживають у жарку пору року, під час зустрічей на природі. Поляки люблять споживати пиво через соломинку з сиропами (імбирний, малиновий).

Глітвейн «Grzaniec Galicyjski» – напій зимовий. Підігріте вино з додаванням прянощів гвоздики, кориці, імбиру і меду не тільки зігріває у прохолодну пору року, але й «підбадьорює».

Найстарішим алкогольним напоєм, який споживала польська знать і лицарі, вважається питний мед «Miód Pitny», виготовляється з меду та води. А традиційним напоєм є різноманітні наливки: розоліс (виробляється лишень на одній фабриці в Польщі за рецептом, якому більше 100 років) – горілка з фруктів, квітів, трав, горіхів, цукерок. Найпопулярніші – Троянда розоліс, Трава розоліс, Wisniówka, Цитринівка, Малинівка, Pigwówka.

Із картоплі, зерна, цукерок, цукру чи будь-чого іншого виготовляється сливовіца та бімбер – домашній самогон, міцністю до 70^0. За смаком напій більш м'який ніж смак горілки. Назва «сливовіса» походить від використання сливи у процесі виготовлення домашньої самогонки.

Насамкінець зазначимо, що страви польської кухні дуже схожі до страв української кухні. Тут велику роль відіграли історичний і географічний чинники.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Радикальні економічні реформи у Польщі у 90-х роках минулого століття називався:

А. «Трояндова революція»; Б. «Польський прорив»
В. «Шовкова терапія»; Г. «Залізний занавіс»

2. Польща, як і Україна, має членство у:

А. ЄС; Б. НАТО;
В. СОТ; Г. НАФТА.

3. Вкажіть туристичний опис (книгу), яка була написана першою:

А. «Relation du voyage de la reine de Pologne» (Опис подорожі королеви Польщі);
Б. «De rebus a Carlo Gustavo gestis» (Про діяння Карла-Густава);
В. «Regni Poloniae descriptio» (Опис Королівства Польщі);
Г. «Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Poloniae» (Польща, або про становище, звичаї, установах Речі Посполитої Польської Королівства»).

4. Перша польська краєзнавча праця (перший путівник по Польщі) датується:

А. другою половиною 16 ст.; Б. першою половиною 15ст.;
В. першою половиною 17 ст. В. другою половиною 18 ст.

5. Перше впорядковане паломництво відбулося до:

А. Варшави; Б. Познаня;
В. Щецина; Г. Ченстохови

6. Одним з напрямів розвитку туризму Польщі в кінці 18 ст. був «виїзд аристократії на води». Географічно, це відбувалось в …

А. Татри; Б. до Балтійського моря;
В. Альпи; Г. до Вісли.

7. Одним з перших організаторів масового туризму є:

А. Фредерік Стендаль; Б. Томас Кук;
В. Станіслав Сташиця Г. Юліан Немцевич.

8. Автором терміну «туризм» вважається:

А. Фредерік Стендаль; Б. Томас Кук;
В. Станіслав Сташиця Г. Юліан Немцевич.

9. Перше польська туристична організація – Татранське суспільство ставила за мету вирішення 4-х головних завдань, серед яких НЕ було:

А. послідовно і професійно вивчати Карпати;
Б. спонукати туристів відвідувати Карпати і полегшити доступ до них;
В. охороняти гірську флору і фауну;
Г. здійснювати організацію поїздок до Балтійського моря.

10. Одним з найбільших успіхів «Татровського суспільства» вважається:

А. розробка першого в Європі проєкту створення національного природного парку;
Б. організація екскурсійних груп на льодовики Альп;
В. просвітницька робота серед підростаючого покоління;
Г. організація екскурсійних турів до Балтійського моря.

11. Основним видом транспорту, що сприяв розвитку туризму у Польщі на початку 20 ст. був:

А. автомобільний; Б. річковий;
В. морський; Г. залізничний.

12. Астрономічно-метеорологічна обсерваторія імені Ю.Пілсудського була збудована на горі:

А. Петрос; Б. Герлаковський щит;
В. Ребра; Г. Пів Іван.

13. Найдавнішим національним природним парком Польщі є:

А. Нарв'янський; Б. Бори Тухольські;
В. Словінський; Г. Б'яловецький.

14. Найменшим за площею національним природним парком Польщі є:

А. Нарв'янський; Б. Ойцовський;

В. Словінський; Г. Б'яловецький.

15. Однією з найбільш популярних перших страв традиційної польської кухні є:

А. бігос; Б. журек;

В. пєрогі; Г. осцинек.

Список використаних джерел

1. Баженов Л. Основні етапи регіональних і краєзнавчих досліджень України істориками західної української діаспори (1921 – 2000 рр.) [Текст] / Л. Баженов // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі XX століття», Чернівці, 16 – 18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. У 4 т. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.1. – С. 165.
2. Біланюк О. Сучасний стан та перспективи розвитку сфери туризму в Українсько-Польському транскордонному регіоні Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 43. Ч. 2. с.14 – 19.: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/43(2)/PDF
3. Буркут на винайм // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч. 1. – С. 23.
4. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні [Текст] / Я. Верменич. – К.: Ін – т історії України НАН України, 2003. – 516 с.
5. Високогірська обсерваторія на Піп-Івані // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч. 1. – С. 22 – 23.
6. Вус-Столярчук О. Роль транскордонного співробітництва між Україною та Польщею у туристичній галузі. Національний університет «Острозька академія». – 2013. – Випуск 3 – с. 211 – 215: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/2354/1/Vus – Stoliarchuk_NZ_stud_Vyp – 3_turyzm.pdf.

7. Гудзь П.В. Польський досвід для України у регулюванні розвитку готельного ринку регіону / П.В. Гудзь // Регіональна економіка. – Випуск I – II (69 – 70), 2018. – С. 57 – 59.
8. Дмитрук В. Зародження туристичного руху на Волині [Текст] / В. Дмитрук // Минуле та сучасне Волині та Полісся: Ковель та ковельчани в історії України та Волині. Матеріали XII Всеукраїнської науково – історичної конференції, присвяченої 12 – й річниці Незалежності України та 485 – й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. – Луцьк: [б.н.в.], 2003. – С. 24 – 25.
9. Завадська О. Туризм як один із напрямків діяльності краєзнавчих товариств у 1921 – 1939 рр. на території Волинського воєводства [Текст] / О. Завадська // Волинь: Історія і сучасність. Жидичин крізь віки. Матеріали IV науково–практичної, історико – краєзнавчої конференції, присвяченої 780 – ти річчю села Жидичина Ківерцівського району. – Луцьк: [б.н.в.], 2007. – С. 82 – 89.
10. Заставецька Н. Пам'яткоохоронний аспект діяльності польських громадських організацій і товариств на західноукраїнських землях [Текст] / Н. Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 240 – 246.
11. Захист у Рафайловій // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч. 1. – С. 22.
12. Зварич М. Топографія княжого Галича / М. Зварич // Наша Батьківщина. – 1937. – Ч. 10. – С. 209 – 216.
13. Кінд-Войтюк Н. Дослідження краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині 1920 – 1930-х рр.: джерела з вивчення [Текст] / Н. Кінд-Войтюк // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Л.: Вип. 3. – С. 8.
14. Ковальчук Т. Внесок Волинського Краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини у розвиток туризму на Волині у міжвоєнний період [Текст] / Т. Ковальчук // Актуальні проблеми вітчизняної та

всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – Рівне: РДГУ, 2009. – С. 180 – 183.
15. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство «Плай» (1924 – 1939) / А. Козицький // Вісник Львівського університету. Серія історія. – Вип. 33. – Львів, 1993. – С. 161-168.
16. Лев В. До Манявського Скиту / В. Лев // Наша Батьківщина. – 1937. – Ч. 9. – С. 191 – 196.
17. Лев В. Карпати в очах Придніпрянця / В. Лев // Наша Батьківщина. – 1939. – Ч. 4. – С. 96 – 101.
18. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: Монографія / За заг. ред. В.Г. Герасименко. – Одеса: ОНЕУ, 2016. – 262 с.
19. Павлів В. Польща не тільки для поляків / В. Павлів // Дзеркало тижня. – 2005. – 26 лютого -4 березня.
20. Польщу в 2013 році відвідало 2,1 млн українців: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ukrinform.ua/rubric – abroad/1603957–polshchu_v_2013_rotsi_vidvidalo_ponad_2_mln_turistiv_z_ukraiini_1898988.html
21. Прокопюк А. Сучасні тенденції розвитку ресторанного господарства України та Польщі / А. Прокопюк, Ю. Феленчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Випуск 25. – С. 259 – 265.
22. Січинський В. Яку будову знайдено у Крилосі / В. Січинський // Наша Батьківщина. -1938. – Ч. 7 – 8. – С. 171 – 173.
23. Туризм у Польщі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geograf.com.ua/poland/696 – poland – tourism
24. Україна. Індекс конкурентоспроможності туризму та туризму 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reports.weforum.org/travel–and–tourism–competitiveness–report–2017/country–profiles/#economy=UKR
25. Хамула Б. В Чивчинських Горах / Б. Хомула // Наша Батьківщина. – 1939. – Ч. 5. – С. 124–128.

26. Цбінден Г. Східні Карпати / Г. Цбінден // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч. 1. – С. 18 – 21; Ч. 2. – С. 49 – 51.
27. Щурат С. На руїнах катедри Осьмомисла / С. Щурат // Наша Батьківщина. – 1937. – Ч. 9. – С. 181 – 187.
28. Błaszczuk W. Organizacje samorządu hotelarskiego w Polsce. Hisroria i wspoczesnośc [Текст] / W. Błaszczuk // Hotelarstwo w Polsce. Stan i kierunki rozwoju w przededniu wejścia do Unii Europejskiej. – Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2004. – S. 39 – 64.
29. Butowski L. Organizacja turystyki w Polsce: przegląd struktur [Текст] / L. Butowski. – Warszawa: Agencja Promocji Turystyki «Mart», 1996. – 175 s.
30. Węgrzecki M. Ruch turystyczny w Polsce w roku 1929 [Текст] / M. Węgrzecki. – Warszawa: Naklad Związku Polshkih Towarzystw Turystycznyh, 1930. – 75 s.;
31. Węgrzecki, M. Turystyka [Текст] / M. Węgrzecki // Kalendarz Ziem Wschodnich na rok 1935. – Warzawa: Wydawniactwo zarządu głownego T. R. Ziem W., 1934. – S. 282 – 288.
32. Wegrzecki M. Zagadnienia hotelarstwa i kwaterunku turystycznego na Ziemiach Wschodnich [Текст] / M. Wegrzecki // Rocznik Ziem Wschodnich. Kalendarz na rok 1937. – Warszawa: Wydawnictwo zarządu głownego Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich, 1936. – S. 219 – 224.
33. Gaj J. Dzieje turystyki w Polsce [Текст] / J. Gaj. – Warszawa: Almamter, 2006. – 275 s.
34. Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku [Текст] / J. Gaj . – Poznań: AWF, 2001. – 172 s.
35. Goetel W. Turystyka w Polsce jako czynnik poprawy sytuacji gospodarczej [Текст] / W. Goetel. – Krakow: Nakładem Wyższego Studjum Handlowego w Krakowie, 1931. – 27 s.
36. Gryszel P., Nawrocka E. Transformacja gospodarki turystycznej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Dolnego Śląska. W druku.
37. Jabłoński M. 50 lat odznak turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych w Polskim Towarzystwie Turystyczno–Krajoznawczym [Текст] / E. Jabłoński // Ziemia. – 2003. – S. 137 – 144.

38. Jędrzejczyk K.–J. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906 – 1950): zarys dziejow [Текст] / K. – J. Jędrzejczyk. – Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2006. – 151 s.
39. Kacprzak M. Towarzystwo Rozwoju Ziem Wschodnich, 1933 – 1939 [Текст] / M. Kacprzak. – Lodz: Wydawnictwo Naukowe «Ibidem», 2005. – 158 s.
40. Kraś J. Turystyka w Polsce w I połowie XX wieku [Текст] / J. Kraś // Kwartalnik Edukacyjny. – Rzeszow: Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli, 2009. – № 1. – S. 9 – 20.
41. Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce [Текст] / Z. Kulczycki. – Warszawa: Sport i Turystyka, 1977. – 198 s.
42. Kulczycki Z. Zarys Historii turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 10–13; 34 – 36, 75, 77, 78, 90, 92 – 94, 113, 115 – 118, 132, 143, 145, 187.
43. Kwiatkowska E. Rynek usług gastronomicznych w Polsce / Edyta Kwiatkowska, Ganna Levytska [Electronic resource]. – Mode of access http://www.wne.sggw.pl/…/ pdf/EIOGZ_2009 _nr74_s91.pdf. 6. Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016 [Electronic resource].– Mode of access http://stat.gov.pl.
44. Łazarek M. Śladami historii turystyki: od starożytności do współczesności [Текст] / M. Łazarek, R. Łazarek. – Lublin: [b.n.w], 2005. – 177 s.
45. Leszczycki S. Ruch uzdrowiskowo letniskowy w Polsce [Текст] / S. Leszczycki. – Krakow: Drukarnia Bratniej Pomocy Medykow UJ, 1938. – 11 s.
46. Leszczycki S. Uzdrowiska Polski: ich rozmieszczenie oraz rozwoj w latach 1921 – 1938 [Текст] / S. Leszczycki. – Krakow : [b.n.w.], 1939. – 16 s.
47. Leszczycki S. Wspołczesne zagadnienia turyzmu [Текст] / S. Leszczycki. – Krakow: [b.n.w.], 1937. – 6 s.
48. Leszczycki S. Zadania i cele Państwowej Rady Turystycznej [Текст] / S. Leszczycki // Turyzm Polski. Krakow: – 1939. – № 1. – S. 1 – 4.
49. Mileska M. Regiony turystyczne Polski. Stan obecny I potencijalne warunki rozwoju. – Warszawa: 1963. – S. 12 – 22, 100 – 101, 146 – 147.

50. Milewska M. Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości [Текст] / M. Milewska, B. Włodarczyk. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2009. – 386 s.
51. Organizacja turystyki. Zagadnienia // www. sciaga.pl/tekst / 60457 – 61 – organizacja turystyki.
52. Pawlicz Adam. Promocja produktu turystycznego. Turystyka miejska. Szczecin. Wydawnictwo: Difin, 2012, 142 s.
53. Polska Organizacja Turystyczna: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pot.gov.pl/o – polskiej – organizacji – turystycznej/1/polska – organizacja – turystyczna
54. Pustoła J. Kierunki rozwoju hotelarstwa w Polsce międzywojennej: statystyka, rozmieszczenie przestrzenne, dynamika, standard [Текст] / J. Pustoła. – Warszawa: Instytut Wydawniczy Związkow Zawodowych, 1986. – 202 s.
55. Reczek W. Model organizacyjny turystyki w Polsce [Текст] / W. Reczek. – Warszawa: Sport i Turystyka, 1969. – 217 s.
56. Reczek W. Model organizacyjny turystyki w Polsce. – Warszawa, 1977. – S. 38, 39, 42 – 43, 53, 54, 60, 88 – 94, 146, 154 – 155.
57. Strzembicki L. Promocja turystyki wiejskiej w Polsce – doświadczenia i wyzwania, [w:] J. Majewski (red.): Wiejski produkt turystyczny. Doświadczenia i wyzwania / L. Strzembicki // Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Prawa im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach. – Kielce. – 2012.
58. Tourism in Poland 2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.msport.gov.pl/news
59. Chelmecki J. Państwowe i społecznie inicjatywy rozwoju ruchu turystycznego i krajoznawczego w Polsce w latach 1919–1939 [Текст] / J. Chelmecki // Perełomy w historji. Pamiętnik. – T. 3. – S. 453 – 476.

Розділ 3

РУМУНІЯ: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

3.1. Історія становлення туризму в Румунії
3.2. Суспільно-географічний аналіз Румунії
3.3. Лікувально – оздоровчий туризм в Румунії
3.4. Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси Румунії
3.5. Історико-культурні ресурси Румунії
3.6. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси
3.7. Головні гірськолижні курорти Румунії
3.8. Кулінарні уподобання
3.9. Сучасні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності України та Румунії
Список використаних джерел

3.1. Історія становлення туризму в Румунії

Туристична діяльність на території Румунії має давню історію, однак перші організації, метою яких було заохочення подорожей, з'явилися лише в другій половині XIX століття. Це були Румунське географічне товариство (1875 р.), Товариство Карпат – Синая (1895 р.). Пізніше був створений Румунський клуб Тюрінга, який підтримував зв'язки з подібними товариствами закордоном, будучи представником Румунії на європейському континенті. Рівнобіжно функціонували й інші туристичні товариства, до сфери діяльності яких входила як організація екскурсій, так і прокладання маршрутів, будівництво туристського спорядження тощо.

Першою державною службою, що спеціалізувалася на туризмі, було Національне управління туризму, засноване в 1926 р. при Міністерстві охорони здоров'я, метою

якого була координація діяльності курортів. Починається інституціоналізація туризму.

У 1933 р. управління вже під назвою Ради з туризму стає органом з незалежною діяльністю. Серед цілей – залучення іноземних відвідувачів.

Перший закон про туризм був прийнятий у 1936 р. Повна його назва – «Закон про організацію туризму».

У 1948 р., разом з великими перетвореннями румунського суспільства, всі туристичні об'єкти були націоналізовані та передані у власність Центральної ради профспілок, а туристичні товариства були ліквідовані. Координуюча роль у діяльності туризму надається Центральній комісії профспілок через Управління туризму і екскурсій та пізніше через Бальнеокліматичну комісію та Спортивно-туристську комісію. З 1959 р. координацією туристичної діяльності займається Національне бюро з туризму.

У 1948 р. «Карпатське національне бюро туризму» (НТБ «Карпати») було створено як державне підприємство, підпорядковане Міністерству зовнішньої торгівлі, із завданням організації та керівництва внутрішнім і особливо міжнародним туристичним рухом, з чітким наміром підтвердження туристичного покликання Румунії на міжнародному рівні.

Для туристичної діяльності в країні були організовані туристичні агентства всередині країни та за кордоном для міжнародного туризму. Агентства функціонували у столиці та на узбережжі Чорного моря і були представлені кількома закладами розміщення та харчування, які обслуговували іноземних туристів, кількість яких зростала внаслідок пропагандистських заходів за кордоном. Положеннями плану було забезпечено необхідні кошти для закупівлі відповідних транспортних засобів – автобусів, мікроавтобусів, легкових автомобілів, а також найрізноманітніших і привабливих засобів відпочинку. Були також передбачені кошти та вжиті заходи для початку розвитку та диверсифікації матеріально-технічної бази готелів, мотелів, котеджів, кемпінгів, пунктів харчування тощо, які спрямовувалися на забезпечення

максимально повного обслуговування туристів і рекреантів. Одночасно проходило стимулювання внутрішніх туристичних акцій – організованих і групових відпусток, рекреаційних, освітніх поїздок, направлення на лікування.

Починаючи з 1950-1951 років, іноземні туристи почали прибувати організованими групами, особливо з сусідніх країн – з Чехословаччини, Угорщини, Польщі, а також із Західної Європи, Німеччини, Франції, Австрії, ін.

У лютому 1967 р. рішенням уряду було створено «Національне туристичне бюро» (НТБ) – як самостійну державну організацію, підпорядковану безпосередньо Раді міністрів, з власними завданнями, перерахованими у державному плані. Керівництво було доручено президенту в ранзі заступника міністра, якому допомагали чотири віце-президенти.

Новоствореному Офісу передавалася вся спадщина ліквідованого НТБ «Карпати». Рішенням уряду Міністерство внутрішньої торгівлі взяло на себе всю рекреаційно-туристичну діяльність (розміщення, харчування, транспорт, відпочинок, інвестиції). Міністерству підпорядковувалися дельта Дунаю, чотири готельні та ресторанні компанії в Бухаресті, одна в Брашові, включаючи Пояну Брашов, окремі заклади розміщення та харчування в Сібіу, Пятра-Нямц, Геркулане, Тімішоара, Предял.

Разом з розвитком внутрішнього туристичного обігу суттєво зріс і зовнішній. Відповідно до цієї діяльності зріс і обсяг надходжень, особливо в іноземній валюті, які, за рахунок чистого валютного внеску до державного бюджету (позитивна різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту), почали збільшуватися, що викликало особливу зацікавленість у керівництва держави, яке вважало туризм перспективною і дуже прибутковою галуззю національної економіки.

Для виконання завдань, що стоять перед туристичною діяльністю, у 1970 р. було створено Міністерство туризму, завданням якого стало виконання питань органі-

зації, управління, керівництва та контролю всієї туристичної діяльності по всій країні та достойно представляти туристичну галузь Румунії на міжнародному рівні.

Суспільно-географічні процеси (зокрема – перехід до планової економіки) охопили і туристичну сферу. Безумовно, важливий вплив на туризм мали напрями економічного розвитку країни.

Внутрішній туристичний потік підвищиться в результаті швидкого процесу індустріалізації та урбанізації, збільшення населення Румунії та частки населення, зайнятого у промисловості, збільшення доходу на одну особу та скорочення робочого дня. Загальні умови соціально-економічного розвитку індустріально розвинутих країн, мешканці яких складають основну клієнтуру туристичних агентств, сприяли розвиткові міжнародного туризму як у країнах відправлення, так і в країнах приймання, які можуть бути більш чи меншими промислово розвинені країни.

Концепція розвитку туризму була важливою у зв'язку з двома фундаментальними тенденціями економічного та соціального життя: з одного боку, зростання національного доходу та підвищення рівня життя, а з іншого боку, збільшення вільного часу в результаті переходу до скорочений робочий тиждень. Розвивається матеріальна база туризму, розширюється і вдосконалюється надання туристичних послуг у всіх туристичних районах.

Перспективні напрями, які враховувалися при розробці п'ятирічних планів, були спрямовані на активізацію розвитку туризму, сприяння розвитку полюсів туристичної привабливості, особливо шляхом облаштування гірських і лікувальних курортів, які можна відвідувати і використовувати на всій території протягом року. При цьому ставилося за мету модернізувати всю матеріально-технічну базу туризму, враховуючи при цьому наступні напрями діяльності:

– більш інтенсивне використання туристичних ресурсів Румунії таким чином, щоб уся територія країни була відкритою для внутрішнього та міжнародного туризму;

– зростаюча турбота про захист національної туристичної спадщини з метою збереження навколишнього природного середовища яке є незмінним головним елементом привабливості в орієнтуванні туристів на вибір певного напряму проведення відпустки;

– подовження туристичного сезону з метою зменшення економічних ефектів кривої сезонності та більш інтенсивного використання матеріальної бази;

– висвітлення природних чинників бальнеологічного лікування: мінеральні води, термальні води, грязі та грязьові екстракти, соляні розчини та інші лікувально-оздоровчі можливості;

– покращення використання наявної матеріально-технічної бази, її модернізація та доповнення шляхом надання різноманітних та якісних послуг;

– приведення у відповідність зі світовими тенденціями оснащення підрозділів готельно-туристичного господарства, а також лікувальних баз.

Відповідно до збільшення міжнародного туристичного потоку до країни:

– розширення мережі для використання туристичних заходів та активізація діяльності туристичних агентств;

– покращення інформування громадськості за допомогою реклами;

– досконале знання міжнародного туристичного ринку, вивчення мотивації іноземних туристів у виборі місця відпочинку, їхніх уподобань і побажань під час відпустки, а також коригування тарифів і цін, щоб мати можливість підтримувати конкурентоспроможність румунської туристичної пропозиції;

– подальший розвиток туристичних зв'язків з країнами, з якими Румунія співпрацювала у туристичній сфері та розширення географічного ареалу туристичних відносин з іншими регіонами – Латинською Америкою, Далеким Сходом, Австралією, Новою Зеландією, арабськими країнами, ін.;

– співробітництво з громадськими туристичними об'єднаннями та організаціями;

– диверсифікація та впровадження нових заходів у пакет туристичних пропозицій Румунії;

– укладення довгострокових рамкових контрактів з країнами-партнерами або туристичними компаніями відповідно до інвестиційної політики та розвитку матеріальної бази.

Для досягнення різноманітної й ефективної туристичної політики просування у 1970 р. за кордоном з позитивними результатами діяло 17 туристичних бюро в 15 країнах: Англія – Лондон; Бельгія – Брюссель; Чехословаччина – Прага; Данія – Копенгаген; Швейцарія – Цюріх; Франція – Париж; Ізраїль – Тель-Авів; Італія – Рим; Голландія – Амстердам; ФРН – Франкфурт-на-Майні, Дюссельдорф, Мюнхен; НДР – Берлін, Іспанія – Мадрид; Швеція – Стокгольм; США – Нью-Йорк.

У структурі Міністерства туризму створено та організовано підприємство «Публітуризм», яке спеціалізувалося на туристичній пропаганді та рекламі, Основне призначення – задоволення потреб зовнішньої пропаганди; форми роботи – редагування та друк альманахів, щоденників, альбомів, календарів, плакатів, брошур, листівок. Було створено видавництво з питань туризму, головним завданням якого було редагування журналу «Romania pitoreasca».

Щоб підвищити привабливість гірських і приморських курортів, розширити використання туристичних можливостей поза розпалом сезону, протягом 1968-1969 рр. у Брашові були організовані фестивалі «Золотий олень» та легкої музики «Мамай».

Для розваги та інформації туристів почало функціонувати «Радіо Ваканца», яке в літній період проводило передачі румунською, французькою, англійською мовами. Великим досягненням для розвитку і становлення туристичних організацій стала рекламна робота Міністерства культури та Румунського телерадіомовлення.

У 1970 р., з метою продажу імпортних товарів та оплатою їх в іноземній валюті, було засновано «Агентство Комтурист». Товари закуповувалися за договорами

консигнації, ціни були на рівні країн з розвиненою туристичною діяльністю, що стимулювало туристів витрачали тут свої кошти, купуючи переважно продуктові товари, до яких вони звикли.

Пізніше, з метою збільшення надходжень іноземної валюти було прийнято рішення, щоб громадяни Румунії, які володіють легально отриманою валютою (через роботу за кордоном), також могли купувати імпортні товари у Comturist.

Для розвитку автомобільного туризму діяльність Automobil Clubul Român (ACR) була реорганізована та вдосконалена. Відділення ACR були створені в усіх округах і оснащені необхідним устаткуванням, послугами, транспортними засобами, засобами зв'язку тощо.

Для створення сприятливих умов розвитку туризму необхідно було створити спеціалізовані органи – установи для виконання поставлених завдань разом зі створенням законодавчої бази та норм. У кожному повіті були створені окружні туристичні офіси – ОТО, які взяли на себе діяльність туристичних агентств, а також управління всією матеріальною базою туризму, що існує в повіті.

У 1948 р. у туристичній сфері були задіяні декілька міністерств, установ, організацій і підприємств, які управляли готелями, будинками відпочинку, лікувальними базами тощо, що в основному приносило користь працівникам установ та підприємств. Разом із централізацією та плануванням господарської діяльності ці форми скорочувалися, залишалися декілька, що організовувалися й розвивалися, перетворюючись на власні системи з власною матеріальною базою та плановими завданнями, що випливали з державних планів.

Таким чином, будинки відпочинку та лікування з відповідними базами, засоби транспортної туристичної інфраструктури належали переважно кільком організаціям:

– центральна спілка споживачів (CENTROCOOP) – по всій країні;

– загальна спілка профспілок в Румунії – на узбережжі моря, у кількох курортах, в Геркулане, Феліксі, Сованій, Келіменешті;

– профспілки та молодіжні організації зосередили свою туристичну діяльність в рамках організації під назвою Офіс молодіжного туризму (ОМТ), з особливою діяльністю розвинутою на узбережжі в Костінешть, Предял, Пояна Марулуй, Буштені, Пояна Брашов, тощо;

– крайовий союз сільськогосподарських виробничих кооперативів, та Союз ремісничих кооперативів, які за власні кошти побудували бази відпочинку та лікування для своїх працівників на багатьох бальнеокліматичних курортах, гірських і морських;

– Міністерство внутрішньої торгівлі – також по всій країні.

На 1 січня 1978 р. кількість діючих ліжко-місць у структурах різних організацій, окрім системи Міністерства туризму, була такою (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Загальна кількість ліжко-місць

Власні системи	*Ліжко – місць*	*% від загальної кількості існуючих місць в Румунії*
Centrocoop	8860	4,0
Офіс молодіжного туризму – ОТМ	6550	3,5
Загальна спілка профспілок	6520	3,5
Міністерство внутрішньої торгівлі	3625	1,7
Крайовий союз сільськогосподарських виробничих кооперативів	2060	0,9
Інші системи	860	0,6

Основними закладами розміщення були готелі, бальнеологічні комплекси, туристичні зупинки, хатинки, табори, тощо (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Встановлена потужність розміщення туристів

Загальна кількість місць	*1970 рік*	*1980 рік*	*1985 рік*	*1989 рік*
Всього	**248434**	**404432**	**410575**	**418944**
З них:				
Готелі	85511	146531	161497	168895
Туристичні готелі	1395	7208	7467	8013
Туристичні бази	10834	12651	12574	12325
Туристичні кемпінги	42845	53566	53364	47212
Будинки відпочинку	48953	47491	48287	49009
Табори для студентів та дошкільнят	17871	87340	40690	53901
Шкільні табори	15211	63631	63055	57981
Приватні помешкання	25814	36014	23641	21608

Розвиток внутрішнього туристичного обігу, особливо міжнародного в перспективі, вимагає виділення важливих субвенцій для туризму. У процесі формування техніко-матеріальної бази враховувалися декілька критеріїв орієнтації туристичної сфери з урахуванням наявних туристичних ресурсів:

1) розвиток прибережних територій шляхом створення нових курортів уздовж всього морського узбережжя, особливо в південній частині. Узбережжя мало стати найважливішою туристичною зоною країни. Особливу увагу приділено комплектуванню наявної матеріально-технічної бази необхідними засобами дозвілля з метою забезпечення використання вільного часу незалежно від погодних умов;

2) диверсифікація мережі харчування, шляхом створення підрозділів з румунською специфікою та типів

підрозділів з кулінарним профілем, відповідно до вимог туристів: ресторани, пансіонати, ресторани самообслуговування, блоки з дієтичним профілем, буфети і т. д.;

3) розвиток курортів з лікувальними базами;

3) розвиток всієї матеріально-технічної бази по всій території країни, що дозволило б збільшити обіг для використання потужностей протягом якомога тривалих періодів, зменшуючи негативний вплив сезонності;

4) розвиток сфери послуг і дозвілля;

5) придбання відповідних транспортних засобів для пересування та проведення заходів з туристами;

6) якість та конкурентоспроможність матеріальної бази та послуг.

Розподіл по території країни основної матеріальної бази закладів розміщення туристів був у 1975 р. таким:

– 54% на узбережжі;
– понад 13% на курортах;
– 7% на гірських курортах;
– 26% у містах і на туристських маршрутах.

Основними завданнями, які були досягнуті за рахунок інвестиційних коштів, передбачених у п'ятирічних планах, були:

1) у столиці: побудова готелів Nord, Dorobanti, Intercontinental, Modern, Lebăda, Flora, Parc, Bucharest;

2) до туристичного обігу заново введено готелі Ambasador, Lido, Capitol, Majestic, Bulevard, Naţional, Athene-Palace, загалом у столиці тільки в готелях здано в експлуатацію понад 7000 місць.

3) на узбережжі: покращення та розвиток у Мамаї, Констанці, Ефорія Північна, Ефорія Південна, Костінешть, Мангалія, Тулча. Збудовано нові курорти: Олімп, Нептун, Юпітер, Венера, Сатурн, Мис Аврора, готелі, котеджі, кемпінги, курортні селища, ін.;

3) збудовані та обладнані лікувальні бази на бальнеокліматичних курортах: Келіменешть, Качулата, Говора, Геркулане, Бейле-Фелікс, Совата, Бузяш, Ковасна, Сланік-Молдова, Ватра-Дорней, Тушнад;

4) на туристичних маршрутах, гірських курортах і базах відпочинку збудовані нові споруди та проведений ремонт на курортах Пояна Брашов, Сіная, Дурау.

Таким чином, було прийнято курс на активний розвиток туризму.

Дещо про столицю Румунії – м. Бухарест. Перша згадка про м. Бухарест з'являється у 1459 р. в документах правителя Влада Цепеша. Коротка хронологія розвитку та функціонування міста укладається у наступних віхах:

а) 1595 р. – місто спалене турками;

б) 1698 р. – місто відновлене, збудовані перші кам'яні дороги, князь Костянтин Бринковяну переносить сюди столицю;

в) 1859 р. – місто стає столицею об'єднаної Румунії.

Протягом XVIII ст. м. Бухарест кілька разів займали турецькі та австрійські війська. У 1812 р. був підписаний мирний договір, за умовами якого Румунія втратила Бессарабію і третину Молдови. Лише з 1861 р., після проголошення об'єднання Валахії та Молдови, Бухарест став столицею Румунії.

У другій половині XIX ст. місто активно розвивалося, загальна кількість населення збільшувалася, розпочалося активне будівництво культурних будівель, відповідно, почався розвиток культурного життя. У ті часи Бухарест називали «Східним Парижем», а проспект Перемоги порівнювали з Єлисейськими полями.

Під час Першої та Другої світових воєн м. Бухарест знаходилося під окупованими німецькими військами і дуже постраждало під час останньої через бомбардування союзників. У серпні 1944 р. місто було звільнене від німецької окупації а через три роки (1947 р.) в Бухаресті була проголошена Румунська Народна Республіка.

Географічне положення Румунії сприятливе: на півночі і сході межує з Республікою Молдова і Україною, на північному заході – з Угорщиною, на південному заході – Сербією, на півдні – з Болгарією. На південному сході омивається Чорним морем. Її площа складає 237,5 тис. км^2, складається з 41 повіту, столиця – м. Бухарест

(2,4 млн. осіб). Загальна чисельність населення –-19,1 млн. осіб, великі міста – Ясси (354,8 тис. осіб), Галац (342,4 тис. осіб), Тімішоара (340 тис. осіб), Констанца (337 тис. осіб), Клуж-Напока (332,2 тис. осіб). До речі, місто Клуж-Напока є найстарішим містом Румунії, в якому поселилися даки. Про це згадується у працях вченого Стародавньої Греції Клавдія Птоломея.

3.2. Суспільно-географічний аналіз Румунії

На території Румунії Карпатська гірська країна займає 32 % від загальної площі країни, поділяється на Південні, або Трансільванські Карпати (довжина – 300 км, найвища точка – гора Молдовяну, 2544 м, розташована у масиві Фигираш*)* та Східні Карпати (найвищі масиви – Бучеджь, Годяну, Ретезат, Лотру, Фегераш) (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Східні Карпати

На заході до Південних Карпат примикають Банатські гори. У центрі країни Південні Карпати сходяться з Трансільванськими Альпами (або їх ще називають Східними Карпатами).

Долина р. Мурешул відокремлює західну частину Південних Карпат від Західних Румунських гір.

Східні Карпати найбільші за протяжністю гори, розміщуються на території Румунії й України (Українські Карпати), Словаччини та Польщі. Їх довжина складає 750 км, висота – до 2305 м (гора Пьєтрос у масиві Родна,

Румунія), розбиті широкими і глибокими долинами на низку хребтів і масивів (Марамуреш, Ґорґани, Чорногора, Бещади, Родна, Келиман, Вранча, Таркеу ін.). Загалом, гори Румунії середньовисотні, сильно розчленовані, але це не перешкоджає зв'язку між окремими частинами країни.

Рівнини займають 36 % території і представлені Нижньодунайською (Валахською) та Середньодунайською (Притисянською) низовинами (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Румунія. Фізична карта

Румунія багата на мінеральні корисні копалини. Основним районом видобутку природного газу є Трансільванське плато, найбільші родовища бурого вугілля зосереджені у долині р. Жіу, лігніту – у південній частині Підкарпаття, найбільші родовища кам'яного вугілля знаходяться поблизу міста Решиця. Серед рудних корисних копалин є поклади залізної руди (поблизу м. Хунедоари), марганцевої руди (м. Банат), свинцю, цинку, міді (Марамуреш, Добруджа).

Клімат Румунії помірно-континентальний, з жарким і сухим літом і короткою, порівняно м'якою зимою. У горах він більш суворий, з прохолодним літом і холодною зимою, значними опадами в центрі країни, де сходяться Трансільванські Альпи з Карпатами (до 1500 мм/рік).

Річки Румунії майже повністю належать до басейну р. Дунай (за винятком вузької причорноморської смуги), мають значні запаси гідроресурсів (близько 13 млн. кВт). Щільна річкова мережа крім Дунаю виділяє р. Жіу, Яломіца, Олт, Сірет, Муреш, ін.

Ґрунтовий покрив Румунії змінюється від найродючіших чорноземів (улоговини Молдовської височини) до бурих лісових (гірські райони) та підзолистих ґрунтів, які поширені повсюдно на рівнинних територіях.

Масиви мішаних і хвойних лісів займають 1/3 території країни. Низовинні території зазнали значного антропогенного впливу, особливо лісостепова і степова природні зони і тому у структурі земельних угідь, переважають сільськогосподарські угіддя і пасовища.

За рівнем економічного розвитку країну відносять до типу індустріально-аграрних країн. Сектор промисловості активно розвивався до кінця 90-х років минулого століття. Галузева структура галузі була представлена металургійною, хімічною, гірничо-видобувною промисловістю. У металургійному комплексі переважала чорна металургія з найбільшими центрами у мм. Галац, Гунедоара, Решіца. Основні підприємства кольорової металургії розташовані у Марамуреші та Трансільванії поблизу відповідних родовищ. У гірських районах Румунії, де інтенсивно проходив видобуток металевих корисних копалин, були збудовані багатоповерхові будинки, прокладена мережа доріг, створена інфраструктура для геологів та працівників у цій сфері (до прикладу райони Трансільванських Карпат). Сьогодні – це занедбані будинки, зарослі чагарниками дороги, величезні (глибиною кілька кілометрів) кар'єри, виходи у водні об'єкти залізистих домішок (що створює враження наявності «червоних» річок і струмків). Хімічна промисловість розвивається на базі власних сировинних

ресурсів. В останні роки зросла роль машинобудування, деревообробної промисловості та електроенергетики з переважанням теплових електростанцій.

Найбільшим промисловим центром Румунії є столиця, м. Бухарест, великими промисловими регіонами є дунайські порти Галац і Бреїла, міста північного сходу та північного заходу країни.

Румунія відзначається високим рівнем сільськогосподарського освоєння території. Її сільське господарство має рослинницько-тваринницьку спеціалізацію. Вирощують пшеницю, кукурудзу, жито, цукрові буряки, соняшник, тощо. Основні зернові райони – Олтенія, Мунтенія, Добруджа. Виноградарство та садівництво розвинуте та височинах Передкарпаття, у Банаті, Добруджі, середній течії р. Муреш. Тваринництво країни має м'ясо-молочний та м'ясо-вовняний напрям спеціалізації.

Транспортна інфраструктура Румунії забезпечує внутрішні та економічні зв'язки країни. Для зовнішніх зв'язків використовується переважно залізничний, автомобільний та річковий транспорт (особливо по р. Дунай; довжина його румунської ділянки –1075 км). Значення румунських річкових портів зростає у зв'язку зі створенням Транс'європейської водної магістралі Рейн – Дунай. Головні дунайські порти – Галац, Браїла, Джурджу. Головний чорноморський порт – Констанца та міжнародний аеропорт у Бухаресті.

Румунія з 2007 року входить до Європейського Союзу, має схожі з Україною позиції економічного розвитку та структуру санаторно-курортного господарства і його спеціалізацію.

Румунія вважається країною із досить високим рівнем розвитку економіки. З кожним роком зростає кількість висококваліфікованої робочої сили. Серед усіх країн Європейського союзу країна посідає 11 місце, хоча показники ВВП на одну особу країни ледь дотягують до середньоєвропейських (рис. 3.3).

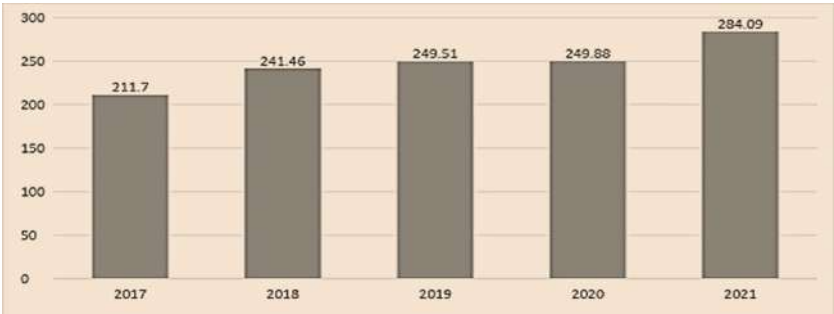

Рис. 3.3. Динаміка ВВП Румунії за 2017-2021 рр, млрд. дол. США

За купівельною спроможністю Румунія знаходиться на 14-му місці. Сільському господарству приділяється досить велике значення, на його частку припадає майже 40 % всього економічного активного населення, хоча лише 20 років тому цей показник складав менше 25%.

Показник ВВП на одну особу також має тенденцію до зростання в Румунії (рис. 3.4).

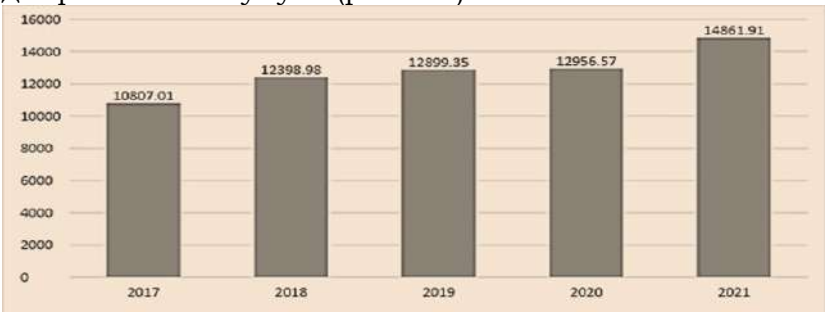

Рис. 3.4. Динаміка ВВП на душу населення в Румунії за 2017-2021 рр, млрд. дол. США

Поточне значення ВВП на одну особу є абсолютним максимумом для Румунії за період спостереження Світовим Банком за цим статистичним показником.

Рівень життя громадян значно нижчий, ніж середньостатистичний у Європейському Союзі. Проте, з кожним роком показники демонструють зростання.

Важливою галуззю промисловості є видобувна. На території країни наявні запаси нафти та природного газу, розробка родовищ відбувається дуже активно. Крім цього, є марганцеві руди, вугілля, срібло, золото та боксити. Фахівці стверджують, що у сучасному розвитку промисловості Румунії велике значення мають іноземні інвестиції. Близько 45 % усіх річних інвестицій, які надходили до країни безпосередньо, а це близько 9 млрд. дол., припадали саме на промисловість.

У Румунії значну увагу приділяють розвитку сфери послуг. Туристична галузь є одніє з піріоритетних напрямків розвитку третинного сектору економіки. Туристичні потоки внутрішнього й міжнародного туризму чітко облікуються. Будь-хто, хто перебуває у країні хоча б одну добу, але не мешкає протягом року, вважається туристом. Якщо одна й та сама особа в'їжджає і виїжджає більше одного разу протягом року, кожне відвідування також зараховується. На рис. 3.5 представлена динаміка кількості туристів в Румунії за 2019-2021 роки.

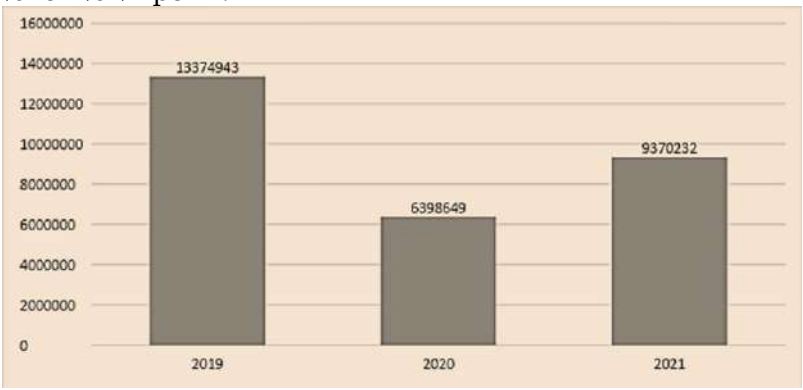

Рис. 3.5. Динаміка кількості туристів в Румунії за 2019-2021 рр (осіб)

Загальна кількість туристів сьогодні наближається до найприбутковішого туристичного року 2019 р. У 2019 р. було зареєстровано 1 млн 300 тисяч туристів як

румунських, так і іноземних. У 2020 р. різко зменшилася кількість туристів в зв'язку з пандемією коронавірусу та відповідно зменшились туристичні доходи майже втричі (рис. 3.6). Проте, чисельність туристів уже з 2021 року поступово почала зростати та туристичний ринок потроху почав оговтуватись від пандемії (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Загальна кількість внутрішніх туристів, 2020-2021 рр.

Показники	*Організовані туристичними агентствами*		*Організовані проміжними туристичними фірмами*	
	2020	*2021*	*2020*	*2021*
Всього	**521475**	**793858**	**39464**	**58085**
Приморська зона	344003	487164	12841	20593
Річкові круїзи	78	146	10	–
Морські круїзи	20	4	–	80
Дельта Дунаю	6949	10576	762	1595
Культурний туризм	5249	20198	212	60
Релігійне паломництво	11341	17633	55	6
Гірська місцевість	35653	58739	3641	5152
СПА зона	61840	92285	4211	3814
Інші сфери	56342	107113	17732	26785

Рис. 3.6. Динаміка доходів від туризму в Румунії за 2017 – 2021 рр., млн. дол.

Румунія приваблює до себе іноземних туристів. У 2021 р. зареєстровано прибуття 851,9 тис. осіб, що складає більшість на 291 тис. осіб порівняно з 2020 р. (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Динаміка кількості прибуттів туристів до Румунії (за 2020-2021 рр.)

Найбільше їх прибуло з Німеччини (105686 осіб), Італії (73341 особа) та Франції (55160 осіб). Лідером за кількістю іноземних туристів є столиця Румунії м. Бухарест. Сюди приїжджає 58,8 % від усіх туристів, більшість із них прибувають із Тель-Авіва, Лондона, Відня, Брюсселя та Мілана. Другим популярним румунським містом є Клуж-Напока, що приваблює близько 11,5 % туристів у літній період, переважно з Лондона та Дубліна; 8,5 % від загальної кількості мандрівників приймає старовинний культурний центр м. Яси, що розміщується на північному сході країни.

Важливе місце у розвитку туризму відіграє наявність закладів розміщення (табл. 3.4, 3.5).

Таблиця 3.4

Загальна кількість закладів розміщення Румунії (2022 р.)

Назва	*Всього*	*Державні*	*Приватні*
Всього	9146	265	8881
Готелі	1606	47	1559
Мотелі	215	–	215
Туристичні заїзди	3	–	3
Хостели	332	15	317

Туристичні вілли	752	24	728
Бунгало	503	72	431
Туристичні каюти	222	19	203
Дачі	8	–	8
Кемпінги	67	2	65
Табори для студентів та школярів	52	51	1
Туристичні зупинки	44	–	44
Пансіонати	1745	5	1740
Агросадиби	3460	24	3436
Туристичні котеджи	112	6	106
Житлові місця на теплоходах	25	–	25

Таблиця 3.5

Місткість закладів розміщення(2022 р.)

Назва	*Всього*	*5 зірок*	*4 зірки*	*3 зірки*	*2 зірки*	*1 зірка*	*Без зірки*
Всього	364507	9691	78970	174998	76672	16235	7941
Готелі	200263	7794	63076	88685	37800	2570	338
Мотелі	8779	–	44	4907	3325	463	40
Хостели	14184	–	97	6732	5393	1845	117
Туристичні вілли	17325	172	2632	9739	4242	462	78
Бунгало	3938	–	–	1450	668	1820	–
Туристичні каюти	6356	–	–	3646	1347	971	392
Дачі	375	–	82	86	194	13	–
Кемпінги	10636	–	–	2605	1972	5125	934
Табори для студентів та школярів	5804	–	–	–	115	229	5460
Туристичні зупинки	1649	–	30	349	763	501	6
Пансіонати	35387	457	4808	21725	7559	768	70
Агросадиби	55778	1238	7696	34019	12011	814	–
Туристичні котеджи	3122	–	88	687	1187	654	506
Житлові місця на кораблях	831	30	417	330	54	–	–

Дані таблиці засвідчують інформацію про те, що серед закладів розміщення переважають приватні заклади. Серед приватних закладів переважають агросадиби, пансіонати та готелі (рис.3.8.).

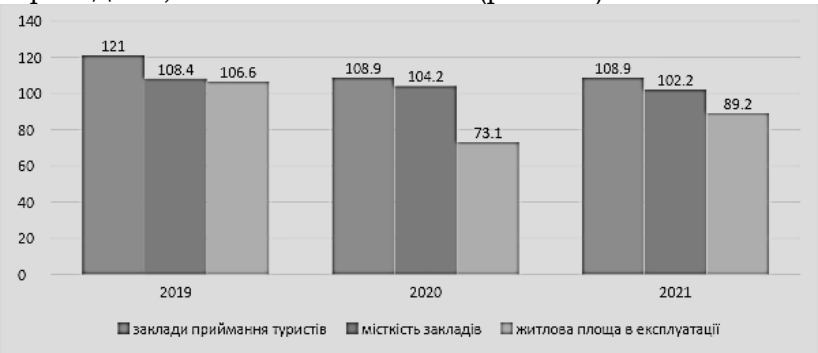

Рис. 3.8. Темпи зростання закладів приймання туристів в Румунії (у %)

Загальні показники динаміки ВВП, кількості туристів та доходів від туристичної галузі Румунії представлені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Показники функціонування туристичної галузі Румунії станом (2022-2023 рр)

Динаміка ВВП, млрд. дол. США	2022 рік	290,00
	2023 рік	299,553
Динаміка ВВП на душу населення, млрд. дол. США	2022 рік	17,100
	2023 рік	26,447
Динаміка кількості туристів (млн. осіб)	2022 рік	10, 365
	2023 рік	11,794
Динаміка доходів від туризму, млн. дол.	2022 рік	1275,4
	2023 рік	1421,9
Динаміка кількості прибуттів туристів до Румунії, млн осіб.	2022 рік	10,601
	2023 рік	12,619
Темпи зростання закладів приймання туристів в Румунії (у %)	2022 рік	102,8
	2023 рік	119,0

Управління в галузі індустрії туризму здійснюється державним органом Румунії – Національним агентством з туризму, що з 2013 р. входить до складу Міністерства регіонального розвитку та публічного адміністрування Румунії.

Румунія приймає значно меншу кількість туристів ніж, до прикладу, Болгарія чи Угорщина, частка яких складає 5,5 % та 4,3 % відповідно. Частка Румунії у кількості туристичних прибуттів до Центрально-Східної Європи пересічно за останні роки складає близько 5 %. За даними Інституту статистики Румунії найбільшу частку складають туристи з країн Європейського Союзу – Німеччини, Великої Британії, Франції, Нідерландів (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Загальна кількість розміщених в Румунії туристів за країнами світу (2015-2021 рр.)

Регіон/країна	*Кількість розміщених туристів, осіб*	*Регіон/країна*	*Кількість розміщених туристів, осіб*
Румуни	6225798	Болгарія	43847
Польща	64225	Азія	166577
Нідерланди	47448	Франція	118959
Велика Британія	92811	Америка	117660
Європа	1383513	Німеччина	229089
Іспанія	66398	Африка	13754
Європейський Союз	1186506	Італія	182128
Угорщина	100072	Австралія та Океанія	9809
Австрія	58840	Греція	39362
Україна	17229	Інші країни	26042

Самі румуни надають перевагу відпочинку у першу чергу у горах, у другу – на узбережжі Чорного моря.

Загальна тенденція туристичного відпочинку, оздоровлення, пізнання території рідного краю націлена на лікувально-оздоровчий туризм. Головними чинниками розвитку лікувально-оздоровчого туризму природні (клімат, ресурси рельєфу, розташування на узбережжі Чорного моря) та бальнеологічні (лікувальні грязі, мінеральні води, а також мофети) ресурси. Основою діяльності цього виду туризму є курортологія, що має добре адаптовану до запитів туристів систему обслуговування, розміщення та використання

природних лікувальних чинників за допомогою сучасних медико-лікувальних технологій та бальнеологічного устаткування.

3.3. Лікувально-оздоровчий туризм в Румунії

Румунські вчені А.-Ф. Стенчою, К.-А. Белтеску, А. Ботош, І. Пиргару (2013) розглядають лікувально-оздоровчий туризм з позиції концепції здоров'я, поділяючи його на лікувальний та оздоровчий (SPA та Wellness), при цьому до оздоровчого відносять йогу та медитацію (dentination spa) та day spa (відвідування салонів краси, спорт і фітнес), до лікувального-медичний, який пов'язаний з медичним (у т. ч. хірургічним) втручанням.

Оздоровчий туризм у складі SPA і Wellness розглядається не тільки як активний вид рекреаційної діяльності, але як спосіб життя людини у складі фізичних, психічних і духовних аспектів.

Природно-рекреаційні ресурси Румунії представлені різноманітними кліматичними умовами, бальнеологічними та лікувальними грязями. Просторові особливості клімату формують в Румунії 6 провінцій (океанічну, субсередземноморську, транзитну, аридну, балтійську, понтійську), які диференціюють медико-біологічні особливості кліматичних курортів країни (табл. 3.7).

Таблиця 3.8

Кліматичні курорти Румунії та їх основний лікувальний профіль

Назва курорту	*Температура повітря(⁰С)*		*Тривалість сонячного сяйва, год./рік*	*Висота над р. м., м*	*Медичні показання (захворювання)*
	Січня	*Липня*			
Ефоріє – Норд, повіт Нептун,	0	+22	2400	30	Ревматологічні, органи дихання, периферійна нервова система
Сатурн, повіт Констанца	0	+22	2400	30	Ревматологічні, органи дихання, периферійна нервова система

повіт Констанца	0	+22	2400	30	Ревматологічні, периферійна нервова система, посттравматичні
Мангалія, Повіт Констанца	– 0,2	+21,8	2500	25	Ревматологічні захворювання, невралгічні, гінекологічні
Борша, повіт Марамуреш	– 2,4	+19,9	1850	673	Оздоровлення
Лаку – Рошу, повіт Харгіта	– 4	+18	1900	983	Оздоровлення
Пояна – Брашов, повіт Брашов	– 3	+15	1900	1020	Оздоровлення, неврастенія, верхні дихальні шляхи
Предял, повіт Брашов	– 4	+16	1900	1059	Оздоровлення
Пелтініш, повіт Сібіу	– 4	+17	1900	1440	Оздоровлення

На території Румунії чітко виділяються 9 ареалів поширення мінеральних вод. Це:

Δ рівнина Молдови;

Δ Добруджа;

Δ Нижньодунайська низовина;

Δ Східні Карпати;

Δ Південні Карпати;

Δ височина Гетіка;

Δ гори Апусень;

Δ Трансільванське плато;

Δ західна частина Середньодунайської низовини.

Їх фізико-хімічні властивості охарактеризовані у таблиці 3.9. Загалом, вказані мінеральні води лікують органи травлення, сечостатеву систему, захворювання кишково-шлункового тракту, серцево-судинні захворювання, гіпертонію, артрит, хронічні бронхіти, ревматологічні, розлади органів травлення, порушення обміну речовин, захворювання верхніх дихальних шляхів, астму, цукровий діабет, дерматит, розлади нервової системи, ревматизм, атеросклероз, гіпертензію, захворювання опорно-рухового апарату, ін. Крім цього, на території Румунії є велика кількість

курортів, які спеціалізуються на водних процедурах. Таким є курорт у містечку Солка, куди щодня приїжджає з різних районів Румунії від 50 до 400 осіб, які мають можливість прийняти мінеральні ванни, скористатися критим і відкритим басейнами. Сюди часто на вихідні дні приїжджають туристи з України.

Таблиця 3.9

Мінеральні води та їх райони поширення

№ з/п.	*Назва мінеральних вод*	*Райони поширення*
1.	Олігометалеві	Келіменешть, Сленік-Молдова, Беїле-Оленешть, Беїле-Фелікс, Келан, Моняса, Джоаджу-Бей, Ваца-де-Жос
2.	Вуглекислі	Борсек, Зізін, Ковасна, Біборцень, Ватра-Дорней, Бузяш, Ліпова, Тушнад
3.	Хлоридно-натрієві	Беїле-Херкулане, Сомешень, Окна-Сібіулуй, Сленік-Молдова, Синджорз-Бей, Белтецешть, Малнаш-Бей, Совата, Сленік-Прахова, Базна, Оленешть
4.	Сульфатно-магнієво-кальцієві	Сленік-Молдова, Серата-Монтеору, Ваца-де-Жос, Амара, Окна-Шугатаг, Белцетешть, Беїле-Говора, Келіменешть
5.	Сірчисті з хлоридними сольовими компонентами	Беїле-Херкулане, Келіменешть, Беїле-Оленешть, Пучоаса, Сечелу
6.	Залізисті	Ліпова, Хомород, Малнаш-Бей, Вилчеле, Біборцень, Тушнад, Ватра-Дорней
7.	Миш'яковисті	Ковасна, Сару-Дорней
8.	Йодовані	Беїле-Оленешть, Келіменешть, Козія, Базна
9.	Радонові	Беїле-Херкулане, Синджорз-Бей, Борсек
10.	Лужні	Синджорз-Бей, Хебе, Сленік-Молдова, Малняш, Ковасна.

Окрему групу формують термальні мінеральні води, що за фізико-хімічним складом належать до гідрокарбонатних і

хлоридних. Вони поширені на курортах Південних і Східних Карпат, в горах Апусень (Західно – Румунські Карпати).

На території Румунії можна знайти різні за генетичним складом типи лікувальних грязей:

1) сапропелеві грязі поширені у лиманах та прибережних озерах (Текіргьол, Аджіджа), континентальних озерах (Амара, Фундата), окремі з них мають викопний характер (Окна-Сібіулуй);

2) торфові лікувальні грязі зосереджені поблизу Мангалії, Ковасни, Борсеку, Пояни-Стампей;

3) мулові сульфідні грязі поширені поблизу джерел сульфідних мінеральних вод (Сечелу, Джоаджу-Бей), солоних озер (Турда, Совата, Базна).

4) мулово-торфові грязі знаходяться у Текіргьолі та Ватра-Дорней.

З метою лікування часто використовуються мофети – струмені вуглекислого газу з домішками водяного пару та інших газів, які виділяються із тріщин, невеликих каналів та схилів вулканів. Мофети поширені у Східних Карпатах. Найчастіше застосовуються на курортах у Беїле-Тушнад, Борсек, Балваньйош, Ковасна, Ватра-Дорней, Бузяш.

У передгір'ях Східних та Південних Карпат, у курортних місцевостях Сленік-Прахова (повіт Прахова), Окна-Деж, Качіка (повіт Сучава), Окнеле-Марь (повіт Вилча), Тиргу-Окна (повіт Бакеу), а також Прайд використовують сольові шахти. Містечко Тиргу-Окна знамените найбільшим в Європі та світі санаторієм, розташованим в найдавнішій підземній соляній шахті.

Найбільшого розвитку лікувально-оздоровчий туризм набув у XX столітті. У 1950-х – 1970-х рр. проводилися активні дослідження природно-ресурсної складової курортології, визначалися пріоритетні курорти та курортні місцевості Румунії. За цей же період соціалістичної Румунії було закладено потужну матеріально-технічну базу санаторно-курортного господарства.

З початком трансформування економіки Румунії, глибокою соціально-економічною кризою у 1991 – 2000 рр., відбувається зменшення сегменту лікувально-оздоровчого

туризму. Але це не відобразилося на кількості закладів та загальній кількості ліжко-місць у закладах санаторно-курортного господарства у наступні роки. З 2002 р. до сьогоднішнього дня загальна кількість санаторно-курортних закладів Румунії зростає щороку на 150 – 200 од., кількість ліжко-місць – від 50 до 100 тис. (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Санаторно-курортні заклади Румунії (вибірково, станом на 2015-2020 рр.)

Рік	*Кількість закладів*		*Кількість ліжко-місць*	
	Румунія, загалом	*Курорти*	*Румунія, загалом*	*Курорти*
1990	3213	535	453236	47310
2000	2540	480	282479	49584
2010	5222	386	311698	36706
2020	6010	600	340500	38890

На території Румунії бальнеологічні курорти займають 8,5 %, кліматичні курорти Чорного моря, гірські території майже 26 % площі країни. Найбільшу частку розміщених туристів займає Бухарест з околицями – 50,14 % (повіт Ілфов) (табл. 3.11)

Таблиця 3.11

Загальна кількість розміщених туристів за туристичними дестинаціями Румунії

Туристичні дестинації	*Частка дестинацій, % (2021 р.)*
Чорноморське узбережжя	9,17
Бальнеологічні курорти	8,54
Гірські території	15,63
Дельта: Дунаю	1,02
Бухарест з околицями	50,14
Інші регіони	15,5
Всього	100

Більше 117 курортів та курортних місцевостей мають потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Крім цього, активно задіяні сольові копальні, якими

опікується державна компанія «Salrom». Розроблена стратегія розвитку сольових шахт та їх інтеграція у туристичну діяльність Румунії.

Переважна більшість туристів з лікувально-оздоровчою метою поселяються у курортних місцевостях, готелях, мотелях, пансіонатах та туристичних віллах. У державній власності перебуває близько 18 % закладів лікувально-оздоровчого туризму, близько 81 % – у приватній, при цьому більшість розміщених припадає на приватний сектор.

Проведені реформи санаторно-курортної галузі Румунії націлені на: а) визнання пріоритетів країни на ринку послуг у галузі лікувально-оздоровчого туризму у Європі, б) реалізацію інвесторної допомоги, в) розширення можливостей приватної ініціативи для зниження бюджетних коштів для розвитку галузі. Наразі послуги у лікувально-оздоровчому туризмі за структуруються за продуктовою складовою:

– у лікувальному секторі – лікувальний (з максимальним залученням іноземних громадян), SPA-туризм (як комерційний, так і соціальний), купально-пляжний туризм (регіон Констанца);

– у оздоровчому секторі – позиціонування продуктової складової на регіональному та міжнародному ринку послуг лікувально-оздоровчого туризму, сегментування на соціальний та лікувально-профілактичний домени. Стратегія передбачає перехід частини регіональних курортів у сегмент лікувального туризму з обслуговуванням міжнародних туристів (Беїле-Фелікс, Беїле-Май, Ватра-Дорней, Сленік-Молдова, Беїле-Херкулане, Совата), скорочення частки соціально орієнтованих продуктових пропозицій лікувально-оздоровчого туризму та вихід на національний рівень (Беїле-Говора, Келіменешть, Синджорз-Бей, Амара, Беїле-Оленешть). До прикладу, таким курортам, як Мангалія, Текіргьол пропонується надати міжнародний статус з приваблення іноземних туристів та скороченням соціального сегменту туристів (Ярьоменко, 2015). Стосовно якості послуг санаторно-курортних підприємств вбачаєть-

ся перехід до санітарних правил і норм, розроблених Міністерством охорони здоров'я та Національним інститутом реабілітації, фізичної медицини та бальнеокліматології.

У галузі професійної підготовки медичного персоналу пропонується створення програм підготовки для університетів медичного профілю. Наразі такими закладами вищої освіти є медичні університети в Бухаресті (ім. Кароля Давіли), Крайовій, Яссах (університет ім. Грігоре Т. Попа), Тиргу-Муреш, Тімішоарі (університет ім. Віктора Бабеш), Клуж-Напокі (університет ім. Юліу Хацегану).

У регіональному аспекті для Бухареста та регіону Ілфов пропонується залучення приватних інвестицій для розвитку SPA-готелів та центрів, що надають послуги SPA та Wellness для мешканців міської та приміської зони, для туристів – із залученням приватних шпиталів для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Узбережжя Чорного моря має ядро для розвитку вказаного виду туризму – район озера Текіргьол та декілька приморських курортів. Пропонується залучати іноземних туристів для нетривалого проживання та користування послугами закладів санаторно-курортного господарства у якості додаткових послуг.

Сьогодні у Румунії проводиться велика робота зі створення туристичних кластерів. Першим таким є Трансільванський регіон лікувально-оздоровчого туризму з потужною ресурсною базою та тривалими традиціями формування курортних міст (15 фірм, 3 університети, 2 дослідницькі інститути, 8 державних органів влади; територіально до кластеру увійшли курорти Беїле-Тушнад, Ковасна, Вилчеле, Базна, Ідечу-де-Жос, Совата). Другий – макрорегіон Центр. Науковими установами та дослідницькими інститутами стали: університет Трансільванії (м. Брашов), факультет медицини, громадського харчування і туризму, Академія економічних досліджень, Університет Бабеш-Боляй (м. Клуж-Напока), факультет географії, Національний інститут досліджень та розвитку в туризмі (м. Бухарест), Національна агенція мінеральних ресурсів.

Відповідні кластери також створено в інших регіонах Румунії: туристичний кластер «Олтенія», кластер «Нижній Дунай», Причорноморський кластер та кластер регіону Буковина. У регіоні Буковини пілотний проєкт переоснащення матеріально-технічної бази та формування нової стратегії розвитку бальнеологічного курорту реалізується у Ватра-Дорней.

У зоні Дунаю пріоритетним є розвиток курорту Беїле-Херкулане із залученням туристів з Болгарії та Сербії, просування продукту лікувально-оздоровчого туризму для туристів, задіяних у річкових круїзах Дунаєм.

Таким чином, стратегія розвитку лікувально-оздоровчого туризму визначає пріоритетні курорти, які пропонується реформувати. Міста-курорти, що розвиватимуться на основі бальнеологічних ресурсів (мінеральні води, лікувальні грязі), матимуть традиційну концепцію курортології: санаторно-курортні заклади, лікувальні клініки, анімаційні послуги (Ватра-Дорней, Сленік-Молдова, Беїле-Херкулане, Совата, Орадя, Беїле-Фелікс). Окремо виділяються Причорноморські курорти оздоровчого характеру: таласотерапія та геліотерапія (Констанца, Мангалія). Іншим напрямом розвитку туризму є створення центрів оздоровлення для населення похилого віку (боротьби зі старінням), SPA- та Wellness-послуг (Снагов, Бухарест, Совата, Ковасна, Мангалія).

Незважаючи на значні перспективи розвитку галузі санаторно-курортного господарства в Румунії існує низка проблем з реалізації підвищення ефективності надання якісних послуг закладами санаторно-курортного господарства. Так, у «Національній стратегії розвитку туризму в Румунії» (2007 р.) зазначено, що складною залишається ситуація з матеріально-технічною базою – застаріла бальнеотехніка, відсутність кваліфікованих кадрів для обслуговування нової техніки, активне залучення іноземного досвіду у лікуванні та оздоровленні рекреантів, інертність приватного капіталу у фінансуванні цього сегменту туризму через невеликі прибутки.

Першим кроком у подоланні існуючих проблем була приватизація закладів санаторно-курортного господарства

– передача державних підприємств у приватні для підвищення їхньої конкурентоспроможності через ефективне управління та модернізацію курортної інфраструктури.

Посилаючись на статистичні та літературні дані можна зробити висновок, що наразі основними питаннями розвитку лікувально-оздоровчого туризму Румунії є наступні:

1. Відновлення якості послуг лікувально-оздоровчого туризму.
2. Пріоритетний розвиток концепту «продукт/ринок».
3. Нормативно-правові рамки.
4. Професіональне навчання.
5. Створення пілотних проєктів для курортів у сфері боротьби зі старінням.
6. Розвиток туристичної концепції «бальнеологічних міст-курортів».
7. Відновлення соціального сектору лікувально-оздоровчого туризму.
8. Сприяння розвитку сегменту лікувального туризму.
9. Підготовка медичного персоналу курортів.
10. Розвиток центрів талассотерапії.
11. Пріоритетність розвитку сегменту SPA/Wellness.
12. Аналіз природно-лікувальних чинників, визначення потенціалу.
13. Просування переваг лікування/відпочинку для туристів.
14. Створення асоціації бальнеологічних міст-курортів.
15. Визначення спільних критеріїв розвитку.
16. Диверсифікація послуг у лікувально-оздоровчому туризмі.
17. Виготовлення бренду «Бальнеологічне місто-курорт» Румунії.
18. Створення кластерів у сегменті курортів боротьби зі старінням.

Подальший розвиток галузі має на меті гармонізацію із законодавством ЄС, розширення послуг на курортах, диверсифікацію лікування та оздоровлення, посилення зв'язків з туристичними операторами Румунії, проведення

інформаційної кампанії з виходом на ринок туристичних послуг ЄС.

Схожі проблеми має українське санаторно-курортне господарство. Подальше дослідження санаторно-курортного господарства Румунії, визначення проблем та стратегічних напрямів модернізації галузі може стати основою для переймання досвіду Румунії Україною, проте із врахуванням реалій соціально-економічної складової та законодавства нашої держави.

3.4. Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси Румунії

Румунія – одна з країн Європи, яка характеризується високими показниками сприятливості географічного положення. Це – вихід до Чорного моря, гірська система Карпат, наявність судноплавних річок, тощо. У географічному відношенні країна поділяється на чотири природні області:

1) Трансільванія (гірський пояс Альпійського масиву);

2) Південні Карпати з рівнинною областю Валахія;

3) регіон між Чорним морем і Дунаєм відомий як Добруджа;

4) на північному сході – Молдова.

Всі вони мають свої великі рекреаційно-туристичні ресурси природного походження. Найважливішими є геоморфологічні, кліматичні, водні, бальнеологічні, лісові, ландшафтні ресурси. За оцінкою рекреологів природні умови Румунії для розвитку туризму та рекреації є сприятливими.

Різноманітність форм рельєфу (гори (майже 2/3 території), рівнини, абразійні піщані береги пляжів і курортів узбережжя Чорного моря) сформувала потужний потенціал для різноманітних видів зимового і літнього туризму. Гірські вершини Карпат досягають висоти 2600 м, а гірськолижні траси Румунії зустрічаються на висоті 2150 м. Форми рельєфу Румунії відповідають вимогам створення гірськокліматичних курортів, окремі з яких вже нині діють,

а інші є потенційними територіями рекреаційно-туристичного освоєння.

Сприятливий помірно-континентальний клімат створює передумови для організації різних видів туризму. Пересічна температура січня коливається від 0°С на узбережжі, до – 5°С на рівнині і – 10°С у горах. Пересічна температура липня на рівнині 20-23°С, у горах 8-16°С. На території Румунії можна спостерігати мікрокліматичні особливості (особливо у горах), які пов'язані з розподілом температури повітря й опадами: для гірських районів характерні тривалі сніжні зими, влітку тут прохолодно, часто випадають дощі, що приваблює туристів-екстремалів для здійснення нетривалих туристичних походів. Між гірськими хребтами зустрічається значна кількість котловино подібних територій, в межах яких формуються місцеві вітри – фени, свої кліматичні показники.

Карпатська гірська країна є молодим гірським масивом, який почав формуватися в епоху альпійського орогенезу. Тому ця територія є сейсмічно активною. Неотектонічні рухи проявляються у вигляді підняття і опускання земної кори (2-4 мм/рік). Із-за молодого віку гірської системи тут часті землетруси. Їх епіцентр знаходиться у масиві Вранча. Його активність спостерігається не тільки в Румунії, але й в усіх сусідніх державах. Ізосейсти (лінії, що з'єднують території з однаковими показниками поштовхів земної кори) рівномірно розходяться у напрямку на захід і схід від Румунії.

Складна геологічна будова обумовила наявність різноманітних корисних копалин, серед яких у туризмі та рекреації активно використовуються сапропелеві грязі, природні лікувальні гази, мінеральні води, тощо. є цінними рекреаційними ресурсами країни. У гірських і передгірських районах, на узбережжі Чорного моря на базі бальнеологічних ресурсів (більше 1000 мінеральних джерел: найбільші з них – Ocna Sugatag з мінералізацією 119 г/л, джерела підсоленої води, джерело Costu з вмістом хлору 289 г/л, бікарбонатні, хлоридні, сульфатні джерела) функціонує мережа бальнеологічних курортів.

На території Румунії наявний значний потенціал водних ресурсів. Велика річка Дунай утворила свій водний басейн, до складу якого входять рр. Прут, Сірет, Олт, Муреш, Сомеш з їх дотоками різного характеру. Майже на всіх зазначених річках є умови для занять різними видами водного спорту, відпочинку і рибальства. У деякому відношенні територія країни має ті ж самі ознаки, що і територія України: наявність озер (у Румунії більше 3500 озер різного походження); різні за площею, але найбільші сконцентровані на півдні (озера Разелм (Разим), Сіноє знаходяться біля узбережжя Чорного моря); найглибші розміщуються переважно у горах (льодовикове озеро Букура); туристично адаптовані та включені у основні туристичні нитки (Текіргьол, Сютгьол, Відра, Братеш); багато штучних озер (озеро Біказ – найбільше водосховище на території Румунії, утворене греблею на річці Бистриця в Румунській Молдовії). Майже на всіх озерах проводяться туристичні атракції (катання на водних засобах переміщення, водні види спорту).

Великою туристичною популярністю користуються озера, які наділені специфічними географічними особливостями. Серед них – озеро Сфинта Ана, єдине озеро в Європі, яке утворилося у кратері вулкану; озеро Лакул Рошу (Червоне озеро), береги якого вкриті густим лісом, а озерна гладь поверхні складається з пейзажної голубої (від кольору неба) і зеленої (від дерев на березі озера) гамми.

Взагалі, майже всі озера Румунії використовуються для різних видів рекреації і туризму. Традиційні види відпочинку (купання, рибальство, водні види спорту) представлені повно.

На території Румунії знаходиться дельта р. Дунай. Це об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО, один із районів екологічного туризму. Дельта Дунаю – найбільша річкова дельта з великою природною різноманітністю в Європі, що має статус центру біорізноманітності, який складається з водно-болотних угідь, найбільшим регіоном на Землі заростів очерету, місця гніздування водоплавних птахів (підраховано більше 330 видів рідкісних птахів, 9 з яких

мають статус пам'ятка живої природи). Великий природно-ресурсний потенціал дельти Дунаю сприяв її включенню до міжнародної мережі біосферних заповідників в рамках програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» (1982 р.). Незалежно від пори року, дельта Дунаю є ідеальним місцем проведення відпустки. Тут існують всі умови для наукового туризму, пригодницького туризму, агротуризму, культурного туризму та виховного туризму.

Рівнинні, гірські і передгірські ландшафти зумовлені поширенням на території Румунії різних форм рельєфу, які також є туристичними атракціями. До прикладу: у с. Скерішоара знаходиться льодовикова печера з найбільшим у всьому світі підземним льодовиком; у Південних Карпатах знаходиться гірський масив Бучеджь поверхня якого вкрита численними химерними скульптурами (сфінкс, арфа і старець), що утворилися під впливом фізичного, хімічного і змішаного вивітрювання.

Отже зазначимо, що Румунія сьогодні, з метою рекреаційно-туристичного розвитку, активно займається просуванням бренду Карпатських гір і дельти Дунаю для розвитку екологічних курортів. Така постановка питання сприятиме збільшенню прибуттів іноземних туристів до країни, адже туристи усе частіше відмовляються від традиційних морських курортів і шукають альтернативні місця для відпочинку. Такими місцями є гірські лісові масиви, частка яких складає 27 % території Румунії. У Карпатах зростають найчистіші ліси в Європі, в яких наявні приблизно 1350 різновидів флори, включаючи жовтий мак і едельвейс.

Рівнобіжно з розвитком нових видів туристичної діяльності у Румунії активно розвивається науково-пізнавальний туризм на базі мережі природоохоронних територій. Відвідування біосферних і природних заповідників, природних національних парків територій з іншою категорією заповідності створює умови тісного зв'язку людини з природою, тиші та душевного спокою у час індустріалізації та техногенезації.

На території Румунії функціонує 13 національних природних парків і більше ніж 500 заповідників. Три

біосферні заповідники включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це Дунайська дельта, Національний парк Ретезат та Національний парк Гори Родни. Серед інших цікавих об'єктів виділяють Чахлеу, Залізні Ворота, Домоглед-Валя Черней. Серед вражаючих природних об'єктів Румунії виділяють національний природний парк «Ущелина Біказ», який знаходиться в Східних Карпатах в області Нямц. Ущелина Біказ є найглибшою і найдовшою в Румунії, що особливо приваблює іноземних туристів.

В останні роки великої популярності набуває медичний туризм, який, за даними асоціації туристичних агентств Румунії, пересічно за рік, приносить у бюджет країни до 300 млн. євро. Близько 60 тис. туристів (3 %) щороку відвідують країну заради медичних послуг, 70 % медичного туризму країни акумулює СПА-туризм.

На європейському просторі Румунія виділяється як держава, що має давні традиції народної медицини лікування травами, проведення масажу й іншими неспецифічними способами лікування. Особливе місце у цьому сегменті займає гірська частина країни. Медичний центр Анни Ослан в Ефоріє-Норд, відомий у світі як центр попередження раннього старіння, часто використовується іноземними туристами.

Туристична Румунія особливо привабліва для людей похилого віку. Стоматологічний туризм, косметична хірургія, терапія омолоджування, елективна хірургія, санаторно-курортне лікування за помірними цінами заохочують відвідати туристичні комплекси та отримати пакет послуг не тільки місцевих туристів, але й іноземних.

Румунія – країна виноградарства і виноробства. Туристи мають можливість прийняти участь у турах по найвідоміших винних льохах. Одним з головних туристичних об'єктів винного туризму є район Мурфатлар у Добруджі. Цей район відвідують десятки тисяч румунських та іноземних туристів з пізнавальною і дегустаційною метою.

Унікальні північні заліснені території Мараморощини завжди були джерелом виникнення справжньої «цивілізації дерева». Найдостовірнішим прикладом цьому є дерев'яні

церкви, вражаючі мараморошські дерев'яні ворота. Крім різьби по дереву, туристи можуть на власні очі побачити як кожне господарство перетворюється, особливо в зимовий період, на міні-ткальню. У домашніх умовах робиться все, починаючи з різних елементів народного костюму (що місцеві жителі одягають вихідний день неділю, коли йдуть до церкви, або на свята) і завершуючи килимами, витворами народного мистецтва й, не востаннє, традиційними вовняними ковдрами білими з чорними та червоними смугами.

3.5. Історико-культурні ресурси Румунії

Румунію можна віднести до країн світу, які пройшли складну історію становлення політичних, культурних, економічних, ін. складових суспільного розвитку. Спади та піднесення, нерівномірність розвитку характерні для цієї європейської країни. Однак свою історію румунський народ величає, оберігає та пропагує країнам світу. У тому числі це стосується і туризму та рекреації.

Найвизначнішими історико-культурними рекреаційно-туристичними об'єктами Румунії є православні церкви, пам'ятки історії, культури, архітектури XVIII ст. До їх переліку відносимо Церкву Святого Миколая, Бринков'янську заміську резиденцію Могошоая (1698 – 1702 рр.), Музей румунського селянина і Музей села, Тріумфальну арку, Румунську Атеней – філармонію, Палац Крецулеску, Палац Парламенту (найбільший за об'ємом будівель світу), Сади Чишміджіу (Cişmigiu Gardens), парк Херестреу (Herăstrău Park), Національний театр, Державний єврейський театр (колишній «Барашеум»), Університетську площу, Старий Королівський двір і церкву (розташовані в центрі історичного району, збудовані в XV ст. Владом Цепешем, також відомим як Влад Дракула), Проспект Перемоги (найстаріша і найбільша вулиця Бухаресту, яку будували за проєктом Єлисейських Полів у Франції), Площу Революції, Національний військовий музей (заснований у 1972 р., де представлені найважливіші битви за незалежність і свободу Румунії).

Одним із витворів архітектури є церква Святого Георгія Нового у Бухаресті. Відвідавши Бухарест у II пол.

XVI ст. (1574 р.), француз П'єр Лекалоп'є писав, що в центрі міста були дві красиві церкви, одна із яких – Церква Святого Георгія. Збудована з дерева, фундамент зроблений з річкової гальки, гравію, валунів.

У першій половині XVI ст. постала необхідність будівництва нової та більшої церкви. Літописець Раду Гречану писав, що церква була зведена за кошти Добруша Банула. Історичні документи кінця XVI ст. свідчать про те, що тут похований Святий Миколай, архієпископ Мирлікійський.

Збільшення населення у Бухаресті, розквіт ремісництва, розбудова нових поселенських комплексів призвело до того, що за часів правління князя Костянтина Бринковяну (1688-1714 рр.) церква була перебудована у плані збільшення її площі. А численні природні (до прикладу – землетруси 1802 р., 1804 р., 1847 р., 1940 р., 1977 р.), суспільно-політичні та культурно історичні (у 1889 р. у цьому храмі відбулися похорони румунського видатного романтика Міхая Емінеску) явища і процеси сприяли внесенню цього сакрального об'єкта бринковянського стилю до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Палац Парламенту (колишній Будинок Народу) був перейменований після падіння комуністичного режиму. Грандіозна споруда 270/240 м, яка продовжується під землю на 92 м та височіє на 86 м складається з 6 тисяч кімнат, у яких до сьогодні збереглися унікальні меблі та світильники (вага одного світильника складає 3500 т.). Для порівняння: за площею палац поступається лише Пентагону.

Тріумфальна арка – пам'ятка зведена у 1920 р. на згадку про загиблих румунських солдат у роки першої світової війни. Арку прикрашають скульптурні композиції, на її вершині знаходиться оглядовий майданчик.

Палац Контрачені – одна з найстаріших королівських резиденцій (1679 – 1681 рр.), яка постійно змінювалася рівнобіжно зі зміною правителів. За радянських часів у 1977 р. палац був перетворений на готель М. Чаушеску, згодом одне його крило стало музеєм, а інше резиденцією румунських президентів.

Церква Крецулеску – ортодоксальна церква, збудована у 1720 р. з червоної цегли, одна з небагатьох будівель, що зберіглася до наших днів у первинному вигляді. Стіни церкви оздоблені фресками, які були нанесені відразу після її відкриття.

Музей румунського селянства – один з перших у світі етнографічних музеїв під відкритим небом, відкритий у 1906 р. У музеї зібрані твори мистецтва, колекції ремісничих виробів, з поміж яких лише колекція кераміки налічує більше 18 тис. екземплярів.

Чішміджіу – міський сад, створений за проєктом австрійського ландшафтного архітектора Карла Мейера у 1845 – 1860 рр. Тут висаджено більше 30 тис. дерев, рослин і кущів, привезених з усіх куточків Румунії. Надзвичайно ретельно доглянутий сад – улюблене місце відпочинку мешканців та численних гостей міста.

Констанца місто і головний порт на березі Чорного моря. На місці Констанци у VI ст. до н. е. греками був заснований поліс Томи, або Томіс, який у 29 р. до н. е. захопили турки. Тут з кінця 9 до 17 рр. до н.е. жив у вигнанні римський поет Овідій. Імператор Костянтин Великий (правив у 306-337 рр.) перейменував Томи у Константініану (Constantiniano). Констанца (Кюстендже) знаходилася під ярмом Османської імперії. З 1878 р. місто увійшло до складу Румунії. Місто розташоване на високому березі, має прямі широкі вулиці, добре озеленене. Після 1945 р. тут було збудовано залізничний вокзал, театр, спортивний клуб, реконструйовані головна магістраль і портова зона. У Констанці збереглися залишки римських споруд (у т. ч. торгові будівлі II-III ст. з мозаїчною підлогою), фортець V-VI ст., турецькі мечеті XVII-XVIII ст.

Констанца – центр чорноморських курортів Румунії. На північ і південь від Констанци у 50-кілометровій смузі узбережжя збудовані курортні комплекси. Найбільші з них – кліматичні приморські і грязеві курорти.

Основними туристичними об'єктами Констанци є казино, збудоване на початку XX ст., акваріум, дельфінарій, планетарій. У місті можна відвідати Музей історії природи

та археології, музей румунського мореплавства, етнографії та астрономії, музичний і драматичний театри. Три головні релігійні пам'ятки в Констанці – православний кафедральний собор, католицький костел і мечеть.

В акваторії порту можна постійно спостерігати безліч суден, які привозять вантажі з усього світу, але найбільший інтерес туристів викликають старовинні османські і давньогрецькі кораблі-галери, що стоять на вічному причалі вздовж прибережної смуги. Сама прибережна смуга є зосередженням великої кількості історичних пам'ятокб тут можна побачити моделі давніх і сучасних кораблів.

Місто увібрало в себе всі ті особливості, які були характерні для стародавніх греків, римлян і османців, тому архітектура його різноманітна і мальовнича. Старовинні будівлі грецької і османської архітектури чергуються зі сучасними висотними спорудами, вулиці прикрашені численними фонтанами, здебільшого, спроєктовані у вигляді бульварів, завдяки чому Констанца виглядає зеленим містом. Пишна деревна рослинність міста у поєднанні з морською свіжістю сприяє тривалим прогулянкам.

Одним з архітектурних символів міста є в'їзні ворота прикрашені кораблями в натуральну величину. Вони ніби розповідаюсь історію міста, повідомляють про те, що Констанца – не звичайне місце, а вузол, до якого сходяться морські та сухопутні дороги, античні і сучасні. У місті збереглися залишки давньогрецьких будівель, у т. ч. торгові будівлі II – III ст. з мозаїчною підлогою.

Наявність у місті різних релігійних приходів підтверджують культові споруди:

1) православний Собор Святих Петра і Павла збудований у 1885 р. Зовні він мало нагадує православні храми (позначився вплив османської архітектури). Головний скарб Собору – унікальні фрески, які добре збереглися з часів зведення собору;

2) мечеть Карола збудована у 1900 р. є точною копією Анатолійської мечеті. Висота її мінарету складає 50 м. З висотного майданчика мечеті можна розглянути практично все місто і акваторію порту;

3) католицький костел (1908 року) виконаний у традиційному для подібних споруд стилі і є центром католицької громади міста.

Ясси – місто, що знаходиться на схилі пагорба Копо. Навколо нього протікає річка Балую. Ясси в Румунії відомий як перше місто-музей, в якому знаходиться більше 120 туристичних пам'яток. Розміщується на перетині торгових шляхів Чорного та Балтійського моря.

У історичному минулому Ясси були столицею Молдови, тривалий час мало статус одного з повітів Молдови.

Історія міста на семи пагорбах починається з 1408 р. і вже тоді в місті активно розвивалося виноробство: місцевість Контарь є світовим центром виноградарства.

У монастирях міста через переслідування переховувалися православні ченці. Так місто стало центром східного християнства. На сьогодні у місті налічується більше 50 православних церков, головними з яких є:

1) Трьохсвятительська церква або церква Трьох єпархій XVII ст. (належить до найцікавіших культових споруд Європи);

2) церква Святого Миколи Чудотворця, найдавніший архітектурний пам'ятник міста;

3) митрополичий Собор, який вважається матір'ю всіх Румунських церков і є найзначимішим культовим спорудженням країни.

У місті є римо-католицький, вірмено-григоріанський і євангелічний храми.

Народне повір'я передає з покоління у покоління інформацію про те, що Ясси знаходяться на семи пагорбах, як і вічне місто Рим. Кожен пагорб увінчаний церквою з дзвіницею. Самі церкви є чудовою архітектурною прикрасою міста. Одна із церков – церква Метрополітане (XIX ст.) цікава як історична та архітектурна пам'ятка, називається в Румунії «мати всіх румунських церков». Інша церква – церква Миколи Чудотворця (XV ст.) була місцем помазання молдовських господарів. Всього в Яссах більше 50-ти церков, кожна з яких має свій архітектурний стиль, свою історію.

Туристичний світ Румунію у більшості випадків сприймає як «країну вампірів». За народними переказами в Трансільванії жив Влад Цепеш (Дракула), який прославився своїми жорстокими людськими стратами і ставленням до людей. Однак це лише легенда, яка приваблює сьогодні туристів. Загалом у Трансільванських Карпатах багато цікавих історичних пам'яток. Однією з них вважається Чорна церква, датована XV століттям. Її ще називають Бісеріка-Нягре.

Рівнобіжно з природними видами туризму в Румунії розвивається сакральний туризм, який сьогодні складається із багатьох маршрутів. На Буковині туристи мають змогу побачити Воронецький, Сучевіцький, Молдовіцький, Гуморський та Арбореський монастирі, будівлі яких зберігають внутрішні та зовнішні настінні розписи (фрески). Історики мистецтва вважають їх настінними малюнками, які були створені у 4 ст. і за виглядом і стилем схожі до фресок Базиліки Сан Марко у Венеції та собору Орвето (Італія). У деяких містах привертають увагу туристів і кладовища, де всі надгробки вирізані з дерева і яскраво розмальовані.

Монастирські комплекси Воронець, Сучевіца, Молдовіца, Гумор, Арборе, Тісмана, Козія, Хурезь занесені до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

Часто монастирі ставали некрополями. Така історія монастирів Драгомірна та Путна. Остання була некрополем господаря Молдови Стефана Великого й Святого (1457-1504 рр.).

На півдні Румунії існують кілька надзвичайних монастирів, як, наприклад,

- ❖ Тісмана в повіті Горж, Козія в повіті Вилчя – важливі пам'ятки архітектури XIV ст. та приклад початку архітектурного візантійського впливу у Волощині.
- ❖ У повіті Вилчя є монастир Хурезь, збудований Константином Бринковяну в 1690-1697 рр. Він внесений до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.
- ❖ У повіті Арджеш, точніше в місті Куртя де Арджеш, можна побачити Господарську Церкву – найдавніша пам'ятка феодального мистецтва, збережена у первозданній формі.

❖ Монастир Куртя де Арджеш – шедевр середньовічної румунської архітектури, збудований в роки правління Нягоє Басараба (1512-1521 рр.). Тут знаходяться могили перших королів Румунії Кароля I та Фердинанда I.

В повіті історичної області Марамуреш є кладовище, яке має незвичну назву – *веселе*. Його незвичайність полягає в тому, що на кожному надгробку вибито дотепний веселий вірш. Ще ця область славиться дерев'яними церквами, які збудовані в XVII і XVIII ст. у готичному стилі. Румунія є самобутньою країною. Ця самобутність проявляється у тому, що з покоління у покоління передаються перекази, казки, бувальщини. І більшість з них має веселий зміст. Це означає, що народ країни був веселим, любив свята, рекламував свої унікальні і містичні місця, тощо. До прикладу:

1) в улюбленому місті Влада Цепеша (Сібіу) є міст брехунів, який має елемент містики. Одна з легенд говорить, що брехунам не місце на цьому мосту, оскільки він може під ними обрушитися. Однак вважається, що підтверджень цьому немає, оскільки міст існує вже не одне століття або ж зовсім немає брехунів;

2) найбільшою у всьому світі будівлею парламенту вважається будівля, що розташована у Бухаресті;

3) Найвужчою європейською вулицею, шириною всього в 100 см вважається вуличка Нитки, розташована в місті з добре збереженими будівлями Середньовіччя – Брашові.

Біосоціальні ресурси Румунії по праву можуть вважатися світовими, оскільки тут працювали науковці та винахідники, результатами роботи яких людство користується і сьогодні.

У цій країні був відкритий панкреін, який згодом отримав назву інсулін. Його відкриття належить видатному вченому і політику Пеунеску.

Іншому вченому Марінеску країна зобов'язана тим, що він перший розглянув під мікроскопом будову людських нервових клітин.

Румунський хімік Ніколає Теклу винайшов газовий пальник і назвав його своїм ім'ям.

Видатний психолог Румунії Одоблежа був попередником такої науки як кібернетика.

3.6. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси

У Законі «Про туризм» запропоновано визначення, що таке «курорт». Курорт – це «місто, частина міста, територіально-адміністративна одиниця, яка має природні лікувальні ресурси та кліматичні чинники, і науково доведено їх лікувальну здатність, що забезпечує лікування та профілактику захворювань при відповідному медичному обслуговуванні». Курорти поділяються на кліматичні, кліматично-бальнеологічні та бальнеологічні.

Курортологія Румунії. Зародження курортології в Румунії припало на другу половину XIX ст. Активний розвиток та наукові дослідження природно-лікувальних ресурсів (лікувальні грязі, мінеральні води, мофети, клімат) припали на 1930-ті та 1950-1970-ті рр. Території з мінеральними водами, що використовуються як лікувально-столові та лікувальні, займають біля 20 % площі Румунії.

До числа перших країн світу, які організували Товариство наукового водолікування та кліматології належить Румунія. Курорт Геркулане (1850 років з моменту його першого документального підтвердження) є першим рекреаційно-туристичним закладом. Сьогодні на її терені функціонує більше 160 бальнео-кліматичних курортів місцевого і загальнодержавного значення. Працюють вони протягом року. Однак більшість туристів надають перевагу відпочинку взимку на гірськолижних курортах. Виключно лижними є 40 курортів, але не всі вони обладнані нічним освітленням та сніговими гарматами. Найпопулярнішими є Пояна Брашов, курорти в Долині Прахова, Сіная, Буштень, Азуга, Предял, Арієшень, Семенік, Караш-Северін, Бокша та Могоша, Ватра Дорней.

Модернізація курортно-готельних комплексів і розвиток місць для відпочинку й розваги, сприяла включенню їх до каталогів найвідоміших у світі туроператорів (особливо тих, що розташовані на узбережжі Чорного моря). Між Мамаєю – найпівнічніший курорт румунського чорноморського узбережжя та Мангалією, на відстані у 60 км, зосереджено

понад 100 тис. місць у курортах, готелях, котеджах, таборах та кемпінгах. Зазвичай, туристичний сезон на чорноморському узбережжі починається в квітні, коли перші групи іноземних туристів приходять на бальнеогрязьове лікування, та завершується на початку жовтня.

Одне з найвизначніших місць Румунії – високогірне шосе Трансфагараш (Transfagarasan DN7C). Це одна з найбільш видовищних доріг не тільки в Румунії, але й цілому світі. Її ще називають «дорогою у хмари».

Трансфагарашан (Transfagarasan) – друга найвища автомобільна траса в Румунії, після дороги Трансальпіна у горах Паринг (Parang Mountains) (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Фрагмент високогірного шосе Трансфагараш

Ця дорога веде до багатьох туристичних визначних пам'яток і, завдячуючи своїй неймовірній красі, є привабливою для туристів з усього світу. Автомобільна подорож пролягає з півночі на південь, починається в селищі Кирцишоара (Cartisoara, повіт Сібіу) та фінішує в містечку Куртя-де-Арджеш (Curtea de Argeș) – колишній столиці Князівства Валахія.

За реєстраційними документами реальна довжина дороги DN7C становить 151 км. Шосе перетинає з півночі на південь гірський хребет Фагараш. Цей маршрут вважається легендарним. Особливо унікальним є гірський відрізок дороги 90 і 107 км. На цьому проміжку збудовано:

Δ 5 тунелів, загальна довжина яких 1226 метрів;

Δ мальовничі серпантини загальною довжиною 5431 м;

Δ підпірні стіни довжиною 8036 м;

Δ прокладено 515 водопропускних труб;

Δ створено 79 «сліпих» серпантинів та навіси для захисту від лавин на 16-ти ділянках, які складають загальну довжину 1107 м.

Ці характеристики надають маршруту Трансфагарашан пріоритет у мережі транспортних артерій Румунії, а це, у свою чергу, сприяє тому, що на сьогоднішній день дорога Transfagarasan DN7C вважається однією з найкрасивіших доріг в Європі. Ще кілька найпривабливіших характеристик цієї атракції:

1) тунель, що пронизує гору Paltinul проходить через другий за висотою перевал в Румунії (2040 м над р. м.);

2) тунель Капра-Биля (Capra-Balea) проходить по території найвищих вершин Трансільванських Альп – г. Молдовяну (Moldoveanu, 2543 м) і г. Негой (Negoiu, 2535 м).

Таким чином Трансфагарашське шосе посідає друге місце серед альпійських доріг Румунії, після національної дороги.

Стосовно історії будівництва тунелю. У 1967 – 1969 рр. була розглянута можливість будівництва дороги через гори Фегараш, гідроелектростанцію Арджеш та населений пункт Нижній Арпаш. Метою будівництва стало питання об'єднання південної частини Румунії з Трансільванією, розвивати ще один вид туризму (автомобільний), показати туристу унікальні лісові масиви гірського Фагарашу, раціонально використовувати альпійські пасовища і створити гірський туристичний центр в районі озера Биля, де можна було б займатися зимовими видами спорту.

Місцеве населення впродовж 45 місяців у неймовірно важких умовах працювало на будівництві славнозвісної

дороги Transfagarasan Road. У будівництві траси Трансфагараш були задіяні румунські військовослужбовці. Ритм роботи деякі експерти називали «пекельним». Румунська армія складалася з молоді. А молодь, у свою чергу, має серед своїх основних переваг революційне завзяття, ентузіазм, здатність принести себе у жертву заради гідної справи, що не завжди притаманне літнім людям.

Складні умови будівництва високогірного шосе обумовлені перш за все специфікою місцевості та кліматичними особливостями, які панують у горах. Це – скелястий рельєф пересічений стрімкими схилами, яри, прірви, кам'яні та снігові лавини, низькі температури повітря протягом року, снігопади, буревії, повені та селеві потоки, грози з блискавками, які нерідко виводили з ладу електричні пристрої і були ризиком для життя працюючих, хуртовини, інші несприятливі кліматичні явища. Робота у таких умовах вважається проявом колективного героїзму.

Спочатку дорога Трансфагараш була збудована тільки з однією смугою. У 1971 р. було прийнято рішення надати Трансфагарашану статус національної дороги з двома смугами, що докорінно перекреслило уже проведену роботу військовослужбовців, місцевого населення, спеціалістів у галузі будівництва гірських доріг. Проєктування і будівництво дороги DN7C розпочалися заново. Загін альпіністів отримав завдання піднятися на недоступні скелі з метою визначення місць для викопування отворів у які закладалася вибухівка та інших вибухових робіт. Маркування траси проводилося фарбою, прапорцями. Протягом 4-х років, у чітко зафіксовані години, з метою запобігання нещасних випадків, зривалися скелі, виникали стовпи пилу. Кам'яні розсипища часто використовували як будівельний матеріал. Так, будівельний майданчик північної ділянки траси простягався від озера Биля (Balea) і до р. Олт. Увесь цей шлях (більше ніж 40 км) був заповнений устаткуванням для дроблення каміння, складами будівельних матеріалів, обладнанням для виробництва бетону, пунктами заправки мастильними матеріалами та паливом, майстернями з ремонту стаціонарних і мобільних агрегатів, пунктами харчування.

Протягом тривалого часу на будівництві дороги Трансфагараш працювало близько 50 тис. осіб. Скелі вибухали у повітря одночасно в 20-ти різних точках. На кожному будівельному майданчику синхронно здійснювалося від 10 до 40 вибухів, що часом призводило до виникнення сейсмічних хвиль.

З часом у будівництві почали використовувати транспортні фунікулери за допомогою яких стало легше перевозити обладнання, зокрема компресори і демонтовані бульдозери. Етап будівництва фунікулерів буквально «визволив» військовослужбовців від надважкої роботи. Таким чином з'явилася можливість без особливих зусиль перевозити вибухівку, дизельне пальне, гарячу їжу. Так поступово в альпійській зоні виростали мости, віадуки і масивні підтримуючі стіни, які з'являлися перед очима наче середньовічні фортеці.

Надважка фізична праця, складні кліматичні умови, нещасні випадки були складовою будівництва гірської дороги. І зовсім не випадково, що деякі частини шосе, його сектори, серпантини і навіть стіни, були названі іменами тих, хто керував тут будівництвом або іменем особи, яка приклала максимум зусиль для створення того чи іншого елементу дороги. Так виникли назви «Дорога Дюрана» (Drumul lui Duran), Удрі (Udrea) чи Соаре (Soare); серпантини Флоріана (Serpentinele lui Florian), поворот Радовича (Curba lui Radovici), скеля Мамолі (Stanca lui Mamolea), «Ворота інженерів» (Poarta Genistilor) або «Ворота Зустрічі» (Poarta Intalnirii) та ін.

У 1975 р. розпочалася робота з будівництва покриття дороги, зміцнення та підвищення її безпеки. Асфальтове покриття шосе Трансфагараш появилося тільки в 1976-1980 рр. Невдовзі проєкт був призупинений у зв'язку з відсутністю коштів. Увіковічнена пам'ять про тих, хто працював на будівництві траси Трансфагараш закарбована двома пам'ятниками: «Інженерні Ворота» на висоті 1200 м і «Ворота Зустрічі» на висоті 1600 м.

Туристам, які виявляють бажання відвідати Трансфагарашське шосе, пропонується зробити це у

напрямку з півночі на південь, де природні умови території, особливо перепади між висотами над рівнем моря, стрімкі вигини дороги можна віднести до фантастичних. Рух на дорозі Трансфагараш двосторонній. Проте на цьому туристичному об'єкті є свої обмеження. Вони стосуються а) погодних умов (шосе Трансфагараш (DN7C) відкрито для проїзду лише кілька місяців на рік – з початку липня до кінця жовтня, б) через незлічені повороти пересічна швидкість на шосе повинна складати не більше 40-50 км/годину, в) рух дорогою DN7C дозволено тільки у світлий час доби.

Високогірне шосе цікавить не тільки туристів, але й спеціалістів у сфері туризму, будівництва автомобільних доріг, службами безпеки. До прикладу:

1 – DN7C було випробувано трьома «супер карами»: Aston Martin DBS V12 Volante, Ferrari California і Lamborghini Gallardo LP560-4 Spyder;

2 – британська телерадіокомпанія «BBC», провівши зйомку дороги та навколишніх ландшафтів і знявши фільм про цей унікальний антропогенний ландшафт, прийшла до загального висновку: шосе насправді найнебезпечніше і найкрасивіше в світі.

Кульмінаційною точкою дороги Трасфагараш є тунель Капра-Биля (Tunelul Capra-Bâlea Lac), що розташований на висоті 2042 м над р. м. Тунель довжиною 887 м пронизує наскрізь гірський масив Фагараш, з'єднуючи між собою 2 області – Трансільванію (Transylvania) і Волощину (Walachia, Muntenia). Поруч з тунелем знаходиться озеро льодовикового походження Биля (Balea). Саме озеро і територія близько 180 га навколо нього є пам'яткою природи. Водойма утворилася у льодовиковому цирку довжина якого 360 м, ширина 240 м і глибина 11 м. Озеро розташоване на висоті 2034 м над р. м., між Дефіле Олт (Olt Defile) і підніжжям масиву Пятра Краулюй (Piatra Craiului). Влітку до озера можна дістатися автомобілем, в інші пори року – за допомогою канатної дороги (Telecabina). У розпал туристичного сезону біля озера Balea завжди людно. Колоритний сувенірний ринок рясніє різноманітністю виробів народних умільців, а харчові заклади, які розмістилися біля підніжжя стрімких скель,

пропонують приїжджим туристам найрізноманітніші страви національної кухні (твердий сир), урс (мамалига начинена бринзою і запечена на вогні, мітітеї (ковбаски з кількох видів м'яса запечені на грилі, Mititei), чорба де бурта (зупка з яловичих рубців, Ciorba de burta), нівеч (м'ясне рагу з овочами) та ін. З міцних напоїв тут обов'язково запропонують цуйку (Tuică, Tzuika) – самогон з яблук, груш або слив міцністю 55-60°. Туристи, які протягом дня не встигли повністю оглянути мальовниче довкілля, мають можливість залишитися на нічліг на висоті 2034 м над р. м. Для цього на березі озера збудовано 2 туристичні готелі, фактично турбази (Cabana), які пропонують своїм гостям розміщення в комфортних номерах із зручностями та харчуванням. В останні роки, в період найбільшої туристичної активності, житло біля озера Balea туристи бронюють заздалегідь.

Найбільшими курортними містами Румунії є Борша, Гура Гумора, Окна-Шугатаг, Ватра Дорней, Качіка.

Курорт Борша розташований у повіті Марамуреш, на відстані 100 км від міста Бистриця і 180 км від міста Байя Маре, на висоті 850 м над р. м. Розміщується у західній частині Марамурешської рівнини, що межує з гірськими масивами Родней і Марамурешулуй і розміщується недалеко від перевалу Присліп, який пов'язує Трансільванію з Буковиною.

Перша історична згадка про Боршу датується 1365 р., коли король Людовік подарував село своєму братові Балку. У 1968 р. Борша стала містом і бальнеологічним курортом.

Борша – відомий гірськолижний курорт. Чисте повітря, великі можливості заняття гірським туризмом і зимовими видами спорту, різноманітні гірськолижні траси різної складності, спеціально обладнаний для стрибків на лижах найдовший олімпійський трамплін у Європі (висота 113 м), канатна дорога (довжина 1900 м), яка з'єднує туристичний комплекс Борша з Вершиною Рунк-Стіол (1611 м) – все це додає курорту Борша особливої привабливості для туристів. Серед природних лікувальних ресурсів виокремлюються залізисті мінеральні води, багаті бікарбонатом, кальцієм,

магнієм. Їх терапевтичні характеристики дозволяють лікувати хронічні захворювання травного тракту, ниркові захворювання, невроз, захворювання дихальних шляхів.

Ґура Гумора (Gura Humorului) – місто на території Південної Буковини. Тут є кілька лижних трас різної складності. Найскладніша має довжину 1,5 км, перепад висоти складає 283 м.

Місто має багато бюджетних приватних пансіонатів. У самому центрі Гури, навпроти скверу з бюстом Ольги Кобилянської (тут народилася письменниця) функціонує найбільший міський готель відомої мережі Best Western Bukovina Club de Munte. Це один з найдешевших Бест Вестернів: у € це 27-35/ніч, залежно від сезону. Персонал англомовний. У районі міста функціонує курорт Окна Шугатаг. Знаходиться на висоті 490 м у Марамурешській западині, біля підніжжя вулканічних гір Ціблеш-Гутий у 20-ти км від міста Сігету Мармаціей. Природними лікувальними ресурсами є мінеральні родовища хлору, сприятливий гірський клімат. Основними показаннями до застосування мінеральних хлоридних родовищ є суглобові ревматичні захворювання (шийний, спинний, поперековий артроз), посттравматичні розлади, периферійні неврологічні розлади.

Ватра-Дорней невелике карпатське місто, перша згадка про яке датується 1592 р. Тривалий час місто знаходилося під владою Габсбурзької монархії (пізніше Австро-Угорщини), за часів якої набуло статусу відомого Буковинського курортного району. Унікальні гірські масиви, розвинута інфраструктура, місцеві традиції, інші чинники сприяють формуванню туристичних потоків. Родзинкою слугують послуги, які доступні туристам пересічного статку. Так як Румунія входить до ЄС, то навіть у маленьких містах відчувається вплив європейського сервісу. Дороги заасфальтовані, вздовж них прокладені канави, по яких у дощовий період стікає вода, навколо міста розміщуються ділянки лісів, які влада надає місцевому населенню в оренду на 25 років. Місцеве населення дуже дружелюбне, часто надає послуги

проживання приїжджим та туристам. Ці та інші чинники формують туристичну привабливість міста.

Село *Качіка* переважно населене етнічними поляками, тому його ще називають Польська Румунія. Назва села походить від польського слова «kacyka», що означає «качка». У 1790 р., за рішенням австро-угорського правителя з Галичини на Буковину переїхали перші поляки, які за фахом були гірниками. Вони оселилися у гірничому районі Солонці (Солонецу) навколо соляної копальні Качіка, яка перетворилася згодом у соляні шахти з соляними галереями, обставленими соляними біблійськими фігурами. Біля шахти Качіка знаходиться солоне озеро, де зазвичай влітку відпочивають туристи та місцеве населення. Аналогічне за профілем містечко Тиргу-Окна, яке знамените найбільшим не лише у Європі, але в усьому світі санаторієм, розташованим в найдавнішій підземній соляній шахті.

Проводячи вектор у попередній розділ, нагадаємо, що наявність соляних шахт і їх трансформація у антропогенно-туристичні комплекси характерна для Польщі (м. Величко).

На території Румунії діють курортні комплекси, які надають величезний спектр послуг як у плані оздоровлення та лікування, так і релаксації та відпочинку. У центрі Трансільванії такими є Ковасна і Геркулане.

Туристичний курорт *Ковасна* ще називають «1000 джерел здоров'я» через те, що тут розвивається санаторно-курортна сфера на базі мінеральних джерел, які багаті на CO_2.

Трансільванський курорт *Геркулане* (1850 років з моменту його першого документального підтвердження) є першим «фундатором» у Румунії рекреаційно-туристичного господарства.

Нагадаємо, що сьогодні у Румунії функціонує 160 бальнеокліматичних курортів місцевого і загальнодержавного значення.

Румунія, у плані рекреаційно-туристичного природокористування, є оригінальною. Її оригінальність проявляється у будівництві великих готелів, у структурі яких заплановані, активно розвиваються та надають лікувальні послуги лікувально-оздоровчі центри.

Ана Аслан Health SPA – найбільший та найпопулярніший лікувально-оздоровчий центр Румунії, який розміщується в готелі Europa. Це сучасний косметологічний центр, який надає використовує лікувальні методики боротьби з целюлітом та відродження й омолодження тіла.

Сленік Молдова – курорт відомий своїми 20-ма джерелами лікувальних вод, які були відкриті у 1801 р. Фізико-хімічні властивості води Сленік – Молдови ідентичні водам Карлових Вар (курортне місто Чехії) і Віші (Франція, регіон Овернь). Недалеко від курорту, у містечку Тиргу Окна знаходиться найбільша в Європі соляна шахта. На глибині 150 м, у надрах шахти збудований санаторій, який спеціалізується на лікуванні астми та інших бронхіальних захворювань. Крім мінеральної води та соляної шахти, в курорті Сленік Молдова використовується ще один лікувальний чинник – мофетта (вуглекислий газ, що виходить з-під земної кори через вулканічну активність).

Совата – курорт, в основі лікування якого, закладений унікальний природний об'єкт соляне озеро Ведмеже. Води озера відносяться до групи геотермальних вод, які виліковують розлади опорно-рухової системи, органів дихання, низки дерматологічних (у вигляді інгаляцій) захворювань органів дихання. Лікувальний мул з дна озера має антибактеріальні та протизапалювальні властивості.

Харгіта-Бей – бальнеологічний курорт площею 34 га, розташований на висоті 1350 м над р. м. між гірськими піками, на відстані: 219 км на північ від Бухареста; 13 км на захід від М'єркуря-Чук; 81 км на північ від міста Брашов; близько розміщується до повітового центру М'єркуря Чук.

Назва населеного пункту засвідчена в документі від 1558 р., коли там були виявлені дві сірчані ями. Сюди прибували для лікування відомі ґазди Трансільванії тих часів. Зараз ці мофети використовують для лікування серцевих захворювань і захворювань кровоносної системи.

Курорт Харгіта-Бей став центром зимових видів спорту через сприятливі погодні умови, завдяки яким сніг лежить 4 місяці (з грудня по березень). Але бувають роки,

коли на лижах можна кататися і в травні. Пересічний шар снігу взимку перевищує 60 см. Тут є три гірськолижні траси різної складності, з підйомниками та нічним освітленням.

На території курортної місцевості, в густих ялинових лісах, є поклади каоліну, мінеральної води та газоподібної еманації. Мофети і газоподібні еманації, а також виверження дуже кислих мінеральних вод з підвищеним вмістом заліза та магнію, поширені зазвичай у периферійній зоні Карпат.

Сьогодення і майбутнє цього гірського курорту узасаджене туризмом: створення проєктів сучасної інфраструктури вже завершене; вже збудовані асфальтована біатлонська траса, траса для сноу-тюбінгу, гірські велосипедні шляхи, сучасний пригодницький парк, льодова ковзанка, нові лижні траси. Влітку курорт пропонує сірчані еманації, взимку релаксацію і відпочинок для любителів зимових видів спорту. Траси ретельно готують та розчищають щодня ратраками. Унікальний гірський клімат та свіжі екологічно чисті смачні продукти, джерела мінеральної води і захоплюючі прогулянки з неймовірними краєвидами – це все допомагає оздоровитися і набратися від природи додаткових сил. Неподалік лижних спусків влаштований пригодницький парк «Балу», у якому прокладені нитки маршрутів по деревах, відчувати себе древо-альпіністом. Парк розрахований як на підготовлених туристів екстремальних розваг, так і на новачків активного відпочинку.

Курорт *Буштені* урізноманітнює відпочинок пропозиціями катання на санях, снігоходах, пропонує програми походів до скель «Бабеле» і «Сфінксул», до найвищої вершини масиву Бучедж – гори Ому.

Особливу роль для розвитку туризму Румунії відіграє узбережжя Чорного моря. Кліматичні, гідрологічні, мінералогічні ресурси акваторії стали основними чинниками його спеціалізації, основним рушієм створення приморських курортів. Найпривабливішими з них є Мамая, Ефоріє Норд, Нептун-Олімп, Юпітер-Сатурн, Кап Аврора, Мангалія, Венус, ін.

Морський курорт *Ефоріє Норд*. Завдяки унікальному поєднанню лікувальних природних чинників та чудових умов для грязе- та водолікування став одним з кращих кліматичних і бальнеологічних центрів у Східній Європі. Курорт славиться тим, що чи не єдиний в Румунії, спеціалізується на лікувальних програмах. Одним з його осередків є морський лиман Текіргьол, морський ландшафт, вода якого у кілька разів солоніша ніж морська. Через незначні глибини дно лиману вкрите відкладами сапропелевих грязей. За цією природною ознакою Єфоріє Норд прирівнюється до вод Мертвого моря. Сапропелеві грязі є добрими природними ліками, які застосовують при ревматизмі, захворюваннях шкіри і центральної нервової системи, неврастенії. Майже кожний готельний комплекс курорту працює за своєю лікувальною програмою.

Мамая – найстаріший і найбільший курорт румунського узбережжя. Його рекреаційна територія простягається вузькою смугою між озером Сютгіол (одним із найпрісноводніших озер Румунії) і Чорним морем. Приваблює туристів розвинутою інфраструктурою, комфортом, різноманітними розвагами. Однією з атракцій курорту є аквапарк, який розрахований на 2500 осіб. Курорт користується популярністю серед іноземних туристів, зокрема ізраїльських.

Інші курорти Нептун-Олімп, Юпітер, Кап Аврора, Венера і Сатурн відомі своїм комфортом і можливостями SPA і бальнеотерапії.

3.7. Головні гірськолижні курорти Румунії

На території Румунії розкинулися Карпати, що займають 2-ге місце за величиною гірських масивів в Європі після Альпійських гір. Висоти, які сягають 2600 м, не можуть не привернути увагу гірськолижників і любителів сноуборду. Помірно-континентальний клімат створює сприятливі умови для тривалого гірськолижного сезону.

Сніговий покрив тримається з листопада по квітень, і для зимового періоду характерна велика кількість опадів у вигляді снігу. Крім того, букові ліси, які ростуть на території Карпат, внесені до спадщини ЮНЕСКО. Вершини гір

вкривають луки з різнотравно-злаковими асоціаціями, фрагментарно з криволіссям. Гірські річки і лікувальні солоні озера відносяться до унікальних природних об'єктів цієї місцевості. Найголовніше, що відпочинок тут недорогий і доступний для всіх бажаючих відпочити. Надається можливість підкорити Карпати, насолодитися відпочинком, розміститися у лижних будиночках або готелях, що надає особливий характер відпочинку. Кожний курорт має пункти прокату інвентарю, тому гостра необхідність купити сноуборд або лижі відпадає.

Однією з конкурентних переваг курортів Румунії є можливість поєднати спортивну програму з екскурсійною. У кожному населеному пункті є дуже багато цікавих і атмосферних місць.

Тепер більш детально розглянемо умови, які пропонують найвідоміші гірськолижні курорти Румунії для катання і відпочинку.

Найдорожчим та найвідомішим гірськолижним курортом Румунії є *Пояна Брашов*. Це елітний курорт міжнародного рівня з 12-ма гірськолижними трасами. Його часто називають «Сонячна галявина», або «Сонячна долина». Сноубордистів і лижників з усієї Європи притягують сюди екзотика і приємні ціни. Курорт розташований у мальовничій долині з реліктовими лісами. Лижні траси вражають різноманітністю. Вони рівномірно розподілені за рівнем підготовки спортсменів – для новачків, більш досвідчених і профі. Траси розташовані на висоті від 1020 до 1775 м. Протяжність найдовшої траси – 4,6 км.

Гірськолижний курорт міжнародного рівня *Сіная* користується великою популярністю серед туристів, які надають перевагу різноманітним лижним і санним трасам. Маючи розвинуту інфраструктуру курорт установив сприятливу цінову політику свого сервісу. Популярний серед туристів гірськолижного відпочинку з Європи. Його ще часом називають «Перлиною Карпат». Емблемою курорту є Палац Пелеш (1883 р.) – один з представницьких музеїв Румунії і найкрасивіших палаців Європи, колишня королівська резиденція. На схилах гір розташовано 16 трас,

придатних і для новачків, і для досвідчених лижників. Зона простих трас розташована на висоті від 1000 до 1400 м, складна зона – на висоті до 2000 м. Висота кабіни над схилом підйомника на складній зоні досягає 120 м. Біля підніжжя гір збудовані джакузі, де туристи можуть відпочити після катання.

Наступний відомий курорт Румунії – *Передял*. Його перевагами є якісна траса Клебучет, освітлені лижні маршрути та штучне покриття трас. Міжнародна Федерація Гірськолижного спорту офіційно визнала курорт з високою культурою обслуговування та надання послуг. Його найчастіше відвідують туристи з Європи та всього світу. Курорт розташований у Південних Карпатах, в долині Прахова. Траси прокладені між просіками густого лісу, це захищає спортсменів від вітру. Всього облаштовано 10 трас. На курорті є лижна школа для початківців. Більшість туристів відзначають високий сервіс обслуговування і невисокі ціни.

Варта. Розташований на півночі Вальканських гір. Найвища точка трас знаходиться на висоті 1868 м, нижня – 1130 м. Загальна довжина трас – більше 12 км. Дістатися до курорту можна з міста Лупені або на автомобілі чи гондольному підйомнику. Для спортсменів є 11 сучасних підйомників. Туристична зона курорту розрахована на 3700 гостей і має необхідну інфраструктуру.

Трансальпіна. Великий і сучасний курорт, розташований в повіті Вяльча. Збудований у 2012 р. Для катання на лижах і сноуборді прокладені траси загальною протяжність 6,1 км. Туристи користуються 5-ма підйомниками різного типу. Зона зимових видів спорту розташована між висотами 1320 і 1940 м. Сезон триває 4 – 5 місяців. Протягом цього часу курорт відвідують кілька десятків тисяч рекреантів і туристів. Для гостей є кафе і пункти прокату спорядження.

Мунтеле-Мік. Серед лісового високогірного ландшафту для гостей облаштовано 6 трас довжиною від 1,3 км до 5,5 км. Перепад висот між нижньою і найвищою точкою трас становить 200 м. Для спортсменів є необхідний сервіс: пункти прокату спорядження, кафе, траса для новачків, лижна школа. Вночі на схилах включається підсвічування.

Катання поза трасами суворо заборонено, тому любителі фрірайду «обходять» цей курорт.

Азуга. Сезон на Азуга триває з грудня до кінця березня. Верхня точка для катання розташована на висоті 1655 м. Найдовша траса курорту – Козаку. Вона вважається найдовшою в Румунії. Її протяжність 3050 м. На Азуга є окрема траса для новачків, спеціально виділена зона катання для сноубордистів. Обслуговує гостей кілька бугельних підйомників і один гондольний. Є п'ятизірковий готель.

Ватра Дорней. Вважається найвідомішим лижним курортом в Карпатах. Спуски на схилах гір розташовані поруч з містом і частково проходять по старому міському парку, тому на них завжди багато спортсменів. На Ватра Дорней дві траси. Перша є дворівневою і має довжину 1000 м, на ній обладнані дитячий і бугельний підйомники. Друга траса довжиною 3000 м має кілька рукавів і більше підходить досвідченим лижникам.

Палтініс. Старовинний гірськолижний курорт, розташований в Трансільванських Альпах. Він заснований в 1894 р. Найвища точка розташована на висоті 1442 м. Палтініс користується популярністю у туристів: його траси побудовані в мальовничих місцях, де можна не тільки кататися на лижах, але відправитися в піший похід, дихаючи свіжим повітрям. До основних гірських піків прокладені стежки. Влітку тут популярні катання на гірських велосипедах.

Семеніч. Розташований на хребті Банат. Назва Семеніч отримав на честь квітки дивовижної краси, яка росте тільки на схилах цих гір. Курорт працює цілий рік, сніговий покрив тут зберігається навіть влітку і може досягати товщини 2 м. При цьому тут сприятливий клімат, взимку нерідко пересічна температура становить $+6^0$C. Траси Семеніча розділені за рівнем підготовки спортсменів.

Кавнік. Для гірськолижників тут є хороший вибір трас для катання. Три легкі траси, які підходять для навчання. Їх протяжність – 140-1030 м. Одна траса середнього рівня складності протяжністю 2250 м і дві складні (довжина 800 і 1000 м). Траси розташовані на 2-х схилах гір. Величина

кута нахилу поверхні на легких трасах становить 14^0, середнього рівня – 21^0 і на складних – 33^0.

Balea Lac. Курорт розташований на найдовшому схилі Карпат поблизу льодовикового озера Балея в повіті Сіба. Довжина схилу становить 14 км. Зона для катання на лижах і сноуборді розташована на висотах від 1700 до 2208 м. Розміщення курорту у затишній долині захищає туристів і рекреантів від холодних вітрів. Для зручності спортсменів працює підйомник. Для проживання, крім звичайних готелів, є справжній крижаний готель розрахований на 16 осіб.

Kalinderu. Розташований у невеликому місті Буштень. Відвідини цього міста особливо цінують любителі гірської природи. У літній період гірські райони стають центром альпінізму. Траса Kalinderu відкрита у 2005 р. і відразу ж стала популярною у гірськолижників. Вона має довжину 1300 м, ширину 40 м. Величина кута нахилу поверхні території становить 37^0. Тут є сучасні крісельні підйомники.

Arena Platos. Це сучасний курорт, розташований недалеко від курорту Палтініс. Розмістився на схилі протяжністю 2,6 км. Висота зони катання становить від 1300 до 1442 м. Для гостей функціонують 4 крісельних підйомники і одна канатна дорога. Є сніжна гармата, тому сніговий покрив завжди хороший. Головна спеціалізація курорту – місце сімейного відпочинку, так що тут є дитячий центр з аніматорами і навчальна катальна школа.

Baisoara. Статус зимового спортивного курорту має з 2000 р. До послуг туристів дві лижні траси, які проходять по сніжних схилах між густим хвойним лісом. Ширина трас невелика, спуск пологий. Курорт спеціалізується на наданні початкових навиків катання на лижах. Для спортсменів є бугельний підйомник. Маючи мінімальну туристичну інфраструктуру, курорт має значний туристично-рекреаційний потенціал і може у перспективі ще більше розвиватися.

3.8. Кулінарні уподобання

Хліб румунам замінює кукурудзяна мамалига, а улюбленою національною стравою вважається схожий на люля-кебаб – мітітеї (невеличкі ковбаски без оболонки, виготовлені з суміші фаршу м'яса яловичини, свинини та баранини) і сарма, інакше кажучи, голубці, які робляться з начинкою зі свинини. Начинку загортають у виноградне листя або ж в листя квашеної капусти, які заготовляють на зиму шляхом соління. З міцних напоїв поширена сливова горілка – цуйка і різноманітне виноградне вино. Горілку в холодну зимову пору заведено пити з прянощами та підігрітою.

У Румунії кулінарні риси нового часу вдало переплітаються з традиційною культурою харчування, величезну роль у збереженні та передачі стародавніх традицій у країні відіграє родина. Життя румунського народу віддзеркалюється у творчості. Особливо цікаві епічні старовинні пісні – балади, до прикладу, балада румунських пастухів «Міоріца».

У Румунії налічується величезна кількість народних свят. Серед них особливо виділяється свято з обрядом «плугошор», який румунський народ відзначає у перший день після настання Нового року. Цей обряд присвячений майбутньому врожаю і виконує його молодь одягнена в козячі шкіри.

3.9. Сучасні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності України та Румунії

Румунія – ця велика країна, з якою Україну поєднує не тільки протяжний спільний кордон, але й історія, культура та навіть віра народів (більшість румунів, як і українців, сповідують православ'я (83 %), тобто християнство східного обряду, 6 % притримуються римо-католицької та греко-католицької віри, 11 % складають протестанти, лютерани, унітаристи, мусульмани, неопротестанти, іудеї). Наявність численної діаспори з обох боків кордону є однією з перспектив інтенсифікації взаємовідносин. На жаль, багато сторінок спільної історії залишаються маловідомими

широкій громадськості. До прикладу: дипломатичні відносини існували між Королівством Румунія (Regatul Romaniei) та Українською Народною Республікою (вони були встановлені відразу після закінчення Першої світової війни). У часи Середньовіччя народи Румунії та України інтенсивно співпрацювали, особливо в сфері захисту цінностей спільної православної віри.

Проєвропейська політика, здійснена Україною, сприяла підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, до лібералізації візового режиму для українських громадян, які подорожують до ЄС. Все це призвело до посилення торговельних зв'язків між Україною та ЄС: понад 40 % українського експорту зараз надходить до ЄС, у двосторонньому плані зареєстровано постійне збільшення торговельного обміну, який в останні роки перевищує суму в 1,5 мільярд доларів. Всі ці значні позитивні зміни матимуть безпосередній вплив на туризм та на бажаючих відвідати Румунію.

Важливим зв'язком між українським і румунським народами є віра – православне християнство, яке переважає в обох державах. У цьому контексті в Румунії є 7 туристичних об'єктів, які належать до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, їх переважна більшість є місцями богослужіння: Монастирі Молдови, монастир Хорезу (Manastirea Horezu), села з укріпленими церквами в Трансільванії (Satele cu biserici fortificate din Transilvania), дерев'яні Церкви в Марамуреші (Bisericile din Lemn din Maramures). Безперечно слід згадати також і Дельту Дунаю (Delta Dunarii), Дакійські укріплення в горах Орештіє (Cetatile Dacice din Muntii Orastie) та історичний центр в Сіґішоарі (Central istoric din Sighisoara). Враховуючи те, що ці об'єкти географічно поширені по всій країні і відвідуючи тільки ці туристичні об'єкти, можна поринути в національний дух румунів.

Незважаючи на протяжність спільних кордонів, інтенсивність пасажирського транспортного сполучення між Україною та Румунією все ще є невисокою. Однак, будь-який проєкт, особливо інфраструктурний, має важливий економічний компонент рентабельності, який

робить його стабільним. Між Києвом та Бухарестом вже існує пряме авіаційне сполучення. Функціонує також пряма залізнична лінія між столицями. Двостороння співпраця в галузі транспорту залишається пріоритетною темою на порядку денному для обох столиць (Києва і Бухареста), де створені робочі групи, які спеціалізуються в усіх галузях транспорту та які призначені виявити кращі рішення, що б могли послужити інтересам обох країн, кінцевою метою яких є розробка та диверсифікація транспортного сполучення між двома країнами.

Спільна міжурядова комісія з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва між Румунією та Україною займається питаннями розвитку міжнародного туризму. Основний вектор українських туристів націлений на гірськолижні курорти, сіті-брейки у великих містах, тури до румунських виноградників, чорноморські курорти. Звичайно, цікавими є також фестивалі сучасної музики (Electric Castle, NeverSea, Untold), культурні, гастрономічні або тури присвячені екстремальним видам спорту, тощо. Туристи з Румунії цікавляться в Україні шоп-турами, гастрономічним туризмом.

Однак, при формуванні туристичних потоків із України до Румунії є й чимало перешкод. Перша з них – це слабка поінформованість наших громадян про можливості туризму в сусідній державі, незначна таргетована реклама Румунії на туристичному ринку України. Більшість українських туристичних компаній чудово знають куди відправляти туристів до Європи, що цікавого для них може запропонувати Франція, Іспанія, Угорщина, інші країни. Румунія на цьому тлі поки що є незвіданою територією, і, якщо й викликає якісь асоціації, то буває й так, що не на свою користь. Зрозуміло, що туристичні компанії можуть заповнювати цей інформаційний вакуум, та в будь-якому разі не можна замінити промоційну діяльність цілої держави на сусідньому ринку: таку діяльність має проводити сама Румунія, в першу чергу, її профільні відомства.

Ще одна проблема – недостатнє транспортне сполучення та мала кількість транскордонних переходів. На

Буковині, по суті, діє лише один перехід – Порубне, що ж до Красноїльська, від якого, до речі, у пішій досяжності розташований монастир Путна, то він працює вряди-годи, й мало хто про нього знає. На Закарпатті потрапити до Румунії можна у Солотвині, де діє мостовий перехід через р. Прут. Важливим завданням є відновлення залізничного пасажирського сполучення з Рахова та Тересви до румунського прикордонного міста Сіґету – Мармаціей, куди доходить «широка» колія. Таке сполучення діяло на початку 2000-х років, але невдовзі було припинене. Зараз облаштовуються нові міждержавні пункти пропуску.

В останнє десятиліття Україна та Румунія активізувалися у плані розвою туризму на Буковині. У рамках проєкту «Розвиток мережі подієвого туризму» передбачалася співпраця двох держав в культурно-туристичному напрямі, що мають на меті популяризацію традиційного фольклору, національних костюмів, старовинних традицій, задля залучення національних та іноземних туристів до транскордонної Буковини.

Проєкт є продовженням попереднього проєкту «Спільна культурна спадщина». Як і попередній, він також фінансується за кошти ЄС. Однак має деякі особливості, зокрема, зосереджує увагу цільових груп на розвиток подієвого туризму, тобто, туризму, який заснований на подіях.

До проєктних заходів увійшли і обміни делегаціями під час Петрівського ярмарку, Дня міста. Це і міжнародний фольклорний фестиваль «Буковинські зустрічі», міжнародний пленер молодих художників, майстер-класи з народного мистецтва у Чернівцях і Сучавському повіті.

Проєкт буде розширюватися за рахунок нових секцій: секція національної кухні, ремесел, фольклору. Учасники проєкту – це територіальні громади Чернівецької області та Сучавського повіту, народні майстри, які живуть у транскордонному регіоні, молоді художники та фольклорні колективи Буковини.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Першою державною службою Румунії, що спеціалізувалось на туризмі було:

А. Національне управління туризму;
Б. Товариство Карпат – Спюя;
В. Румунське географічне товариство;
Г. Рада з туризму.

2. Наприкінці минулого століття в Румунії найбільша кількість закладів розміщення була розташована на:

А. гірських курортах;
Б. великих містах;
В. на узбережжі;
Г. лікувальних курортах.

3. «Єлисейські поля» Румунії розташовані у:

А. Констанці;
Б. Бухаресті;
В. Яссах;
Г. Гуморі.

4. У деревостані лісів Румунії переважають:

А. широколисті породи;
Б. тропічні;
В. хвойні;
Г. мішані і хвойні.

5. Виноградарство та садівництво набуло найбільшого розвитку у:

А. Олтенії;
Б. Мунтенії;
В. Банаті;
Г. верхів'ї р.Ммуреш.

6. З-поміж вказаних портів вкажіть НЕ дунайський:

А. Галац;
Б. Браїла;
В. Дружду;
Г. Констанца.

7. Найбільша кількість туристів до Румунії прибуває з:

А. Німеччини та Італії;
Б. Польщі та Болгарії;
В. Австрії та Угорщини;
Г. США та Канади.

8. Радонові мінеральні води поширені у:

А. Борсек та Беїле-Херкулане;

Б. Ліпова та Хомород;

В. Бельцетешь та Келіменешть;

Г. Тушнад та Борсек.

9. Дельта р. Дунай є відомим румунським курортом ….

А. екологічного туризму;

Б. водного туризму;

В. лікувального туризму;

Г. спортивного туризму.

10. Палац Парламенту (Будинок Народу) є найбільшою спорудою Європи і другою у світі (92 м під землею і 86 м над землею, 6 тис. приміщень). Він розташований у:

А. Констанці; Б. Бухаресті;

В. Яссах; Г. Гуморі.

11. Вкажіть місто Румунії, відомий туристичний центр, що як і Рим знаходиться на семи пагорбах:

А. Констанці; Б. Бухаресті;

В. Яссах; Г. Гуморі.

12. Туристичною атракцією Румунії є «дорога у хмари» це …

А. шосе Трансфараш;

Б. шосе Трансальпіка;

В. шосе Дракули;

Г. дорога Ворота в Європу.

13. Курорт Борша спеціалізується на…

А. гірськолижному туризмі;

Б. лікувально-оздоровчому туризмі;

В. діловому туризмі;

Г. водному туризмі.

14. Село Качіка в Румунії стало туристичним пунктом завдяки:

А. вигідному транспортно-географічному положенню;

Б. залізничному сполученню;

В. наявністю пересіченого рельєфу;

Г. діяльності етнічних поляків.

15. Румунське національне блюдо – мітітей, це …

А. невеличкі ковбаски без оболонки, виготовлені з суміші фаршу м'яса яловичини, свинини та баранини;

Б. голубці з начинкою свинини;

В. кукурудзяна мамалига;

Г. тушена капуста з реберцями.

Список використаних джрел

1. Стафійчук В.І. Рекреалогія: навч. посіб. / В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.

2. Ярьоменко С.Г. Напрямки розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Румунії / С.Г. Ярьоменко // Вісник соціально – економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М.І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313 – 4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 2. – № 57. – С. 87 – 98.

3. Analiza circulatiei turistice in statiunile balneare din Romania si prevezinea cererii pentru perioada 2007–2010 [Electronic source]. – Access: http://www.scritub.com/geografie/turism/ ANALIZA – CIRCULATIEI – TURISTICE – 242122612.php.

4. Clusterul regional balneoturistic «Transylvania» [Electronic source]. – Access: http://clustero.eu/clusterul – regional – balneoturistic – transylvania

Glavan Vasile. Geografia turismului / Vasile Glavan. – Bucuresti, Editura Fundatiei Romania de Maine, 2005. – 336 p.

5. Grigore Posea. Geografia fizica a Romaniei. Partea II / Posea Grigore. – Bucuresti, Editura Fundatiei Romania de Maine, 2006. – 236 p.

6. Hotararea Guvernului nr. 1122/2002 pentru aprobarea conditiilor si a procedurii de atestare a statiunilor turistice, precum si pentru declararea unor localitatii ca statiuni turistice de interes national, respectiv local [Electronic source]. – Access: http://www.sutalasutaturism.ro/ legislatie/ hg1122_2002.pdf.

7. Ianc Teodor Petre. Strategii dezvoltare a turismului balnear in Romania in perspectiva integrarii Europene. Teza doctorat / Ianc Teodor Petre. – Bucuresti: Academia de studii economice, 2006. – 351 p.

8. Institutii invatamant superior de stat. Ministerul educatiei si cercetarii stiintifice [Electronic source]. – Access: http://www.edu.ro/index.php/articles/text/8399.

9. Legea turismului. Camera deputatilor. Senat. Parlamentul Romaniei [Electronic source]. – Access: http://www.mdrl.ro/_documente/transparenta/consultari_publice/consultare135/lege_turism.pdf.

10. Master Planul dezvoltarea turismului national 2007 – 2026. Concluzii principale [Electronic source]. – Access: http://www.mdrt.ro/turism/studii – strategii.

11. Masterplan turism balnear. Dezvoltare turistica [Electronic source] / Autoritatea Nacională pentru turism. – Access: http://turism.gov.ro/dezvoltare – turistica.

12. Munteanu C. Ape minerale terapeutice / C. Munteanu. – Bucuresti: Editura Balneara, 2013. – 64 p.

13. Munteanu C. Cercetarea stiintifica a factorilor naturali terapeutici / C. Munteanu, D. Cinteza. – Bucuresti: Editura Balneara, 2013. – 104 p.

14. Munteanu C. Namolul terapeutic / C. Munteanu. – Bucuresti: Editura Balneara, 2012. – 108 p.

15. Revitalizarea turismului balnear. Interpelare [Electronic source] / Departamentul interprinderi mici si mijloci, mediu de afaceri si turism//Camera deputatilor. – Access: http://www.cdep.ro/interpel/2014/r4210A.pdf.

16. Romania. Economic impact – 2014 / Travel and Tourism // World Travel and Tourism Council. – London, WTTC, 2014. – 24 p.

17. Stancioiu A. Aspecte conceptuale privind marketingul turismului balnear din Romania [Electronic source] / A. – F. Stancioiu, C. – A. Baltescu, A. Botos, I. Pargaru // Economie teoretica si aplicata. – Vol. XX. – 2013. – No. 2 (579). – Pp. 124 – 137. – Access: http://store.ectap.ro/articole/835_ro.pdf.

18. Strategia de dezvoltare a activitatii turistice a Societatii Nationale a Sarii S. A. Salrom. – Bucuresti, Directia turism, 2012. – 63 p.

19. Strategii dezvoltare a turismului romanesc. Lucrare de licenza [Electronic source] / Maria Dalia. – Access: http://biblioteca.regielive.ro/proiecte/turism/strategii – de – dezvoltare – aturismului – romanesc – 66487.html?ref=doc3.

20. Turismul Romaniei. Breviar turistic / Coordinator publicatiei Cristian – Nicolae Stanica. – Bucuresti: Institutul National de statistica, 2011. – 101 p.

21. Turismul Romaniei. Breviar turistic / Coordinator publicatiei Iagar Elena – Mihaela. – Bucuresti: Institutul National de statistica, 2014. – 68 p.

22. Turismul Romaniei. Breviar turistic / Coordinator publicatiei Iagar Elena – Mihaela. – Bucuresti: Institutul National de statistica, 2013. – 71 p.

Розділ 4

СЛОВАЧЧИНА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

4.1. Суспільно-географічний аналіз Словаччини
4.2. Історичний нарис Словаччини
4.3. Туристична сфера Словаччини
4.4. Природні рекреаційно-туристичні ресурси
4.5. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси
4.6. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси
4.7. Кулінарні уподобання
4.8. Рекреаційно-туристичні об'єкти і ресурси Братислави
Список використаних джерел

4.1. Суспільно-географічний аналіз Словаччини

Словацька Республіка в адміністративно-територіальному відношенні поділяється на 79 окресів (районів) та 8 країв (областей). В Словаччині нараховується 2912 населених пунктів (табл. 4.1).

Рис. 4.1.Адміністративно-територіальний устрій Словаччини

Таблиця 4.1

Краї Словаччини

№ з/п.	*Регіон*	*Адміністративний центр*	*Площа (місце)*	*Населення (місце)*	*Щільність (місце)*
1.	Братиславський	Братислава	2.053 (8)	599.015 (7)	291,8 (1)
2.	Трнавський	Трнава	4.148 (7)	550.103 (8)	132,6 (3)
3.	Тренчинський	Тренчин	4.501 (6)	605.582 (6)	134,5 (2)
4.	Нітранський	Нітра	6.343 (5)	713.442 (3)	112,5 (5)
5.	Жилінський	Жиліна	6.788 (3)	692.332 (4)	102 (6)
6.	Банськобистрицький	Банська Бистриця	9.455 (1)	662.121 (5)	70 (8)
7.	Пряшівський	Пряшів	8.993 (2)	789.968 (1)	87,8 (7)
8.	Кошицький	Кошиці	6.753 (4)	766.012 (2)	113,4 (4)

На території держави виокремлюється гірські масиви – Карпатські гори, які визначають своєрідність території і мають назву Західні або Словацькі Карпати. Складаються із системи хребтів, які простягаються з заходу на схід з висотами до 1000-1500 м. При цьому зазначимо, що власне така сама протяжність Карпат спостерігається і на території України.

Високогірним є масив Високі Татри, його скелясті вершини досягають 2500 м. Між хребтами розміщуються долини та котловини. Найвища точка – пік Герлаховський Штит (2655 м) у Високих Татрах (Пряшівський край). Є й Низькі Татри, їхня найвища точка сягає 1829 м. У напрямку на південь гори поступово знижуються і переходять у Подунайську та Потиську низовини.

Геологічна будова території Словаччини обумовлює невеликий набір корисних копалин. У західній частині Придунайської низовини видобувають нафту, газ, сурм'яні руди, у східній частині – залізні руди, магнезит, у центральній частині поліметалеві руди, буре вугілля.

Клімат Словаччини помірно-континентальний. Неоднорідність рельєфу суттєво впливає на коливання температурних показників, особливо влітку. Так, якщо на Подунайській і Потисинській низовинах пересічні показники температури повітря липня досягають +20°С, то у гірських масивах Карпат від – 10°С до – 11°С, пересічна

температура січня, відповідно, – 2-4°С та – 7-8°С. Річна кількість опадів 500-650 мм, у горах цей показник сягає до 1000-1200 мм.

Річкова мережа хоч і густа, але представлена невеликими за довжиною річками, які відносяться до басейну Чорного моря. Виключенням є р. Попрад (143 км), доплив р. Вісли, належить до басейну Балтійського моря. Найдовшими річками є Ваг (367 км), Грон (278 км), Іпель (198 км), Горнад (179 км), Дунай (172 км у межах країни), які і формують гідроенергетичний потенціал країни (≈ 3 млн кВт).

Словаччина на 2/3 території заліснена. За площею лісів країна посідає одне з перших місць у Європі. На південно-східних рівнинах можна виявити ознаки степової рослинності. Антропогенна діяльність людини знищує лісові масиви (ялина, дуб, бук), а на їх місці висаджується ялина, яка швидко росте, але має слабку поверхневу кореневу систему, яка не витримує великих вітровалів. Загалом, хвойні породи переважають над листяними.

Насамкінець зазначимо, що природні умови та природні ресурси Словаччини сформували її місце на туристичній мапі світу та Європи.

До Другої світової війни Словаччина була однією з відсталих країн Європи, тільки після 1945 р. індустріалізація, яка відбувалася у межах Чехословаччини забезпечила господарський прорив і довела спроможність країни розвиватися на основі ринкових відносин. Сьогодні це індустріально-аграрна країна з показником валового національного продукту 24,4 тис. $/на одну особу (2023 р.). В економічному відношенні вона майстерно використала розвиток свого південно-західного сусіда – Австрії, яка є однією з найбільших інвесторів в економіку країни, а також вектор значних інвестицій з Німеччини, Великобританії, США, Чехії та Франції. Східні сусіди (Україна, Угорщина) доповнили її економіку дешевою робочою силою та сировиною.

У структурі господарства Словаччини переважає промисловість з найбільшою концентрацією на заході країни. У паливно-енергетичному комплексі значна частка електричної енергії припадає на атомну енергію (40 %) з

найпотужнішою АЕС в Ясловське-Богуніце (Трнавський край), інша частка виробляється на тепло- та гідроелектростанціях. Каскад із 18 ГЕС розташований на р. Ваг.

В обробній промисловості, крім традиційних деревообробної, текстильної і харчової, заслуговують на увагу чорна металургія, хімічна (нафтохімія) і машинобудування. Власний видобуток залізної руди незначний, тому більшу її частину закуповують в Україні (Придніпровсько-Донецький кам'яновугільний басейн) та коксівне вугілля в Чехії (Островсько-Карвінський басейн). Новий металургійний комбінат повного циклу в Кошице за рік виробляє 2 млн. т чавуну, 3 млн. т сталі та 2 млн. т прокату.

Найбільшим центром виробництва алюмінію із угорських бокситів є м. Жияр-над-Гроном. У машинобудуванні значне місце займає електроніка та електротехніка, зокрема, виготовлення телевізорів, радіоприймачів, морозильних камер, пральних машин. Основними центрами галузі є Братислава, Кошице, Прящів, Трнава, Жиліна (виробництво автомобілів), м. Тренчин, м. Попрад, м. Комарно, м. Мартін (річкове суднобудування), м. Рожнява, м. Зволен (автобусів).

У південно-західній частині країни добре розвинута хімічна промисловість з найбільшим центром у Братиславі, де функціонує комбінат «Словнафта».

У північній частині країни – Пряшівський та Жилінський край, сконцентрована більшість підприємств деревообробної та целюлозо-паперової промисловості.

Понад 1/2 продукції сільського господарства дає тваринництво, в якому головне місце займає розведення великої рогатої худоби, свиней і вівців. Рослинництво представлено вирощуванням зернових, картоплі, цукрових буряків, олійних, кормових, овочів. Основний район зернових – Подунайська низовина, складена алювіальними ґрунтами.

Словаччина славиться сьогодні своїм садівництвом і виноградарством, які поширені на південних гірських схилах.

Переважання гірського рельєфу зумовлює формування складної конфігурації транспортної сітки. Тільки у залізничній мережі виділяють 3 широтні та 5 меридіональні лінії. Найбільшими транспортно-залізничними вузлами є

Братислава та Нітра. Недавно введено в експлуатацію 5-й виток швидкісних автострад. Двома залізничними переходами країна пов'язана з Україною.

Вартий уваги і трубопровідний транспорт (нафта і газ), зокрема, нафтопровід «Дружба», газопроводи «Братерство», «Союз», «Прогрес».

Структура експорту та імпорту Словаччини майже однакова – 50/50. Країна експортує сталь, прокат, нафтопродукти, хімікати, зброю. В імпорті переважає нафта, газ.

До десятки найважливіших торгових партнерів входить Україна, але першість належить Чехії, Німеччині, Австрії, Італії, Польщі, ін.

Словаччина активний учасник співпраці у регіональному економічному співробітництві «Карпатського Єврорегіону». У Кошицькому краї функціонує Всесвітня економічна зона «Кошице».

4.2. Історичний нарис Словаччини

На початку нової ери цю територію, заселену кельтами, захопили германські квади; у другій половині II ст. південно-західну частину завоювали римляни; у V-VI ст. Словаччину заселяли слов'яни. У IX ст. на території західної і центральної Словаччини виникло Нітранське князівство. Розпочалася християнізація Словаччини.

Словаччина разом з Моравією у X ст. стала ядром Великої Моравії, після її занепаду – об'єктом боротьби королівства Польського та Угорського, яке остаточно опанувало Словаччину у другій половині XI ст. У складі Угорського королівства Словаччина не була окремою адміністративно-територіальною одиницею, а була поділена, як усе королівство на окремі регіони. Поступово Словаччина зазнавала «зугорщення»: в її південній частині селилися угорці, вищі прошарки населення «угорщилися»; разом з тим ослабли зв'язки з Чехією, від якої Словаччина була відокремлена державним кордоном. У XII – XIII ст. у Словаччині виникли сильні у промисловому відношенні «німецькі острови», які були осередками гірництва і торгівлі. Після битви при Могачі (1526 р.), разом з Угорщиною, країна увійшла до

складу монархії Габсбургів і з 1540 р. більше 150-ти років була ареною війни з турками.

У другій половині XVIII ст. під впливом чехів розпочалося словацьке національне відродження; з 1840-х рр., завдяки Людоврозит Штур, почала формуватися словацька мова (доти нею була чеська мова, або словацько-чеська). Окремі пільги для словацького руху (зокрема з 1848 р.) були скасовані, що пов'язано з перебудовою Габсбурзької монархії на дуалістичну.

Як і в українському Закарпатті, на Словаччині поширювалася політика «зугорщення». Зубожілі словацькі селяни масово емігрували за океан, переважно до США, де словацькі еміграційні діячі уклали договір (1918 р.) з чеськими діячами (очільником яких був Томаш Гарріг Масарик) про створення Першої Чехословацької на федеративних основах держави.

Після розпаду Австро-Угорщини, на базі договору з західними союзниками, чеське військо у Словаччині витіснило угорську армію (1919 р.). На основі Тріанонського договору з Угорщиною (1920 р.) до складу Словаччини увійшла частина угорської етнічної території. Західну частину історичного Закарпаття підпорядковано адміністративному управлінню Словаччини. У новопосталій Чехословаччині чехи не виконали умови договору у справі автономії Словаччини, натомість було висунуто концепцію однорідного чехословацького народу і мови, що стало початком чехословацького конфлікту.

Визвольний рух очолила передусім Словацька Народна Партія на чолі з Андрейом Глінкою. Восени 1938 р. на Словаччині було введено широку автономію, однак південна Словаччина відійшла до Угорщини. У 1939 р. Словаччина проголосила державну незалежність у союзі з Німеччиною. Авторитарна влада була в руках Словацької Народної Партії на чолі з президентом Йозефом Тисо та прем'єр-міністром Войцехом Тука. Словаччина брала участь як союзник у війні Німеччини з Польщею й СРСР. У серпні 1944 р. у центральній Словаччині, при допомозі радянських партизанів, вибухнуло повстання проти уряду

Тисо, але його придушило німецьке військо. Навесні 1945 р. країна була захоплена радянськими військами і у межах територіального поширення, яке існувало до 1938 р., стала знову складовою частиною Чехословаччини, але вже з певною автономією. З жовтня 1968 р. Словаччина стала соціалістичною республікою і разом з Чеською соціалістичною республікою створила спільну Чехословацьку Соціалістичну Республіку.

Оксамитова революція в Празі й Братиславі в листопаді 1989 р. призвели до створення нових політичних партій:

1) у грудні був створений новий коаліційний уряд;

2) Вацлав Гавел був призначений президентом і був переобраний на багатопартійних виборах у 1990 р.;

3) У 1991 р. став наростати чеський і словацький сепаратизм. Були виведені радянські війська;

4) у 1992 р. президент Вацлав Гавел пішов у відставку, представники найбільших партій прийняли рішення про розділ Чехословаччини на дві окремі держави;

5) У 1993 р. Словацька республіка стала самостійною державою;

6) у 2004 р. увійшла до складу ЄС.

4.3. Туристична сфера Словаччини

Словаччина для розвитку туризму має сприятливі природні умови, культурні та історичні пам'ятки, середньовічні замки та міста, народну архітектуру та гірськолижні бази. Згідно деяких даних країна має найбільшу концентрацію замків на одну особу.

Майже щороку країну відвідує більше ніж 2 млн. туристів. Їх улюбленими місцями є Братислава та Татри з містом Попрад. Найпривабливіші гірські регіони – Низькі Татри з базами Ясна, Хопок, Доновали, Національний парк «Словацький рай», передгірські регіони Ліптов з термальними аквапарками у Бешеньовій та водоймою «Липтовська Мара» і «Спиш» із знаменитим Спишським замком та «Левоча», історичний центр якої занесений до списку ЮНЕСКО.

До середньовічних міст зі старим історичним центром належать Бардіїв, Кежмарок, Банська Штявниця, Банська Бистриця, Кремниця, Трнава. Крім Братиславського замку відомий теж Зволенський замок, Красна Гворка, Чахтицький замок, Тренчинський замок. З курортів іноземні туристи відвідують передусім П'єштяни, Тренчянські Тєплице, Раєцькі Тєплице, Бардейовське Купеле. Переважну більшість туристів щодо кількості реєстрованих нічлігів (ночівель) в країні складають власне громадяни Словаччини (59,1 %), решта приїжджає відпочивати з Чехії (більше 13,4 %), Польщі (4,8 %), Австрії (1,7 %), Угорщини (1,7 %) та України (1 %), інших країн.

Туризм в країні представляє Словацьке агентство туризму (Slovenská agentúra pre cestovný ruch), яке займається промоутерством Словаччини за кордоном.

Оксамитова революція (1989 р.) та падіння комуністичного режиму активізували роботу громадських організацій, заводів, підприємств, яким були передані об'єкти туризму. На цей час функціонувало 988 закладів розміщення (389 готелів, 17 мотелів, 200 гуртожитків, 82 кемпінги, 130 котеджних таборів), які налічували більше 146-ти тис. місць. Розпочався період активних туристичних поїздок.

У Словаччині туризм почав адаптуватися до умов ринкової економіки: відбувалася приватизація державних туристичних об'єктів, будівництво нових готельних комплексів. Основним інвестором став іноземний капітал. У цей час чітко прослідковується процес падіння зацікавленості іноземних туристів (переважно із західноєвропейських держав) Словаччиною. І, як наслідок, Словаччина характеризується найменшими доходами від туризму.

Брак фінансування туристичної сфери існує в країні і тепер. Це створює певну туристичну «закритість» країни для багатьох потенційних туристів, незважаючи на існування Національного агентства з туризму, яке відповідає за просування туристичного продукту Словаччини на світовий ринок. До прикладу: в кінці 1990-х рр. державні витрати на рекламно-інформаційне забезпечення туризму були дуже мізерні порівняно з іншими країнами Центральної Європи

(Словаччина – 0,86 млн. дол. США, Угорщина – 13,4 млн., Польща – 14,4 млн., Чехія – 3,5 млн. дол. США).

З початку 2000-х років за рахунок дотацій з фондів ЄС розпочато проведення маркетингових заходів, вводиться в експлуатацію новий Інтернет – портал – http://www.slovakia.travel (2007 р.). У рамках співпраці центральноєвропейських країн Вишеградської четвірки на світовий ринок, за допомогою спільної ініціативи національних туристичних інститутів Словаччини, Польщі, Чехії та Угорщини, активно відбувається просування туристичного продукту. Ініціатива була названа «European Quartet – One Melody».

Основними видами рекреації та туризму у Словаччині є відпочинок на воді, курортний і оздоровчий туризм, зимовий туризм та зимові види спорту, міський та культурний туризм, зелений туризм. Закордонне інвестування цих видів відпочинку призвело до акредитації більше 100 українських туристичних агентств. Рівнобіжно відбулася лібералізація процедури туристичних обмінів, пропозиції українських туроператорів долучитися до різних видів відпочинку, зокрема, морський на Чорному морі, зимовий у Карпатському регіоні, оздоровчий.

Невелика площа території країни, але велика різноманітність природних умов (наявність найвищих у Центрально-Східній Європі гірських масивів Карпат, рівнин (найбільша за площею частина Середньодунайської низовини), оптимальний екологічний стан) сприяють активному розвитку екологічного туризму, відповідно – великому напливу іноземних туристів, що, у свою чергу, сприяє збільшенню туристичних послуг, зростання частки туризму у виробництві валового продукту країни та доходів від міжнародного туризму. Аналізуючи приклад Нідерландів, Данії, Німеччини з їх великою кількістю велосипедистів на вулицях міста, у 2014 р. Словаччина розробила довготривалий план розвитку велосипедної інфраструктури та велосипедного туризму (велотуризм), основна сутність якого укладається у популяризації велосипеду і як транспортного засобу і як способу відпочинку.

Насамкінець зазначимо, що туризм у Словаччині поступово перетворюється на прибуткову галузь, що поступово, але впевнено розвивається на базі наявності своїх ресурсів. Однак основними недоліками залишаються ті, які мають місце у країні протягом останніх 20-30 років. Серед них основними є:

1) переважання виїзного туризму над в'їзним;

2) низький рівень обслуговування;

3) відсутність комплексу довготривалих і короткотривалих завдань туристичної діяльності;

4) визначення ключових ринків, адаптація туристичного продукту, стабілізація туристичного ринку і відкриття нових ринків для своїх власних туристичних продуктів.

4.4. Природні рекреаційно-туристичні ресурси

У фізико-географічному відношенні Словаччина поділяється на 3 провінції:

1) Західні Словацькі Карпати. Найбільші за площею. У їх межах виділяються 10 фізико-географічних областей: Словацьке Рудногір'я; Нітрансько-Татранська; Словацьке Середньогір'я; Лученсько-Кошіцька рівнина; Матранько-Сланська; Словацько-Моравські Карпати; Західні Бескиди; Середні Бескиди; Східні Бескиди; Підгально-Маґурська;

2) Східні Словацькі Карпати. Найменші за площею; поділяються на 3 області: Вигорлатсько-Ґутинська; Полонини; Низькі Бескиди;

3) Дунайська рівнина. Друга за площею провінція. Виділяються 3 області: Віденська котловина; Мала Дунайська котловина; Велика Дунайська котловина.

Як зазначалося, найбільшими за площею є Західні, або Словацькі Карпати. Пересічна висота їх складає 1000 – 1500 м. Дуже високим є масив Високі Татри, його скелясті вершини досягають 2500 м. Гірські масиви, як і в Українських Карпатах, розділені поперечними і поздовжніми котловинами. На півдні країни Західні Карпати поступово знижуються і переходять у Подунайську та Потисенську низовини.

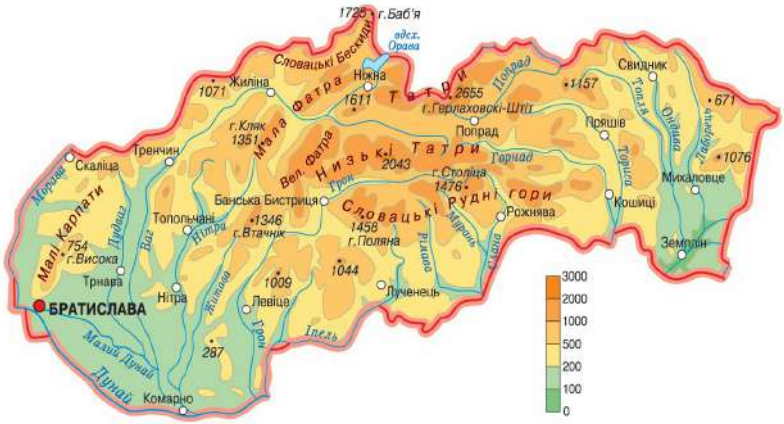

Рис. 4.2. Фізична карта Словаччини

Найвищою вершиною Карпатських гір є г. Герлахівський Штит (2655 м), знаходиться у Словаччині, у Високих Татрах (Пряшівський край). Найнижча точка – долина р. Бодроґ (94 м), знаходиться на кордоні з Угорщиною (Кошицький край).

Вулканічна діяльність, неотектонічні рухи, сейсмічність території говорять про те, що територія країни знаходиться у молодому альпійському поясі Карпатської складчастої споруди. Печери і природні джерела мінеральних і термальних вод, гейзери з чистою водою стали основним рушієм розбудови курортної справи, центрів відпочинку і здоров'я. Так, на базі природних мінеральних джерел на сході країни виник курорт Бардейов, уздовж р. Ваг – курортні міста П'єштяни, Тренчанське Тепліце і Німніца, у передгір'ї Карпат – Раєцке Тепліце, Бійниці, Турчанське Тепліце, Сляч і Вишні Ружбахи. У підніжжі гірських масивів збудовані курорти Промінячка, Коритніца і Брусно, в районі внутрішньої Карпатської смуги Дудинце і Чиж.

Унікальне явище країни – крижані печери зі своїм мікрокліматом. Тут також нараховується більше 1300 мінеральних і теплових джерел, гейзерів. Загалом у Словаччині вивчено 3800 печер. Спелеологи щороку

знаходять все нові і нові сліди давніх поселень людини. Найбільшою є система Деманівських печер, протяжністю більше 24 км. Печера Свободи, що входить до складу цієї системи, знаходиться в Деманівській долині, в північній частині Низьких Татр. Але головними прикрасами Низьких Татр є високогірні озера – ока (очі), як їх тут називають.

Окрім печер, в Словаччині багато мінеральних і термальних джерел (1200 од.), які використовуються в курортно-оздоровчих цілях. Вони незаперечно є «словацьким золотом».

Словаччина характеризується великою кількістю невеликих і маловодних річок. Оскільки більшість річок бере початок в горах, то їх стік протягом року різко коливається. На території країни сформувалися водні басейни – басейн р. Дунай і Чорного моря. Найдовші річки – Ваґ (367 км), Грон (278 км), Іпель (198 км), вони впадають в р. Дунай на південному заході Словаччини. Річка Попрад (143 км) єдина велика річка Словаччини басейну р. Вісли, або Балтійського моря. Більшість річок бере свій початок і впадає в іншу річку чи в море на території країни. Вони мають внутрішній стік. На заході і північному заході країни протікає по 1/3 площі Словаччини є р. Ваг (14268 км^2), яка за площею річкового басейну є найбільшою. Велику площу мають також басейни рр. Грон, Нітра, Іпель (відповідно 5465 км^2, 4501 км^2 та 3649 км^2 на заході країни) та рр. Бодроґ і Горнад (відповідно 7265 км^2 та 4414 км^2, на сході). Через малу водність річки взимку можуть замерзати.

Словаччина не має великих озер. В Татрах знаходиться найглибше Велике Гінцеве озеро.

Помірно-континентальний клімат (континентальність збільшується з заходу на схід), неоднорідність рельєфу країни обумовлюють великі перепади літніх температур. До прикладу: на Подунайській і Потисенській низовинах пересічна температура липня досягає 20^{0}С, у високогір'ї Карпат 10-17^{0}С, пересічна температура січня відповідно – 2^0-4^{0}С та – 7^0-8^{0}С.

Словаччина – країна Європи з великими показниками залісненості (19,9 тис. км^2). За площею лісів країна посідає

одне з перших місць у Європі. Більше половини площі країни вкриті лісами, а близько половини лісовкритої площі займають буково-дубові ліси. У горах поширені породи сосни звичайна і ялиці. Степова рослинність зустрічається на південно-східних рівнинах.

Ландшафти змінюються від низовин до гірських масивів. Майже половину країни займає Карпатська Дуга – ланцюг гір, що простягається на півночі.

Маючи значний потенціал природних ресурсів країна приділяє велику увагу їх охороні та заповідній справі (табл. 4.2). Тут нараховується 16 заповідних природних областей, 231 національний заповідник, 374 природних заповідників, 46 національних природних пам'яток, 266 природних пам'яток. Під охороною знаходяться найвищі у Центрально-Східній Європі гірські масиви Карпат перлиною яких вважають Татри, рівнини, серед яких найбільшою за площею є частина Середньодунайської низовини. Пам'ятками природи є гірські вершини, зокрема найвища вершина всіх Карпат пік Герлаховський Штит (2655 м.), карстові печери (Деменовська капельна печера і Добшинська льодова печера). Загалом, 12 печер словацького карсту внесені до Список світової спадщини ЮНЕСКО.

Таблиця 4.2

Різноманітність природоохоронних територій Словаччини

№ з/п.	*Заповідні об'єкти*	*Коротка довідка*
1.	Національні парки	Низькі Татри, Татранський національний парк, Мала Фатра, Вєлька Фатра, Пієніни, Словенські Рай, Полонини, Муранська Планіна, Словенські крас.
2.	Заповідні об'єкти Татр	Високі гірські масиви з гострими скелями і стімкими схилами, порізані давніми льодовиками, які в багатьох місцях нагадують Альпи. Невеликі озера льодовикового походження. Карстові печери, серед яких найбільша Селянська печера довжиною 1750 м.

3.	Національний парк Високі Татри	Росте майже 1400 видів рослин. Більшість пологих схилів вкриті густими лісами, в яких основними видами дерев є ялиця, сосна звичайна і стланник, у нижніх поясах частіше зустрічається дуб і бук. В лісах мешкають гірська сарна, вовк, лисиця, рись, бурий ведмідь.
4.	Найбільші національні парки Словаччини – Високі Татри і Низькі Татри	Площа становить відповідно 74 та 81 тис. га. Татри, зокрема Високі Татри, є найкращим туристично-рекреаційним регіоном не лише Словаччини, але й Європи.
5.	Національний парк Полонини	Розміщується на південному сході країни на кордоні з Польщею та Україною, площа – 30 тис. га. Мішані ліси парку представлені буковими та буково-ялицевими лісами. Тут зосереджена найбільша концентрація первинних лісів Словаччини. В межах парку окремі частини мають статус заповідника з ділянками, що перебувають під особливою охороною.
6.	Національний парк «Мала Фатра»	Об'єкти туризму: Шутовський водоспад, Норне Діери і Дольне Диєри, у горах – Малі Розсутець, Вєлькі Розсутець і Вєлькі Фатранські Крівань. Гірські системи з вапняку і доломіту, унікальна субальпійська флора, маленькі села з патріархальним побутом. Річка Ваг, що протікає по Стречнянській ущелині, ділить гори на дві частини, серед яких найпопулярніша серед туристів північна: найвищі хребти, долина Вратна – мальовничі вапнякові колони, незвичайні острівці скель, глибокі і вузькі каньйони, водоспади. Кришталь чисті водні потоки.

Озера і річки, лікувальні джерела, мінеральні води стали основою розвитку бальнеологічних курортів, відомих у всьому світі. Наявність виположених і стрімких карпатських і татринських схилів сприяла розбудові гірськолижних

курортів. Особлива популярність Словаччини у гірськолижників обумовлена розвиненою інфраструктурою сервісу, сучасними гірськолижними курортами і доступними цінами.

Таким чином географічне положення і природні умови країни ідеальні для відпочинку та літніх і зимових спортивних змагань. До прикладу, зазначимо, що найдовший велосипедний маршрут Європи проходить через цю країну.

4.5. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси

Словаччина славиться своїми культурно-історичними пам'ятками: туристів чекають старовинні замки, маєтки, історичні будівлі. У країні збережені пам'ятки всіх історичних періодів.

Родзинкою столиці країни *Братислави*, часто навіть візитною карткою всієї країни, є історичне ядро міста – Братиславський Град, збудований у X ст., місце дії багатьох найважливіших подій в історії всієї країни. Поряд із ним, домінантами є Собор Святого Мартіна, Головна площа (центр Старого міста) довго називалася Ринковою площею, Міхальські ворота – середньовічні міські укріплення XIV ст., Прімаціальний (Архієпископський) палац та ін. У історичному центрі міста, який є Державним національним заповідником, зберіглася архітектура всіх історичних епох. Туристичну привабливість Старого центру доповнюють відомі історичні, культурні і архітектурні пам'ятки.

У Братиславі зберігається найбільша кількість музеїв і галерей. Відреставрований Братиславський Град є садибою найбільшого Національного музею Словаччини з його унікальними збірками про природу, історію, культуру, етнографію країни. Тут є Національна картинна галерея, багато малих приватних галерей та виставок.

Другим історичним центром є м. *Жиліна*, що розміщується на північному заході країни, на р. Ваг. Визначними пам'ятками Жиліни є годинникова вежа з курантами 1889 р., неподалік від якої встановлений пам'ятник А. Глінці – організаторові і керівникові Словацької народної партії.

Дорога від пам'ятника веде до Площі Маріанське, по обидві боки якої налічується 44 бюргерські будинки, що зберігають протестантський дух XVI ст. Цікава ренесансна дзвіниця, названа Буряновою вежею (1530 р.), реконструйована на початку XX ст., готичний костел Святої Трійці (близько 1400 р.) з балюстрадою і сходами, спорудженими у 1920-х рр.

Домінантою Площі Маріанське є барочний собор Святого Павла з двома вежами-дзвіницями (1743 р.), монастир єзуїтів, в церкві якого розташовується філія Поважської галереї, де знаходиться колекція творів словацьких художників. У соборі заслуговує уваги вівтар з розписами відомого словацького художника Й. Клеменса.

У центрі площі знаходиться Мар'янський стовп, увінчаний барочною статуєю Пречистої Діви Марії (1783 р.), костел Святої Барбори (1704 – 1730 рр.), збудований у стилі бароко, належав ордену францисканців. Головний вівтар костелу прикрашають 11 фігур святих, в числі яких Святий Ян Непомуцький – шанована постать в Чехії і Словаччині.

Серед інших міських визначних пам'яток можна відзначити ранній романський храм Святого Штефана (1200 – 1250 рр.) в *Завод'є*, який (за легендою) збудував угорський король Іштван I, а також синагогу в мавританському стилі (1934 р.), споруджену за проєктом П. Беренса на місці старого молитовного дому.

Зволен розташований на березі р. Грон. Територія між рр. Грон і Слатіна почала освоюватися ще в епоху неоліту. Приблизно в VI ст. її заселили слов'янські племена і створили перше укріплене поселення на лівому березі р. Слатіни. У 1241 р. фортецю зруйнували татаро-монголи. Після цього нападу поселення перенесли на нинішнє місце. У 1243 р. король Бела IV дарував Зволену міські права, і незабаром місто стало столицею угорської жупи. З 1440 до 1452 рр. Зволен був резиденцією Яна Іскри з Брандиса – верховного гетьмана угорського короля в Словаччині. На початку XVI ст. замок перейшов до рук Яна Турзо, який перебудував і укріпив його так, щоб він міг витримати напади турецьких військ. Після того, як стратегічне значення фортеці було втрачене, Зволен перетворився на

тихе, переважно сільськогосподарське містечко, що стало центром народних промислів. В кінці XIX ст. у ньому почала розвиватися машинобудівна і деревообробна промисловість. Після завершення будівництва залізниці Зволен став важливим транспортним вузлом.

За 14 км на південний схід від Зволена знаходиться зруйнований Вігляшський замок. Замок побудований в XIV ст. у готичному стилі і служив фортецею для захисту від турків. Пізніше його придбала одна з аристократичних сімей Угорського королівства. У XIX ст. замок перебудували в романтичному стилі, однак його повністю зруйнували військові події другої світової війни.

Над *Кошіце* – другим за значенням містом Словаччини – височіє монументальний собор Святої Елізабет – один з найкрасивіших готичних соборів у світі.

Визначними пам'ятками *Мартіна* є Стара міська будівля на Площі Повстання – рання готична католицька церква (XIII ст.), оздоблена фресками XIV ст. Тут же знаходиться Турчанська галерея, в якій представлена велика колекція творів майстрів словацького мистецтва М. Базовского, Л. Фуллі, М. Галанди, М. Бенко.

Місто Кремніца розташоване на плато посеред Копальневої долини. На плані середньовічного міста виділяються замок і міська площа, що утворювали два самостійні центри. У центрі містечка заслуговує уваги робота Д. Станетті відреставрована чумна колона 1770-х рр., барочний фонтан XVIII ст. і Жаровський замок. Прадавні перекази розповідають про власників Жаровського замку, які були мисливцями і полювали в тутешніх місцях. Вони підстрелили журавля, в дзьобі якого опинилися крихти золота. Це і послужило підставою для заснування поселення. У 1328 р. угорський король Карол – Роберт I надав старовинному поселенню Кремніхбан статус міста. Товсті стіни і бастіони, що до цього часу оточують місто, захищали не тільки його мешканців, але і королівський монетний двір, куди з'їжджалися майстри з чеського міста Кутна – гора. Пізніше до Кремніци перемістилася Гірська монетна палата, що стала одним з

головних виробників золотих монет. Спочатку чеканники працювали в будиночку під г. Револьта. Коли почалися військові події, чеканники перемістилися до центру міста.

Ліптовські-Мікулаш знаходиться на правому березі р. Ваг, в центрі Ліптовської улоговини, оточеної Низькими і Західними Татрами та Хочськими вершинами. Оточене лісовими масивами, на березі чистого гірського ока – озера Ліптовська Мара.

Значне слов'янське поселення на місці сучасного міста існувало ще до XIII ст. Перша літописна згадка про Ліптовські-Мікулаш відноситься до 1286 р. У першій половині XIV ст. городяни отримали право вільної торгівлі. У цей же час, за наказом феодала Погранце були зведені стіни фортеці, що підсилило оборонне значення міста. У XVII ст. розпочався економічний підйом, який сприяв розвитку ремісничого виробництва – цехових об'єднань кравців, ковалів, хутровиків, мірошників і т. п. У місті сформувалась велика єврейська спільнота, що займалася торгівлею деревини, шкіри, алкогольної продукції.

У XIX ст. Ліптовські-Мікулаш став центром суспільно-політичного життя Словаччини. У місті з'явилися перша словацька суспільна бібліотека (1829 р.), перший любительський театр (1830 р.), культурне суспільство «Татрін» (1840 р.), що передувало знаменитій «Матіце Словацькій». Тут був складений перший словацький політичний документ «Вимоги словацького народу» (1848 р.), що став першоджерелом розвитку національної самосвідомості словаків.

Під час Другої світової війни навколо Ліптовські-Мікулаша два місяці йшли запеклі бої. Населення серйозно постраждало від фашистської окупації. Сьогодні Ліптовські-Мікулаш є адміністративним, культурним і туристичним центром Середнього Ліптовська. Перебування в місті можна урізноманітнити оглядом історичних пам'ятників, екскурсіями до місцевих музеїв, середньовічних замків типу Спішського Граду, заснованого у XII ст. Його башти до цього часу височать над схилами прилеглих гір. Щороку тут влаштовуються костюмовані рицарські турніри.

Модра – місто у Малих Карпатах. Тут мешкав Людовіт Штур (1815-1856 рр.), відомий поет, філософ, історик і лінгвіст, лідер епохи словацького національного Відродження. Зростаючи у протестантській сім'ї, Л. Штур рано перейнявся ідеями національної незалежності словаків. У своїх філологічних роботах він висунув ідею створення словацької літературної мови і розробив її граматику. Літературні переконання Л. Штура стали ідейно-художньою основою словацького романтизму 1840-1870-х рр. На центральній міській площі встановлений пам'ятник Л. Штуру та присвячена експозиція Музею Л. Штура в Модрі. Містечко Модра славиться виробами з кераміки, розписами місцевих умільців. Гончарним ремеслом тут займаються з середини XVI ст. У 1883 р. в місті відкрилося художньо-керамічне училище, єдине в Австро-Угорщині. Крім того, в місті збереглися укріплення XVII ст., бастіон в історичній міській забудові центральної частини, що охороняється державою.

Комарно – найпівденніше словацьке місто, одне з найважливіших річкових портів, розташоване на кордоні з Угорщиною. Річка Дунай ділить колись єдиний населений пункт на дві частини – словацьку і угорську. У XVI ст. Комарно було найважливішим укріпленим пунктом стримування турецького іга від просування до Європи. Тривалі ворожі облоги призвели до того, що в XVIII ст. багато споруд зруйнувалися. До цього додалися чисто природні явища та процеси, зокрема – часті землетруси. Сьогодні окремі руїни центральної частини міста збережені і є об'єктами туристичного споглядання). На поміжжі XVIII-XIX ст. майже всі міські будівлі піддалися ретельній реконструкції, багато що було відбудовано заново. Після закінчення першої світової війни місто, що входило раніше до складу Австро-Угорської імперії, за мирною угодою, було розділено на дві частини: одна частина увійшла до складу Словаччини, інша – Коглагот залишилася у складі Угорської держави.

Нинішній словацьке Комарно – прикордонне місто, 2/3 населення якого є етнічними угорцями. Серед визначних міських пам'яток міста – костел Святого Андрія (1734 р.) з

двома високими вежами. Навпроти костелу розташований Дунайський музей, в якому розміщені археологічна і етнографічна колекції. Один з міських скверів названий ім'ям генерала Георгія Клапки – лідера антигабсбургського руху 1848 р. Заслуговує уваги міська ратуша (1875 р.). У центрі скверу перед ратушою встановлений бронзовий пам'ятник угорським патріотам. Недалеко від ратуші розташована філія Дунайського музею, експозиція якого присвячена старовинним фотографіям XIX-XX ст., що відображає минуле міста. У фортеці (XVIII ст.), що знаходиться неподалік від місця злиття рр. Дунаю і Вага, розміщена військова частина, тому фортеця закрита для відвідин. Не менш цікава і привабливa архітектура Тренчанського Граду, Братиславського Граду, а також руїни фортеці Девін, збудованих у X ст.

На північний захід від Зволена над р. Штявніца в оточеній горами долині розкинулося живописне містечко *Банська-Штявніца.* За легендою, місто зобов'язане своїм народженням старому пастухові, який побачив двох ящірок, що виблискували на сонці. Одна була золота, інша срібна. Коли пастух відсунув камінь, під яким сховалися ящірки, він виявив родовища чистого золота і срібла. Зображення ящірок є на міському гербі міста. Щоосені в місті можна побачити карнавал: рудокопи простують вулицями у супроводі позолочених ящірок. Розробкою земних надр в цьому районі займалися ще кельти у II-I ст. до н. е. Перші кар'єри знаходилися на поверхні, оскільки у той час не було необхідних ні досвіду, ні техніки з видобутку металів. Кельти чеканили монети – «бятеки» вагою 16 г. Велика кількість таких монет виявлена у 15-ти районах західної частини країни. Слов'яни, що прийшли сюди пізніше, продовжували видобувати і торгувати дорогоцінними металами. Вже в XII ст. місто Банська-Штявніцу називали «країною рудокопів». Спочатку місто утворилося на місці старого городища над Банська-Штявніцею. Після стихійних лих XV ст. його мешканці переселилися в долини річок, де, поблизу ратуші і соборів, будували розкішні будинки власники мінеральних

копальнь. Місця в долині було мало, тому більшість мешканців зводили невеличкі будиночки на схилах гір.

Банська-Штявніца була наділена королівським заступництвом. Надані місту привілеї дозволяли розвиватися місту, у т. ч. й інфраструктурі. Проте в XVI ст. військова загроза з боку турків уповільнила розбудову міста. У 1593 р. війську графа Миколи Палфі (за підтримки городян) вдалося зупинити ворога всього за декілька кілометрів від Банська-Штявніци. Довелося розпочати будівництво фортифікаційних споруд. Банська-Штявніца довгі роки займала першість у гірничій промисловості Європи. У 1627 р. на місцевих копальнях вперше в світі був використаний порох для дроблення гірських порід. Місцеві інженери розробили високопродуктивну механічну помпу, за допомогою якої відкачувалися води з шахт. У 1735 р. була відкрита перша в світі Гірська школа, яку в 1770 р. імператриця Марія – Терезія перетворила в Академію. Тут працювали кращі європейські викладачі, зокрема один з основоположників сучасної хімії Антуан – Лоран Лавуаз'є. Аналогом Академії в Банська-Штявніца є Політехнічна школа в Парижі. У середині XVIII ст. видобуток срібла на копальнях складав 24000 кг, золота – 600 кг/рік.

Сьогодні місто втратило минуле значення, однак зберегло середньовічну зовнішність. У відреставрованій будівлі «Матіци Словацької» розмістився Словацький народний літературний музей. Експозиція присвячена словацьким літераторам. У колишньому Національному будинку (1888 р.) нині працює театр. Ухвалою уряду Банська-Штявніца проголошена містом-заповідником, в якому зберіглося 245 історичних пам'яток, 12 з яких оголошені національними пам'ятками культури. У 1993 р. місто стало об'єктом охорони міжнародної організації ЮНЕСКО.

Одним з аспектів національної гордості словаків є їх мова. У сільських областях країни багато хто говорить тільки словацькою мовою. Основною неслов'янською мовою для вивчення в країні є англійська і німецька. Після майже 900-річного угорського панування, XIX ст. розпочалося з відтворення словацької літературної мови національним

діячем Людовітом Штуром, що привело до зміцнення словацької національної самосвідомості. Провідний діяч мистецтва цього періоду – поет Павол Хвієздослав. Його патріотичні поеми перекладалися на різні мови.

Традиційними словацькими музичними інструментами є фуджара (велика флейта), гажда (волинка) і конковка (пастуший ріжок). Народні пісні допомагали зберегти словацьку мову під час угорського правління, у Східній Словаччині старовинні народні традиції дотепер відіграють важливу роль в житті сільських мешканців.

Словаки дуже серйозно відносяться до релігії. Більшість мешканців країни – католики, але є протестанти і євангелісти, у Східній Словаччині – православні.

Практично цілий рік у Словаччині проводяться широкомасштабні святкові програми і фестивалі (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Найзначиміші фестивалі Словаччини

Назва фестивалю	*Час проведення*	*Спрямованість фестивалю*
«Братиславська Ліра»	Травень – червень	Фольклорний
«Фестиваль у м. Виходний»	Червень – липень	« – »
«Братиславські Джазові дні»	Вересень	« – »
Фестиваль „Фебіофест»	Грудень	Кіномистецький
Фестиваль у м. Терхова	Липень	Фольклорний
Фестиваль «Винобрання» (м. Пезінке)	Вересень	Свято збору винограду і молодого вина
Фестиваль у м. Тренчанске – Тепліце	Червень – вересень	Музичний
Фестиваль «Міжнародний марафон миру» (м. Кошице)	Перша неділя жовтня	Патріотичний
«Кошицька музична весна» (м. Кошице)	Щороку	Музичний
Винний фестиваль (м. Кошице)	Кінець літа – початок осені	Свято збору винограду

У Словаччині працює багато музеїв, картинних галерей, скансенів, зоопарків і постійно діючих виставок. Країна відома своїми оригінальними національними і регіональними святами, які широко включені у туристичні мандрівки.

Для поціновувачів високого мистецтва Словаччина пропонує величезну кількість театрів, концертних залів, виставкових центрів.

Відомими Братиславськими театрами є:

Δ Словацький національний театр опери і балету;

Δ драматичний театр імені Гвєздослава;

Δ театр «Нова сцена»;

Δ театр «West»;

Δ театр «Astorka Korzo 90»;

Δ театр «Arena»,

Δ Радошинський театр.

Концертами і мюзиклами можна насолоджуватися у:

■ Словацькій філармонії;

■ Концертному залі Словацької філармонії «Редута»;

■ Залі імені Мойзеса;

■ Музичному центрі «Палац Мірбаха»;

■ Музичному залі Братиславського замку;

■ Концертному залі «Кларіски»;

■ Дзеркальному залі Архиєпископського палацу.

Меломани та поціновувачі нічного життя мають велику різноманітність музичних барів, клубів у числі яких:

■ рок бар Будха бар;

■ музику регі пропонує Кафе – кут;

■ фанк, джаз фанк і діп хаус – Хлібочина;

■ диско – Кратер;

■ національні страви, пиво і музику – Dubliner айріш паб;

■ найбільший паб в місті – Словак паб.

Концерти і альтернативний театр під одним дахом можна знайти у барі Стока.

Серед нічних клубів, що пропонують живі концерти:

■ Вавилон;

■ Касей;

■ Термінал;

■ дискотеку на палубі корабля – Циркус Барок;

■ поціновувачам латинської музики – Фламінго;

■ поціновувачам рок музики – Харлей Девідсон, Хістерія Паб, Метро Мюзик Клуб;

■ дискотеку —Лаверна.

До найбільших музеїв Словаччини належить також історико-краєзнавчий музей в Кошице.

4.6. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси

Основною візиткою Словаччини є курортологія. Так історично склалося, що розбудова курортів розпочалася саме у той час, коли були досліджені мінеральні ресурси території. На території Словаччини сьогодні працює та надає послуги більше 20 SPA-курортів з термальними мінеральними джерелами, які мають різний хімічний склад води. Окрім цього на території країни успішно розвиваються кліматичні курорти. Серед них є окремі, історія яких сягає до середньовіччя. Знаходяться вони у гірських ландшафтних комплексах Високих Татр. Тут, окрім курортів, є санаторії та центри відпочинку. Найбільші з них – Смоковець, Штребське Плесо, Штос, Лучивна.

Курортне лікування на території Словаччини відоме з кінця IV – початку V ст. Спочатку це були тимчасові курортні об'єкти, невеликі плавальні басейни, вириті ями, дерев'яні ванни і чани, наповнені гарячою водою, що влаштовувалися переважно біля термальних джерел. З часом їх місце почали займати цілі курортні міста, в яких все було пристосовано під одну мету – відпочинок, лікування та розваги.

Сьогодні словацькі курорти мають міжнародне значення, пропонують своїм відвідувачам лікувальні процедури для покращення здоров'я і відновлення фізичної форми, відпочинок для всієї сім'ї, відпочинок в екологічно чистому навколишньому природному середовищі, активні форми відпочинку (заняття спортом, туристичні походи).

Різноманітні курортні тури з реабілітації і профілактики є ефективними традиційними методами покращення стану здоров'я і відновлення його потенціалу через перенесені хвороби і травми. Словацькі курорти спеціалізуються на лікуванні захворювань усіх систем організму людини.

Оскільки в Словаччині є велика кількість мінеральних джерел, то, відповідно, розвиток курортної справи тут знаходиться на належному рівні. Розглянемо окремі з них.

Дудинце – найновіший курорт, знаходиться в районі Гонт біля підніжжя пагорба в басейні Крупинська Котлина. Винятковий склад і цінні бальнеологічні властивості мінеральної води створюють імідж ідеального лікування серцево-судинних захворювань, органів рухової і нервової систем. Кожен, хто побуває в курорті Дудинце, може особисто переконатися у винятковості і сприятливих діях Дудинської мінеральної води на людський організм.

Раєцке Теплице – термальний курорт, що використовує гідрокарбонатну і кальцієво-магнієву воду, яка характеризується температурою +38°С. За допомогою води проводиться лікування запальних і дегенеративних захворювань опорно-рухового апарату, хребта, суглобів, нервових захворювань і захворювань пов'язаних з професійною діяльністю.

Курорт *Пієштани* – найбільший і креативний словацький курорт, відомий завдяки сучасним методам лікування ревматизму і захворювань опорно-рухового апарату. Використовує природні лікувальні джерела термальної мінеральної та унікальної сірчаної води. На його території є парк, з багатою культурною спадщиною і численними можливостями для активного відпочинку.

Лучки – один із найстаріших курортів Словаччини, про нього відомо з 1761 р. Це єдиний в країні курорт, який спеціалізується на лікуванні жіночих і онкологічних захворювань термальною лікувальною водою.

Вишне Ружбахи займає особливе місце серед інших курортів через надпотужніший природний потенціал. Основою курортного лікування є термальна мінеральна вода. На курорті використовують 14 джерел термальної мінеральної води, з температурою +20°С...+26°С. Вода –

гідрокарбонатна, кальцієво-магнієва, вуглекисла, тепла. Лікувальні властивості її полягають у тому, що вуглекислий газ, що міститься у воді, потрапляє до організму людини через шкіру під час прийняття лікувальних ванн, що сприяє розширенню судин і циркуляції крові під шкірою.

Високі Татри є найвищим в Східній Європі гірським масивом. Він утворює природний кордон між Польщею на півночі та Словаччиною на півдні. Більше 200 років Високі Татри користуються популярністю у туристів зі всього світу. Тут розміщені 14 татранських курортних центрів, найвідомішими серед яких є Штребське Плесо, Татранська Ломніця та Старий Смоковець. Їх стрічкове розташування (ніби на одній лінії), незначна відстань між курортами (6 – 16 км один від одного) дозволило ввести трамвайне та автобусне обслуговування туристів. Це район лижних курортів. Найвищі гори, наявність субальпійського і альпійського поясів, вузькі і гострі вершини хребтів, невеликі котловини створили умови для створення тут лижних курортів. Туристи гірськолижники часто відвідують Штребське Плесо, Смоковець, Татранська Ломніца.

Штрбське Плесо (висота – 1355-1815 м) – курортний район, розміщується на півдні Кріванської області, є частиною національного парку. Це один із найстаріших курортів, виник у 1872 р. на березі однойменного озера. Сьогодні є лікувально-кліматичним курортом і центром північного і альпійського лижного спорту. До послуг туристів – оснащені за сучасними технологіями лижні і бігові траси, дві канатні дороги, чотири підйомники. Особливою родзинкою курорту є вечірнє катання на лижах. На території курорту працює школа лижників, пункти прокату лижного інвентарю, для дорослих і дітей є траси катання на санях. Параглайдинг та численні готелі, кафе і ресторани, приємно вражають туристів та рекреантів (рис. 4.2).

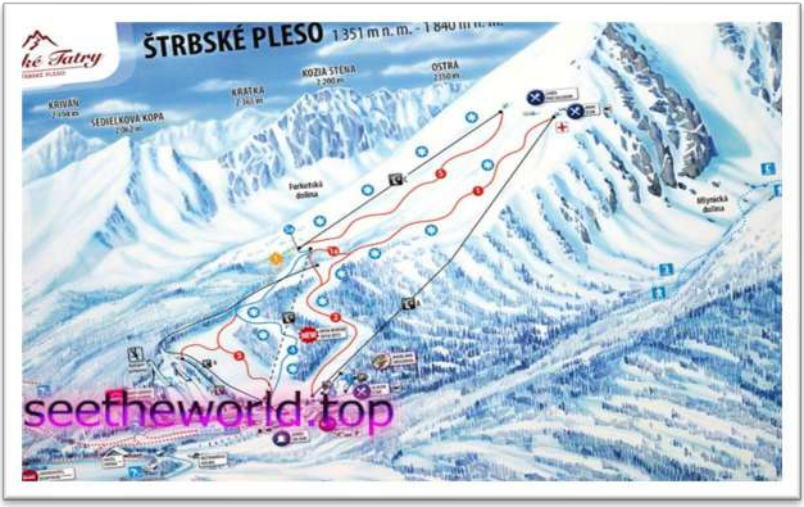

Рис. 4.2. Курортний район Штребське Плесо

На території *Низьких Татр* щороку проводяться великі міжнародні і національні змагання з гірськолижного спорту. Природними передумовами для такого виду спорту слугує найвищі гірські масиви – г. Дюмбієр (2043 м), г. Хопок (2024 м), ідеальні умови для всіх видів спорту.

У *Високих Татрах* кілька кліматичних курортів і найвищі гори в країні – Герлаховський Штіт (2655 м) і Ломницький Штіт (2632 м). Траси, за облаштованістю й складністю рельєфу, нагадують австрійські. Стрімкі схили Західних Татр люблять відвідувати туристи з країн Центральної Європи.

Безпекою і охороною туристів займається служба рятувальників, центр якої знаходиться в Старому Смоковці. Служба рятувальників постійно інформує туристів про стан місцевості, складність походів, закриття тих або інших стежок і переходів. Загалом у Високих Татрах працює більше 20-ти станцій рятувальників.

Татранська Ломніца (висота – 850-2620 м) виникла у 1892 р. Первинний статус її – кліматичний курорт. Однак з

часом, з розбудовою спортивно – туристичної інфраструктури (збудований Гранд Готель «Прага», фунікулерна траса до Ломніцького Штіта і, безперечно, наплив туристів, дозволило віднести цей курорт до рангу гірськолижного. Зараз це гірськолижний курорт з добре розвинутою інфраструктурою: тут є ресторани, колиби, магазини, банки, вокзали, парк, каток, криті тенісні корти, атракціони, музей татранського біосферного заповідника. Для лижників – початківців і лижників пересічного рівня дуже добре підходить район Ями, де збудовані два бугельних витяги.

Смоковець (висота – 1010-1479 м) – відомий туристичний центр Високих Татр. Всього їх чотири – Старий, Новий, Гірський і Долинний. Це практично одне містечко, що плавно перетікає одне в інше. Старий Смоковець знаходиться в центрі всіх Смоковців, на захід від нього розташувався Новий, у 2-х км на схід – Гірський і, аналогічно, у 2-х км на південь – Долинний.

У *Старому Смоковці* розбудова туристичної сфери розпочалася з 1793 р. Туристи поселялися тут у невеликих туристичних будиночках, які з часом були перебудовані на двоповерхові і триповерхові приватні готелі. З початку XX ст. починають будуватися великі готельні комплекси (перший – чинний готель «Гранд», 1904 р.), з високим рівнем сервісу. Окрім нічлігу всі готелі пропонують сніданок (переважно шведський стіл), вечерю, повний пансіон.

Основні характеристики туристичного комплексу:

а) лижна траса знаходиться поряд з готелем «Парк»;

б) на г. Гребєнок є шість бугельних витягів та один фунікулер загальною пропускною здатністю 3740 осіб/год. До вершини гори прокладена фунікульорна гілка;

в) максимальна довжина гірськолижного спуску – близько 3 км;

г) три лижних траси;

д) санна траса довжиною у 2 км.

На території *Нового Смоковця* функціонує кліматичний курорт. Його ще часом називають «Старе кліматичне лікувальне місце Середньої Європи» через те, що він за часом створення є одним із найстаріших.

Гірськолижний центр *Ясна* (висота – 950-2024 м) розташований в Деманівській долині біля підніжжя північних схилів г. Хопок (2024 м над р. м.) на території національного парку «Низькі Татри» і відноситься до класу міжнародних туристичних центрів першої категорії. Тут щорічно проводяться великі національні і міжнародні змагання з гірськолижного спорту. Загальна протяжність трас складає 57 км. В межах висот катання (950-2024 м) виділені 5 чорних, 7 червоних і 6 синіх трас. Найважчими вважаються траси «Ргеіекагека» (2500 м) і «Зіаіошоуу вуаі». На трасах можуть кататися професіонали, початківці, діти. Окремо для дітей організовано катання на мотосанях, сноуборді і санях. Південний схил г. Хопка облаштований чорними трасами. Це екстремальні лижні траси. У більшості вони оснащені підйомниками (всього нараховується 22 підйомники: 1 підйомник з кабінками, 7 крісельні і 14 бугельні). З метою максимального залучення туристів на території курорту працюють гірськолижні школи, які пропонують курси для початківців, дітей, проводять групові і індивідуальні заняття. Окрім цього курорт тривалий час входить у число закладів з високим рівнем обслуговування, найкращими умовами проживання і харчування в котеджах і пансіонах. Поряд два невеликі курорти – Талі і Доновали мають у своєму розпорядженні власні можливості для катання.

У гірській місцевості можна чудово провести час у ресторанах, клубах, більярдних, скористатися послугами тренажерного залу, басейну. Різноманітні екскурсійні програми допомагають цікаво провести час. Страви національної кухні, знамените словацьке пиво і демократичні ціни, вже здавна здобули велику увагу туристів з найрізноманітніших куточків світу.

Один з найбільших центрів зимового спорту – *Доновал* (висота 915-1403 м) знаходиться у центральній частині Словаччини, недалеко (26 км) від річки Банська Бистриця. Складовою центру є район «Заградіште», ідеальний для сімейного катання на лижах.

Доновал пропонує туристам:

а) огляд панорами Доновал при польоті на параглайдинзі;

б) лижні траси;

в) великі стоянки для автомобілів;

г) велику кількість підйомників і канатних доріг;

д) можливість помешкання в гірських готелях, хатинах;

ж) змагання собачих упряжок;

з) школа сноубордингу і параглайдингу.

Словаччина, густо переплетена мережею лижних підйомників і канатних доріг. В експлуатації знаходиться більше 1000 підйомників, більше 30 фунікулерів, з'являються все нові і нові. З вершин гір спускаються сотні лижних трас: від найпростіших – для початківців, до найскладніших, які відповідають міжнародним критеріям спортивних змагань (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Гірськолижні курорти Словаччини

Назва	*Сервіс*	*Особливості*
Вратна	Канатні дороги, підйомники, траси для початківців, траси підвищеної складності, можна зробити лижні пробіги по гірських хребтах. Функціонує критий басейн. Хороші умови для занять параглайдингом.	Найвідвідуваніша у Словаччині.
Мартінське Голі (650 – 1480 м)	7 підйомників, канатна дорога, 9 лижних трас різного ступеня складності.	Гірськолижний центр у горах Мала Фатра, біля р. Мартін.
Кромпаха–Плейса	Відмінні умови для лижників початківців і тих, що бере участь у змаганнях світового рівня. Лижні траси механічно оснащені снігом і щодня упорядковуються 2-ма сніговими машинами, що створює хороші умови для прихильників лижного спорту упродовж цілого сезону. Пересічна тривалість роботи комплексу 123 дні/рік зі сніговим покривом у 80 см.	Гірськолижний курорт знаходиться на північному сході Словацьких Рудних гір. Лижний комплекс знаходиться на північному схилі Кромпашської гори (1025 м). Лижники користуються канатною дорогою і 7 лижними буксирами, які можуть перевезти 5500 лижників/год.

У гірськолижному комплексі *Кромпаха–Плейса* Міжнародною лижною федерацією (ФІС) створені траси на яких, з різницею висоти у 450 м, здійснюються змагання за Європейський кубок для чоловіків і жінок зі слалому і гігантському слалому.

Природні умови, цілющі термальні та мінеральні води, мальовничі гірські ландшафти з лісовими масивами створили умови для розвитку курортної рекреації. Сьогодні у Словаччині діють 22 лікувальні термальні курорти на базі більше 1000 джерел мінеральних та термальних вод (рис. 4.3).

4.3. Природні лікувальні озера Словаччини

Історія їх створення сягає XVI-XVII ст. Про це нам сповіщають картографічні матеріали, на яких були позначені головні курортні райони Словаччини. У II половині XVIII ст. була створена спеціальна комісія, головним завданням якої було визначити цілющі властивості вод місцевих термальних і мінеральних джерел. До складу комісії входили провідні лікарі країни, які, своїми дослідженнями, підтвердили різноманітний хімічний склад водних джерел, що посприяло у наступні часи розвиткові курортних центрів, які сьогодні вважаються найкращими на світовому рівні. Це – Бардеєвські Купелі, Пієштяни, Бойніце, Тренчіанські Тепліце, Раєцке Тепліце, інші. Води курортів позитивно впливають на загальну релаксацію всього організму, його

розслаблення, усунення стресу, відновлення сили і енергії, мають профілактичний протизахворюваний ефект.

Сьогодення курортів характеризується створенням аквапарків та оздоровчо-розважальних комплексів. Вода аквапарків поповнюється з місцевих термальних джерел.

Курорт *Бардеївські Купелі* виник на базі цілющих джерел, які були описані у грамоті угорського короля Бели IV (1247 р.). Знаходиться в районі оборонної стіни містечка Бардєїва, що розміщується на північному сході Словаччини на схилах Карпатських гір, в долині Бардеївського струмка (часом його ще називають Квасним струмком) на висоті 325 м над р. м. Спочатку мінеральні води вживали місцеві мешканці. Біля джерел вони збудували корчми, кабінки з ваннами. Але, як у казці, для того, щоб почалася якась позитивна тенденція, повинен бути прагматичний момент. Таким стало зцілення польського дворянина Томаша Лісицького, який лікував свої хвороби мінеральними водами. Інформація швидко розповсюджувалася по території Словаччини, Польщі та ін. країн Європи. У другій половині XVIII ст. розпочалося будівництво перших курортних об'єктів і, лише на початку XIX ст. Бардеївський курорт почав стрімко розвиватися: з'явилися дві зали їдалень, танцювальний зал, літній театр, бібліотека, казино. У 1840-і рр. він увійшов до числа найвідвідуваніших курортів Австро-Угорщини. Популярність курорту і сьогодні не зменшується завдяки наявності 17 джерел мінеральних вод, з яких 8 – питні (рис. 4.4).

Щодо хімічного складу води то вона бікарбонатна, хлоридно-натрієва, залізисто-кисла, холодна, гіпотонічна, з підвищеним вмістом борної кислоти. Основними хворобами, які лікуються цими водами, є захворювання травного тракту, включаючи печінку, жовчний міхур, підшлункову залозу, післяопераційний стан вказаних органів, ін. Контингент лікарів використовує сучасні методи лікування, такі як електротерапія, гідротерапія, магнітотерапія, теплотерапія, масажі, рефлексотерапія.

Рис. 4.4. Курорт Бардеївські Купелі

Інфраструктура курорту складається з відкритої автомобільної стоянки, зупинки автобусів міського транспорту, кінотеатру, центру торгівлі і побутових послуг, римокатолицького костелу, тенісного корту, майданчика під міні-гольф, музею народної архітектури, літнього басейну з водною гіркою, літнього басейну з мінеральною водою, басейну для дітей, численних кафе, барів і ресторанів з національною кухнею і кухнею народів світу.

Найбільший словацький курорт *Пієштяни* розташований на північному виступі Малої Середньодунайської низовини в долині р. Ваг на висоті 162 м над р. м. (рис. 4.6). Його площа становить 40 га, частково займає частину однойменного міста Пієштяни. Однак його основна частина знаходиться на острові, утвореному р. Ваг і її допливом. Межує на сході з гірським масивом Поважський Іновець, на заході – з Малими Карпатами. Розміщується на території з сприятливими кліматичними умовами – тепле сухе літо, м'яка зима.

Перший детальний опис п'єштянських термальних джерел датується 1549 р. Першими його власниками були представники дворянського роду Ердеді, які у 1822 р.

наказали збудувати перший курортний будинок – Наполеонівські Терми (лазні), що збереглися до сьогодення. У кінці XIX ст. представники роду Ердеді здали курорт в оренду фірмі Олександра Вінтера, який перетворив місто П'єштяни на великосвітський всесвітньовідомий курортний центр.

Символом курорту є статуя чоловіка, що ламає милицю. Ще однією родзинкою міста є критий міст з колонами, збудований відомим словацьким архітектором Емілем Белушем.

Санаторний комплекс розрахований на 2400 місць середнього і вищого класу зі всіма зручностями. Пропонується лікування захворювань опорно-рухового апарату та неврологічних захворювань.

Основні атракції, які пропонує курорт сьогодні:

- суспільні і культурні заходи;
- водний спорт на довколишньому озері Слнява;
- фітнес;
- міні гольф;
- велосипедні траси вздовж р. Ваг;
- теніс.

Екскурсії:

- до Братислави;
- палацу в м. Смоленіце;
- замків в Червени Камінь і м. Топольчанки;
- руїн замків Бецков і Чахтіце;
- залишків Великоморавской резиденції вельможі в с. Дуцово;
- до м. Моравани над р. Ваг з цінними археологічними розкопками періоду палеоліту (унікальна знахідка Моравської Венери) і палацом в стилі ренесансу;
- столиці Австрії – Відня (160 км.).

Курорт практикує наступні лікувальні методи: басейни, грязеві компреси з вмістом сірки, грязеві ванни, фізіотерапію, водолікування, електролікування, механотерапію, оксигенотерапію, мануальне лікування, акупунктуру, денситометрію, класичний, рефлекторний і підводний масажі.

Рис. 4.5. Курорт Пієштяни

Курорт *Раєцке Тепліце* розміщується у північно-західній передгірській частині Словаччини (420 м н. р. м.). Доволі теплий клімат спостерігається тут протягом року (рис. 4.6).

Стосовно історії, то перша згадка про термальні джерела у місті Раєцке Тепліце датується 1376 р. Пізніше, у 1600-х рр. розпочалося будівництво будиночків, призначених для використання гарячих джерел (купалень). Сьогодні курорт має у своєму розпорядженні більше 380 місць. Основні лікувальні процедури проводяться у лікарні Кунерад: лікуються неврологічні захворювання, захворювання рухового апарату, захворювання дихальних шляхів, проводяться реабілітаційні види лікування.

Рис. 4.6. Центр термального курорту Раєцке Тепліце

Серед заходів, які пропонує курорт – прогулянки по парку, культурні програми, два термальні плавальні басейни, тенісні корти, майданчики для волейболу і ногейболу, фітнес-центр з сауною, спортивне рибальство, тощо. Щоденно здійснюються екскурсії до м. Бійниці з романтичним палацом і зоопарком, м. Раєцка Лєсна із словацьким Вифлеємом, м. Жіліна, селище Чичмани, заповідника Сульовські скелі, Манінської ущелини.

Курорт *Бійниці* знаходиться на висоті 290 м н. р. м. біля східного підніжжя гір Мала Маґура. Перша письмова згадка про Бійницькі Терми (купальні) зустрічаються у грамоті короля Коломана (1113 р.), зберігається реліквія у Зоборському абатстві. З VII до XX ст. власником курорту була родина Палфі, яка створила у м. Бійниці сучасний європейський курорт. У 30-х рр. XX ст. власником курорту став Ян Батя. Йому також належить активна діяльність з розбудови курортного містечка. Сьогодні у розпорядженні клієнтів 500 місць. Термальні (25-47^{0}C) сульфідні води, мінеральні джерела і сульфідні грязі використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, зокрема реабілітації після травм і оперативного лікування, захворювань периферійної нервової системи, функціональних розладів нервової системи.

Містечко має багато екскурсійних об'єктів. Це Бійницький замок – один з найгарніших у Словаччині, його ще називають Замком з привидами. Замок збудували на місці стародавнього вулкану, в центрі якого добре зберігся кратер глибиною 27 м. Сьогодні він використовується як замковий колодязь. Основною темою екскурсії по Бійницькому замку є середньовічні зали, картинні галереї, підземна усипальня, легенди і романтичні історії пов'язані з історією сім'ї Палфі. Біля замку знаходиться зоопарк, в якому іноді влаштовується шоу птахів – соколине полювання.

Об'єктами екскурсій є Тренчанський замок, історичне с. Чичмани, м. Кремніце і географічний центр Європи, що знаходиться біля нього, а також «Словацький Вифлеєм» в Раєцьке Лісна.

Турчанське Тепліце – курортна місцевість на висоті 518 м над р. м. Розміщення у передгірській частині обумовлює кліматичні особливості території, зокрема тут відносно тепле літо та холодна зима. Історичні документи про термальні джерела Турчанське Тепліце – це дарчі грамоти короля Ладіслава IV (1281 р.). У VI ст. почалося цільове будівництво курортних будівель. Сьогодні курорт налічує 410 місць для лікування дорослих і 54 місця для лікування дітей. У місті є басейни, які розташовані просто неба в центрі мальовничої долини з чудовим виглядом на засніжені гірські хребти.

Води курортної місцевості використовується у багатьох курортних центрах. Більше того, вони активно споживаються у високогірних районах, одним з яких є термальний комплекс в *Бешенева*. Гарячі джерела допомагають при лікуванні опорно-рухового апарату і дихальних шляхів, неврологічних захворюваннях, захворюваннях рухового апарату, захворюваннях нирок і сечових шляхів, деяких захворюваннях травного тракту у дітей.

Курортний фітнес-центр, сауна, солярій часто використовується місцевим населенням. Серед заходів відпочинку пропонується настільний теніс, теніс, термальний басейн, велотуризм. Традиційними заходами є виставка ідей і симпозіум живопису, галереї Мікулаша Галанди.

Екскурсійні програми охоплюють подорожі до визначних історико-культурних об'єктів (до Малої і Великої Фатри, садиби Дівіаки, замків Знієв, Блатніца, Музею словацького села в м. Мартін, м. Кремніца, м. Банська Бистриці).

Санаторна сфера у більшості випадків націлена на оздоровлення туристів і рекреантів. Оздоровча атмосфера Високих Татр притягує сюди людей з проблемами верхніх дихальних шляхів. Санаторії, які розміщені на Штребському Плесі, у Смоковці, влітку пропонують туристам можливість гірських походів у Татри, взимку – широкий спектр зимових видів спорту: гірські лижі, сноуборд, бігові лижі, катання на ковзанах та санях. До послуг туристів у Високотатранському регіоні більше 20-ти км гірськолижних трас, з яких більша частина обладнана спеціальними пушками для створення штучного снігу.

4.7. Кулінарні уподобання

З давніх часів національна словацька кухня формувалася під впливом австрійської, німецької та угорської. Страви були простими у приготуванні. Найпопулярнішою стравою вважається «спішська похутка» – традиційний м'ясний гуляш з додаванням печериць та картопляними оладками. Не менш популярно тут «печене коліно вепра» – смажена свинська нога.

Основними стравами словацької кухні є м'ясо, галушки, картопля, рис, овочі квашена капуста, сир та кнеґлики. Серед приправ переважає сіль, сало і тмин.

Головним у харчуванні є обід, коли подається основна калорійна їжа, вечеря складається з холодних страв. Візитною карткою традиційної кухні Словаччини вважаються перші страви, серед яких переважають овочеві супи, грибний суп, м'ясний, сирний та часниковий. Всі вони мають приголомшливий аромат, який відразу ж викликає бажання з'їсти все до останньої ложки. Супи дуже специфічні. З особливих є томатний суп (paradajková polievka) та кислий картопляний суп (kyslá zemiaková polievka).

Одна з найпопулярніших других страв – бринзові галушки зі шкварками чи капустою (bryndzové halušky so slaninkou alebo kapustou). З усього світу люди приїжджають до Словаччини, щоб спробувати цю смакоту. Також словаки люблять пригощати варениками з овечим сиром (bryndzové pirohy).

У словаків одним із найулюбленіших є картопляний салат (zemiakový šalát), який схожий на салат «Олів'є».

На Святвечір римо-католики варять «Капусницю» (kapustnicu) – суп із квашеної капусти та копчених ковбасок, у деяких регіонах Словаччини до страви додають сметану. Готуються булочки на пару (buchty na pare).

Якщо говорити про відмінності в кухні, то словацька відрізняється від української, але незначною мірою. Багато страв схожі, проте кожна країна має свою родзинку навіть у подібних стравах.

У меню місцевих ресторанів Словаччини можна зустріти і такі страви, як:

1) запеченого гусака з кнедликами;

2) смажену качку з квашеною капустою;

3) конвертики зі свинини;

4) галушки з борошна і картоплі з бринзою або сиром;

5) копчений овечий сир.

З великою повагою місцеві жителі ставляться і до словацьких сирів. Найпопулярнішими серед усіх вважаються парениці та оштепки.

Місцеві мешканці часто випікають кондитерські вироби з борошна. Пончики, смажені з часником або словацькі млинці, які начиняються персиками, знаменитий «Віденський штрудель» вважаються національними стравами Словаччини, які колись запозичила сусідня Австрія.

Найулюбленішим напоєм у Словаччині вважається пиво. Незважаючи на те, що популярністю за межами країни воно особливо не користується, за смаковими відчуттями воно нічим не поступається чеському. Прекрасним доповненням вечері стане і словацьке вино. З міцних напоїв особливої уваги заслуговує ялівцева горілка «Боровичка» та сливова горілка «Сливовіца», у деяких районах Словаччини існує звичай настоювати горілку на лікарських рослинах («настоянка»), що надає їй специфічні присмак і аромат. Загалом словаки більше поціновують вино ніж пиво.

Типовим словацьким рестораном є «Koliba», обставлена у фольклорному стилі, де нерідко страви готуються безпосередньо на очах у гостей під живі звуки народної музики.

У тутешніх закладах на дерев'яних тарілках подають традиційну словацьку їжу – копчений овечий сир, ковбасу і бекон.

Великими кулінарними центрами Словаччини є м. Ліптовські Мікулаш і Модра.

Місто *Ліптовські Мікулаш* визнане центром виноробства області, оскільки тут сортам місцевого вина немає рахунку.

Містечко *Модра* славиться червоними і білими винами. Ще з часів римлян район Малих Карпат вважався виноробним. Тут повсюдно висаджені виноградники, особливо колоритні в період збору урожаю. Традицію виноробства підтримує Середня сільськогосподарська школа виноградарства. Особливо багато туристів збирається в містечку в кінці літа – початку осені, у період щорічного «Винного фестивалю».

У Модрі починається «Малокарпатський винний шлях» – туристичний маршрут, що включає екскурсії до найцікавіших виноробних центрів Малих Карпат і дегустацію вин. У Малокарпатському містечку Пежінок є музей вин, де можна побачити величезний виноградний прес 1725 року створення, бочку для транспортування вина XIX ст. Велику зацікавленість представляє діючий сьогодні завод, який розташований в будівлі колишньої пивоварні, збудований ще у 1603 р.

4.8. Рекреаційно-туристичні об'єкти і ресурси Братислави

Братислава – найбільше і особливе місто Словаччини. Незвичайним є його розташування: функції столиці виконує місто, розташоване на периферії держави, місто немов «приєднується» до австрійської та угорської столиці. Якщо зробити порівняння з Україною, це так – якби її столицею був Ужгород. При цьому це єдина столиця в світі, яка межує одночасно з двома державами, Братислава та Відень є найближчими столицями в Європі.

Братислава є одночасно старим і молодим містом. Її історія починається 2 тис. років тому: вже тоді у стратегічному місці, де Малі Карпати підходять до р. Дунай, функціонували кельтські поселення та римські прикордонні укріплення. Територія нинішньої Братислави вже тоді була межею 2-х світів: римлян та кельтів, Півдня та Півночі. Пізніше Братислава була містом на межі Сходу та Заходу, оскільки саме тут пролягла сумнозвісна залізна завіса. Період комунізму зіштовхнув Братиславу до рівня провінційного міста. Після проголошення незалежності у 1993 р. місто стало однією з наймолодших столиць у Європі.

У Братиславі коронували угорських королів, про що нагадує кафедральний собор Святого Мартина, що розміщується в центрі міста. Цей чинник є особливим: рідко коли буває так, що місто, протягом свого існування, було столицею двох різних держав – Угорщини і Словаччини.

Братислава, через свою географічну провінційність, має всі риси сучасної метрополії. Це парадокс, але «провінційність» є головною рисою, що формує унікальну атмосферу словацької столиці. Однак провінційність не є ментальною чи культурною, лише географічною: для багатьох словаків Братислава розташована дуже далеко, географічно далі, ніж Краків, Будапешт чи Ужгород. У свою чергу з Братислави можна швидше доїхати до Відня, Будапешта й Праги, ніж до іншого за величиною міста Словаччини – Кошице. Також Відень є для Братислави ближчий, ніж часто відвідувані українцями міста: Михайлівці, Пряшів, Попрад чи Литовський Микуляш.

Період після вступу Словаччини до ЄС приніс черговий бонус: Братислава стала «магнітом», який приваблює мешканців австрійських та угорських сіл, розташованих поблизу словацького кордону. Мешканці столиці масово поселяються на другому боці кордону та звідти їздять на роботу до Братислави – так однозначно дешевше та зручніше.

Основними туристичними атракціями Братислави є великий замок, з котрого простягається гарний краєвид на Старе місто, р. Дунай та зелені пагорби сусідньої Австрії. Вузькі вулички Старого міста та забавні скульптури різних братиславських митців, старовинні палаци та кафедральний костел нагадують часи, коли Братислава була столицею Угорщини, а у місті жила Марія Терезія. Неповторний міст UFO (поставлена догори вверх піраміда) телевізійна вежа, що височіє на горизонті, інші об'єкти засвідчують те, що реалістична архітектура інколи може мати «людське обличчя» та створити справжні дива. І до цього – хмарочоси Нового Міста і Ружінова, які підкреслюють метропольний характер столиці та цікаве ZOO з Дінопарком, яке сподобається наймолодшим туристам. Такою є сучасна Братислава, котра гармонійно сполучає в собі історію,

сучасність, метропольні функції та камеральний характер багатьох закутків, які надалі чекають на відкриття.

Визначною пам'яткою Братислави є Братиславський Старий Град. Його історія сягає до старожитності, коли люди, що мешкали у старому граді над річкою, контролювали відомий дунайський брід. Пізніше, в місці Великоморавського поселення, виник середньовічний замок, який змінювався через проведені реконструкції. Велика пожежа 1811 р. зупинила на багато років його розвиток. Замок відбудували після II світової війни, його реконструювали у 1953 р.

Замковий комплекс оточують оборонні стіни з середньовічною вежею Люгінслянд та готичною Брамою Зигизмунда. Посередині стоїть величезний палац з 4-ма наріжними вежами, які височіють над містом. Недавно провели його реконструкцію, завдяки якій замок став сніжно-білим із сучасною ілюмінацією.

Братиславський Старий Град є привабливий не тільки з огляду на свою архітектуру та історичні цінності. Поміж Градом та Старим містом знаходиться найгарніша братиславська вуличка – Жидівська. Варто відвідати одну із тутешніх кнайп (наприклад «Под Модроу Гвєздоу» – «Під блакитною зіркою») і сказати, що саме це і є неповторним кліматом старої Братислави.

Стара Братиславська ратуша в історичному центрі Братислави є живим підручником архітектурних стилів. Протягом 7-ми віків кожна нова мода, що спостерігалася в архітектурі, позначилася на її вигляді. Завдяки цьому ратуша становить гармонійне сполучення романського, готичного стилів, ренесансу, бароко та рококо. Над ратушею височіє доступна для туристів вежа, з якої простягається чудовий вид на місто. Натомість у історичних інтер'єрах міститься музейна експозиція, присвячена історії Братислави.

До ратуші належить також Прімаціальний палац, збудований у 1781 р. В люстриновій залі палацу у 1805 р. був підписаний відомий Братиславський мир, який підтвердив перемогу Наполеона у Битві трьох цісарів під Славковом.

«Главне намєстє» (Головна площа) є центральною братиславською площею, яке за характером і атмосферою

нагадує Львівську Площу Ринок, хоча має іншу архітектуру.

Центру словацькій столиці надає привабливості специфічне розміщення вулиць, які не укладаються тут у шахівницю, як у інших містах Магдебурзького права. Сама Головна площа сполучається з двома іншими площами – Францішканською та Прімаціальною, що створює привабливе місце зустрічей та проведення вільного часу.

Посередині братиславського ринку стоїть фонтан зі статуєю цісаря Максиміліяна II Габсбурзького. Під час коронації цісаря в місті спалахнула пожежа, яку не змогли погасити. Саме тому, щоб запобігти подібним ситуаціям у майбутньому, кілька років пізніше на площі поставили фонтан, один із перших у Європі.

Кожне місто має свій символ, інколи деталь, які однозначно з цим містом асоціюються та є вміщеними на всіх листівках та фотоальбомах. Таким розпізнавальним знаком Братислави є забавні скульптури, які з'являються перед туристами у найнеочікуваніших місцях. Найбільше туристи фотографують Чуміла – веселого робітника, що вилазить з каналу та споглядає з цієї перспективи на місто. Не менш популярним є також Шене Наці, що стоїть неподалік, біля входу до культової кав'ярні.

Багато старших братиславців ще пам'ятають веселого елегантного пана у фраку та циліндрі, який гуляв по місту з квітами та пакетом із кав'ярні. Власники кав'ярень радо запрошували його на безкоштовні каву та тістечко, дарували йому на виході свої ласощі у фірмовому кав'ярному пакеті, тому що Наці, що гуляв по місту з пакетом із логотипом саме їхнього закладу, був найкращою рекламою. «Гарний Ігнацій» (так звучить його прозвисько в українському перекладі) дарував дамам квіти, а коли його просили – він співав одну зі старих братиславських пісень. Трохи далі, з-за рогу споглядає фотограф, який полює на гарну фотографію, на якій, у неординарній ситуації, зафіксує когось із братиславської еліти. На Главному намєсті спирається об лавку наполеонівський вояк (дехто вбачає в ньому самого Наполеона), котрий стоїть тут як пам'ятка відомого Братиславського миру, укладеного після

стратегічної Битви під Ауштерліц (під Славковом). Кожна з цих скульптур справляє враження живої людини: у них, немов, зафіксували рух, неповторний момент, що відображає живі реалії старої Братислави.

Вулиця Міхальська є для Братислави тим, чим Флоріанська для Кракова, Андріївський узвіз для Києва. Разом із Главним намєстім вона є серцем словацької столиці. Ця мальовнича вулиця починається зі старої Міхальської брами, яка входить до складу короткого, збереженого до сьогодні фрагмента оборонної стіни. Під Міхальською брамою можна зустріти групи студентів, що проходять мовчки: за братиславським забобоном студентів мовчання гарантує позитивне складання іспиту.

Одним із важливіших пам'яток архітектури на Міхальській є Королівський палац (1756 р.), побудований для Угорської королівської палати. Парадоксально, велика поразка угорського війська у битві під Могачом (1526 р.) виявилася для Братислави імпульсом для блискучого розвитку. Турецька окупація Буди і Пешту, Отригома та Белграду спричинила необхідність переведення столиці Угорщини у інше безпечне місце. Вибрали саме Братиславу, котра, завдяки тривалому столичному статусу, збагатилася на численні королівські палаци та кам'яниці.

Між Старим містом та р. Дунай знаходиться Придунайський квартал, який, ще донедавна занедбаний та недооцінений, нині комплексно ревіталізований. Щоправда, тутешні вулиці вже не мають тієї затишної атмосфери, що вулички сусіднього Старого міста чи Підграддя, але посеред сірих та буденних кам'яниць щораз трапляються справжні перлини. З кожним роком стає їх більше, адже в цьому районі постійно проходять капітальні реставрації старих кам'яниць, розбудова нових архітектурних див, які гармонійно вписуються у старий контекст.

Одним із таких об'єктів є Братиславська філармонія, що міститься в Редуті на вулиці Мостовій. Це місце для шанувальників класичної музики, концерти якої проходять у еклектичному будинку з 1915 р. Щороку восени Редута стає головною сценою славнозвісних Братиславських

музичних подій, на які з'їжджаються меломани з Центральної Європи.

Над самим Придунайським надбережжям знаходиться сучасний об'єкт Словацької сучасної галереї – один із найвідвідуваніших будинків у центрі Братислави та доказ того, що словаки не бояться поєднувати сучасну архітектуру зі старим стилем, таким чином додаючи своїй столиці динамізму. У галереї, так як і в сусідньому старому Палаці Естергазіго, можна побачити найкращі збірки словацького та європейського мистецтва – від готики до сучасності.

Модна сецесія, котра під кінець XIX ст. стала звичною у Парижі, Відні та інших європейських метрополіях, позначилася також на вигляді Придунайської частини старої Братислави. Її найгарнішим представником є характерний Модрий костел на вулиці Безручовій. До нього можна потрапити йдучи зі Старого міста до залізничного вокзалу. Костел носить ім'я Святої Єлизавети Угорської, народженої у XIII ст. у Братиславському замку, яка була дочкою угорського короля Андрія II.

Поблизу Модрого костелу, неподалік від Придунайської площі Шафарика, розміщується невеликий парк із скульптурою дітей, що пасуть качок. Цю ідеальну ілюзію створив у 1914 р. скульптур Роберт Кугмаєр. Вона посилається на братиславську легенду, згідно якої малі пастирі каченят розгнівали дунайського водника (водяного), за що він перетворив їх у скульптуру.

В останні роки Братислава збагатилася на чимало креативних архітектурних об'єктів, котрі ідеально вписуються у старе оточення. Одним із них є сучасна споруда Словацького національного театру на вулиці Прібіновій, поблизу р. Дунай. Його будівництво розпочалося у 1985 р. і закінчилося у 2007 р.

У 2010 р. поблизу театру відкрили торговельно-розважальний центр Європеа, який є не просто черговим гіпермаркетом, але новою розпізнавальною візитною карткою міста. Інвестор створив щось на шталт Київського Майдану Незалежності з величезним пам'ятником Мілана Растіслава Штефаніка, а також нову набережну променаду. Таким

чином Братислава отримала ще один цікавий район, який одразу став улюбленим місцем прогулянок мешканців міста та гостей столиці.

Братиславський придунайський квартал багато в чому можна прирівняти до Київського Подолу чи Варшавської Старої Праги. Це також одна із цікавих, водночас занедбаних частин міста, які не є настільки привабливими для туристів, як основний центр, але мають свою унікальну атмосферу. Так як і на Київському Подолі, так і на Братиславському Придунав'ї будують нові, цікаві будинки та здійснюється ревіталізація старих об'єктів. Можна припустити, що через декілька років власне тут, між мостом Аполо та Старим мостом, неподалік залізничного вокзалу та Річкового порту, розвинеться нове Братиславське Сіті, яке стане черговою впізнаваною в Європі візитівкою словацької столиці.

Не кожне місто може гордитися своїми відомими мостами, які є водночас об'єктом високого мистецтва. Братислава має два такі неординарні мости, які стають місцем екскурсій любителів сучасної архітектури з Європи. Одним із них є Новий Міст «УФО», а другий «Міст Аполо», відкритий у 2005 р.

Перша збудована переправа через р. Дунай почала функціонувати з 1891 р. Це був міст Франца Йосифа, який сьогодні називається Старий Міст. Перед цим на пертжальський берег треба було переправлятися паромами, а взимку – по льодовій поверхні річки.

Другий у черзі Новий міст, розташований у безпосередньому сусідстві Граду та Старого Міста, збудували у 1973 р. Він унікальний для світових масштабів, має специфічну конструкцію, а його розпізнавальним елементом є розташований на висоті 85 м ресторан UFO (названий так з приводу специфічної форми), з якого можна спостерігати неповторний краєвид на Братиславу, Австрію і Угорщину (при добрій погоді видно гори Альпи). Ресторан має рухому підлогу.

Між Старим мостом та річковим портом, поблизу нового будинку Національного театру та центру Євровеа

знаходиться Міст Аполо. Його конструкція багато в чому унікальна, завдяки чому міст став об'єктом екскурсій любителів сучасної архітектури з Європи.

На протилежному березі р. Дунай, поруч із Австрією, розташована Пєтржалка – найбільший спальний район у Центральній Європі. Для Братислави Пєтржалка є тим, чим для Києва лівобережна частина міста. Над самою р. Дунай, між Старим та Новим мостом, розташований історичний Сад Янка Крала – найстаріший міський парк у Європі (якщо не враховувати сади Великобританії), заснований Марією Терезією. Пєтржалка цікава з огляду на її специфічне розташування. Цей район розташований близько до австрійського кордону, а його подальший розвиток можливий лише на території Словаччини. В самій Пєтржалці будуються сучасні офісні хмарочоси зі скла та бетону, також центри торгівлі та розваг, які поступово змінюють обличчя кварталу. Окрім «хрущовок» та хмарочосів, характерним елементом пєтржалського краєвиду є придунайські заплавні ліси, старі русла р. Дунай, які утворюють оазис зелені посеред бетоновій пустелі.

Братиславські палаци будували на широких вільних площах, на яких створювали припалацові парки. У золоті часи, коли у братиславському замку панувала Марія Терезія, столична Братислава збагатилася на чимало прекрасних палаців. Одним із найвідоміших палаців є нинішній Президентський палац на Годжовій площі. Цю будівлю збудували у 1760 р. у стилі рококо для державного діяча князя Антона Грасальковіча. Сьогодні палац є резиденцією Президента Словацької Республіки. Трохи далі міститься чергова палацова будівля, в якій працює словацький уряд. Два палаци містяться на території поза Старим Містом (на північ від нього, між Старим Містом та залізничним вокзалом), але в межах історичної частини міста XVIII – XIX ст.

Тестові завдання для самоконтролю

1.Велике значення у розвитку туризму Словачини належить:

а) Східним Карпатам б) Альпам
в) Високим Татрам г) Піренеям

2. Найбільшими транспортними залізничними вузлами є

а) Братислава та Нітра б) Кошиця та Ясна;
в) Пряшів та Комарна г) Модра та Пряшів

3. Одним із найбільш цінних природних ресурсів в розвитку туризму Словаччини є наявність:

а) морського узбережжя
б) великих повноводних рік
в) значна кількість мінеральних і термальних джерел
г) наявність великих озер

4. Монументальний собор Святої Елізабет, що виконаний у готичному стилі розташований у:

а) Братиславі б) Кошіце в)Зволені г) Жиліні

5. Гончарні вироби є візитівкою:

а) Братислави б) Жиліни в) Модри г) Комарно

6. Вкажіть місто назва якого повязана з легендою про ящірок, які увіковічнені в геральдиці цього міста

а) Братислава б) Жиліна в) Банська-Штявниця
г) Комарно

7. З-поміж перерахованих курортів Словаччини вкажіть гірськолижний курорт

а) Лучки б) Дудинце
в) Пієштяни г) Штребське Плесо

8. З-поміж перерахованих курортів Словаччини вкажіть курорт мінерально-лікувального типу

а) Лучки б) Доновал
в) Ясна г) Штребське плесо

9. Відомий туристичний маршрут «Малокарпатський винний шлях» розпочинається зі словацького міста:

а) Братислава б) Модра в)Ясна г) Жиліна

10. Неповторний міст UFO розташований у:

а) Братиславі в) Жиліні
б) Кошице г) Пієштяна

11. Статуя чоловіка, що ламає милицю є символом курорту:

а) Пієштяни б) Бійниці

в) Бардеївські Купелі г) Турчанське Тепліце

12. Обєкт сучасної архітектури міст Аполо розташований у:

а) Жиліні б) Братиславі

в) Кошице г) Пієштяни

13. Як правило студенти проходять біля цього туристичного обєкту мовчки забобонно сподіваючись на добру оцінку на іспитах. Який це обєкт?

а) міст UFO б) Собор Святого Мартина

в) Міхальська брама г) Братиславський Старий Град

14. Найулюбленішим напоєм у Словаччині вважається:

а) пиво б) вино г) шампанське д) глінтвейн

15. Традиційною словацькою стравою є:

а) бігос б) журек в) спішська похутка г) штолєн

Список використаних джерел

1. Вдалий сезон 2013: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.polradio.pl/5/117/Artykul/159930

2. Михальчук Ю.І. Історія розвитку туризму у Словаччині / Ю.І. Михальчук // Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sworld.com.ua/konfer41/125.pdf

3. Напрями регулювання структурних диспропорцій у туристичній сфері країн Центрально – Східної та Південної Європи: досвід для України в контексті розширеної зони вільної торгівлі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/august08/13.htm

4. Ожема С.В. Досвід розвитку туризму у Словацькій Республіці / С.В. Ожема // Волинський інститут економіки та менеджменту, м. Луцьк: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wp.viem.edu.ua/konf10/art.php?id=0209

5. Соловйова О. Організаційний механізм державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг (Європейський досвід) / О. Соловйова // Класичний приватний університет м. Запоріжжя: [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010.../10sovrrp.pdf

6. Уряд Словаччини розробив національну стратегію розвитку велотранспорту та туризму: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://velotransport.info/?p=35481

7. Bujna Marián. Aktuálny vývoj cestovného ruchu na Slovensku roky 2013–2014 / Marián Bujna: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agroturizmusslovakia.sk

8. OECD Tourism Trends and Policies 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu/DocsRoom/documents/5675/.../1/.../native

9. Official Slovak National Tourism Portal: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovakia.travel

Розділ 5

УГОРЩИНА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

5.1.	*Суспільно-географічний аналіз Угорщини*
5.2.	*Історичний нарис Угорщини*
5.3.	*Туризм в Угорщині*
5.4.	*Природно-рекреаційні об'єкти і ресурси*
5.5.	*Історико-культурні об'єкти і ресурси*
5.6.	*Соціально-економічні об'єкти і ресурси*
5.7.	*Кулінарні уподобання*
5.8.	*Термальні купальні Будапешта*
Список використаних джерел	

5.1. Суспільно-географічний аналіз Угорщини

Угорщина – європейська країна, розташована на південному сході Центральної Європи. На сході вона межує з країнами Східної, на півдні – Південної Європи. Офіційна назва – Угорська республіка. Державна мова – угорська. Столиця – Будапешт.

Площа Угорщини 93030 км^2, що майже у 6 разів менше площі України. За цим показником вона знаходиться на 108 -у місці у світі. Протяжність території Угорщини з заходу на схід – 528 км., а з півночі на південь – 268 км.

За сучасним адміністративним поділом, який був прийнятий у 1950 р., в Угорщині виділяються 25 адміністративних одиниць, в тому числі 19 медьє (областей) і 6 міст включаючи столицю країни – Будапешт, яке утворює окремий дистрикт і прирівняний до медьє (рис. 5.1, табл. 5.1). З Україною межує медьє Саболч – Сатмар-Берег. За політичним устроєм Угорщина унітарна країна.

Рис. 5.1. Сучасний адміністративний поділ Угорщини

Угорщина має вихід до Чорного моря (водною артерією слугує р. Дунай) та Північного моря (канал Райн – Майн – Дунай).

Таблиця 5.1

Медьє Угорщини

Назва	*Адміністративний центр*	*Площа (км²)*	*Населення (осіб)*	*Щільність нас-ня (ос./км²)*	*Кількість нас. пунктів*
Бач – Кишкун	Кечкемет	8 445	541 584	64	119
Бараня	Печ	4 430	402 260	91	301
Бекеш	Бекешчаба	5 631	392 845	70	75
Боршод-Абауй-Земплен	Мішкольц	7 247	739 143	102	355
Чонґрад	Сеґед	4 263	425 785	100	60
Феєр	Секешфегервар	4 359	428 579	98	108
Дьйор-Мошон-Шопрон	Дьйор	4 208	440 138	105	174
Гайду-Бігар	Дебрецен	6 211	550 265	89	82

Гевеш	Еґер	3 637	323 769	89	119
Яс-Надькун-Сольнок	Сольнок	5 582	413 174	74	75
Комаром-Естерґом	Татабанья	2 265	315 886	139	76
Ноґрад	Шальґоторіан	2 546	218 218	86	129
Пешт	(Будапешт)	6 393	1 124 395	176	186
Шомодь	Капошвар	6 036	334 065	55	244
Саболч-Сатмар-Береґ	Ньїредьгаза	5 936	583 564	98	228
Толна	Сексард	3 703	247 287	67	108
Ваш	Сомбатгей	3 336	266 342	80	216
Веспрем	Веспрем	4 493	368 519	82	225
Зала	Залаеґерсеґ	3 784	269 705	78	257

Медьє поділяються на сільські і міські муніципалітети. Межі угорських медьє є відносно стабільними. їм, як правило, близько тисячі років.

Країна є членом таких міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй (ООН); Ради Європи; Дунайської комісії; НАТО; інших міжнародних та регіональних (європейських) організацій. Угорщина, серед країн «першої хвилі», у 2004 р. вступила до Європейського Союзу.

Населення країни – 9,59 млн. осіб (2023 р.). Це 90-те місце у світі. За останні три десятиліття численність населення Угорщини зменшилася приблизно на 900 тис. осіб. У 1900 р. населення країни становило 6,8 млн. осіб. Пересічна тривалість життя угорських чоловіків 70 років, жінок – 79 років. У країні помітні диспропорції у статевій структурі населення. Жінки становлять 51,5 % населення, чоловіки – 48,5 %. Ці диспропорції особливо відчутні у старших вікових групах.

Рівень урбанізації країни за останні 50 років зріс з 60 до 67 %. Серед міст переважають малі і середні. Близько 20-ти

з них нараховують більше 50 тис. осіб, у тому числі 8 – більше 100 тис. осіб. Найбільше місто Угорщини – її столиця Будапешт (1,9 млн. осіб). Характерною особливістю країни є дуже велика питома вага столиці у численності населення – близько 20 %.

Будапешт утворився у 1872 р. внаслідок об'єднання розміщеної на правому березі р. Дунаю Буди, Обуди (північніше Буди) та розміщеного на лівому березі Дунаю Пешта. Будапешт – столиця Угорщини. Буда була столицею країни у 1361 – 1541 рр. Будапешт займає центральне у всіх відношеннях місце в системі міст Угорщини. Практично вся країна є зоною впливу Будапешта. Разом з навколишніми містами він формує єдину в країні агломерацію. Інші великі міста: Дебрецен (207 тис. осіб); Мішкольц (169 тис. осіб); Сегед (169 тис. осіб); Печ (157 тис. осіб); Дьор (130 тис. осіб); Ніредьгаза (117 тис. осіб); Секешфегервар (102 тис. осіб).

Щільність населення країни – 108 осіб/км^2. За щільністю населення Угорщина поділяється на 2 різко відмінні частини – густо заселену північну та рідко заселену південну. Щільність населення північної частини – 90 – 150 осіб/км^2. Найщільніше заселені (100 – 150 осіб/км^2) медьє – Дьор – Мошон – Шопрон, Комаром – Естергом, Пешт, Боршод – Абауй – Земплен. Південна частина має пересічну щільність населення 50 – 80 осіб/км^2. Найменша щільність (50 – 70 осіб/км^2) у медьє Шомодь, Толна та Бач-Кішкун.

За національним складом населення Угорщина – держава моноетнічна. Угорці становлять 97 % населення країни. Угорці є одним із небагатьох народів Європи, які чітко усвідомлюють своє історичне походження. Це народ угорської мовної групи. Їх самоназва «мадяри» давньою угорською означає «людина». У 974 р. угорці прийняли християнство і стали частиною європейської цивілізації

Майже 4 млн. угорців мешкають за межами Угорщини: 1,9 млн. осіб – у Румунії. Там вони утворюють окрему етнографічну групу угорців – секеї, або секлери. У Словаччині проживає 0,6 млн. угорців, в США – 0,6 млн., Канаді – 0,1 млн., Україні – 157 тис. осіб (з них 152 тис. – в Закарпатті).

Основними етнічними меншинами є цигани (роми) (130 тис.), німці (70 тис.), словаки (35 тис.), хорвати (30 тис.), румуни (25 тис.), серби та словенці (по 5 тис.). Українців в Угорщині приблизно 1000 осіб. Цигани розселені невеликими групами по всій території Угорщини. Німців найбільше на заході і півдні країни. Більшість словаків – на південному сході Угорщини, в медьє Бекеш. Це переселенці зі Словаччини XVIII ст. Хорвати, румуни, серби та словенці розселені переважно вздовж кордону з Хорватією, Румунією та Словенією.

Українські поселення у північно-східній Угорщині виникли у XVII-XVIII ст. як результат просування закарпатських українців на рівнину після звільнення цих районів від турецького панування. У XIX-XX ст. майже все українське населення було мадяризоване. Свідченням української присутності в минулому у північно-східній Угорщині (медьє Саболч – Сатмар – Берег та східна частина медьє Боршод – Абауй – Земплен) є близько 300 тис. угорців – греко-католиків, що мешкають тут. Українці у даних медьє мешкають розпорошено. Найвідомішими є сс. Комлошка та Ракаца, Руська Гадна і Кани у медьє Боршод – Абауй – Земплен, а також Нірпіліш у медьє Саболч – Сатмар – Берег.

Із всіх видів транспорту найбільше значення для континентальної Угорщини мають залізниці та автомобільні дороги. Протяжність залізниць – 7,8 тис. км. Найбільш вантажонапружені лінії електрифіковані (1,8 тис. км). Мережа залізниць (як і автомобільних доріг) має радіальну конфігурацію. Можна виділити 6 основних напрямів, які представлені окремими лініями:

Δ північ: Будапешт – Вац і далі у Словаччину;

Δ північний схід: Будапешт – Мішкольц – Ніредьгаза – Загонь – Чоп (Україна);

Δ схід: Будапешт – Сольнок – Пюшпьокладань – Дебрецен; Пюшпьокладань – Береттьоуйфалу і далі в Румунію; схід: Сольнок – Бекешчаба і далі в Румунію;

Δ південний схід: Будапешт – Кішкунхалаш;

Δ південний захід: Будапешт – Капошвар і далі в Хорватію; Будапешт – Секешфегервар – Надьканіжа і далі в Хорватію;

Δ захід: Секешфегервар – Веспрем – Сомбатхей і далі у Австрію; Будапешт – Татабаня – Комаром – Дьор – Мошонмадяровар і далі в Австрію; Комаром – Комарно (Словаччина).

На залізничний транспорт припадає близько 2/3 вантажообігу та 1/5 перевезень пасажирів, питома вага яких з року в рік скорочується.

Останнім часом за перевезенням вантажів і пасажирів на перше місце вийшов автомобільний транспорт – більше половини всіх вантажів і близько 60 % пасажирів. Загальна довжина автомобільних доріг Угорщини – близько 30 тис. км. Найважливішою автомагістраллю є ділянка транс'європейської траси Братислава – Будапешт – Белград. Вона перетинає країну з північного заходу на південь. Іншими двома важливими автомагістралями є Будапешт – Сольнок – Орадя (Румунія) та Будапешт – Сегед – Арад (Румунія). Запроєктовано будівництво нової транзитної автомагістралі напряму південний захід – північний схід: Любляна – Будапешт – Львів – Київ.

В Угорщині відносно добре розвинений трубопровідний транспорт. Магістральних нафтопроводів два. Нафтопроводом «Дружба» транзитом через Україну надходить нафта. З Хорватії в Угорщину прокладений нафтопровід «Адрія», яким, транзитом через Хорватію, надходить нафта з країн Близького Сходу. Також з України в Угорщину прокладені транзитні газопроводи «Союз», «Прогрес» та ін. Для постачання до Угорщини румунського газу діють газопроводи з Румунії.

Річковий судноплавний транспорт розвинений перш за все на р. Дунай, озері Балатон та р. Шіо, що сполучає Балатон з Дунаєм. Річковий транспорт функціонує також на р. Тиса. Частка річкового транспорту у перевезеннях вантажів не перевищує 5 %, а у перевезеннях пасажирів становить близько 1 %. По Дунаю перевозиться, зокрема, частина імпортної залізної руди і кам'яного вугілля.

В авіаційному транспорті Угорщини існує тільки міжнародне сполучення. Найбільшою національною авіакомпанією є «Малев». Міжнародне літовисько розташоване у Будапешті (Пешті). Внутрішні авіарейси, через їх нерентабельність і добрий розвиток сухопутних видів транспорту, були у 1960-х роках ліквідовані. «Малев» обслуговує численні міста Європи, Близького Сходу, Африки та Північної Америки.

За ініціативою Угорщини створено міжрегіональну транскордонну організацію «Карпатський Єврорегіон». Декларацію про створення цього європейського регіону прийнято в угорському місті Дебрецен у 1993 р. До складу «Карпатського Єврорегіону» входять суміжні райони Угорщини, Словаччини, Польщі, України та Румунії. Від Угорщини це медьє Саболч – Сатмар – Берег, Боршод – Абауй – Земплен, Гайду – Бігар, Гевеш та Яс – Надькун – Сольнок.

Впродовж 1000 років для угорського суспільства і економіки була характерна «прив'язка» країни до Заходу. На думку істориків, це найбільше вдалося у XII-XIII ст., коли відбулось становлення держави як політично так і економічно, що визначило її як центральну державу Європи. Початок Першої світової війни цю можливість не дозволив використати, ще й додалися негативні наслідки перерозподілу світу, через який Угорщина втратила:

Δ 2/3 території;

Δ 60 % мінеральної сировини, яку використовувала у промисловості;

Δ значну частину транспортної інфраструктури.

Країна із центральної, політичної та економічної держави перетворилася у незначну з політичної та економічної точки зору країну Європи без значних внутрішніх ринків. Фактично до другої світової війни вона була аграрною країною, упродовж 90-х років провела кардинальні економічні реформи, що забезпечили ріст валового національного продукту за допомогою широкого залучення у розвиток господарства іноземних інвестицій. У структурі угорської промисловості відбулись зміни:

зменшилася частка добувної промисловості; зросла частка машинобудування і хімічної промисловості.

Концентрація промислових ареалів вкрай нерівномірна. Будапештська агломерація виробляє половину промислової продукції країни.

Енергетичні потреби країни менше ніж 50 % забезпечені власними ресурсами. Переважно це низької якості буре вугілля (близько 90 % видобутку). Виділяються 3 райони видобутку бурого вугілля – Північно-Дунантульський (коло Татабані), Центрально-Дунантульський (коло Балатону) та Північно-Середньогірський (Мішкольц). Кам'яне вугілля видобувається на півдні, у медьє Бараня (Комло). Головним районом нафто- і газовидобутку в Угорщині є південний схід – район м. Сегед. Основна частина нафти імпортується переважно з країн Близького Сходу, газу – з Румунії. У виробництві електричної енергії Угорщини домінує теплоенергетика. Найпотужніша ТЕС – в Сазхаломбатті (південніше Будапешта). Інші великі теплові електростанції (ТЕС) концентруються в районах вуглевидобутку. Потужна атомна електростанція (АЕС) діє в Пакші (медьє Толна). Функціонують тільки 2 малопотужні гідроелектростанції (ГЕС) на р. Тиса.

Енергетичними ресурсами країна забезпечена менше ніж на половину. Основна частина нафти імпортується з країн Близького Сходу, газу з Румунії. У виробництві електричної енергії Угорщини переважає теплоенергетика, слабо розвинута гідроенергетика.

У металургійному комплексі виокремлюється кольорова металургія: за запасами бокситів країна займає провідне місце в Європі і світі. Дефіцит енергоресурсів зумовив різні масштаби розвитку стадій алюмінієвого виробництва, найбільше процвітає виробництво глинозему, найменше виплавка алюмінію.

Провідними галузями машинобудування є радіотехнічна, електротехнічна, оптична, приладобудівна, електронна, автомобільна. Головні центри даної галузі – Будапешт, Дебрецен, Мішкольц, Сегед, Дьор, Секешфегервар.

Хімічна промисловість забезпечує сільське господарство азотними та фосфатними добривами (мм. Варпалота та Сольнок). Відома фармацевтична фабрика «Гедеон Ріхтер» розміщена у Будапешті. У легкій промисловості першість займає текстильна та швейна промисловість з найбільшими центрами у Дебрецені, Калочі, Комло, Дунауйвароші.

Високорозвинена харчова промисловість базується на власній сировині і характеризується високим рівнем приватизації з найбільшими центрами в містах Печ, Дьєр, Кечкемет, Дьєндьєш, Будапешт.

Більша частина площі (3/4) Угорщини використовується у сільському господарстві. Країна входить до п'ятірки європейських країн «чистих експортерів» сільськогосподарської продукції, поступаючись Нідерландам, Франції, Данії та Ірландії. У посівних площах переважають зернові (пшениця, кукурудза). У межиріччі рр. Дунаю, Тиси та Північного Середньогір'я розташовані головні райони виноградарства та садівництва. Великим попитом користуються угорські фрукти: яблука (сорт «джонатан»), персики, груші, сливи, черешні, абрикоси. Угорщина – один із основних виробників меду в Європі. У тваринництві домінує свинарство, яке забезпечує власні потреби та є експортною продукцією. Простежується тенденція збільшення поголів'я великої рогатої худоби та птиці.

Географія зовнішньоекономічних зв'язків Угорщини спрямована на захід: 80 % угорського експорту та 75 % імпорту припадає на розвинені країни; на країни Центрально-Східної Європи – близько 10 % експорту та 15 % імпорту.

Найважливішими зовнішньоторговельними партнерами Угорщини є Німеччина, Австрія, Італія, Франція, США. Основні статті експорту – це продовольчі товари, продукція хімічної промисловості, продукція машинобудування, у імпорті переважають мінеральні корисні копалини. Україна є великим ринком збуту багатьох угорських товарів. Найбільшими інвесторами є Німеччина, США, Франція та Австрія.

5.2. Історичний нарис Угорщини

Походження угорців, історики пов'язують з «древньою прабатьківщиною», що містилася на південному заході від Уралу вздовж р. Волга. Тут (на території нинішньої Башкирії) предки угорців жили в І половині І тисячоліття до н. е. Через тисячу років вони опинилися у степових просторах між річками, що впадають у Чорне море. Одна з хвиль переселення азіатських народів занесла кочівників ще далі на захід. Перехід через Карпати (895 – 896 рр.) привів їх до Карпатського басейну, де вони осіли остаточно.

Ватажком угорських племен того періоду був Арпад (910 рр.), якого обрали князем сім угорських племен. Нащадки князя швидко усвідомили, що зможуть закріпитися на нещодавно знайденій батьківщині, якщо почнуть жити на європейський манер, що означало, передусім, осілість, прийняття християнства й створення держави. Цей курс був узятий на озброєння внуком Арпада князем Гезою (помер в 997 р.). Син Гези – король Іштван І (997 – 1038 рр.) пішов по слідах батька. Йому вдалося створити в Карпатському басейні велику і сильну християнську державу західноєвропейського зразка, яка вже в його бутність зуміла протистояти гегемоністським спрямуванням Священної Римської імперії німецької нації.

Порівняно гармонійний розвиток країни, при нащадках Іштвана І Святого – короля династії Арпадів, був перерваний у 1241 р. внаслідок спустошливого татаро-монгольського ярма, яке тривало усього рік. Спалену дотла її треба було будувати заново. Незважаючи на таку трагічну подію, можна вважати, що за епохи правління королів династії Арпадів (у 1301 р. династія по чоловічій лінії припинила існування), а потім і династії Анжу, Угорщина була авторитетною державою Центральної Європи, її кордони залишалися незмінними.

У подальшому зміцненні держави та її позицій не можна не віддати данину поваги королю Карою (Карлу) Анжуйському (1307 – 1342 рр.). Ефективними виявилася його податкова політика і грошова реформа. За його правління відбулося пожвавлення виробництва на багатьох

угорських шахтах. У 1335 р. король виступив з ініціативою економічного й політичного співробітництва. З його ім'ям пов'язана вишеградська зустріч за участю королів Угорщини, Чехії й Польщі, яка поклала початок першому союзу держав у Центральній Європі.

Син Кароя король Лайош (Людовік) Великий (1342 – 1382 рр.) у ході військових походів розширив кордони, які при ньому простягалися до Болгарії. Йому принесли присягу нові румунські князівства – Молдовія й Валахія, а Венеція поступилася Угорщині Далмацією. Про бурхливий розвиток культури в ту епоху свідчить також заснування у 1372 р. першого угорського університету в місті Пече.

Після смерті Лайоша Великого розгорнулася боротьба за престол, яка призвела до анархії. Однак, Жігмонду (Сигізмунду) Люксембурзькому (1387 – 1437 рр.), який переміг у цій боротьбі завдяки власному міжнародному авторитету, вдалося відновити порядок. У 1410 р. Жігмонд був обраний імператором Священної Римської імперії німецької нації. Будучи одночасно імператором і угорським королем, він зумів багато чого зробити в інтересах відновлення миру в Європі, але виявився безпорадним перед небезпекою, що насувалася з боку Османської імперії. Турецьке ярмо залишило свій слід в історії Угорщини на 3 тис. років уперед.

Турки османи, які, переправившись через Мармурове море, нападали з боку Балканського півострова, вступили на європейську землю у 1354 р. і за кілька десятиліть, підкоривши балканські народи, нестримно просунулися у глибину континенту. Але походи легендарного Яноша Хуняді (1407-1456 рр.) на ціле століття відстрочили розширення турецької інвазії в Європі.

За результатом битви при Нандорфехерварі (нині Белград) 1456 р. напружено стежили у всій Європі. Звістка про перемогу Яноша Хуняді зустрілася великими торжествами.

У 1458 р. угорськими станами на престол був обраний син Яноша Хуняді – 15-річний підліток Матяш Хундяї (Корвін). Під час правління Матяша відбувається небачений розквіт країни. Його зусиллями була створена могутня

централізована монархія зі стабільними прибутками, добре підготовленою адміністрацією і надійною найманою армією. «Справедливий Матяш», який згодом став героєм народних оповідань, утримував у Буді і Вишеграді, розташованому у живописному куточку р. Дунай, один із найгарніших ренесансних дворів Європи. Його знаменита бібліотека вважалася одним із найзначиміших зібрань рукописів у Європі. Угорський король охоче запрошував до двору вчених і художників. Завоюванням нових територій (Моравії, Сілезії, значної частини Австрії) він прагнув створити сильну «дунайську імперію», здатну протистояти Османській імперії.

Земне життя Матяша завершилося у 1490 р. Його місце зайняли маловпливові правителі, через що політична стабільність держави похитнулася, а її міжнародний авторитет упав. Розгул феодальної анархії і міжусобні війни призвели до селянської війни 1514 р. Країна була в стані феодальної роздробленості: османська імперія, що досягла апогею влади, готувалася здійснити новий похід на Європу. Напад турків, яких усі боялися, стався у 1526 р. Відбулася битва біля Мохача. Величезне турецьке військо, що складалося з 70 – 80 тис. воїнів прибуло до місця битви під керівництвом Сулеймана I (Великого). За півтори години Угорщина втратила всю піхоту; причому в битві з перевершуючими силами противника загинули її кращі представники дворянства й угорський король Лайош II (1506-1526 рр.).

Після поразки у битві біля Мохача країна протягом 150-ти років була поділеною на 3 частини:

Δ центральна частина, що вклинилася між двома іншими, була окупована турками;

Δ західними й північними областями правили Габсбурги, які вступили на угорський престол;

Δ у східній частині сформувалося Трансільванське князівство (Ердей).

Боротьба за звільнення країни від турецького ярма велася майже безперервно. Спустошливі війни, безмежна експлуатація місцевого населення, відправлення до Туреччини в рабство угорського населення призвели до

трагічних наслідків. За короля Матяша населення становило 4 млн. осіб, як і в Англії тієї пори. Протягом двох подальших століть населення Європи збільшилося вдвічі. Щодо Угорщини, то тут в кінці XVII ст. нараховувалося 3 мільйони осіб. Усвідомлюючи необхідність в союзниках проти турок, угорські магнати західних і північних областей замість загиблого в битві біля Мохача короля обрали на престол австрійського ерц-герцога Фердинанда I Габсбурга (1501-1564 рр.). З цього часу майже протягом чотирьох століть на угорському престолі знаходилися королі династії Габсбургів. У боротьбі з турками не тільки Угорщина мала потребу у Габсбургах, але і Габсбурги потребували її. Тому, хоча їхня політика і відповідала, передусім, династичним інтересам, вони зберегли угорську конституцію, віддаючи повагу угорським законам, і практично майже не втручалися у внутрішні справи країни.

Трансільванське князівство (східна частина країни) не була окупована турками, зате її обклали непомірними податками. Місцеві князі самостійно вирішували внутрішні справи, у зовнішній політиці вимушені були постійно балансувати між двома великими державами: імперією Габсбургів та Османською імперією. Видатні трансільванські князі Іштван Баторі, Габор Бетлен і князі Ракоці послідовно боролися за возз'єднання Угорщини, за вигнання турків, пізніше, оскільки влада Габсбургів набирала прискорених темпів, і за вигнання останніх.

У той час як в Європі боротьба релігій була в самому розпалі, Трансільванія залишалася островом релігійної політики. Причому, у 1571 р. її Державні збори у законному порядку закріпили право на свободу 4-х традиційних релігій: католицької, реформатської (кальвіністської), євангелічної (лютеранської) й унітарної. 150 років боролися угорці за звільнення країни. Однак покінчити з все ще сильною Османською імперією можна було лишень згуртувавши всі європейські сили.

У 1686 р. міжнародні сили Священного союзу, утворені з ініціативи Папи римського Габсбургською імперією, Польщею й Венецією, під керівництвом герцога Євгена (Єньо) Савойського звільнили Угорщину. Імператор Габсбург

вважав звільнені землі підкореними провінціями, що викликало протест угорської знаті і призвело до змови і повстань. Найзначнішою була визвольна боротьба 1703-1711 рр. під керівництвом Ференца Ракоці II, яка хоч і зазнала поразки, але змусила Габсбургів повернути місцевим дворянам минулі привілеї.

У наступному XVIII столітті розвиток Угорщини йде за загальноєвропейською моделлю: вона знаходиться під духовним впливом як Просвіти, так і реформ проінформованого абсолютизму (Марія Терезія, 1740-1780 рр., Йосиф II, 1780-1790 рр.).

У кінці XVIII – на початку XIX ст. настає епоха пробудження нації, буржуазних реформ і революції. Боротьба за реформи, що відкривають шляхи для буржуазного розвитку, була тісно пов'язана з боротьбою за національну незалежність і привела до революції в Пешті (15 березня 1848 р.). Видатними історичними постатями тієї епохи вважаються граф Іштван Сеченьї (1791-1860 рр.) і Лайош Кошут (1802-1894 рр.). Сеченьї вважав, що прогрес можливий і в умовах імперії Габсбургів. Він ставив акцент на економічний розвиток, виступав прихильником еволюційних перетворень. Розгортанню процесу буржуазного розвитку Угорщини Сеченьї сприяв не тільки своїми працями, що мали величезне значення, організаторською й просвітницькою діяльністю в колі аристократії, але й тим, що пожертвував заради мети цього розвитку значну частину власних коштів. Ім'я патріота завжди згадується, коли мова заходить про Угорську Академію наук (заснована у 1825 р.), регулювання русла рр. Дунаю й Тиси на угорській території, створення умов для річкового пароплавства і залізничного сполучення.

Кошут, на відміну від Сеченьї, головним питанням завжди вважав питання національної незалежності, розважливо дотримувався радикальних політичних принципів. Будучи блискучим оратором, він зумів підняти національних дух людей на визвольну боротьбу, за якою пішла мирна Пештська революція, коли король Габсбург, зрадивши освячене раніше завоювання революції, здійснив

озброєний напад на Угорщину. Ференц (Франц) Йосиф I (1830-1916 рр.) призупинив національно-визвольну боротьбу угорського народу, що продовжувалася цілий рік. Угорські загони склали зброю у серпні 1849 р. Це сталося біля містечка Вілагош (нині Румунія, Трансільванія). За придушенням визвольної боротьби почалася жорстока розправа і майже 20 років бюрократичної тиранії. Однак, у середині 1860-х рр., у зв'язку з політичною ситуацією, що склалася в Європі, Габсбурги були зацікавлені в упорядкуванні своїх стосунків із ослабленою Угорщиною, що чинила пасивний опір. Вони вдалися до перемовин з угорською стороною, делегацію очолив Ференц Деак. В угорській історії він є третім видатним політичним діячем XIX ст. Переговори із Францем Йосифом (1867 р.) носили компромісний характер, після них Ференца Дека стали називати «мудрецем вітчизни». Була створена Угода про перетворення імперії Габсбургів у дуалістичну монархію – Австро-Угорщину. Імператор визнав завоювання революції 1848 р. і відновив конституційний порядок. В Угорщині, що отримала повний суверенітет у внутрішніх справах, був створений національний уряд. Загальними з Австрією залишилися зовнішня політика, матеріальні статки і армія.

Протягом півстоліття, що минуло після Угоди, спостерігався небачений до цього економічний і культурний підйом, в ході якого Угорщина перетворилася на аграрно-промислову країну із сучасною інфраструктурою і квітучою культурою. Перша світова війна зупинила цей успішний поступальний розвиток. Угорщина, як складова частина двоєдиної монархії потерпіла поразку. У такій критичній ситуації восени 1916 р. почалася революція, що закінчилася проголошенням Республіки. Її президентом став граф, який симпатизував Антанті Міхай Каройї (1875-1955 рр.). Новий президент не зумів справитися з внутрішньополітичними проблемами та належно вплинути на мирні перемовини. У 1919 р. він передав владу комуністу Бела Куну. Угорська Радянська республіка, що проіснувала 3 місяці, лиш посилила і без того трагічне положення. Згідно з підписаним 1920 р. Версальським (Тріанонським) мирним договором,

який фактично був нав'язаний країнами Антанти, Угорщина втратила 2/3 території і більше половини населення. В результаті перестала існувати єдина економічна й культурна система держави з тисячолітньою історією і його транспортна мережа. Понад 3 мільйони угорців стали національними меншинами в сусідніх з Угорщиною країнами.

До 1918 р. Угорщина входила до складу Австро-Угорської імперії. У 1918 р. Угорщину було проголошено республікою, запроваджено загальне виборче право, проголошено свободу зборів, засновано Комуністичну партію, яка вступила в контакт з радикальними соціалістами і соціал-демократами. На початку 1919 р. соціал-демократи і комуністи створили об'єднану Соціалістичну партію Угорщини. У республіканському уряді радикальні соціал-демократи і комуністи проголосили радянську владу в Угорщині, яка проіснувала 4,5 місяців.

Під впливом зовнішньої і внутрішньої ситуації у серпні 1919 р. радянська влада зазнала поразки. У 1920 р. в Угорщині були проведені вибори до парламенту, який обрав адмірала Хорті регентом. Династія Габсбургів була позбавлена угорського престолу. Згідно з земельною реформою 230 тис. осіб одержали землю, що сприяло зростанню численності заможних селян. З середини 1925 р. у країні спостерігається зростання промислового виробництва, зокрема, за рахунок інвестицій. Індустріальний розвиток стримувався через слабку сировинну базу, недостачу капіталів, вузький внутрішній ринок. З кінця 20-х рр. в Угорщині, як і в світі, спалахнула економічна криза, що і відзначилося на політичній нестабільності. З 1931 до 1936 рр. змінилося три уряди. Лише третій уряд почав свою діяльність в умовах виходу країни з кризи. У 1936 р. промислове виробництво досягло докризового рівня.

У зовнішній політиці Угорщина орієнтувалася на дружні зв'язки з Німеччиною. Регент Хорті одержав майже всі королівські повноваження. Наступний уряд Імреді продовжив курс на перетворення країни в авторитарну державу, на зближення з Німеччиною. На початку 1939 р.

Угорщина приєдналася до «Антикомінтернівського пакту» і вступила у війну як союзник Німеччини.

У період між двома світовими війнами політичній еліті при консервативному правителі Міклоші Хорті (1868 – 1957 рр.) вдалося справитися із завданнями, що були наслідками військової поразки і величезних втрат території й населення, і консолідувати країну. Але еліта була не в змозі модернізувати суспільну структуру і вирішувати важкі соціальні проблеми. Угорщина не зуміла чинити опір експансії Німеччини, і хоча й не була фашистською, але, сподіваючись на можливість ревізії Версальського (Тріанонського) мирного договору й повернення їй хоча б частини територій, втрачених після Першої світової війни, у Другій світовій війні виступила на стороні Німеччини.

Консервативна еліта, яка з самого початку протистояла нацизму, вишукувала можливості укладення угоди з країнами Антанти. Німеччина, користуючись даними власної Секретної служби, зуміла розгадати намір Угорщини вийти з війни і, щоб упередити це, у березні 1944 р. здійснила військову окупацію союзника. Окупанти допомогли прийти до влади маріонетковому уряду угорських фашистів, внаслідок чого почалися депортація єврейського населення й переслідування прогресивної еліти. Угорщина перетворилася на поле воєнних дій.

На Ялтинській конференції 1945 р. долю країни, що знаходилася у руїнах, вирішили великі держави: вона була віднесена до сфери впливу радянських інтересів. Всупереч надіям угорців і обіцянкам союзницьких великих держав, звільненій від фашистів Угорщині не дали можливості вступити на незалежний демократичний шлях розвитку. На її території залишилися радянські війська. Сформована після війни багатопартійна демократична система під радянським тиском поступово припинила своє існування. При владі була комуністична партія під керівництвом Матяша

Ракоші (1892 – 1971 рр.), яка у 1948 р. ввела державну систему радянського типу.

У жовтні 1956 р. відбулася революція, угорці боролися проти беззаконня й терору. Подавити виступи народу вдалося лишень в ході застосування радянських військ. Після жорстокої розправи, учиненої реорганізованою Угорською комуністичною партією на чолі з Яношем Кадаром, почався новий етап окупації, але як і раніше радянського зразка.

У 60-ті роки, з метою консолідації існуючого положення, уряд, пішовши на відомі послаблення, провів економічні реформи, що носили обмежений і половинчастий характер і які призвели до незначного підвищення життєвого рівня населення. Перед угорськими громадянами стало поступово відкриватися все більше можливостей для виїзду за кордон. Був також узятий курс на пожвавлення економічних контактів із Заходом. Усе це відрізняло Угорщину від інших східноєвропейських соціалістичних країн. Вона отримала назву «найвеселішого бараку» в соціалістичному таборі. У ті часи даний вираз мав вельми позитивний відтінок.

У середині 80-х років для всього світу вже не було секретом, що соціалістичний економічний лад переживає кризу. Особливо сильне суспільне й ідейне бродіння спостерігалося в Угорщині з її найбільшою відкритістю на Захід. Саме тому, коли у 1989 р. зміни в міжнародній політиці вже не лишали сумнівів відносно реальних перспектив відновлення незалежності Угорщини, угорське суспільство виявилося підготовленим до їх сприйняття, що дозволило здійснити зміну ладу мирним шляхом.

Різні суспільні угрупування, що боролися за зміни й організовували рухи мас, створили свої легальні політичні партії. У жовтні 1989 р. (у річницю революції 1956 р.) була проголошена Угорська Республіка, що стало символічним вираженням зміни ладу, відновленням суверенітету країни, переходом від централізованої планової економіки до ринкового господарства і від партійно-державної диктатури до багатопартійної демократичної системи.

У 1990 р. відбулися перші вільні вибори. Сформовані Державні збори заснували інституційну систему демократичної держави західного типу, на основі якої країна знову стала незалежною європейською правовою державою.

Стосовно основних економічних національних інтересів і найважливіших цілей зовнішньої політики між парламентськими партіями відмічається консенсус. Уряд правоцентристських партій, що перемогли у 1990 р., як і урядова коаліція соціалістів і ліберaлів, що правила з 1994 по 1998 рр., а потім коаліція правоцентристських і цивільних партій 1998 – 2002 рр., так само, як і нинішній коаліційний уряд Угорської соціалістичної партії і Союзу вільних демократів вважали і вважають невідкладним завданням повноправну участь Угорщини в євроатлантичній інтеграції і розвиток контактів із сусідніми країнами, приділяючи особливу увагу захисту прав угорської національної меншини на основі європейських норм. У березні 1999 р. Угорщина офіційно стала членом НАТО. Важливою віхою в історії країни стали підписані в Афінах у квітні 2003 р. договори про приєднання Угорщини до Європейського Союзу. З травня 2004 р. Угорщина стала повноправним членом ЄС.

Складна історія боротьби за незалежність позначилася на розвиткові багатьох галузей господарства країни. Однак туристична сфера все таки розвивалася. Туристів завжди приваблювали як природна, так і культурна спадщини Угорщини. Це, зокрема, Будапешт і курорти Балатону, курорти Північного Середньогір'я, центри єпископатів, колишні столиці, літні королівські резиденції тощо. Щороку Угорщина отримує доходи від туризму у кілька мільярдів доларів. Її урядова політика спрямована на реалізацію потенційних можливостей країни у цій сфері. Лікувально-термальні води займають 80 % угорської території, через що вона отримала звання «гарячого ключа» Європи і входить до п'ятірки найбагатших термальними водами європейських країн.

5.3. Туризм в Угорщині

Для Угорщини важливе значення має міжнародний туризм. Щороку країну відвідують туристи, загальна кількість (більше 39 млн. осіб) яких майже у чотири рази перевищує загальну кількість населення країни. Доходи від обслуговування іноземних туристів складають 9 % і є важливою статтею бюджетних надходжень країни, оскільки займає 3-тє місце за обсягом надходжень до бюджету після промисловості та сільського господарства. Частка туризму у ВВП країни досягає 10 %.

Розвиток туристичного сектора національної економіки країни є сьогодні стратегічним питанням. На рівні урядових ініціатив у так званому «Плані Сечені» була зафіксована:

а) необхідність підвищення ефективності іноземного туризму за рахунок покращання туристичного обслуговування;

б) стабілізація туристичної галузі за рахунок внутрішнього туризму;

в) залучення туристів на кошти, які виділяються з державного бюджету та підприємцями. Особливий акцент у «Плані Сечені» зроблений на розвиток бальнеологічного, курортного та конференц-туризму. З метою залучення у країну туристів Угорщина проводить активну інформаційно-рекламну діяльність у сфері туризму закордоном.

Основною організацією, яка займається туристичною сферою є Угорський національний туристичний офіс, створений у 90-тих роках XX ст. Основним завданням його є моніторинг якості різноманітних рекреаційних послуг, збільшення кількості вітчизняних і міжнародних інвестувань, розбудова готельного господарства та входження його до міжнародних готельних мереж.

Починаючи з другої половини 90-х років минулого століття Угорський національний туристичний офіс набув статусу угорської туристичної служби і перетворився на секретаріат з туризму при Міністерстві промисловості та торгівлі.

З 2003 р. туристичною галуззю почав керувати Державний секретаріат з туризму при Міністерстві економіки та транспорту. Створена дорадча організація, яка називалася Національною радою з туризму. Питання туризму обговорювалися у парламенті. Активізувалася робота регіональних туристичних рад, відповідно збільшилася кількість рекреаційно-довідкових офісів: їх нараховувалося близько 100. Туристичною сферою країни зацікавилися іноземні туристи, які тісно почали співпрацювати з закордонними туристичними представництвами Угорщини.

Головною організацією туризму в Угорщині є «Угорщина – туризм». Це акціонерне товариство, яке функціонує у структурі Міністерства економіки Угорщини. Його діяльність зосереджена на просуванні на внутрішньому та зарубіжних ринках національного туристичного продукту. Туристичні представництва Угорщини відкриті у 23 країнах світу. Найактивніше вони працюють у Австрії і Німеччині через те, що ці країни є головними ринками угорського туристичного бізнесу. Однак в Угорщині переважає внутрішній туризм. За останні роки 52 % угорців надають перевагу відпочинку на озері Балатон, 40 % здійснили поїздки до родичів і знайомих всередині країни (з них 74 % мешкали безкоштовно), 8 % надали перевагу відпочинку біля водних об'єктів. За межами країни угорці частіше відпочивають у Австрії, Словаччині, Чехії, Хорватії, Румунії, Італії.

Створена у 1992 р. професійна асоціація Hungarian Baths Association об'єднує 186 членів і є постійним членом Європейської SPA Асоціації (ESPA).

Значна частина надходжень від туризму в Угорщині формується за рахунок оздоровчого внутрішнього туризму. Внутрішній туризм динамічно почав зростати з другої половини 2000 року. Аналізуючи показники Угорського Центрального Статистичного офісу можна зробити наступні висновки:

1) загальна кількість відвідувачів збільшилась на 5,3 %;

2) на 3,5 % збільшилася кількість ліжко-місць;

3) у Wellness-готелях і SPA-готелях загальна кількість ліжко-місць зросла на 13,1 %.

Туристична сфера орієнтується на малий бізнес. Він сьогодні складає більше 90 % всіх туристичних підприємств, які працюють в країні. Загальна численність працюючих у приватному підприємстві не перевищує 5-ти – 7-ми осіб. У більшості випадків – це родинний бізнес, який передається із покоління до покоління.

Туристи із сусідніх країн відвідують Угорщину протягом цілого року. Місцеві та регіональні туристичні спілки чітко використовують таку ситуацію відвідування, проводять міжнародні туристичні виставки (до прикладу: щороку навесні відбувається виставка «Подорожі», яка присвячена рекламуванню літнього відпочинку в Угорщині та інших країнах; друга – осіння «Зимовий туризм, пригоди і розваги. Спортивний інвентар та одяг для зимових видів спорту», розрахована на зимовий відпочинок).

Таким чином, ретельно вивчивши досвід туристичної діяльності країн Європи, Угорщина створює сучасний сервіс для в'їзного та виїзного туризму, активно розробляє та удосконалює «Стратегію просування національного туристичного продукту за кордоном» з обов'язковою розробкою «європейської» моделі участі держави у розвитку індустрії рекреації та туризму. Вона є найприйнятнішою і для нашої держави.

5.4. Природно-рекреаційні об'єкти і ресурси

Щодо природних умов, то Угорщина суттєво відрізняється від сусідніх держав. Рівнини та низовини займають більше половини її території (80 %). Річка Дунай не лише є найбільшою річкою країни, вона є умовною природною межею, яка поділяє країну на Правобережну Угорщину (західніше річки) та Лівобережну (східніше річки) Угорщину. На Правобережній Угорщині велику площу займає дуже розчленована рівнина Дунантуль (абсолютні висоти 150 – 200 м, висота найвищої точки – близько 300 м.). Рівнину перетинають у напрямку з південного заходу на північний схід 5 височин (400 – 700 н.р.м.) – Баконь,

Вертеш, Геречe, Піліш та Вишеград. На південному сході Дунантуля розташована височина Мечек (680 н.р.м.), на північному заході – низовина Кішальфьольд (120 – 180 н.р.м.) (рис. 5.2).

Найбільшими рівнинами Угорщини є:

1) Середньодунайська рівнина (займає майже 50 % площі країни);

2) Алфельд (Велика Угорська низовина на сході країни, висоти 100 – 200 м);

3) Кишалфельд (Мала низовина на північному заході);

4) на півночі розміщується Північне Середньогір'я, є відрогами Карпат і складається з чотирьох масивів – Бьоржьонь, Матра, Бюкк та Земплен. Гора Кекеш (1014 м.) у масиві Матра є найвищою точкою Угорщини.

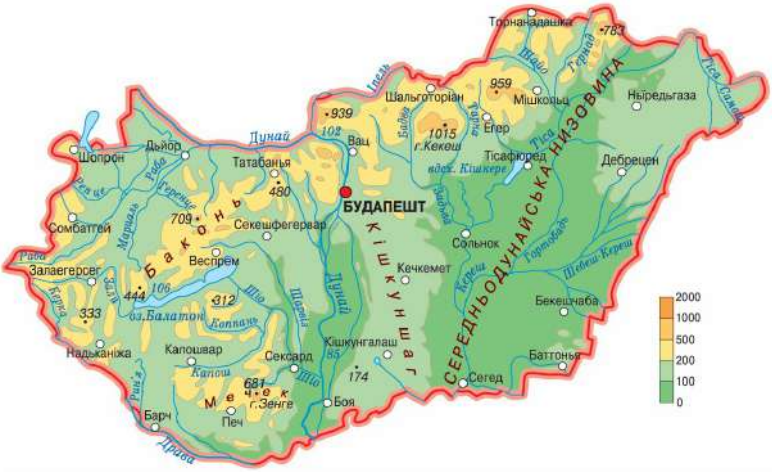

Рис. 5.2. Угорщина. Фізична карта Угорщини

Географічне положення території обумовило формування мінерально-сировинних ресурсів. Невеликі поклади кам'яного вугілля є на південному сході Дунантулю, в районі височини Мечек. Буре вугілля залягає на північному заході Дунантулю (височини Баконь і Геречe) і в районі Північного Середньогір'я (масиви Матра і Бюкк). В Альфьольді, у середній і нижній частині р. Тиси, є значні

запаси природного газу. З рудних корисних копалин промислове значення мають боксити (височини Баконь і Вертеш), марганець (височина Баконь). На північному заході Дунантулю, у масиві Матра (Північне Середньогір'я) відкриті перспективні запаси міді.

Угорщина є центром європейської спелеології. Тільки під Будапештом досліджено більше 200 печер різної форми, площі, протяжності та поверховості. Одна з найвідоміших печер Угорщини – сталактитова печера Пальволги. Найбільша печерна система пагорбів Буда за формою подібна до великого лабіринту. У печері Землохеги стіни покривають мінеральні солі, повітря чисте, постійна температура (11^0C) зберігається протягом року. Печера Матіас розташована на околиці Будапешта і складається з важкопрохідних проходів, які притягають любителів екстремальних турів.

Головні річки країни – Дунай і Тиса. Територія Угорщини повністю розташована в басейні р. Дунаю. Довжина вказаної річки в межах країни складає 410 км, протікає з півночі на південь. Річка на всій території Угорщини судноплавна. Ширина в районі Будапешта 300 – 350 м, південніше значно більша – 400-550 м. Її русло пролягає широкою рівниною («пуштою»). Від р. Дунай пушта відгалужується на схід до долини р. Тиси. На захід від р. Тиси розташовується широколистяний ліс Баконт. Тиса з північного сходу на південний захід перетинає Лівобережну Угорщину, або Альфьольд.

Найбільше озеро країни і Європи – озеро Балатон (592 км^2), яке угорці називають «Угорським морем». Пересічна глибина озера 3,5 м, максимальна – біля півострова Тихань – 12,5 м. Слов'яни в IX ст. його назвали його болотом. Південний берег піщаний, глибина зростає поступово, що створює ідеальні умови для водного туризму. Озеро Балатон простягається на 80 км у довжину і має ширину в найвужчому місці трохи більше 1 км, у найширшому – 12,4 км. Не дивлячись на це, воно є популярним курортом Угорщини: тут багато термальних джерел. Вода озера корисна для здоров'я. Вона мутна. Колір

води синьо зелений, бірюзовий (відтінки змінюються під сонячними променями). Причиною є цілющий мул і наявність планктону у воді. Між Балатоном та Будапештом знаходиться озеро Веленце.

Недалеко від Балатону знаходиться знамените озеро Хевіз. Воно, як і Балатон, є національною гордістю Угорщини. І це не просто озеро з цілющою водою, а озеро в кратері згаслого вулкана. Глибина Хевіза – більше 40 м. Вода в озері тепла в будь-який час року, але купатися тут довго не можна, вода занадто активно впливає на організм. Є обмеження за часом для дорослих. А дітям до 16 років плавання в Хевізі не рекомендується. Озеро вкрите рожевими і бузковими квітами лотоса, які завезли більше 100 років тому з Індії. І дивним чином ці рослини прижилися в гарячій воді. Хевіз називають озером молодості. Угорці кажуть «не фліртуй з дівчиною, котра виходить з Хевіза, адже це може бути твоя бабуся».

Клімат в Угорщині, як і інших країнах Середньої Європи, помірно континентальний. Його особливості обумовлюються положенням країни посередині Карпатської гірської смуги. Вплив Карпат помітний перш за все взимку, коли гори стримують холодні маси повітря, які рухаються з півночі і північного сходу. Відкрита теплим повітряним масам з заходу і північного заходу у зимові місяці, Угорщина має більш високу температуру, ніж території, що розміщені східніше у цих же широтах. Континентальні повітряні маси, які надходять зі сходу, часто витісняються океанічними і середземноморськими повітряними масами. Зима в країні порівняно м'яка, літо довге і жарке. Пересічна температура найтеплішого літнього місяця (липня) – 21-22^{0}С. Осінь тривала, суха і тепла, що сприяє кращому дозріванню фруктів і винограду. Річна кількість опадів знижується з 600 мм на заході до 550 мм у центрі Альфьольду. Така кількість опадів може вважатися достатньою для переважної більшості вирощуваних в Угорщині культур. Однак нерівномірність річного розподілу опадів і їхні часті коливання вимагають створення зрошувальних систем, перш за все у більш засушливому Альфьольді.

На рівнинах Угорщини переважають родючі чорноземні ґрунти на лесовидних суглинках. У гірських і передгірських районах зустрічаються бурі лісові і дерново-карбонатні ґрунти, в Альфьольді – слабо родючі і засолені ґрунти.

В історичному минулому майже вся територія Угорщини була вкрита лісами. Через процеси природокористування сьогодні лісовкрита площа складає всього 17 % і розташована переважно на височинах. У породному складі (до 50 %) перше місце займають листяні ліси бук і дуб, на другому місці (15 %) акація, яка була завезена із Північної Америки для закріплення пісків у межиріччі рр. Дунаю і Тиси. Господарське значення деревини, що заготовлюється, невелике. Лісостеп і степ майже повсюдно замінені культурною рослинністю. Близько 15 % території країни займають луки і пасовища.

Таблиця 5.2

Національні парки Угорщини

№ з/п.	*Назва*	*Час набуття статусу*
1.	Гортобадь	1972
2.	Кишкуншаг	1975
3.	Бюкк	1976
4.	Аггтелек	1985
5.	Фертьйо-Ханшаг	1991
6.	Дунай-Драва	1996
7.	Кьорьош-Марош	1997
8.	Національний парк Прибалатонської височини	1997
9.	Дунай-Іпой	1997
10.	Ершег	2002

У лісах Угорщини мешкають лисиці, зайці, їжаки, ховрахи, олені, косулі, дикі кабани. Серед птахів часто зустрічаються чорногуз, чапля, дика качка, журавель,

дрізд, сова, дятел. У ріках і озерах водиться багато видів прісноводної риби.

Природоохоронні території відіграють роль первинних резерватів чистої природи. В Угорщині нараховується 10 національних парків (табл. 5.2), 35 природоохоронних територій різної категорії заповідності (табл. 5.3). Загальна площа становить більше 3,5 км^2. Національні парки Угорщини – це Аґтелек, Бюкк, Гортобадь, Дуна-Драва, Дуна-Іпой, Керош-Марош, Кішкун, Північно-Прибалатонський, Фертьо-Ганшаг. У печері Аґтелек, що за 50 км на північ від Мішкольца, знаходиться найбільший у світі сталагміт «Телескоп» висотою 25 м.

Таблиця 5.3

Природно-заповідні території Угорщини

№ з/п.	*Заповідники*	*Медьє*
1.	Барч	Піомодь
2.	Мартей	Чонград
3.	Пуштакочі-Моґарак	Сольнок-Яс-Надькун

Великою туристичною зацікавленістю користується Північно-Боршодська карстова височина із знаменитою системою сталактитових печер у національному парку Агтелек (північний захід медьє Боршод – Абауй – Земплен). Національний парк Гортобадь (захід медьє Гайду – Бігар) – це величезне заповідне пасовище – «пушта»(степ).

5.5. Історико-культурні об'єкти і ресурси

Угорці дуже дбайливо ставляться до своєї історії і культури, шанують національних героїв королів, діячів політики, культури і мистецтва. Багато вулиць, площ, соборів названі на честь героїв Угорщини. З повагою угорці відносяться до пам'ятників архітектури: у руїнах стародавніх храмів, замків, фортець влаштовані музеї, проходять фестивалі, концерти, театральні вистави. Цікава оказія: в Будапешті в 1933 р. на площі Lehel tér була збудована точна копія зруйнованої землетрусом 1763 р. унікальної Жамбекської базиліки XIII ст.

На території Угорщини збережено 3500 фортець, замків та садиб, які сьогодні функціонують як музеї історії, архітектури, мистецтва. Рівнобіжно фортеці, палаци, замки стають місцями, де проводяться різноманітні свята та фестивалі, ярмарки ремесел, фестивалі-дегустації вин, театралізовані змагання.

В музеях діють так звані історичні паноптикуми (відтворення в повний зріст фігур історичних подій у відповідних інтер'єрах), проводяться історичні кінні ігри та середньовічні бенкети: у фортеці Шюмег на спеціальній арені чи у критому Великому Лицарському залі проводять бенкети та демонстрацію володіння зброєю (сокира, стрільба з луку, метання дротиків), кінні та піші бої (з мечами, щитами, булавами).

У замках, які відвідали визначні діячі історії та культури, проводяться пам'ятні дні присвячені цим особам. У замку-музеї Естерхазі (м. Фертьод), де близько чверті століття прожив Йозеф Гайдн та була написана його «Прощальна симфонія», для прихильників класичної музики, проводяться концерти під час щорічних фестивалів Гайдана. У 2009 р. відмічалось 200-річчя з дня смерті композитора, була здійснена низка спеціальних заходів на вшанування пам'яті видатного музиканта.

У замку Брунсвік (м. Мартонвашар) кілька разів гостював Людвіг ван Бетховен, який давав уроки гри на роялі графиням Брунсвік. Замок є центром «культу Бетховена» в Угорщині (рис. 5.3). Тут створено Меморіальний музей Бетховена, де щорічно влітку проводяться концерти за творами композитора.

Замки Угорщини включені до міжнародних туристичних маршрутів. До прикладу: королівський замок-музей в м. Гьоделе, входить до міжнародного туристичного маршруту «Маршрут Сісі». Цей замок був літньою імператорською резиденцією. Імператриця Австро-Угорщини Ержбет-Сісі, прожила в замку більше 2000 днів. Для відвідувачів відкриті робочий кабінет імператора Франца Йосифа, гардеробна кімната та секретний салон королеви Ержебет. У замку обладнано

кафе, де подається фірмова кава «Сісі» та «Марія Терезія», які користуються підвищеною популярністю у відвідувачів. Протягом року у замку-музеї в Гьоделе проводять різноманітні програми, від фестивалів класичної музики до «Різдвяних свят в замку».

Рис. 5.3. Замок Брунсвік (м. Мартонвашар)

Визначними туристичними містами Угорщини є міста Егер, Дебрецен, Дюла, Будапешт, ін.

Місто *Егер* розміщене на відстані 120 км від Будапешта на північному сході. Особливою туристичною принадою міста є:

а) фортифікаційні пам'ятки, які витримали штурм турецької армії 1552 р.;

б) храми в стилі бароко;

в) Базиліка, де знаходиться найбільший в Європі орган;

г) мальовничі гори у східній частині міста;

д) костел Мінаретів;

ж) пам'ятки періоду турецького панування;

д) один із центрів найвідоміших виноробних регіонів Угорщини, всесвітньо відомий виробництвом вина «Бікавер» («Бича кров»).

Використовуючи відомі у ті часи термальні джерела турки будували лазні-купальні, одна з яких реконструйована і діє сьогодні. Слабо радіоактивна лікувальна вода містить кальцій, магній і гідрокарбонат, успішно застосовується під час лікування хронічних захворювань органів опорно-рухового апарату, під час реабілітаційного лікування після ортопедичних операцій.

Славнозвісне місто *Дебрецен* є найбільшим містом Східної Угорщини, знаходиться на відстані 230 км від Будапешта. У світі Дебрецен вважається центром науки, культури, мистецтв, релігії. Будучи центром угорської реформаторської (кальвіністської) церкви його часто називають «Кальвіністським Римом».

Дюла – місто на сході Угорщини, розміщується на кордоні з Румунією, на південному сході Великої Угорської рівнини, на березі р. Фехер Кереш. У місті, у великому за площею стародавньому парку, працює Міська купальня. Води джерела лужної йодо-бромної води живлять відкриті й закриті басейни. Курси купання успішно застосовуються під час лікування захворювань органів опорно-рухового апарату, питні курси використовуються для лікування запальних захворювань травного тракту.

Туристичною пам'яткою міста є єдина на рівнинній частині території Угорщини фортеця, на території якої, у літні місяці, відбуваються театральні фестивалі. У місті народилося багато видатних діячів угорської культури. Серед них – автор музики угорського Гімну Ференц Еркель, родичі всесвітньо відомого німецького художника Альбрехта Дюрера.

Кестхей – найстародавніше місто на узбережжі озера Балатон, розташоване на його західному березі. Своїм багатством місто завдячує родині Феттетичів. Вони у 1745 р. збудували замок у бароковому стилі. У 1887 р. він був перебудований у стилі культурного осередку, де влітку, один раз на тиждень влаштовуються концерти. У Керстхеї щороку проводяться літні фестивалі «Балатонський фестиваль» і «Балатонська осінь». На центральній

площі міста знаходиться готична францисканська церква (1386 р.), її дзвіниця була прибудована значно пізніше, наприкінці XIX ст. У місті працює музей Балатону. Тут є велика кількість діорам, серед яких – археологічні знахідки, флора і фауна даної території.

Балатонфюред розміщується на північному березі озера Балатон, є курортною столицею з 1772 р. У 1880 р. на центральній площі міста був побудований питний зал імені Лайоша Кошута, який використовується курортниками і сьогодні. Головна визначна пам'ятка міста – цілющі джерела мінеральної води. Уздовж узбережжя Балатону знаходиться алея Рабіндраната Тагора. На ній встановлені скульптури і меморіальні дошки на честь відомих осіб, які проходили лікування в місті.

Шіофок – найбільше місто на березі р. Шіо. Річка, за допомогою каналу, з'єднується з р. Дунай. На ній є шлюз, збудований у 1863 р., він регулює рівень води озера Балатону. Це територія великих і популярних пляжів. У липні в місті проводиться великий фольклорний фестиваль «Золота мушля».

Будапешт. Першим визначним туристичним об'єктом столиці є Фортечна гора, на якій у XУ ст. була збудована Будайська фортеця. Центральна площа міста увінчана монументом Святої Трійці і тому називається площею Святої Трійці. Головною родзинкою площі є знаменитий храм Матяша. Перші згадки про нього виявлені в документах 1247 р., де він згадується, як храм Марії. З того часу храм неодноразово перебудовувався, у нинішньому вигляді існує з 1896 р.

Південніше Фортечної гори розміщується масивний ансамбль Королівського палацу, збудований сім століть тому. Сьогодні в його будинках функціонують музеї, серед яких. Найпопулярнішим є Національна Галерея (Немзеті Галеріа). У галереї зберігаються здобутки найвизначніших угорських художників і скульпторів XIX – XX ст. Навколо неї знаходиться велика тераса, звідкіля відкривається вид на гору Геллерт (висота - 235 м). На вершині гори споруджена Цитадель – порівняно молода споруда, яку

збудували Габсбурги у 1850 р. Більше ніж 50 років споруда належала австрійському гарнізону, лишень у 1899 р. угорська влада викупила Цитадель. Зараз у її колишніх казармах розміщується ресторан, пивний бар, кав'ярня. Біля підніжжя гори Геллерт знаходиться одна із знаменитих угорських купалень – «Рудаш», збудована на джерелі лікувальної термальної води. Недалеко від неї, за течією р. Дунай, знаходиться готель «Геллерт», який складається з водолікарні, відкритого басейну зі штучними хвилями і закритого басейну. Купальні використовують води термальних джерел, на базі яких працюють купальні і бані. Одна із найпопулярніших з них – «Сечені», знаходиться на Пештській стороні, біля парку Варошлигет, що означає «Міський гай».

На території Варошлигета, на площі 13,5 га розмістилися Столичний зоопарк і Ботанічний сад. На даний час тут знаходяться більше 4 тис. тварин і близько 10 тис. рослин. Західна межа Варошлигета виходить на площу Героїв, у центрі якої розміщується Пам'ятник Тисячоліттю Угорщини. Його збудували у 1896 р., але на початку століття змінили окремі скульптури. У центрі ансамблю стоїть 36 – метрова колона з крилатим генієм на вершині і статуєю вождів семи угорських племен, серед них і Аркада – вождя угорців, що мешкав у 896 р. на території нинішньої Угорщини. По обидва боки колони знаходяться напівкруглі колонади з бронзовими статуями видатних діячів угорської історії.

Якщо спланувати екскурсію на один день, то обов'язково варто відвідати м. Жамбек, село Тьок, де можна відвідати музей старовинних ламп, древні руїни церкви XIII ст.

Будапешт славиться на світовому просторі великою кількістю залізничних (2) і автомобільних (6) мостів через р. Дунай. Кожний з них є чудовим архітектурним витвором мистецтва і архітектури. Найстаріший міст – Ланцхід, що у перекладі означає «Ланцюговий міст», збудований у 1849 р. Між мостами Арпад і Маргет (центр Будапешта) на р. Дунай знаходиться ще одна визначна пам'ятка угорської

столиці – острів Маргет, на якому розміщуються 2 готелі, ресторани, кафе, пляж «Палатинус». Його довжина 2,5 км, найбільша ширина 500 м. Це улюблене місце відпочинку місцевого населення і гостей столиці. Спустившись на острів з моста Арпад, можна прогулятися японським садом, недалеко від якого розміщений літній міст, де щороку проходять літні театральні фестивалі.

Рівнобіжно до острова Маргет, на західному березі р. Дунай, розміщений найдавніший район столиці – Буда, або «Стара Буда». Головними туристичними об'єктами є Головна площа (угорською – «Фе Тер»), залишки будівель древнього римського поселення Аквінка. Поруч з руїнами цивільного міста римлян можна відвідати музей Аквінка, але найбільший інтерес гостей викликає амфітеатр військового міста – один з найбільших амфітеатрів що були у римських провінціях та, безпосередньо, найбільше озеро Європи Балатон.

Насамкінець зазначимо, що найпривабливішими, з точки зору туристичного використання, в Угорщині є:

- церква в Якові;
- церква в Ньірбаторе;
- палац Естергазі в Фершеде;
- собори в Тате і Пече;
- вежа в Сегеде;
- будівля парламенту;
- Національний музей;
- Національна художня галерея;
- палацовий комплекс XIII – XVII ст. з Королівським палацом в Будапешті.

Угорщина – країна музики і танцю, різних фестивалів, музичних, театральних, квіткових карнавалів.

Національна культура має багаті традиції, однак через периферійне положення країни в Європі і мовній особливості порівняно мало відома за межами Угорщини. Величезний внесок у розвиток угорської культури внесли письменники і поети Шандор Петефі (1823-1848 рр.; ліричні і революційні вірші, поема «Витязь Янош»), Кальман Міксат (1847-1910 рр.; основоположник критичного реалізму в

угорській літературі), Ендре Аді (1877-1919 рр.; вірші соціального протесту), Дюла Ійеш (1902-1983 рр.; поет реаліст), драматург Імре Мадач (1823-1864 рр.), композитори Ференц Ліст (1811-1886 рр.), Біла Барток (1881-1945 рр.), Золтан Кодай (1882-1967 рр.), Імре Кальман (1882-1953 рр.), художник Міхай Мункачи (1844-1900 рр.), скульптор Жігмонд Кишфалуді Штробль (1884-1975 рр.), кінорежисери Золтан Фабрі (1917-1984 рр.), Міклош Янчо (рік народження – 1921), інші.

5.6. Соціально-економічні об'єкти і ресурси

В Угорщині система громадського транспорту відповідає європейським стандартам, включає в себе метро, автобуси, трамваї і таксі. Автобуси і трамваї працюють з 5-ї години ранку до 23 години. По місту їздять нічні автобуси, які позначаються літерою «Е». Автобуси з червоними номерними знаками є експресами здійснюють зупинки лишень у зазначених місцях. Особам від 21 року є можливість скористатися орендою автомобіля при умові місця проживання на території Угорщини та наявності прав і кредитної карти (або під заставу).

Особливо добре розвинене в Угорщині залізничне сполучення. До прикладу, зі столиці поїздом можна дістатися практично в кожне місто країни.

Найчастіше туристи зупиняються в готелях Будапешта, які, порівняно з багатьма іншими європейськими столицями, мають досить високий показник «ціна – якість». Це відноситься до готелів «економ-класу». Тризіркові готелі в Будапешті характеризуються просторими і затишними номерами, які обставлені сучасними меблями, повноцінним сніданком типу «шведський стіл». Більш заможні туристи, які цінують комфорт вищого класу, мають можливість оселитися в гольф-готелях, або замках.

Сьогодні туристична галузь Угорщини поки що знаходиться у стані депресії. У 2020 р. бронювання житла відбувалося вдвічі менше, ніж до пандемії коронавірусу. Поступовий зріст загального обороту закладів розміщення (з 228 млрд. форинтів (646,2 млн.

євро) до 290 млрд. форинтів (821,9 млн. євро)) відбувся у 2021 р. Інформація для порівняння: у 2019 р. цей показник становив 556 млрд. форинтів (майже 1,6 млрд. євро). Кількість ночей у готельних закладах, заброньованих іноземними туристами в Угорщині, зросла на 25 % порівняно з минулими роками. Туристи у 2021 р. провели 10,5 млн. ночей у приватному секторі, що на 5,9 % більше, ніж у 2020 р., що становить тільки дві третини з 15 мільйонів ночей у 2019 р. У новорічний сезон двома найбільш популярними туристичними регіонами були озеро Балатон та регіон Будапешт – Центральний Дунай із майже однаковою часткою.

Внутрішній туристичний сектор Угорщини у 2021 р. значно покращив показники порівняно з 2020 р. Певний внесок у відновлення угорського туризму зробили і туристи – українці. За даними Угорського туристичного агентства, 75 % внутрішніх туристів були угорцями, але кількість іноземних відвідувачів також почала стабільно зростати. До Будапешта приїжджають туристи переважно з Чехії, Австрії, Румунії, Словаччини, України, Німеччини. Туристи з Німеччини надають перевагу відпочинку у сільській місцевості Угорщини.

Більшість готельних комплексів Угорщини збудовані (переобладнані) на території замків і маєтків. До прикладу: у столиці країни м. Будапешті у Будайській фортеці XIV-XVI ст. (яка включена до реєстру Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО) у квітні 2007 р. була відкрита резиденція «Святого Георгія» (перший у Будапешті готель «All Suite»). На цьому місті з 1784 р. знаходився заїжджий двір «Фортуна». Після реконструкції було обладнано 26 апартаментів, внутрішній сад, ресторан, зали для засідань, середньовічний винний підвал. У залі для урочистих заходів проводяться бенкети, весілля, ділові обіди, корпоративні заходи.

Перший готель – замок на території Угорщини було відкрито у 1938 р. родиною Карої у м. Фюзеррадвань. Люкс-готель був обладнаний оригінальними меблями. Через 10

років його націоналізували, зараз знаходиться у підпорядкуванні Дирекції Архітектурних Пам'яток. Будинок реконструйовано, експозиція замку відновлює атмосферу життя аристократії (бібліотечна кімната, їдальня, графський салон, спальня, ванна кімната з мармуровим басейном).

З 1990 р., коли замковий туризм почав розвиватися швидкими темпами, відкриваються готелі різної категорії у 70 резиденціях угорської знаті. У 2005 р. в рамках Асоціації Угорських готелів було виокремлено секцію замків-готелів. Згодом, виникає об'єднання угорських замків-готелів, що займається створенням єдиної системи розробки та реалізації загального плану маркетингових заходів, а саме організацією «Замкового маршруту», пов'язаного з відвідуванням об'єктів Всесвітньої Спадщини.

У замках-готелях створені умови для проведення корпоративних заходів, конференцій, ділових зустрічей, семінарів, менеджерських тренінгів. Звідки також розпочинаються маршрути екскурсій. Наприклад, з «Мадського маєтку», який розташовано у центрі винного регіону Токай, де є можливість відвідати Токайський регіон, відомий своїми винами (дегустація вина, відвідування винних погребів).

Готелі-замки обладнані оздоровчими центрами. Наприклад, готель Wine & Spa Садиба Андраші (відкритий у 2005 р. у м. Терцар) є першим в Угорщині винотерапевтичним Велнес-центром. Тут, на базі витяжки з винограду та виноградних кісточок пропонують науково обгрунтовані процедури, які затримують процес старіння. Гості мають можливість прийняти ванни з витяжками з токайських вин, з маслами з винної есенції. У відділі Велнес працює фінська сауна, біосауна, аромотерапія. У Токайському природоохоронному регіоні є можливість займатися спортом, розроблені пішохідні та водні маршрути, катання на лижах, риболовля, полювання.

Замок-готель «Хертеленді» у парку Кутаж-Козмапуста, в 50 км. від озера Балатон. У 1997 р. його придбав бізнесмен з Швейцарії. Після проведеної реконструкції, тут було відкрито готель на 38 місць. Замок-готель пропонує весь

асортимент «категорії люкс»: верхову їзду, гольф, катання на повітряних кулях, басейни, СПА та Велнес. На кухні ресторану використовують продукти вирощені на власній біофермі. Цікава інформація: у замку-готелі є традиція: якщо молода пара проводить тут медовий місяць то вона має право посадити дерево, поряд з яким встановлюється табличка з іменами молодят та датою весілля. Також створені умови для проведення конференцій.

Готель «Капітань Велнес» збудований у 2005 р. в м. Шюмег під Шюмегською фортецею. Найвідомішою програмою є лицарський турнір та середньовічна вечеря. Також у готелі проводять середньовічні весілля. У Шюмегській фортеці на честь молодят артилеристи стріляють з гармати. У рамках програми наречений посвячується у лицарі шюмегської фортеці та проводиться традиційний середньовічний бенкет.

Отже, об'єкти історико-культурної спадщини Угорщини є важливим ресурсом для розвитку спеціалізованих видів туризму: пізнавального, подієвого (свята, фестивалі), ділового, лікувального, тощо. Використання таких об'єктів не лише як музеї, а як готелі, конференц-центри, центри оздоровлення, місця проведення фестивалів та свят дозволяє регулювати (збільшувати чи зменшувати) сезонність і потік відвідувачів. Учасники спеціалізованих турів отримують високий рівень туристичного обслуговування: до їх послуг – засоби розміщення, транспорт (зручність доставки до місця подій), заклади харчування та послуги висококваліфікованих гідів-перекладачів.

Ресторанний сервіс складається з великого вибору закладів зі смачним народним і недорогим харчуванням. Починаючи від мешленівських ресторацій і закінчуючи фаст-фудами, піцеріями, суші-барами, китайською й вуличною їжею всюди можна скуштувати національну угорську кухню.

До прикладу, у Будапешті найдорожчі ресторації та кафе розташовані біля відомих туристичних пам'яток: Королівського Палацу, Рибальського Бастіону, проспекту Андраші, вулиці Ваці й набережної. Деякі з них вивішують меню з цінами на вулиці, тому можна зорієнтуватися

уже при вході до закладу. Поряд з дорогими ресторaціями є багато закладів, які в години обіду (приблизно з 12:00 до 15:00 год) пропонують комплексне денне меню «Napi Menu», або «etkezdek», що у перекладі означає «дешевий обід», яке складається з 3-х (іноді з 2-х страв за ціною від 3 євро). Недорогі кафе типу «Бістро» часто нагадують наші українські «Колиби». Їх назва, «Чарда» – ресторації з національною угорською кухнею, інтер'єром в етно-стилі і живою фольклорною музикою. Вважають, що саме у таких закладах харчування виник народний угорський танець «Чардаш».

Столиця Будапешт розділена річкою Дунай на Буду і Пешт. По обидва боки річки сформувалися цікаві автентичні заклади харчування. У таблиці 5.4. запропоновані до розгляду найцікавіші з них. Однак, зазначимо, що у Буддійському замку (біля Королівського Палацу та Рибальського Бастіону) переважно дорогі ресторації. Навіть вулична їжа дорожче, ніж у місті.

Таблиця 5.4

Основні заклади харчування в Будапешті

№ з/п	*Назва закладу*	*Коротка характеристика*
	Hungariku m Bistro	Символ Угорщини, з цим поняттям пов'язане все, що стосується автентичних угорських традицій, звичаїв, історії, кухні, культури, мови. Це все, чим пишається країна. Ідея Hungarikum Bistro – не просто традиційна угорська кухня, а справжня домашня угорська їжа. Заклад невеликий, затишний, всього на 12 столиків. Тут простий інтер'єр і смачні страви. Популярне бістро серед туристів, тому потрібно бронювати столик наперед. В Hungarikum Bistro пропонують комплексне меню, воно складається з традиційних угорських страв: суп-гуляш, качина ніжка з картоплею й капустою, яблучний пиріг з ванільним соусом.
2.	Kiskakukk	У перекладі з угорської «Маленьке зозулятко». Закладу вже виповнилось 100 років. Це класичний ресторан з елегантним

		інтер'єром. Тут подають смачні страви традиційної угорської кухні. Порції великі. Особлива гордість ресторації – кращі вина Угорщини.
3	Vakvarju	Мережа недорогих кафе з національною угорською кухнею. З шести закладів найбільш зручніше для туристів відвідати два. Один знаходиться поруч з набережною Дунаю та вулицею Ваци. Його варто відвідати під час прогулянки в цьому районі. Другий успішно працює на вулиці, що є паралельною до знаменитого проспекту Андраші і знаходиться в 5 хвилинах ходьби від Базиліки Святого Іштвана, в 10-15 хвилинах від Оперного театру та музею мініатюр «Miniversum».
4	Vakvarju	«Сліпа ворона» – так перекладається назва ресторацій мережі «Vakvarju». Тут стильний інтер'єр, смачно готують, швидко обслуговують, можна пообідати з дітьми, тому що є спеціальне дитяче меню і ігровий куточок. У вихідні дні з 12:00 до 16:00 працює «дитячий ресторан» з смачними стравами, розвагами, іграми.
5	Trophy Grill	«Трофея гриль» популярна мережа ресторацій автентичної угорської кухні. Чудово підходить для обіду або вечері. Сюди полюбляють приходити цілими родинами місцеві мешканці, проводити сімейні свята, корпоративи. З шести закладів мережі чотири ресторації знаходяться на стороні Пешт і дві на стороні Буда. Тож обід чи вечерю у Трофея гриль можна додати до маршрутів прогулянок по Будапешту. Особливість – формат «шведський стіл». За фіксовану плату можна скуштувати традиційні страви і десерти. Вибір великий. Крім страв угорської кухні тут є морепродукти, морська риба, суші. У вартість входить шампанське, вино, пиво, мінеральна вода, безалкогольні напої, кава, тощо. Час на обід – 2 години, на вечерю – 3 години.

6	Menza	Популярний заклад серед місцевих мешканців та туристів з смачною угорською кухнею. Підходить для пізнього сніданку, обіду чи вечері. Тут завжди багато відвідувачів, тому варто бронювати столик на вечерю або обід. Знаходиться біля проспекту Андраші, на площі Ференца Ліста. В 3 хвилинах від Оперного театру і Будинку Терору, в 10 хвилинах від музею мініатюр «Miniversum», в 15 хвилинах від Базиліки Святого Іштвана.
7.	Oktogon Bisztró	Недорога їдальня з самообслуговуванням. Популярне бістро у місцевих жителів і туристів. Знаходиться поруч з проспектом Андраші та ст. метро Oktogon. Національна кухня, шведський стіл, фіксована ціна за 2 години безлімітного харчування.
8.	Paprika Vendéglő	Невеликий колоритний ресторан угорської кухні. Інтер'єр оформлений в автентичному сільському стилі. Великі порції, смачна національна кухня, приємне обслуговування.
9.	For Sale Pub	Розрекламоване в багатьох телепередачах місце. Приваблює незвичною оригінальною концепцією і доступними цінами. Розташоване навпроти Центрального ринку. Цей район відомий також Руїн-барами. До паба від Синагоги йти 5 хвилин, від *купальні Геллерт* та гори Геллерт по мосту Ержебет – 10 хвилин. Можна сюди зайти поїсти під час прогулянки набережною та вулицею Ваці. На двох поверхах For Sale Pub панує творчий безлад. Всі стіни й стеля вкриті шаром паперових аркушів з відгуками, малюнками, побажаннями гостей. На столах – великі кошики з арахісом. Горіхи можна їсти безкоштовно скільки завгодно, а шкарлупки кидати прямо на підлогу, встеленою сіном. На вихідні та вечорами краще бронювати столик заздалегідь. В меню – угорська кухня. Особливо тут подобається гостям суп-гуляш. Одну порцію варто замовляти на двох – трьох осіб.

10.	Café Gerbeaud	Знаменита старовинна класична кондитерська, брендова кулінарна пам'ятка Будапешта. З 1858 року вважається однією з найвідоміших і найбільших кав'ярень Європи. В кафе Жербо панує аристократична атмосфера Угорщини XIX ст. Знаходиться в кінці вулиці Ваці, на площі Vörösmarty, ближче до набережної. Кафе Жербо дорогий для обіду чи вечері заклад. Сюди варто зайти на фірмову каву й десерт, спробувати тістечко Жербо, торти Добош і Естерхазі, крем-карамель Жербо, фірмове морозиво.
11.	Szamos	Центральне кафе великої мережі кондитерських Szamos. Сьогодні це одне з найбільших сімейних підприємств Угорщини, створене в 1930-х роках. Кафе на вулиці Ваці було відкрито у 1990-х як перший заклад мережі. Завдяки вишуканим смакам солодощів, фірма Szamos швидко стала популярною в країні, тепер налічує 20 кафе й магазинів. Тут пропонують смачні марципани, вишуканий шоколад ручної роботи, який виготовляють прямо в залі перед відвідувачами, торти, тістечка, морозиво, традиційну випічку.

Національна угорська кухня багата на м'ясні страви та страви з перцем-паприкою, щедро приправлена спеціями, може бути гострою. Варто спробувати гуляш, або гуляш (gulyás) – густа юшка, рибна юшка – халасле (halászlé) (рис. 5.4), бограч – юшка, зварена в казані на багатті, папрікаш (paprikás) – м'ясо чи риба, тушені в сметані, пьоркьольт (pörkölt) – тушене м'ясо, качина ніжка, свиняче коліно. Популярна їжа на гарнір: лечо (lecsó) – готується з солодкого перцю, помідорів, цибулі, тархоня (tarhonya) – макаронні вироби, турошчуса (turoscsusza) – макарони з сметаною, сиром та шкварками. В назвах різних страв з картоплі пишеться слово крумплі (krumpli).

Рис. 5.4. Страва з дунайської риби

Певно, найвідоміша страва та кулінарний символ країни – це угорський гуляш (gulyás). В країнах пострадянського простору гуляшем заведено називати м'ясну засмажку, що подається з гарніром. А в Угорщині гуляш – це густа юшка (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Гуляш в Угорщині

Другою за популярністю угорською національною стравою є курячий паприкаш (paprikás csirke). Його готують частіше за все з курячої грудки або ніжки. Тут весь смак у великій кількості сметанного соусу, в якому тушкується курка, і в паприці, звичайно ж. Вона всюди, ну, окрім десертів. Тим соусом також поливають паприкаш при подачі. Зазвичай він подається із такими манесенькими галушками або з іншими макаронними виробами.

В Угорщині є ресторани володарі зірок Мішлен (Michelin). У 2010 та 2011 рр. ресторан Онікс «Onyx» та ресторан Костес «Costes» були відзначені цими зірками. Інформацію про цю подію можна знайти у виданні «Головні міста Європи, готелі та ресторани» (Main Cities of Europe hotels & restaurants).

Ресторан Онікс (Onyx Budapest) у Будапешті спеціалізується на угорській кухні. Експертами Мішлен (Michelin) особливо було відзначено порося із запеченим яблуком і страву з традиційною угорською «кривавою» ковбаскою.

Будапештський ресторан Костес «Costes» теж володар заповітної зірки. Michelin guide кілька разів надсилав інспекторів до Угорщини, перш ніж дати ресторану Костес престижну нагороду. Качина печінка маринована в Токайському Асу з квасолею та консомі з липового кольору з абрикосом та кислою ліловою цибулею. Стиль ресторану абсолютний модерн. Сучасна гламурна розкіш. Багато таких можна зустріти у світі.

Загалом, за останні роки близько 15-ти ресторанів Угорщини та Будапешта відзначені Мішленівськими нагородами.

Угорщина – це «гарячий ключ Європи», входить до п'ятірки найбагатших термальними водами країн світу. Тут більше 1300 унікальних гарячих термальних джерел. А Будапешт (близько 118 термальних джерел з температурою води від 21° до 76°С) з початку XX ст. вважається Міжнародною столицею лікувального купання, що має статус бальнеологічного курорту (табл. 5.5).. Угорці з посмішкою і гордістю говорять, що джерело з гарячою термальною водою «заб'є» з-під землі, навіть якщо просто встромити у неї палицю. Відвідування термальної купальні в Угорщині – це обов'язковий пункт програми, «must have» кожного мандрівника.

Печерна купальня Мішкольц – Тапольца унікальна тим, що створена в справжніх печерах і вважається єдиною в Європі. Багато тисяч років термальні води вимивали гроти, стіни і склепи печер.

Таблиця 5.5

Купальні Будапешту

Купальні	*Географічне розміщення*	*Особливості*
Сечені (рис.5.6.)	Міський парк «Варошлігет»	Найбільший термальний комплекс Європи, що складається з 18 басейнів, турецьких лазень, саун, фізіотерапевтичних відділень. Вода подається зі свердловини Святого Іштвана, яка щодня викидає 600 куб. м води температурою +77°С з глибини 1256 м. Гордість Сечені – три величезних відкритих басейни зі штучними хвилями, де температура води навіть взимку не опускається нижче +37°С. На відвідувачів чекають різні види оздоровчих послуг: гідротерапія, підводна гімнастика, бальнеотерапія.
Хеллерт	Будапешт	Одна з найбільших купалень Будапешту розташована при однойменному готелі. Збудована за ініціативою імператора Франца-Йосипа. У комплексі 13 басейнів з мінеральною водою, в числі яких басейн з мармуровими колонами, мозаїчними панно і вітражами зі сценами з епічної поеми «Смерть Буди». Серед додаткових оздоровчих послуг купальні – трав'яні сауни, фізіотерапія, грязеві ванни, різні види масажу.
Велі-Бей	Центр Будапешту	Сьогодні «турецькі» купальні Будапешта вважаються справжнім прихованим скарбом старовинного міста і, крім багатої

		історії і чудових інтер'єрів, мають у своєму розпорядженні кілька басейнів, вода яких має унікальні цілющі властивості. Усім відвідувачам рекомендують відвідати інфрачервоні сауни, душові кабіни з масажними струменями, джакузі. Цікаво, що це єдина купальня в Угорщині, де немає окремих днів для відвідування закладу жінками та чоловіками. Усі можуть насолоджуватися відпочинком разом.
Рудаш	Будапешт	Збудована приблизно п'ятсот років тому. Майже щороку місто прилаштовувало нову, згідно з рисами певної епохи добудову. Розглядати її треба справа наліво: спочатку найстаріша, часів Османської імперії, споруда під похилим зеленим куполом (XVI століття), потім прибудови наступних століть, і, нарешті, сучасна, відкрита восени 2014 року, конструкція, пізнавана завдяки прозорому скляному куполу. Найголовніше, що потрібно знати про Рудаш – це непростий режим роботи. Понеділок, середа, четвер і п'ятниця – це дні, коли сюди не можна жінкам. Їх день – вівторок (і тоді входу немає чоловікам).

Рис. 5.6. Купальня Сечені

Джерела термальних вод у своїй більшості поширені на сході країни. Ця частина Угорщини пропонує широкий вибір лукувально-оздоровчих курортів. Багато з них мають власну родзинку і кожного року приймають сотні тисяч туристів. Ми зупинимося на основних з них (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Оздоровчі курорти Східної Угорщини

Купальні	*Географічне розміщення*	*Особливості*
Аквапарк Ніредьгаза	Ніредьгаз	У Ніредьгазі знаходиться сучасний комплекс відпочинку Акваріус з термальними водами. Працює взимку і влітку, приймає відвідувачів з багатьох європейських країн. На території облаштовані басейни з різною температурою води. Також є веселі та екстремальні гірки, коридор з печерою, де є водяна стіна та басейни зі штучними хвилями. У воді, що використовується в купальні, є багато

		корисних речовин, що позитивно впливають на стан усього організму. Туристи закладу можуть додатково скористатися наступними послугами: солярій, масаж, салон краси. Є можливість звернутися до лікаря та отримати курс лікування щодо певних проблем зі здоров'ям. Купальня пропонує широкий вибір лікувальних процедур, серед яких популярністю користуються вуглекислотна ванна, масаж водним струменем, підводна лікувальна фізкультура.
Термальні води Дебрецену	Дебрецен	Працює одна з найбільших термальних купалень, яка з 1960 р. є одним з найпопулярніших курортних місць Угорщини. Відреставрована термальна купальня з відкритими і критими лікувальними басейнами, які працюють цілорічно з температурою води від 26 до 38 градусів. Під куполом знаходиться 4 басейни з термальною водою, купальні і парні, що займають 11000 м^2. У двох спеціально оснащених басейнах проводиться оздоровлення і лікувальна гімнастика. З термальною купальнею тісно пов'язаний пляжний комплекс з 8 басейнами: лікувальний термальний басейн, спортивний басейн, басейн з хвилями, плавальний басейн, басейн для дітей. Серед додаткових послуг: ігровий майданчик, баскетбол, пляжний волейбол, солярій, перукарня, сауна та ресторан.
Термальний курорт	Хайдусобосло	Комплекс Хайдусобосло – найбільший в Угорщині. Він працює цілий рік і пропонує більше 40 процедур. У лікувальній купальні є відкриті і

Хайдусобосло		закриті басейни з лікувальною термальною водою різної температури +32, +36 і + 38^{0}С. До послуг гостей медичні кабінети, процедурні, лікувальний тренажерний зал, масажисти. На першому поверсі купальні створено 8 тематичних басейнів, які шляхом відображення символіки різних епох і культур надають гостям своєрідну екскурсію в світ купальної культури різних епох. Крім купання, в «Аква Палас» особлива роль відводиться водним спускам. Найвища гірка, що займає два поверхи, має висоту понад 8 м. Для дітей створено окремий сектор, де є басейн, гірка, ігровий майданчик, кімната матері і дитини, купальний басейн для немовлят, батут, дитяча кімната відпочинку.
Купальні Егер	Егер	Найкрасивіша купальня Угорщини. Вона має три входи, розташована на території 5 га, в ній 13 басейнів. На території купальні є басейн, дно якого вкрито галькою. Знизу постійно піднімається вгору лікувальна вода з газом радоном. Випромінює атмосферу елегантності міської купальні старих часів своєю просторою парковою територією, цінними рідкісними видами рослин, платаном віком понад 250 років, який був визнаний в Угорщині і в Європі «Деревом року».
Печерні купальні в Мішкольц-	Мішкольц-Тапольца	Мішкольц-Тапольца відомий унікальною печерною купальнею Барлангфурдо, що розташована в природних карстових печерах. У 1959 р. це дивовижне місце, створене приро-

Тапольца		дою, було реконструйовано і перетворено в купальню. У Барлангфурдо кілька залів, оформлених в індивідуальному стилі і з'єднаних між собою підземною річкою. Найкрасивіші – сферичний грот з куполом у вигляді зоряного неба і Римський зал. З печерних купалень легко перейти в зону відкритих басейнів з термальною водою на свіжому повітрі, де можна засмагати або просто відпочити в розставлених навколо шезлонгах. Вода в купальні вапняково – водне – вуглекислого типу містить бром, йод, кальцій і метакремнієву кислоту. Оскільки мінералізація води слабка, перебування в басейнах не обмежене за часом.

У південній частині Угорщини для туристів приховано теж багато цікавих місць. Неймовірні краєвиди, чарівна природа та цілюща вода – все, що потрібно для незабутнього та корисного відпочинку (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Термальні води півдня країни

Купальні	*Географічне розміщення*	*Особливості*
Термальне озеро Хевіз	м. Хевіз	Має форму воронки, глибина якої досягає 38 м. Живить його гаряче джерело, кожну секунду викидає на поверхню 420 л сірчистої радонової води, багатої мінералами. Верхній шар, охолоджуючись, опускається на дно, а свіжа гаряча вода піднімається нагору. Завдяки такій циркуляції кожні 28 годин в озері повністю змінюється вода. Влітку

		її температура становить +36°С, а взимку не опускається нижче +24°С. На озеро приїжджають і абсолютно здорові люди, щоб поплавати серед рожевого латаття, завезеного сюди з Індії в 1898 р. Тепер вони стали символом Хевіза і навіть зображені на його гербі.
Курорт Залакарош	м. Залакарош	Одне з найменших міст країни розташоване в затишному закутку, далеко від великих населених пунктів. Природа і лікувальні термальні води не зустрічаються ні на одному курорті Європи. Термальне джерело, в водах якого відпочивають туристи, було відкрито близько 40 років тому. Вже зараз на курорті працює 25 басейнів з термальною водою, а в медичному центрі можна отримати спеціальне лікування. Тут тихо навіть в той час, коли Залакарош переповнений відпочиваючими. Особливий спокій має курорт в холодну пору року. Потік туристів значно спадає, але купальня і готелі продовжують працювати.

Невелике містечко *Шарвар*, колишній маєток знатної угорської родини – Надашди. Разом з маєтком у місті є фортеця, дендрарій, термальний готель. В останньому проходять курси лікування пацієнти із захворюваннями органів опорно-рухового апарату, хронічними запальними захворюваннями дихальних шляхів. Одержувана шляхом

виварювання з води одного з місцевих джерел сіль «Шарварский термальний кришталь» відома в усьому світі. Її розчиняють у воді, використовують для прийняття ванн, інгаляцій дихальних шляхів.

У м. *Балф*, яке розміщується у передгірській частині Альпійських гір, на березі озера Ферті ще за часів Римської імперії використовуються природні джерела, на базі яких працює водолікарня і купальня. Цікава інформація у тому плані, що це було перша в Угорщині курортна місцевість, де за вхід до купальні сплачувалися кошти і вода місцевих джерел розливалася у пляшки. Невелике, затишне курортне містечко Балф сильно постраждало під час Другої світової війни. Відбудова завершилася у 1975 р. Визначною пам'яткою Балфа є збудований у XIV ст. собор і купальна каплиця. Її фрески унікальні у своєму роді, вони зображують Ісуса Христа в купальні.

Безпосередньо близько від Балфа знаходиться одне з найкрасивіших міст Угорщини – Шопрон, яке називають угорським Версалем. Тут знаходиться палац князів Естерхази і відомі каменоломні у Фертеракоше.

У містечку *Бюкк* 30 років тому, в процесі нафторозвідувального буріння, на поверхню вирвався гейзер – струмінь термальної води з температурою 58^{0}С. Після цього містечко Бюкк і його околиці пережили процес бурхливого розвитку: була збудована водолікарня, яка і сьогодні приймає тисячі рекреантів; споруджуються готелі, будинки відпочинку, дачі. Особливістю курорту є відкритий у 1997 р. рекреаційний парк. Сьогодні Бюкк є найкреативнішим курортом, де чудово почуваються люди різного віку. Тут є заклади оздоровлення, розваги та спорту. Особливою ознакою міста є найбільша у Європі та Угорщині площадка для гри у гольф.

Більше половини рекреантів і туристів прибувають до Угорщини з Австрії. Відпочиваючі мають змогу прийняти участь у численних екскурсіях, можуть відвідати середньовічні міста Шопрон і Кесег, познайомитися з пам'ятниками римської епохи в Сомбатхеє, ін.

5.7. Кулінарні уподобання

Національна кухня в Угорщині наділена своїм витонченим смаком. Більшість страв має пряний і насичений смак, вони переповнені ароматними спеціями, серед яких найпопулярнішою є паприка. Головною «Візитною карткою» угорської кухні є суп-гуляш. Традиційним делікатесом в Угорщині вважається гусяча печінка, приготована за технологією «фуа-гра», що дозволено серед всіх країн Євросоюзу тільки тут і у Франції. Крім того з гусячої печінки угорці готують багато інших смачних страв, особливо варто відзначити чудові другі страви і ароматні паштети. Обов'язковими у закладах харчування є «халасле» – угорський рибний суп, а також форель, яка вирощується в гірській частині Угорщини. Щодо угорських напоїв, то це вишукані вина, виготовлені в долинах Токай і Егер, а також фруктова горілка «Палінка», яка характерна тільки для Угорщини.

Угорська національна кухня має свою характерну особливість, завдяки чому її не можливо не впізнати. Тут домінують дуже ситні страви, які готуються, як правило, з використанням червоної меленої паприки, ріпчастої цибулі, помідорів і зеленого солодкого перцю. Це, насамперед, знаменитий угорський суп-гуляш, курка-паприкаш з галушками і, звичайно, голубці з квашеної капусти. З м'яса традиційно використовують свинину. Проте, з часом стали більше вживати рибу й курку. Специфічними першими стравами є свинячі вуха і курячий суп. Серед борошняних виробів популярна локшина із сиром, сметаною і шкварками (турош чуса), а також ретеш-рулет з тонкого тіста з вишневою, яблучною і маковою начинкою.

Класична страва угорської кухні – лечо. Страва з капусти, картоплі, квасолі та сочевиці називається *фезелек*.

Палінка – це фруктова горілка з винограду, груші, абрикосу, сливи, яблук. Палінка однією з перших отримала право називатися «Гунгарікумом», тобто неофіційним символом країни. Найпопулярніші сорти пива – Borsodi, Soproni, Arany Ászok, Kõbányai, та Dreher.

Всесвітньо відомим угорським вином і королем угорських вин з XVII ст. стало вино Токай, вироблюване в

області Токай. Токайські вина мають красиве золотисте забарвлення. В Угорщині виділяють 22 виноробних регіони, найвідомішими з яких вважаються Балатон, Егер, Сексард, Віллань-Шиклош, Токай-Хедьайя, Шомло. Угорці культивують не тільки «міжнародні» сорти винограду, але й споконвічно угорські, як-от Кекфранкош, Фурмінт, Піно Грі, Шардоне, Кадарка, Каберне Совіньйон.

Унікум – угорський гіркий лікер-бальзам. Він вважається одним із національних напоїв. Бальзам створений в 1790 р. для імператора Йосифа II і вже більше 200 років виготовляться сім'єю Цвак, яка передає секрет виготовлення з покоління в покоління.

В Угорщині виробляються пластичні сири Кашкавал, Хайду (за способом виробництва схожий на моцарелу), Іньєнц (виробляється у вигляді рулетів), напівтвердий сир Оварі (схожий за технологією виробництва на Тільзітер), твердий сир Панонія – угорський аналог французького Емменталю. Загалом угорські сироварі значно розширили асортимент угорських сирів, створивши м'які сири з білою пліснявою за французькою технологією одержання Брі та Камамберу, як – от Баконь, Тихань, Шед Брі, Діадал і Жерамон та сири з митою скоринкою (або як вони називаються в Угорщині «з помадою») Лайта, Ілміці, Палпастаї, схожі на Ліваро чи Мюнстер.

Угорська кухня різноманітна і багата м'ясними блюдами. У м'ясних блюдах домінують свинина і свине сало (шпик). Девізом угорських кулінарів як і раніше є рядки з оперети Імре Кальмана: «Коли м'ясо, так свинина, коли сало – гострий шпик». Їжа в Угорщині жирна і важка.

Дичину в Угорщині частіше подають в смаженому або тушкованому вигляді з темним, густим соусом. У Європі широко відома угорська сирокопчена ковбаса салямі (salami).

Серед рибних страв відомий fogas, судак з Балатона. Але найславнозвісніша юшка халасле (угор. – halaszle). Це щось більше, ніж просто рибний суп. За традицією її готують з різних сортів риби з додаванням цибулі, паприки і помідорів. Але є безліч і інших варіантів, що не

обходять увагою, по суті, жодну з прісноводних риб. За традицією, це блюдо з'їдають як перше, а на друге йде turoscsusza – вермішель з майонезом і з шкварками (добре прожареними, хрусткими шматочками сала).

На десерт в Угорщині подають тоненький листковий млинець (palacsinta), нафаршированій солодким джемом. Найвишуканішим вважається млинець по-гундалевськи, названий так в честь славнозвісного будапештського гастронома Кароя Гунделя. Млинець цей фарширують горіхами і обливають шоколадним соусом.

Під час відвідування будь-якої країни кожна людина задається питанням, що характерного для цієї країни я можу придбати на пам'ять собі, рідним, або близьким про поїздку. Перше, що необхідно привезти додому з Угорщини – це токайське вино, або тонізуючу настоянку на травах з гіркуватим смаком під назвою «Унікум», глазурований посуд, вишиванку, або кришталеві вироби. Найціннішим різновидом вина є Токай асу.

Традиційними сувенірами з Угорщини є ляльки в національних угорських костюмах, кераміка, фарфор ручного розпису із заводів «Жолнаї», або Херендского заводу, вироби народних умільців, салямі «Pick», солодкі фігурки з марципану, антикваріат, гусяча печінка, черешнева або абрикосова «Палінка», угорська паприка. Найпопулярнішим місцем для здійснення покупок для місцевих мешканців і туристів є ринок. У Будапешті найвідомішим серед всіх ринків вважається старовинний і дуже відомий Центральний ринок.

5.8. Термальні купальні Будапешта

Термальні купальні Угорщини, як зазначалося вище, є основою розвитку рекреаційно-туристичної сфери. У різні часи вони були відомі світовому рекреаційно-туристичному загалу. Найбільше і найчастіше використовувалися, і сьогодні так само використовуються, термальні купальні столиці Угорщини – м. Будапешта. Їх всього 27 купалень.

Деяка коротка інформація про термальні купальні уже висвітлена у попередніх підрозділах (особливо у табл. 5.5-5.7). Тут є необхідність більш детальніше охарактеризувати

їх з позицій часу заснування, розбудови та перебудови, використання туристами, тощо.

Із-за різноманітного складу хімічних елементів купальні мають рекомендаційний характер використання. До прикладу, термальні купальні Рудаш і Кірай протипоказані для відвідування дітям до 14 років. В інших купальнях маленьким відвідувачам можна перебувати у басейнах, а в термальних – не дозволено. У деяких купальнях (наприклад, Геллерт або Лукач). У старовинній купальні Рудаш дотримуються турецьких традицій. Є чоловічі, жіночі та спільні дні відвідування.

У купальнях Угорщини відвідувачі оздоровлюються та отримують свою «порцію» релаксу. Тому саме в термальних басейнах (не в плавальних) прийнято вести себе так, щоб самим розслабитися і не заважати це робити іншим. У багатьох термальних купальнях Будапешта красиво і колоритно.

Термальна купальня Рудаш. Біля підніжжя гори Геллерт біля моста Ержебет на стороні Буда стоять сірі нічим непримітні будівлі. Це і є знаменита старовинна купальня Рудаш. Ціна на відвідування термальної купальні Рудаш в будні – 4000 форинтів (близько 12 євро). У вихідні дні трохи дорожче. Також є окремі квитки тільки в плавальні басейни або комбінований варіант. Будувалася вона турецьким пашею Мустафою (1566-1578 рр.). У купальні відчувається справжній східний колорит: 8 колон підпирають круглий 10-метровий купол даху. Крізь маленькі отвори в куполі проникають всередину сонячні промені, як ніби різнобарвне зоряне небо. У центрі восьмикутний басейн, навколо нього ще 6 басейнів з термальною водою різної температури. У Рудаш є також сауна, великі плавальні басейни і ресторан. З 2014 р., після реконструкції, на даху купальні Рудаш зробили панорамний термальний басейн з чудовим видом на Будапешт і літню терасу для засмаги.

До 2005 р за турецькими традиціями це була чоловіча купальня. Після вступу Угорщини до Євросоюзу по вівторках вирішили додатково зробити жіночі дні і загальні, є також нічні купання. Субота та неділя є загальними днями

відвідування купальні чоловіками та жінками. У купальні Рудаш немає грандіозного розмаху і демонстрації розкоші: все компактно, затишно, до того ж дуже колоритно і красиво, стіни «дихають» 500-річною старовиною, прекрасні термальні басейни з різними температурами, декілька видів саун, але найголовніше – в цій купальні можна дійсно розслабитися і отримати задоволення в спокійній атмосфері. За це люблять Рудаш і місцеві мешканці.

Термальная купальня Сент Лукач – це цілий лікувально-оздоровчий комплекс. Знаходиться купальня поруч з островом Маргіт. Унікальні води купальні були відомі з давніх часів. З XII ст. люди користувалися цілющими властивостями місцевих гарячих термальних джерел. Лицарі ордена – госпітальєри в купальнях, збудованих поряд з монастирем, лікували нужденних. Тепер вони відомі як лицарі Мальтійського ордена.

Свою назву купальня отримала на честь Святого Лукача, якого, за легендою, вилікували місцеві цілющі води. За часів влади Османської імперії, купальня була найулюбленішим місцем турецького паші Мустафи.

З XIX ст. купальня Лукач перебудована у великий лікувально-оздоровчий комплекс зі СПА-готелем. Після реконструкції 1999 р. до термальних басейнів додалися плавальний і розважальний (з водним потоком і гідромасажними водоспадами).

У купальні Сент Лукач є відкриті і закриті басейни, різні види саун, крижана крихта, соляна стіна, літня тераса для засмаги, фітнес. Сюди можна приходити з дітьми. Але купатися вони можуть тільки у плавальних басейнах. Відвідування термальних басейнів дітям до 14 років не рекомендується. У плавальних басейнах потрібно всім надягати купальну шапочку. Купальні Лукач – це не пафосне місце. Тут відпочивають, оздоровлюються і лікуються мешканці і гості Будапешта. На сьогодні купальня ще не у повному обсязі освоєна туристами.

Купальня Геллерт. Для тих, хто віддає перевагу респектабельності, помпезності і масштабності – для них підійде купальня Геллерт. Це справжнє царство розкоші.

Геллерт називають найкрасивішим термальним комплексом Будапешта. Єдиний недолік – це найдорожча ціна серед купалень Будапешта. Купальня Гелерт знаходиться на стороні Буда недалеко від моста Свободи біля підніжжя гори Геллерт. Гарячі джерела купальні Геллерт були відомі вже в VIII-IX ст. Навпроти купальні через дорогу, на схилі гори Геллерт є печерна церква. В середні віки в ній жив відлюдник Святий Іштван, який зцілював людей гарячими мулистими джерелами, що били біля підніжжя печери. Через наявність мулу у воді це місце довго називали Брудною купальнею. На основі цих термальних мулистих джерел і побудувалися майже 100 років тому розкішні купальні Геллерт і комфортабельний готель в стилі артнуар. Купальні Геллерт вражають вишуканим і оригінальним інтер'єром. Термальні басейни в купальні заворожують східним колоритом. Тут є 10 критих басейнів, окремо чоловічі і жіночі, а також дитячий басейн, 2 відкритих – з хвилями і гідрологічними масажами, різні види саун і парних, літні тераси для засмаги.

Купальня Кірай. Ще одна старовинна купальня, яка (як і купальня Рудаш) сама по собі є історичною пам'яткою Будапешта. Їй вже понад 500 років. Знаходиться купальня Кірай недалеко від моста Маргіт. Тут панує автентична атмосфера і особливий східний колорит. Адже збудував купальню Кірай в далекому 1565 р. турецький паша Арслан, а завершив будівництво паша Соколі Мустафа. Купальня Кірай унікальна тим, що на відмінну від інших купалень, вона збудована не на гарячих джерелах. Термальна вода надходить зі свердловин сучасної купальні Лукач (а саме з Королівського джерела) по підземному водопроводу, виготовленому з особливої породи червоної сосни. Такі складнощі були продиктовані умовами того часу. Купальню Кірай звели всередині фортечних стін, щоб під час штурму або облоги Будайської фортеці вона була надійно захищена, і турки могли спокійно приймати термальні ванни відповідно до своїх релігійних ритуалів.

Після звільнення Угорщини від влади Османської імперії, купальня неодноразово змінювала власника. У

1796 р. у купальні з'явився новий господар Кеніг Ференц. Він значно удосконалив купальню. Кеніг, тобто «король», угорською мовою звучить як «Кірай». Звідси і пішла назва однієї з найоригінальніших купалень Будапешта. У XVIII ст. до старовинної турецької будівлі добудували ще одну будівлю в стилі класицизму. Купальня Кірай невелика, але затишна. Тут всього 4 термальних басейни з водою різної температури, багато мармурових і кам'яних ванн, а також чудові сауни і парильні. Особливо подобаються відвідувачам арома-сауни на лікувальних травах. Тут дійсно можна отримати відмінну релаксаційну порцію, відновити сили і оздоровитися в спокійній атмосфері. Основним недоліком купальні Кірай є старе обладнання, яке давно не мінялося: старі шафки, обшарпані стіни.

Королівські купальні Сечені. Це найбільший палацовий купальний комплекс Європи з унікальними термальними водами. Йому вже більше 100 років. Знаходяться Королівські купальні Сечені на стороні Пешт, в парку Варошлігет, недалеко від площі Героїв і Будапештського зоопарку. Дітям відвідувати термальні басейни купалень не рекомендуються.

Сечені – це найперша купальня на стороні Пешт. У 1868 р на цьому місці пробурили глибоку свердловину, з якої забило джерело з дуже гарячою термальною водою. Перша збудована тут купальня називалася просто «Артезіанська купальня». У 1913 р. були зведені вишукані та елегантні будівлі комплексу Королівські Купальні Сечені. Термальна вода в купальню Сечені надходить з глибини понад 1200 м при температурі 76^{0}С. Це свердловина Святого Іштвана і вона вважається однією з найгарячіших в Європі. Шляхетна розкіш стилю необароко, морські мотиви в обробці, 10 саун і лазень, 15 басейнів з термальною водою всередині і пляж з 3-ма великими плавальними басейнами та скульптурами зовні – це основне багатство купальні. Тут є шоколадний зал.

Купальня Вели Бей (стара назва «Часар»). Знаходиться навпроти купальні Лукач. Історія цієї купальні починається з римських часів. Перебудували і вдосконалили баню Вели

Бей близько 500 років тому турецький султан Сулейман і візир Мустафа Соколи. Вода надходить з джерел купальні Лукач і острова Маргет, оновлюється повністю 4 рази/добу. На початку XVIII ст. купальню назвали «Часар», що означає імператорська. У 2004 р орден милосердя почав великі реставраційні роботи, під час яких археологи виявили фрагменти старовинної купальні. У 2012 р. повернулася первісна назва «Вели Бей» і купальні відкрилися для відвідування. У купальні всі дні загальні для чоловіків і жінок. Тут кілька термальних басейнів, джакузі, різні сауни та лазні.

Купальня Рац. Старовинна королівська купальня, збудована більше 500 років тому, за часів турецького панування в Будапешті. Розташується недалеко від моста Ержебет всього у 10-ти хвилинах ходьби від купальні Рудаш. У 2010 р. завершився ремонт і реконструкція купальні Рац. У ній є 13 басейнів, літні тераси для засмаги і різні види саун.

На стороні Пешт є ще купальні *Дандар* і *Дагай.* Це купальні, збудовані на початку XX ст. як «народні» купальні з дуже доступною ціною відвідування. Тут проводять час переважно мешканці Будапешта, туристи мало про них знають. Нещодавно ці купальні були модернізовані.

Купальня Дандар. Знаходиться недалеко від моста Петефі. Невелика купальня з саунами, парилками, 3-ма термальними басейнами усередині будівлі і 2-ма термальними відкритими басейнами.

Купальня Дагай. Знаходиться недалеко від моста Арпад. 10 різних басейнів на великій зеленій території парку. Чотири з них – термальні криті і працюють цілий рік як сауни і парильні. Решта відкрито діють тільки в теплий період року.

Тестові завдання для самоконтролю

1. В адміністративно-територіальному устрої Угорщини виділяють:

А штати Б провінції
В землі Г медьє

2. Другим за чисельністю населення містом Угорщини є :

А Міткольц Б Дебрецен
В Егер Г Вац

3. Основним напрямом розвитку туризму Угорщини згідно з «Планом Сечені» є :

А розвиток бальнеологічного, курортного та ділового туризму
Б розвиток пляжного та гірськолижного туризму
В розвиток ділового та історико-культурного туризму
Г всі відповіді вірні

4. Угорським морем називають …

А оз. Веленце Б оз. Хевіз
В оз. Венерн Г оз. Балатон

5. Найдовшим (найбільшвидовженим) національним парком Угорщини є:

А Бюккський Б Кишкунтанг
В Гортобадь Г Ернег

6. У якому з національних парків Угорщини зосереджена ціла система карстових печер, де є багато сталактитів?

А Агтелек Б Кишкунтанг
В Гортобадь Г Ернег

7. Улюбленим замком Людвіга ван Бетховена, так званим центром «культу Бетховена» в Угорщині вважають:

А замок Естерхазі (м. Фертьод)
Б замок Брунсвік (м. Мартонваншар)
В королівський замок у м. Гьоделе
Г фортеця Шномег (м. Шномег)

8. Вкажіть місто Угорщини в якому розміщена базиліка з найбільшим в Європі органом

А Дебрецен Б Дюла
В Егер Г Кестехей

9. В якому місті Угорщини виробляють всесвітньо відоме вино «Бікавер» (Бича кров)

А Дебрецен Б Дюга

В Егер Г Кестехей

10. Вкажіть місто Угорщини де розташований музей Балатону, проводяться фестивалі «Балатонський фестиваль», «Балатонська осінь» тощо

А Кестхей Б Дебрецен

В Будапешт Г Мішкольц

11. Великий фольклорний фестиваль «Золота мушля» проводиться у місті …

А Дебрецен Б Егер

В Кестей Г Шіофок

12. Залізничні та автомобільші мости є туристичною родзинкою міста…

А Гйор Б Будапешта

В Сегед Г Кестей

13. Однією з найбільш популярних страв національної угорської кухні є …

А бограч Б журек

В грибна юшка Г курячий більйон

14. Яке з озер Угорщини, яке є національною гордістю країни розташоване у кратері вулкана?

А оз. Балатон Б оз. Хевіз

В оз. Ерег Г оз. Вадкерт

15. Оберіть природні рекреаційні ресурси Угорщини, за кількістю яких країна посідає перше місце у Європі

А мінеральні води Б карстові печери

В національні парки Г скельні утворення

Список використаних джерел

1. Вдалий сезон 2013: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.polradio.pl/5/117/Artykul/159930

2. Напрями регулювання структурних диспропорцій у туристичній сфері країн Центрально – Східної та Південної Європи: досвід для України в контексті розширеної зони вільної торгівлі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/august08/13.htm

3. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід : монографія / кол. авт., за ред. А.Ю. Парфіненка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 280 с.

4. Соловйова О. Організаційний механізм державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг (Європейський досвід) / О. Соловйова // Класичний приватний університет м. Запоріжжя: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010.../10sovrrp.pdf

5. OECD Tourism Trends and Policies 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu/DocsRoom/documents/5675/.../1/.../native

6. The campaigns of the Hungarian National Tourist Office: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.htbudapesthungary.hu.

7. Tourism in Hungary: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hungary.com.

Розділ 6

МОЛДОВА: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

6.1. Суспільно-географічний аналіз Молдови
6.2. Історичний нарис Молдови
6.3. Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси
6.4. Історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси
6.5. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси
6.6. Сучасні аспекти туризму Молдови
6.7. Пріоритетні види туризму
6.8. Кулінарні уподобання
Список використаних джерел

6.1. Суспільно-географічний аналіз Молдови

Молдова – найдавніша країна в чорноморському регіоні, яка має славні сторінки історії й не менш яскраве майбутнє. Її землі були заселені розрізненими племенами з незапам'ятних часів, про що свідчать пам'ятки архітектури та археологічні розкопки. Основна сфера діяльності протягом багатьох століть – сільське господарство, зокрема вирощування винограду та виноробство. Молдова має свою валюту – молдовський лей MDL, але у містах та великих туристичних центрах у банках й обмінних пунктах валюти повсюдно приймають євро, долари, іншу валюту.

В адміністративному відношенні Молдова поділяється на 32 райони, 13 муніципій, автономне територіальне утворення Гагаузія та адміністративно-територіальні одиниці лівобережжя Дністра. Муніципій Бендери та адміністративно-територіальні одиниці лівобережжя Дністра перебувають під

фактичним контролем невизнаної Придністровької Молдавської республіки, 65 міст і 917 сіл (табл. 6.1, рис. 6.1). Найбільші міста Молдови – Кишинів (столиця, культурний і економічний центр країни), Бєльці (муніципій Молдови, культурний і економічний центр північного регіону), Комрат (муніципій Молдови), столиця Гагаузії – автономного територіального утворення у складі Молдови.

Таблиця 6.1

***Адміністративно-територіальні райони Молдови**

№ з/п	*Центр*	*Населення, тис. осіб*	*% нас-ня Молдови*	*Площа, км²*	*Густота, осіб/км²*
1.	Оргей	125,2	3,53	1228,31	102,3
2.	Кагул	124,6	3,51	1545,28	80,8
3.	Гинчешть	120,7	3,40	1475,13	82,3
4.	Унгень	117,4	3,29	1082,62	99,1
5.	Яловень	100,9	2,81	783,49	127,8
6.	Сорока	100,1	2,81	1042,99	96,0
7.	Синджерей	92,4	2,62	1033,71	90,1
8.	Страшень	92,2	2,57	729,12	125,6
9.	Фалешть	91,8	2,59	1072,60	85,8
10.	Каушень	90,8	2,57	1185,16	69,9
11.	Флорешть	88,1	2,49	1108,19	82,3
12.	Дрокія	88,0	2,49	999,91	88,9
13.	Аненій-Ной	83,4	2,33	887,62	93,7
14.	Єдінец	81,2	2,30	932,92	88,0
15.	Калараш	78,1	2,21	753,55	104,2
16.	Кріулень	73,6	2,06	687,95	106,7
17.	Бричень	73,4	2,09	814,44	91,4
18.	Теленешть	72,9	2,06	848,62	86,6
19.	Штефан-Вода	70,7	2,00	998,38	71,4
20.	Ришкань	68,4	1,94	936,03	73,8
21.	Ніспорень	65,9	1,86	629,02	105,4
22.	Кантемір	62,1	1,75	867,86	71,8
23.	Чимішлія	60,4	1,71	867,86	65,9
24.	Глодень	60,0	1,71	754,18	80,7
25.	Окніца	54,3	1,56	597,47	93,0
26.	Леова	53,0	1,49	764,73	69,7
27.	Резіна	51,0	1,46	621,79	83,4
28.	Тараклія	43,7	1,23	673,69	65,4
29.	Дондушень	43,3	1,24	644,12	68,8
30.	Шолданешть	42,1	1,20	598,37	71,4
31.	Дубесар	35,3	0,99	309,22	114,2
32.	Бесарабяска	28,6	0,81	294,54	97,8

** Список містить райони Республіки Молдова (без районів Придністров'я).*

Рис. 6.1. Адміністративні одиниці Молдови

Молдова – аграрно-індустріальна держава. Головна її перевага – відносно високі темпи економічного розвитку (вище пересічного по Європі) і низька державна заборгованість (нижче пересічного у Європі), відносно дешева і добре освідчена робоча сила.

Населення Молдови налічує 2,48 млн осіб, основну частину якого складають люди молдовської національності (75 %), до числа меншин входять українці (8.4 %), гагаузи (4,4 %), румуни, болгари й ін. національності. Переважною частиною населення є жінки (52 %). У загальній численності

сільське населення переважає над міським пересічно на 22 % (61 % і 39 %). Мова – румунська, відноситься до північно-дунайської групи східноєвропейських романських мов.

Розподіл населення у територіальному розрізі показав, що кожен п'ятий мешканець Молдови мешкає у Кишиневі, 4,6 % населення – у Гагаузії, 3,8 % – у Бєльцях. Найбільшими районами з населенням більше 100 тис. осіб є Кагульський, Оргеєвський, Унгенський і Хинчештський. Нечисленні райони – Бесарабський (29 тис. осіб), Дубосарський (34 тис. осіб), Шолданешський (42 тис. осіб), Тараклійський (43 тис. осіб). Населення у Молдові за останні 10 років зменшилося на 8 %, що обумовлено зниженням народжуваності і від'ємним сальдо зовнішньої міграції. Перепис населення підтвердив переважання частки сільського населення, частка якого склала 61,4 % проти 57,9%. Міське населення зменшується приблизно на 1,0 % рік, сільське – 0,13 % рік. Щільність населення за вказаний період знизилася з 120,4 до 111,4 осіб/км^2. Країна характеризується трудовою міграцією: більшість населення Молдови працює нелегально.

Що стосується релігійного складу, то майже 97 % населення Молдови є православними. На території Молдови діють дві рівнобіжні (що, зазвичай, вважається аномалією) православні юрисдикції: Бессарабська канонічна митрополія (знаходиться в юрисдикції румунської православної церкви) і численна православна церква Молдови (знаходиться в юрисдикції руської православної церкви). Протестантська церква нечисленна, близько 100 тис. осіб, (переважно баптисти, п'ятидесятники, адвентисти). У країні мешкають католики, іудеї, мусульмани, ін.

Молдова невелика, всього 150 км у ширину і 350 км у довжину, проте, регіони досить відокремлені, мають свої яскраво виражені особливості. Розподіл на регіони умовний і класичний за географічною ознакою. Виділяють:

Δ північний регіон – Бельць, Сорока, Рибниця, Флорешть;

Δ центр – Кишинів, Тирасполь, Хинчешть, Дубоссари;

Δ південний – Комрат, Кахул.

Говорячи про регіони Молдови, найчастіше мають на увазі виноробні області: Бельць на півночі, Кодру – центр, Кахул – південь, Пукара – південний схід.

Клімат Молдови помірно-континентальний, тут переважає коротка й тепла зима практично без снігу, спекотне і тривале літо і відносна посушливість.

Молдова рекомендована для цілорічного відвідування туристами, але все ж ідеальними сезонами вважаються весна – початок літа і кінець літа – осінь, коли сонце помірне, а природа або в самому розцвіті, ще не висушена спекою, або вже щедро дарує стиглі плоди.

Туристам в Молдові рекомендується купувати місцеві сувеніри (килими з вишивкою, керамічні та дерев'яні сувеніри). У монастирях можна купити іконки, браслети, кулони з зображеннями святих. Особливим сувеніром вважається пляшка справжнього молдовського вина.

Незважаючи на те, що Молдова вважається економічно слаборозвиненою країною, ціни на багато продуктів (м'ясо, фрукти, овочі, одяг) і послуги (проїзд) тут схожі з європейськими.

Традиційну молдовську їжу можна спробувати в національних ресторанах, кухнях. Здебільшого – це молдовські овочеві салати. Велика кількість кафе, бістро, піцерій пропонують гарячі і холодні закуски, алкогольні та безалкогольні напої. Іноді на міських вулицях продаються дуже смачні пиріжки з різними начинками. Національним алкогольним напоєм вважається вино, яке можна придбати як в ресторанах, так і в магазинах. Безалкогольні напої – це соки національного виробництва.

Невелика кількість готелів по всій країні – Dedeman Grand Chisinau, Nobil Club Hotel (Дачія), Villa Natali (Кишинеу), Меделян, Алтин Палас (Комрат), LIDOLUX (Бєльці) надають якісне обслуговування. Також можна орендувати приватну квартиру або будинок для тимчасового помешкання.

У Молдові функціонують державні і приватні вищі заклади освіти. Рівень освіти в Молдові високий і становить понад 92 %.

Вільних робочих місць в Молдові вкрай мало, на кожну вакансію претендують одночасно кілька осіб і, як наслідок – високий рівень безробіття. Іноземні громадяни не бачать перспективи свого кар'єрного росту в цій країні, так як рівень зарплати дуже низький і становить приблизно 250-300 доларів США. Однак, тим, кому вдалося знайти добре оплачувану роботу в Молдові, надається повний соціальний пакет.

Більшість іноземних відвідувачів Молдови приїжджають з Румунії, України, Туреччини, США, Ізраїлю, Португалії, інших країн світу. Починаючи з 2000 р. туризм у Молдові був визнаний пріоритетною галуззю розвитку економіки. Були прийняті «Концепція розвитку туризму в Республіці Молдова», «Стратегія сталого розвитку туризму в Республіці Молдова», Національні програми «Винний шлях» і «Молдовське село», засновано нове національне свято «День вина». На базі Національного агентства з туризму у складі Міністерства культури створено організаційний підрозділ керівництва туристичною галуззю.

Пріоритетними формами туризму в Молдові були оголошені етносільський, виноградно-виноробний, культурний та лікувально-оздоровчий.

Щороку 2,6 млн. туристів відвідують Молдову. Проведений аналіз засвідчує значну потенційну інвестиційну ємність туристичної сфери Молдови. Для досягнення пересічних світових показників залучення міжнародних туристів важливо забезпечувати технічну базу туристичної сфери в усіх напрямах туристичної діяльності: засобів розміщення і транспорту, об'єктів харчування і розваг, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення, виробничу і соціальну інфраструктуру. Наразі стратегія туризму Молдови базується на офіційній меті: «Туризм повинен стати урожаєм Молдови» і фокусується на 20-ти пріоритетах, які розділені на чотири блоки:

Δ законодавчі та політичні документи;

Δ економічні відносини;

Δ маркетинг;

Δ міжнародні відносини.

Сьогодні у Молдові створена база даних інвестиційних проєктів, що стосуються відновлення і розвитку туристичних об'єктів, у тому числі:

Δ молдовське село;

Δ музей села;

Δ музей вина;

Δ ферма фазанів;

Δ ферма з розведення кабанів;

Δ мисливський комплекс;

Δ Ti Villa;

Δ центр сільського туризму в с. Іванча;

Δ кам'яний будинок в с. Лалова.

У країні відбувається запуск програм грантів перебудови фермерських господарств у туристичні пансіони. Були відібрані 4 заявки (одна в с. Требужени Оргеєвского району, одна в с. Речула Келерашского району, і дві в с. Лалова Резінського району), які отримали фінансову допомогу для початку діяльності в сфері сільського туризму. Були відкриті три сільські туристичні пансіонати в с. Лалова Резінського району, в с. Речула Келерашского району та в с. Ватіч Оргеєвского району. Рівнобіжно у 27-ми населених пунктах країни виділені площі для виробництва предметів народної творчості і сувенірів поблизу важливих туристичних об'єктів, у 28-ми населених пунктах – площі для продажу.

До Молдови прибувають іноземні туристи з метою (у %):

Δ 70,3 – відпочити і розважитися;

Δ 25,1 – бізнес;

Δ 4,3 – лікування;

Δ 0,3 – інші причини.

У першокласних готелях Leogrand, Jolly Alon, Nobil і Кодру можливе проведення бізнес-форумів.

З розвитком ділового туризму на ринку внутрішнього туризму Молдови з'явилася необхідність розробки нових видів туристичного продукту, що відповідають стандартам ділових іноземних туристів. При розробці турів стали частіше використовуватися фестивалі, міжнародні конференції, ярмарки, свята, екологічно чисті регіони, природні багатства.

6.2. Історичний нарис Молдови

Історичні джерела містять інформацію про те, що перші знайдені сліди помешкання на молдовських землях відносяться до кам'яного віку, проте Молдовське князівство було утворено у 1359 р. і знаходилося більше ніж 300 років під владою Туреччини.

Король Децебал (70-44 рр. до н. е.) реформував державу гето-даків. Однак у 105-106 рр. гето-даки зазнали поразки угорським легіонерам. Південь історичної Молдови був включений до складу Римської провінції. У 272 р. Дакія була звільнена імператором Авреліаном. Місцеве населення цього регіону активно займається сільськогосподарським виробництвом. Про це засвідчує велика кількість древніх поселень і могильників, виявлених у місцевостях. У IV ст. на території Дакії були культові об'єкти і пам'ятки, що підтверджують поширення християнства.

Археологічні розкопки свідчать про існування у IV-VI ст. розвинутої культури (культура Ботошань – Удешть), яка була складовою частиною могутньої римо-візантійської культури. Її змінили слов'яни, осідаючи на землях між р. Дністер і Карпатськими горами. Слов'яни зустріли тут залишки колишнього населення і асимілювали його. Це підтверджує кераміка Черняхівської культури, що зустрічається на території ранньослов'янських поселень.

За часів середньовіччя слов'яни належали до двох великих союзів Антського і Склавинського. Щоб уберегтися від частих набігів кочовиків, вони платили велику данину сільськогосподарськими продуктами і виробами різноманітних ремесел. При цьому варто зазначити, що місцеве населення не зазнавало якихось тортур з боку союзів, його не виганяли з територій рідного краю. Така ситуація призвела у X-XI ст. до значного збільшення кількості населення. Однак, вздовж р. Дністер мешкали «вигонці»-слов'яни, що втікали від гніту іншого власника – Галицького.

У XI-XIII ст. у пониззі р. Дунай існувало державне утворення «Берладська земля», з центром у місті Берлад (сучасний Бирлад (місто у Румунії). У XII ст. згадується

існування молдовського політичного формування, названого «Цара Брондічилор».

Торговельний шлях по р. Сірет, який з'єднує північ Європи з гирлом р. Дунай, відігравав важливу роль в економічному і політичному розвитку краю. Серед адміністративно розвинутих населених пунктів у 1300 р. згадується Бая («Civitas Moldavias»). Починаючи з 1359 р. Молдова знаходиться під протекторатом чи політичним впливом Угорського королівства, Польського королівства та Османської імперії.

У XIV ст. на території Північної Молдови утворюється Республіка Кимпулунг і Воєводство Шепеніц, які географічно розміщуються між рр. Прутом і Дністром. Хотинська фортеця у цей час стає головним форпостом між Бессарабією і Молдовою.

У 1352-1353 рр. – період правління воєводи Драгоша (васал Угорщини), який вигнав кочовиків-татар з території Молдови і стає її королем. У 1359 р. Марамурешський воєвода Богдан вступає на чолі своєї армії у Молдову і з допомогою місцевих молдован розриває відносини суверенітету з Угорським королівством, ставши таким чином першим господарем незалежної Молдови. У цей час кордони Молдови зміщуються на південь до гирла р. Дунай і Чорного моря; південна частина території – межиріччя Пруту і Дністра стає Бессарабією за ім'ям першого її власника – представника династії Басарабів з Валахії, разом з фортецями Килія і Четатя Албе входить у природні кордони історичної Молдови. Таким чином, Молдова охоплювала територію між Східними Карпатами, лісистими Карпатами, Дністром, Чорним морем і Дунаєм. Те, що Молдова знаходилася на перетині інтересів Австрійської імперії і Туреччини, які змагалися за першість у Південно-Східній Європі, пояснює подальші територіальні захоплення великих імперських держав.

Наступним національним лідером Молдови стає Штефан III Великий (Штефан чел Маре). У 1484 р. він, після тривалих боїв, поступається Туреччині південною частиною Молдови – Бесарабією, Кілією і Білгород-Дністровським. У 1513 р. Молдова отримала право жити за власними

законами, проводити власну зовнішню політику, обирати власного господаря, використовувати молдовську мову в школі і церкві. З цього часу і до 1711 р. господарі Молдови і Валахії, намагаються утримати свою незалежність як військовим, так і дипломатичним шляхом.

З 1600 р. господарем Молдови і Волощини стає Михайло Хоробрий (Міхай Вітязул). Йому вдалося об'єднати князівства: Волощину, Трансільванію і Молдову. Однак, використовуючи значні грошові суми і фальсифіковані карти, Австрія укладає з турками 1775 р. угоду, за якою займає північ Молдови з древньою столицею Сучава, де знаходиться гробниця Штефана чел Маре. Нову колонію австрійці назвали Буковина. В подальшому ця територія ввійшла як «Коронний край Буковина» до Королівства Галичини, оскільки переважна більшість населення складали українці. У 1775 р. Османська імперія передає імперії Габсбургів північно-західні землі Молдови (пізніше названі як Буковина).

З початку XVIII ст. і до 1812 р. відбувається територіальне дроблення Молдови. На її територію посягає османська імперія, потім вплив має російсько-турецька війна (1768-1774 рр.), яка призвела до утворення Бессарабії – території між Дністром і Прутом і північно-східною частиною Буковини, яка складалася з 9-ти провінцій. З 1859 р. ця територія отримала назву «Князівство Молдова». Однак, унія Бессарабії і Румунії призводить до утворення єдиної держави під назвою Королівство Румунії. До її складу, входили пращури молдован гето-даки.

У грудні 1917 р. Сфатул Церій (представницький орган Бессарабії) проголошує Бессарабію Молдовською Демократичною Республікою. Через рік, у 1918 р. проголошено незалежність Молдовської Демократичної Республіки, у листопаді того ж року – Унія Бессарабії і Румунії.

Наступні історичні віхи мають вигляд трансформації суспільно-політичного устрою, від якого, в першу чергу, страждав народ, оскільки зміна строю часто порушувала права людини у країні. Так, у 1940 р. утворилася Молдавська Радянська Соціалістична Республіка; у 1989 р.

Верховна Рада і Парламент Молдови ухвалила закони «Про статус» і «Молдовську мову» з латинською абеткою, у 1990 р. Верховна Рада ухвалила Декларацію про суверенітет радянської соціалістичної республіки Молдова.

3 вересня 1990 р. Парламент Молдови заснував посаду «Президент Молдови». Гербом Молдови стає древній символ молдован – голова тура.

У березні 1994 р. проводився референдум про Державний суверенітет, у якому взяли участь більше 90 % громадян. Вони висловилися за єдність, незалежність і суверенітет Республіки Молдова як держави. У липні 1994 р. парламент країни ухвалив Конституцію і у липні 1995 р. Республіка Молдова була прийнята до Ради Європи.

6.3. Природні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси

Поверхня території Молдови – це розчленована річковими долинами рівнина, пересічна висота над рівнем моря – 147 м, максимальна – 429,5 м (г. Беленешть) (рис. 6.3). Серед корисних копалин переважають вапняки, гіпси, глини, гравій, є невеликі поклади природного газу.

Помірно-континентальний клімат Молдови характеризується короткими м'якими зимами і тривалим теплим літом. Рясні дощі змінюються посушливою погодою. Пересічна річна кількість опадів коливається в межах 380-550 мм. Пересічна річна температура повітря теплої пори складає $+24^0$С, холодної пори – 6^0С. Найспекотнішим періодом року вважається кінець липня-серпень, коли стовпчик термометра перевищує позначку $+30^0$С. Абсолютний мінімум – 36^0С, максимум – + 42^0С. Зима м'яка, коротка, літо жарке, тривале.

Річки Молдови належать до басейну Чорного моря. Найбільші – рр. Дністер, Прут. У річкових долинах є велика кількість озер.

Ґрунтовий покрив представлений переважно чорноземами (75 %). Значна частина площі Молдови розорана, це сільськогосподарські землі. Степова рослинність збереглася

на невеликих ділянках, переважно у долинах річок. Лісові масиви займають 6 % від загальної площі країни. Всього 1 % площі займають Товтри.

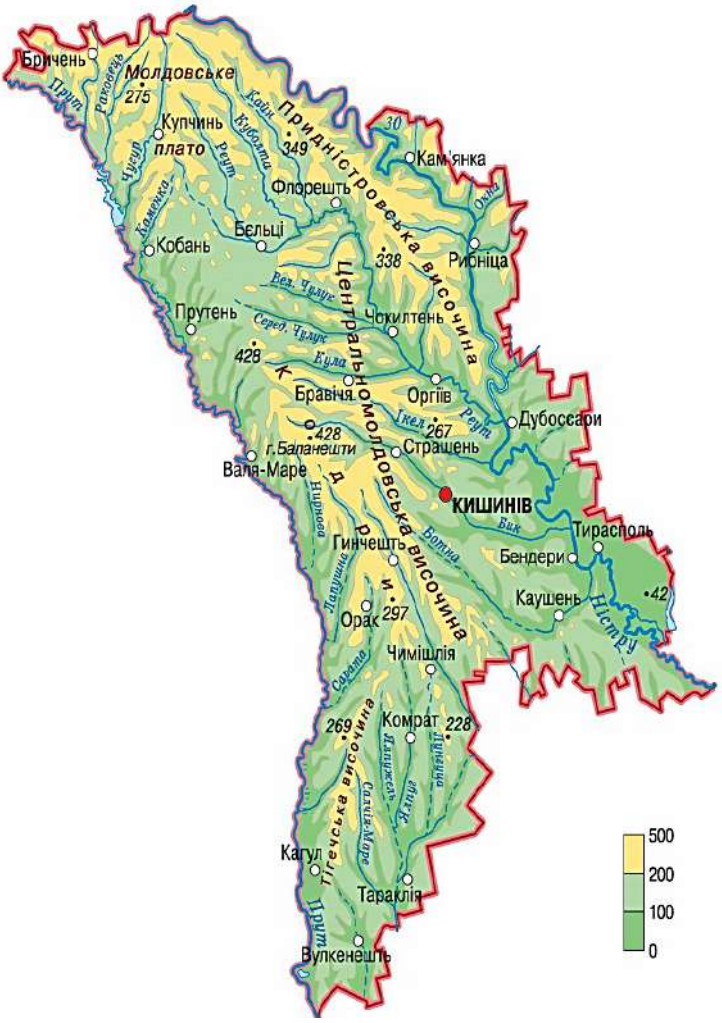

Рис. 6.3. Молдова. Фізична карта

За фізико-географічним районуванням територія Молдови відноситься до Північно-Молдовської лісостепової, Центрально-Молдовської лісової і Південно-Молдовської степової природних зон і підзон.

Вагоме місце у природоохоронному фонді Молдови займають заповідник «Кодри» – яскравий приклад лісів широколистяних порід, один з найстаріших заплавних лісів в Європі під назвою «Педуре Домняське», «Оргеєв» – один єдиний національний парк, «Прутул де Жос» – природоохоронна територія з водно-болотними угіддями (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Природні рекреаційно-туристичні об'єкти

Заповідники	*Природні об'єкти туризму та рекреації*
Пєдуря Домняскє	Пещера «Еміл Раковица» (Попелюшка)
Кодрій	Пам'ятка природи «Пороги Прута»
Ягорлик	Пам'ятка природи «Сотня хребтів»
Прутул де Жос	Пам'ятка природи «Цаульський парк»
Плаюл Фагулуй	Пам'ятка природи «Рівнини Молдови»

Молдова на загальному європейському терені славиться своїми садово-парковими ландшафтами. Це сільськогосподарська країна, розташована у сприятливих природних умовах. Її зелені пагорби, пасторальні села, спокійні озера і величезні поля соняшнику – все це має своєрідну чарівність, яка обумовлена довгою і бурхливою історією цієї землі. Ця країна також має одні з кращих виноградників в Європі.

Молдова налічує понад 40 парків, які славляться своїми чистими озерами, прилеглими дворянськими маєтками і багатою флорою.

У столиці Молдови – місті Кишинеу є багато мальовничих парків, кожен з яких спланований і побудований з

великим мистецтвом і любов'ю. Найбільш популярні сквер Кафедрального собору, парк Валя Морілор з театром Театрул-де-Варе і офшорною зоною «Молдекспо», парк Валя-Трандафірілор з каскадом озер і музеєм садово-паркової скульптури, парк Ла-Ізвор з каскадом ставків, з'єднаних дотоками, парки Гидигич, Алунелул і Ришкань. Мальовничі береги штучного Кишинівського озера – улюблене місце відпочинку туристів і городян.

6.4. Історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси

Старовинні фортеці, монастирі, церкви, численні пам'ятники і меморіали є найвідвідуванішими туристами (табл. 6.3). Так як більшість пам'яток культури (монастирі, фортеці) розташовані в оточенні лісів, то і екскурсії крізь лісові масиви доставлять більше задоволення.

Дуже популярний туристичний напрям до с. Сахарна у Резинському районі, де розташовані скельні монастирі. Охоче відвідують Сороцьку фортецю, відреставрований Палац Манук-бея в Хинчештах.

Кишинів (Кишинеу) – зелене місто на 7-ми пагорбах, збудоване уздовж дотоки р. Дністра – р. Бик, серед парків і озер, засноване близько 1436 р. і з тих пір його історія насичена подіями не менше, аніж історія самої Молдови. Свідченнями минулих часів є насипи 13-ти колишніх сторожових сигнальних постів, які були споруджені на 7-и міських пагорбах, руїни старовинних фортець. Статусом «історичного міста» столиця Молдовії зобов'язана своєму центру. Колись в його межах уміщався весь Кишинів, а нині лише невелика його частина, оточена масивним кільцем забудов 60-80-х років XX ст. за яким вже сформувалось кільце сучасної субурбії.

Таблиця 6.3

Туристичні об'єкти Молдови

Монастирі	*Будинки-музеї*	*Парки, палаци, садиби*	*Церкви*
Кепріяна	«Олексія Матеєвича» (с. Заім)	Садиба «Замфір Раллі-Арборе»	Успіння Богоматері
Хінку	Садиби місцевої знаті	Мисливський палац Манук Бея	
Рудь	«Константина Стаматі»	Найстаріший археологічний парк Кишинева – Старий Орхей, розташований в 60 км від центра столиці.	
Сахарна	«Ігоря Вієру»		
Ципова	Музейний комплекс «Старий Орхей»		
Курки	Національний Музей Природи і Етнографії		
Фрумоаса	Національний музей Археології і історії Молдови		
Косєуць	Музей народного ремесла (с. Іванчан)		
Жапка	Національний гагаузький історико-етнографічний музей «Д. Кара-Чобану»		

Кишинів є великим транспортним центром, його засаджені деревами центральні вулиці нагадують провінційне місто набагато більше, ніж столицю. Друга Світова війна зруйнувала майже 2/3 старих будівель міста, але він все ще має безліч багатих і величних старих будівель і

соборів, які, за іронією історії, перемежовуються абсолютно сірими квадратними будинками сталінського часу.

На берегах Кишинівського ставу розташовані Виставка Досягнень і відкритий Зелений Театр, здатний вмістити до 7 тис. гостей. Є також і парашутний клуб.

На пагорбах «Старого Кишинева» з давніх споруд збереглися Мазаракіевська (1752 р.), Ришкановська (1777 р.) і Благовіщенська (1807 р.) церкви. Вони мають характерний для молдовської середньовічньої архітектурної класики трипелюстковий план і так званий «молдовський звід» – 2 яруси арок, що підтримують барабан з куполом.

За винятком пам'ятника Міхаю Емінеску майже всі інші пам'ятники Кишинева – це військові меморіали.

У середині доглянутого міського парку Штефан-чел-Маре, який домінує над західною стороною однойменного бульвару, розташований пам'ятник господарю (правителю) країни і національному герою Стефану Великому, який привів свій народ до епохи процвітання і популярності в період короткої незалежності країни в 1457-1504 рр. Пам'ятник був збудований за проєктом скульптора Племедяле у 1927 р, у 1990-1991 рр. пам'ятник став місцем запеклих зіткнень між молдовськими націоналістами і прихильниками прорадянської орієнтації, і як наслідок – проголошення незалежності країни.

У Кишиневі є також 2 старих кладовища – Вірменське і Єврейське (останнє відоме як місце поховання жертв «кишинівського погрому» 1903 р. У 1960-их рр. нижня частина кладовища була знесена). Неподалік від центру столиці розташована єдина працююча синагога в країні. У колишній Хоровій Синагозі сьогодні працює Театр Драми.

У с. *Капріано* розташований старий монастир збудований у XIV ст. Розміщується на березі озера, складається з 3-х секцій, кожна з яких збудована за різних суспільно-політичних епох. Найстаріша будівля – церква Припущення Богородиці, збудована у класичному стилі в XIV ст.; церква Святого Миколая була побудована у 1800-х роках; церква Святого Георгія, яка примикає до будинку

митрополита – на рубежі XX ст. Тут, як і раніше, живуть 42 православних ченця.

Стародавнє місто *Орхей-вечи* (Оргеєв або Старий Орхей), іноді називають його Требушени, є одним з найстаріших поселень в Молдові. Місто має небагато археологічних пам'яток, незважаючи на те, що в його землі знаходяться численні пам'ятники стародавніх цивілізацій, кам'яні інструменти високої складності і руїни середньовічного села. Залишки цього села, включаючи залишки мечеті, двох мавзолеїв, гарему, караван-сараю, 3-х бань і типових будинків молдовського типу є відкритими для проведення туристичних екскурсій. Інша частина комплексу включає стародавню фортецю, збудовану невтомним Стефаном Великим у XIV ст. і зруйновану яничарами у 1499 р. Тут є давній монастир вирізаний у вапняковій скелі.

Ермітаж Бутушени збудований ченцями у XIII ст. і є класичним прикладом середньовічної архітектури. Це не лише храм, але добре укріплений притулок. Інтер'єр його майже позбавлений геометричних ліній чи гострих поворотів, зі світлом, проникаючим через прямокутні двері, висічені у кам'яних породах. У XVIII ст. парафіяни навколишніх сіл вирили тунель до каплиці, щоб молитися у повній таємниці від турецьких загарбників.

Автономна республіка *Гагаузія* у південній Молдові населена турецькомовною меншиною, чиї предки втікали від російсько-турецьких воєн XVIII ст. Гагаузи привнесли в культуру Молдови цілий культурний і релігійний пласт, який до цих пір підтримує їх національну самобутність. Столиця Гагаузії – м. Комрат, знаходиться в 75 км на північний захід від м. Кишинева. Це тихий і патріархальний район, у якому кожен будинок і кожна вулиця несуть на собі відбиток національної самобутності. Традиційні народні обряди і святкування приваблюють сюди нечисленних поки що туристів.

Бендери (Тігіна) – одне з найстаріших міст у Молдові. Його фортеця XVII ст., як безпосередньо і саме місто, була зруйнована протягом недавніх міжетнічних конфліктів.

Бельці (150 км на північ від м. Кишинева) є головним індустріальним центром країни. Область є головним постачальником цукру, рослинного масла і хутра. У його околицях розташована значна кількість піших і кінних туристичних маршрутів, що проходять серед мальовничих невеликих сіл, кожне з яких є своєрідним музеєм під відкритим небом. Домашні вина і народна кухня цієї місцини відомі по всій країні.

Сороки – циганська (ромська) столиця Молдови. Це місто населяють цигани. Але не такі бідні обшарпанці, яких ми звикли бачити в селах і на вокзалах. Тут живе заможна циганська громада на чолі зі справжнім циганським бароном. Одна з головних визначних пам'яток Сорок – Сорокська фортеця. У місцевих мешканців можна купити екскурсію по циганським домівках. Це не просто будинки, а цілі архітектурні пам'ятники. До прикладу, тут є будівля Великого Театру.

Південь Молдови – це рівнинна місцевість, з її невеликими містами і численними селами. Тут можна ознайомитися з культурою та побутом сільських мешканців, відвідати столицю Гагаузії – місто Комрат. Північні регіони країни здивують своєю різноманітністю природних і історичних красот: Сорокська фортеця, Свято-Успенський Кепріанський Успенський монастир, монастирі Хинку, Сахарна, Кондріці і інші.

У Молдові основна релігія – це православ'я, його дотримуються майже 100 % населення, але є невеликі громади старообрядців, католиків, баптистів, протестантів, мусульман. Віруючі живуть мирно, поважають вибір один одного і конфліктів на цьому підґрунті не виникає. Молдовани дуже релігійні, намагаються дотримуватися заповідей, пишно відзначають православні свята, відвідують храми.

На всій території Молдови відзначають як міжнародні, так і національні свята. Новорічні та різдвяні свята є найвеселішими і тривалішими. До національних свят відносяться день Марцішор (1 березня), міжнародний день циган (8 квітня), День Незалежності республіки Молдова (27 серпня), день банківського працівника, день прикордонника Молдови, день Національної армії та ін.

6.5. Соціально-економічні рекреаційно-туристичні об'єкти та ресурси

Основними засобами пересування в Молдові є залізничні дороги 1138 км (707 миль) і система автомобільних доріг (12730 км або 7910 миль). Єдиним міжнародним повітряним шлюзом Молдови є Міжнародний аеропорт Кишинів, термінал Джурджулешти.

Туристична галузь потребує фінансових інвестицій з боку як держави, так і іноземних інвесторів. Вони себе виправдовують. До прикладу, зроблена дорога в Сахарну, де до недавнього часу не було дороги взагалі, сприяла розбудові сільських пансіонів, ресторанів, терас, бутиків сувенірів. Розпочався ремонт капітальної дороги до с. Ципова, де розташований найвідоміший Скельний монастир.

Однак, крім доріг, необхідно переглянути рівень ПДВ на проживання, ресторанний бізнес. Якщо, до прикладу, у Румунії, Болгарії та інших країнах ПДВ менше, ніж базовий (5-7 %), у Молдові він на рівні 20 %. До цього є ще місцевий збір з вартості (від 5 до 10 %) туристичного обслуговування. Звідси і поява нелояльної конкуренції, коли окремі туристичні агенти не реєструють туристів і не видають чеки на обслуговування.

Діючі залізниці розташовані в містах Кишинів, Комрат, Унгени, Бєльці. Вони з'єднують між собою населені пункти Молдови а також Молдову з країнами сусідами (Румунія, Україна).

Автошляхи з'єднують основні міста Молдови. Польові дороги неасфальтовані, тому в дощову пору року ними складно пересуватися на будь-якому виді транспорту. Автобусні переїзди по території всієї країни розпочинаються з автобусних станцій, розташованих у всіх містах країни. Маршрутні автобуси рухаються за визначеним графіком в усі напрямки країни.

Водний транспорт на території Республіки Молдови слабо розвинений, так як єдиною великою судноплавною річкою є Дунай. Для подорожуючих з усіх країн діє міжнародний поромний пункт пропуску через р. Дністер

Ямпіль (Вінницька область) – Косеуць (Сороцький район). Також, лише для громадян України та Молдови, діє міждержавний поромний пункт пропуску Цекинівка (Ямпільський район, Вінницька область) – Сороки. Крім того, нещодавно запрацював вантажний та пасажирський порт Джурджулешть (на р. Дунай), з якого є рейси на Стамбул.

6.6. Сучасні аспекти туризму Молдови

У Молдові під егідою Всесвітньої туристської організації ООН проходить регіональний європейський туристичний форум, у якому беруть участь керівники туристичних організацій з 40 країн Європи.

У сфері сільського туризму працюють особи, які зацікавлені не тільки у своєму доході, але і у розвитку власного села. Більше того, кожен будинок сільського туризму надає близько 7 робочих місць. До цього додається закупівля та споживання екологічних продуктів. Іншими словами, сільський туризм дає істотний поштовх для розвитку економіки країни.

Великою популярністю користується санаторно-оздоровчий туризм. Дуже зручно поєднати приємне з корисним: покращити своє здоров'я в популярних у Молдові санаторіях і одночасно подивитися пам'ятки регіону, поповнити багаж вражень, ознайомитися з побутом і кухнею.

Разом з українськими колегами Молдова розробляє новий напрям туризму – міждержавний. Багато туристів хотіли б відвідати більше, ніж одну країну. У рамках міжнародної організації ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова) проводиться робота над новим проєктом спільних туристичних продуктів «Україна-Молдова», «Грузія-Азербайджан» та їх просуванням на азіатський ринок. Планується також європейський проєкт, коли, до прикладу, фінансування здійснюватиме одна з країн ЄС і дві країни поза ним. Прикладом може стати проєкт «Одеса – Південь Молдови – Галац». Цей маршрут планується і для Європи, і для далекого зарубіжжя, в тому числі азіатських країн.

Стають більш популярними тематичні (культурні, історичні, екологічні) маршрути. Це – фортеці в Сучаві

(Румунія), Сороцька фортеця у Молдові, Білгород-Дністровська (Cetatea Alba – Біла фортеця) і Хотинська фортеці (Україна).

Новий туристичний напрям – подорожі країнами Дунаю. Завдяки міжнародному порту в Джурджулештах, Молдова отримала вихід до цієї міжнародної водної артерії. Такі країни, як Румунія, Австрія, Сербія і Угорщина активно фінансують туристичні маршрути по р. Дунай.

Щодо внутрішнього туризму то основне завдання Молдови націлене на знайомство туристів з її визначними пам'ятками. З цією метою в країні розвивається фестивальний туризм. Якщо раніше фестивалі проводилися один раз на рік, то тепер кожні 3-4 місяці. До прикладу, фестивалі-ярмарки риби та м'ясних делікатесів, кулінарних шедеврів, національних страв, фруктів. Відбуваються у Старому Оргеєві, де майже всі будинки приймають туристів, пригощають національними стравами (рис. 6.4).

Рис. 6.4. Туристичний будинок

Одним з найбільших фестивалів став «Андерленд» – фестиваль вуличної музики, який проводиться у Криковських винних підвалах. Щороку участь у ньому беруть близько 25 музичних колективів. Щороку у червні проводиться фестиваль національних костюмів. У цей день усі без винятку учасники, серед яких і керівники країни, і гості столиці, одягають національні костюми.

Виїзний туризм також розвивається. Безсумнівною підмогою в цьому плані стало те, що Молдова першою серед пострадянських республік отримала безвізовий режим з ЄС та саме тут розпочав свою діяльність один з перших міжнародних аеропортів серед східноєвропейських країн. У таких країнах, як Італія, Німеччина, Велика Британія, Ірландія досить чисельно представлена молдавська діаспора, що дає можливість активно просувати туристичні інтереси Молдови.

У Молдові розвивається діловий туризм. Це гарна можливість для просування країни на світовий туристичний ринок. Наразі, розробляється спільний проєкт у сфері ділового туризму з Румунією та Польщею. Будуть організовані спеціальні тури для тих, хто виявив бажання серйозно зайнятися організацією сільського туризму.

За даними туристичного гіда «Lonely Planet» у 2013 р. Молдова займала одне з останніх місць, як найневідвідуваніша країна. Але ситуація докорінно змінилася у 2020 р. Це ж видання включило країну у ТОП 10-ти найпривабливіших і доступних в Європі туристичних напрямів. Країна опинилися на 8-му місці.

Молдова не може похвалитися розкрученими туристичними стежками, але в цьому її принадність. Сільськогосподарська країна з численними фермерськими господарствами приховує в собі багато цікавого, колоритного, яскравого.

Для знавців історії та любителів старожитностей Молдова є музеєм просто неба. Тут багато релігійних пам'яток різних епох. Природні заповідники дійсно цінні та красиві. Захоплююча поїздка по країні принесе море задоволення і залишить тільки одне питання: як вдається місцевим мешканцям зберігати це багатство?

Виноробство є розвиненою галуззю спеціалізації Молдови. Бізнес розвивається, продаж зростає, вина успішно експортуються на світові ринки. Сьогодні не має виноробної компанії, яка б не інвестувала у розвиток винного туризму: розроблені десятки спеціальних винних маршрутів; обладнані сучасні і реставровані старі дегустаційні зали; відкриваються нові ресторани і спеціалізовані магазини з продажу елітних сортів продукції, де працюють сотні і

тисячі висококваліфікованих фахівців, знавців своєї справи. Визначними виноградно-виноробними об'єктами Молдови є винні заводи «Крікова», «Мілештій Мічь», «Пуркарь», «Кожушна».

Розвиток винного туризму сьогодні входить у десятку найважливіших завдань уряду Молдови. Вчені Національного інституту винограду та вина, провідні фахівці виноробної галузі та координатори національної програми «Винний шлях Молдови» займаються дослідженнями природних ресурсів для розвитку винного туризму. До цієї програми залучені іноземні вчені (Колін Майкл Холл, Ліз Шарплес, Річард Мітчел та Роберт Рейд, США).

Винний туризм має тривалу історію, яка допомагає і надалі розвиватися та залучати туристичні потоки у регіони Молдови. Саме цей вид туризму є національним і колоритним. Особливої актуальності він набуває в контексті розвитку депресивних південних областей Молдови. Винні тури в Молдову – не просто екскурсія на винний завод і дегустація різноманітних вин, це дотик до найбільшої культури, розкіш смаків і насолода кожною хвилиною перебування на гостинній землі. Найбільшими виноробними регіонами Молдови є Бельц, Кодру, Штефан Воде і Троянів Вал. Однак кожен з вказаних чотирьох регіонів має свої особливі ознаки. Так, у Бельці екскурсій та публічних дегустацій не проводиться, тому його відносять до промислових регіонів республіки. Регіони Штефан Воде та Кодру – це території, де винний туризм рівнобіжно розвивається з пізнавально-оздоровчим і водним видами. Центральна Молдова є найпопулярнішим та найрозвиненішим районом винного туризму. Тут розміщуються відомі на весь світ винні підвали Кріково (Cricova) та Мілешті Мічі (Milestii Mici). Важливим чинником розвитку для регіону є невелика відстань від столиці – Кишинева, куди прибувають міжнародні туристи.

У м. Кишиневі великий вибір засобів розміщення, порівняно з іншими районами Молдови, тому багато з них віддають перевагу одноденним відвідуванням центрів виноробства, з ночівлею в готелях Кишинева.

Цікавим прикладом одноденного туру є унікальна пропозиція від авіакомпанії «Air Moldova» – «Винний тур», що діє з 2009 р. Туристам, що скористалися особливим тарифом, забезпечують трансфер з аеропорту до винних підвалів та у зворотному напрямку, а також безкоштовне відвідування та екскурсійне обслуговування. Територіальна структура регіону Кодру представлена низкою центрів та пунктів.

Два центри винниго туризму є найвідвідуванішими в країні, тенденції зростання кількості екскурсантів – позитивними. Це завод Кріково і Мілешті Мічі.

Найбільшим заводом, що спеціалізується на випуску сухих, напівсухих та ігристих вин є завод Кріково (Cricova). Це своєрідна візитна картка Молдови, тому підприємство визнано національним надбанням і не підлягає приватизації. Винні підвали – ціле підземне місто, де вулиці названі на честь сортів винограду – Шардоне, Каберне, Аліготе, Фетяска, ін. Загальна довжина вапнякових галерей сягає більше 120 км. Тут передбачені екскурсії на електромобілях, власних авто відвідувачів. У дегустаційних залах пропонують великий вибір тихих та ігристих вин.

Мілешті Мічі (MILEŞTII MICI) поступається Кріково популярністю серед туристів, проте не масштабами. Підземні сховища простягнулися більше ніж на 50 км, а винотека підприємства налічує понад 2 млн. пляшок.

Недалеко від столиці Молдови, за 45 км знаходиться Шато Вартелі (Château Vartely). Окрім екскурсії та дегустації туристам пропонують екскурсію до Музею вина та розміщення в готелі. Майже на такій же відстані (50 км) розташовані Бранештські винні підвали. Відвідувачам пропонують не лише місцеві вина, але й продукцію виноробства з усієї країни, у найрізноманітніших цінових категоріях. Винний туризм в Бранешті поєднується з гастрономічним. Користується попитом серед туристів і місцева мінеральна вода «Пояна Брэнешть», що бутилюється під землею, на глибині 75 м.

Майже у кожному населеному пункті Молдови міське і сільське населення займається виноробством. Їх вина різко

різняться за традиційною технологією. Однак у Молдові уже сформувалися історичні центри виноробства, у межах яких активно розвивається туризм, у т. ч . і винний туризм (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

Центри винного туризму Молдови

№ з/п	*Назва*	*Основна характеристика*
1.	Винзавод Кожушна (Cojuşna)	Заснований у 1964 р. Винотека підприємства дуже багата і різноманітна: тут зберігаються колекційні вина Криму та південних районів Молдови.
2.	Регіон Штефан Воде	На південному сході країни є Пуркарь, із знаменитою виноробнею «Vinaria Purcari», яка є найстарішою в Європі. Туристам пропонують екскурсію та дегустацію знаменитих місцевих вин («Негру де Пуркарь» та «Рошу де Пуркарь»), розміщення в готелі та різноманітну місцеву кухню (плачинди, суп зяма, мамалига і каша токана).
3.	Салкуца (Salcuta)	Центр виноробства. Тут пропонують екскурсію та дегустацію місцевих вин «Каберне совіньйон», «Мерло», «Шардоне», «Піно Грі».
4.	виноробня Мезалімпе (Mezalimpe)	Спеціалізується на якісних сухих винах, розташована неподалік від с. Новиє Раскаєци.
5.	Троянів Вал	Найпівденніший район відомий ігристими винами.
6.	Винзавод Романешти	Одне з його найбільш відомих виробів – червоний Бордо, який був улюбленим сортом багатьох відомий осіб.
7.	Кірсово	Екскурсійний центр для поціновувачів ігристого вина. Підприємство відоме використанням особливого сорту винних дріжджів ендеміків. Окремо, пропонують індивідуальні винні тури з пізнавальною метою та лікування у спеціалізованих санаторіях Кам'янки, Келераша, Ворніченя і Кахула. Ці заклади пропонують увотерапію – лікування виноградом, виноградним соком, іншими продуктами виноградарства і виноробства, а також енотерапію – лікування вином.

За останні десятиліття Молдова, у рамках програми розвитку USAID презентувала українським туроператорам нові туристичні винні маршрути. За тривалістю та насиченістю програми винні тури можна поділити дві категорії:

1) короткі екскурсійні поїздки на кілька годин та одноденні тури, що включають відвідування найвідоміших винотек та винних підвалів. Туристичні агентства пропонують для таких поїздок знамениті Кріково та Мілешті Мічі, винотеки Національного коледжу виноградарства і виноробства в Стевчині, Національного інституту винограду і вина в Кишиневі, підприємства «Вісмос» (Vismos) і «Арома» (Aroma), винні заводи в Яловені та Пересічені;

2) тури тривалістю від 2-х до 5-ти днів, охоплюють спеціалізовані екскурсії, відвідування історичних місць, архітектурних пам'яток, монастирів, етнографічних музеїв, національних парків, що дозволяє глибше пізнати традиції молдовського народу. Наведемо приклад одного туру: відвідування

а) Національного коледжу виноградарства і виноробства (без дегустації),

б) Музею народних промислів Молдови,

в) підвалів та дегустаційних залів винних підвалів в Бранешти,

г) археологічного комплексу Старий Орхей,

д) скельного монастиря,

ж) виноробного підприємства Кріково.

Більш складніший винний тур розрахований на 4-5 днів і доповнює попередню програму дегустацією хересу в Яловені, екскурсією на завод з виробництва вермутів у Дубоссарах, відвідування Шато Пуркарь та дегустації домашніх вин «Лідія» та «Ізабелла» у приватних туристичних садибах.

Окрім винних турів по території Молдови прокладена мережа туристичних екскурсій у райони виробництва коньяків або ігристих вин. Для позначення молдовського коньяку зазвичай використовують термін «дівін». Цей напій почали виготовляти в Кишиневі в XIX ст. Сьогодні для відвідування відкриті відомі заводи Барза Алба (Barza Abla), Калараше Дівін (Calarasi Divin) та Арома.

Фестивальний та діловий винний туризм поступово розвивається: в країні проводиться День Вина (друга неділя жовтня), який відзначають майже у всіх виноробних регіонах, міжнародні бізнес-заходи та професійні заходи типу дегустаційний конкурс «Chisinau wines&spirits contest» та конференція «In Wine».

З країн, до яких Молдова експортує найбільше вина (у натуральних показниках) спостерігаються найбільші в'їзні туристичні потоки. Таку залежність можна пояснити успішністю молдовських брендів на іноземних ринках, бажанням споживачів дегустувати вино на місці безпосереднього виробництва, що є одним із принципів винного туризму.

На сьогодні, перспективи розвитку винного туризму в країні є одними з найкращих у світі. Проте для їх реалізації необхідно докласти значних зусиль з боку держави та власне підприємств виноробства.

Національна програма «Винний шлях Молдови» реально розвивається на субвенціях, іноземних інвестицій. Більшість коштів залучаються за сприяння проєкту «CEEDII» (Competitiveness Enhancement and Enterprise Development II), що займається просуванням туризму в Молдові на міжнародному рівні. Також країна бере участь у проєкті ЄС по просуванню винного туризму країн чорноморського басейну – «Black sea wine tourism network». Розроблена спільна маркетингова стратегія для популяризації туристичного продукту. Однак існує проблема у розвиткові винного туризму: більшість знаменитих винних заводів можна відвідати тільки в ході офіційно санкціонованих екскурсій.

6.7. Пріоритетні види туризму

Пріоритетними видами туризму в Молдові, окрім винного, є сільський, культурний, лікувально-оздоровчий та діловий.

Сільський туризм користується особливою популярністю. Сільське середовище Молдови, її сільськогосподарські фірми та мальовничі села є основним джерелом надання послуг традиційного розміщення туристів у сільських умовах, надання їм можливості прийняти участь

у сільськогосподарських роботах, знайомства з місцевим фольклором, розвагами і традиціями.

Винний туризм – важливий об'єкт туризму у сільському секторі. Молдовські високоякісні вина користуються високим попитом на міжнародному рівні. В країні функціонують 142 виноробні заводи, з яких 23 приймають туристів і відвідувачів. Туристи можуть самостійно познайомитися з технологією виробництва вина, спостерігати процес його розливу і дегустувати кінцевий продукт. Молдова виноградно-виноробна країна, пропонує туристам великий вибір маршрутів:

- ♦ винні погреби і підземні міста;
- ♦ винотеки;
- ♦ підприємства первинної обробки вина;
- ♦ підприємства з виробництва шампанських вин, хересу, бальзамів, ін.

Винні заводи та навколишні виноградники є частиною туристичного маршруту «Винний шлях у Республіці Молдова» і є важливою мотивацією відвідин країни, рівнобіжно – є засобом просування найкращого молдовського туристичного продукту.

Культурний туризм. Ранніми пам'ятками культури є рештки гето-дакських поселень і римських фортець. Руїни середньовічних замків і фортець, археологічні комплекси, до прикладу, Орхеюл Век, скельні монастирі, палаци і селянські хатинки є видовищними об'єктами туристів. Всього існує 140 пам'яток культурної спадщини, які можуть бути включеними до туристичних маршрутів. Тільки в одному місті Кишиневі існує багато об'єктів місцевої архітектури XIX і XX ст., які використовуються у рекреаційно-туристичній сфері.

У Молдові діє 81 музей. Вони розміщуються у будівлях, які мають особливе архітектурне значення. Більшість з них є спеціалізованими, однак 20 можуть бути використаними для широкого загалу.

Лікувально-оздоровчий туризм. Молдова має рекреаційний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Санаторії і бази відпочинку пропонують всі умови для лікування та оздоровлення. Джерела мінеральної води

мають велике значення для бальнеологічного лікування. Існуючі бальнео-кліматичні курорти можуть стати важливим бальнеокліматичним туристичним продуктом міжнародного рівня при умові створення адекватної інфраструктури. Найперспективнішим з цієї точки зору є «Bucuria-sind», «Вадул луй Водэ», «Codru», «Хоржэука», «Кэлэрашь», «Nufărul alb», «Кахул».

Діловий туризм у Молдові є перспективним напрямком, оскільки країна активно розвиває свою інфраструктуру для бізнес-подій, конференцій та інших заходів. Завдяки своєму географічному розташуванню, багатій культурній спадщині та розвиненому виноробному сектору, Молдова стає привабливим місцем для бізнес-туристів. Обсяги ділового туризму Молдови постійно зростають, тому пріоритетом розвитку готельного бізнесу в Молдові вважається будівництво комфортабельних, зручно розташованих конгрес-готелів (як правило, категорій 4* і вище). У Молдові проводяться форуми та конференції, що присвячені різним галузям економіки та сферам виробництва, наукові конференції та ярмарки для широкого кола відвідувачів. Вони збирають велику кількість фахівців з-за кордону та Молдови. У той же час в країні діють філії та представництва багатьох іноземних торгових фірм, авіакомпаній, банків, компаній засобів зв'язку, до яких приїжджають нові співробітники чи партнери з інших міст.

При необхідності туристичні фірми надають своїм клієнтам не тільки стандартні (транспорт, розміщення, харчування, екскурсії), а й специфічні послуги типу збір інформації про потенційного партнера, переклад на іншу мову документів, організація зустрічей, інше).

Особливістю ділового туризму є те, що бізнес мандрівники залишають в країні набагато більше грошей, ніж середньостатистичні туристи. Тому Молдова наслідує приклад багатьох країн світу і проводить велику кількість міжнародних форумів.

Молдова має високий шанс стати популярним місцем для ділового світу, так як:

Δ не потрібно візи для відвідин Молдови для мешканців Європейських країн, США та Канади;

Δ готелі у Кишиневі пропонують всі необхідні умови для проведення конгресів, симпозіумів, конференцій, двосторонніх і міжнародних зустрічей;

Δ Кишинів пропонує широкий спектр розміщень у 2-х – 5-ти зіркових готелях і приватних будинках;

Δ Кишинівське летовище має прямі рейси до летовищ Афін, Бухаресту, Будапешту, Франкфурта, Стамбула, Києва, Лондона, Лісабона, Мілана, Праги, Парижу, Риму, Вени, Верони;

Δ 24 виставки на рік, що проходять у Кишиневі організовані двома всесвітньовідомими організаторами: Moldexpo і Poliproject.

Отже, Молдова пропонує гармонійне поєднання ефективної бізнес-інфраструктури та унікального культурного досвіду, що робить її цікавою для бізнес-туристів.

6.8. Кулінарні уподобання

Оскільки Молдова це аграрна країна, у якій переважає овочівництво, то і кухня складається з екологічно чистих овочів і фруктів. Овочі вживають у свіжому вигляді, варять, смажать, печуть, фарширують, тушкують, солять. Традиційними є страви з кукурудзи, квасолі, нуту, баклажанів, кабачків, перцю, ротунди, цибулі, помідорів, білокачанної та цвітної капусти, а також гарбуза.

З кукурудзи виготовляють крупу, борошно, пластівці, олію, безалкогольні напої і т. д. Ще на початку XVIII ст. з кукурудзяного борошна і крупи в Молдові готували мамалигу, супи (тирбу), печені вироби. Мамалигу подають зі шкварками, сметаною, бринзою, молоком або вершками. З мамалиги також роблять кукурудзяні коржі, нарізаючи і підсмажуючи її на маслі або на смальці. У минулому мамалига в холодному вигляді часто заміняла хліб, однак це було викликано скоріше необхідністю, ніж традицією, так як в Молдові здавна випікався саме пшеничний хліб. Історично мамалига була основною селянською їжею, але в останні

десятиліття мамалига придбала статус високоякісної страви і подається у багатьох ресторанах.

Квасоля використовується для приготування закусок, перших і других страв. Овочі служать основою для різноманітних салатів, гарячих других страв і гарнірів до риби і м'яса. Сирі овочі найчастіше смажать, тушкують, запікають, часом відварюють. Традиційні для молдовської кухні фаршировані баклажани, кабачки, перець, помідори. Їх начиняють овочевим, круп'яним, овочевим, м'ясо-овочевим фаршем і запікають з додаванням соусів зі сметани, томатів, зелені.

З пряних овочів і зелені як приправи переважно використовуються цибуля, селера, чебрець, любисток, петрушка, кріп. В їжу додають і такі прянощі, як чорний і духмяний перець, гіркий червоний перець, коріандр, гвоздику, лавровий лист, мускатний горіх, тощо. Часто вживають часник, який становить основу соусів муждей. Подають ці соуси також і до мамалиги.

Практично всі овочі заготовляють про запас. Їх квасять, солять, консервують.

Дуже популярна в Молдові бринза. Вживають її як в натуральному вигляді, так і як компонент овочевих, борошняних, яєчних, рибних і м'ясних страв. Бринза є важливою частиною молдовської кухні ще з XVII ст., коли в Молдовському князівстві активно розвивалося вівчарство.

В молдовській кухні використовуються всі види м'ясних продуктів:

1) з баранини готуються манжа, мусака;
2) з яловичини – паприкаш, мітітеї;
3) з свинини – менкеріка, токана, костіца, кирнецеї;
4) з домашньої птиці – яхніє, зама.

Національні рибні та м'ясні страви готуються на гратарі – залізній решітці, розташованій над розжареним деревним вугіллям з бука, горіха, кизилу. Продукти, особливо якщо вони будуть смажитися в натуральному вигляді, попередньо витримують у маринаді.

Традиційними борошняними виробами є вертути і плацинди з фруктовою, овочевою, сирною і горіховою

начинкою. Плацинда нагадує плоский корж круглої і іноді квадратної форми, а вертута – рулет з тонкого тіста.

У Молдові росте безліч видів фруктових дерев, і до столу прийнято подавати свіжі фрукти – яблука, груші, персики, абрикоси, вишні, виноград, волоські горіхи. Улюблені національні ласощі – нуга, желе (пелтя) з ягідних і фруктових соків, халва (алвіце), тістечка і печиво з пісочного та листкового тіста.

Молдовські супи (чорби і зами) готують на овочевих відварах, м'ясних і рибних бульйонах. Обов'язковий їх компонент прокип'ячений кислий висівковий квас (борш). Замість борша іноді використовують лимонну кислоту, а в овочевих чорбах капустяний розсіл. Заправляють такі супи борошном, змішаним зі збитим яйцем, або яєчно-сметанною сумішшю. Зами готують тільки на курячому бульйоні або бульйоні з тельбухів. Заправляють також яєчно-сметанною сумішшю. Поширені також рибні та молочні супи, сирбушка.

До перших страв подають мамалигу, плацинди, вертути, пампушки.

Для приготування других страв в молдовській кухні використовують переважно овочі, м'ясо, рибу, бринзу, кукурудзяну крупу і борошно, пшеничне борошно, рослинні і тваринні жири.

Рис. 6.5. Печеня з картоплею і помідорами

Рис. 6.6. Шкварки запечені в горщиках

М'ясні страви готуються обов'язково в поєднанні з овочами або фруктами. Особливо ніжний смак надають м'ясу при тушкуванні помідори і томатний сік, чорнослив, айва, яблука. Майже всі другі страви додаються пряноші і зелень, насіння коріандру, чорний і запашний перець, лавровий лист, любисток, чебрець, естрагон, селера, а також часник. Поширене також запікання в горщиках.

Молдовський солодкий стіл багатий виробами з фруктів (винограду, яблук, абрикосів, сливи, айви, вишні). Їх використовують для приготування компотів, соків, сиропів, кисілів, желе. Фрукти застосовуються у відвареному і запеченому видах. Особливо популярні в Молдові такі солодкі страви, як нуга, шербет, халва (альвіца), пастила з айви (кітоноаге), зефір, суфле, гогош, густий фруктово-ягідний сік (пелтя).

Невід'ємним атрибутом молдовської кухні є місцеве вино (рис. 6.7). Крім безлічі марок вин від великих виробників до столу часто подається домашнє вино. Багато сімей мають свої власні рецепти і сорти винограду, які передаються з покоління в покоління. З місцевих сортів винограду відомі Фетяска Албе, Фетяска Регале, Рара Нягре, з міцних ординарних вин Лучафер, Херес, Буджацьке, Букет Молдавії.

Страви з баранини зазвичай подають з білим або червоним вином, до яловичини та птиці подається біле вино. Важкі і гострі м'ясні страви поєднуються на молдовському столі з міцними спиртними напоями.

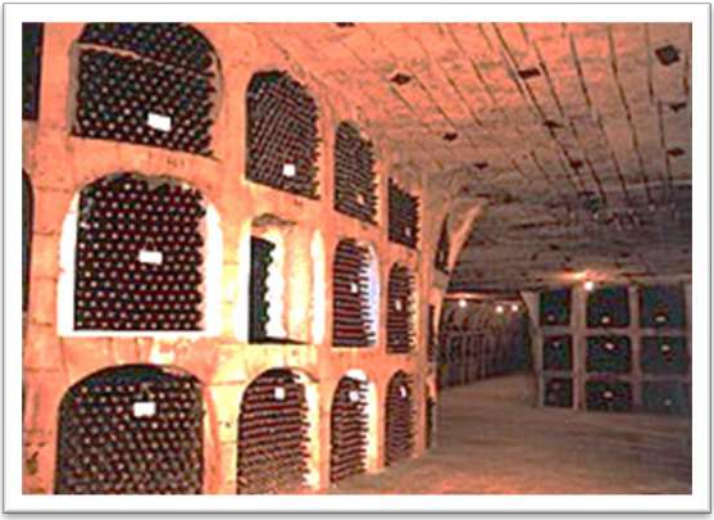

Рис. 6.7. Винний погріб в Малих Милештах

Якщо головною стравою є мамалига із бринзою, тоді зазвичай подається купажне червоне вино. Страви з овочів супроводжуються легкими рожевими і білими винами. До солодкого столу прийнято подавати херес. Святкові столи традиційно не обходяться без кагору, який подається з кутею, пасками і плациндами. Дівін (молдовський аналог коньяку) також часто прикрашає святковий стіл. Вино в молдовській кухні використовується і для приготування таких кондитерських виробів, як торти, тістечка, печиво.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Які види туризму в Молдові визначені пріоритетними

А етносільський та винний

Б діловий та гірськолижний

В медичний та спортивний

Г пізнавальний та релігійний

2. Національним святом Молдови, що символізує зустріч весни є

А Мерцишор

Б Воскресіння

В Лімба Ноастре

Г Національний день вина

3. Найбільшими виноградно-виноробними обєктами Молдови є

А Орхей і Мілештій Мічь

Б Крікова і Пуркарь

В Кожушна і Хикну

Г Орхей і Хикну

4. Найбільшими річками Молдови є:

А Дунай та Прут

Б Дністер та Прут

В Дунай та Дністер

Г Тиса та Прут

5. Яку назву має єдиний національний парк

А Оргеєв

Б Прутул де Жос

В Педуре Домняське

Г Кодри

6. У якому населеному пункті Молдови знаходяться скельні монастирі?

А с. Сахарне-Ноуе

Б м. Кишинів

В с. Капріано

Г м. Орхей

7. Основним центром ділового туризму Молдови є :

А Кишинів

Б Бельци

В Каушани

Г Бендери

8. Оберіть основний центр винного туризму Молдови

А Кріково

Б Млешті Мічі

В Шато Вартелі

Г Бренешт

9. Традиційними борошномельними виробами молдавської кухні є:

А манжа і мусака

Б паприкани і мітетеї

В менкеріката кирнецеї

Г вертути та плацинда

10. Найбільш динамічним напрямом туризму у Молдові є:

А діловий

Б сільський

В гірський

Д етнотуризм

11. Традиційними молдавськими стравами з баранини є:

А манжа і мусака

Б паприкани і мітетеї

В менкеріката кирнецеї

Г вертути та плацинда

12. Оберіть одне з найстаріших міст Молдови, де збереглась руїна фортеці XVII століття

А Бендери

Б Бельці

В Сороки

Г Кишенів

13. Де проводиться фестиваль вуличної музики «Андерленд»?

А у винних підвалах Кріково

Б на пішохідній вулиці Кишенева

В у місті Бельці

Г на центральній площі міста Берндери

14. Які тури приваблюють на сьогодні до Молдови основну частину іноземних туристів?

А сирні

Б винні

В релігійні

Г оздоровчі

15.. Яку зернову культуру можна назвати основою молдавської кухні

А пшеницю
Б гречку
В кукурудзу
Г жито

Список використаних джерел

1. Asero V. From Wine Production to Wine Tourism Experience: the Case of France [Electronic resource – PDF document] / Vincenzo Asero and Sebastiano Patti // AAWE Working Paper. – November 2009. – №. 54. – 17 p. – (Business). – Access regime: http://www.wine – economics.org/aawe/wpcontent/uploads/2012/10/AAWE_WP54.pdf

2. Berry Bros. & Rudd Consalting [Electronic resource]. – Access regime: http://www.bbr.com/. – Title from the screen

3. FAOSTAT. [On – line database]. – Access regime: http://faostat.fao.org/

4. Hall M., Sharples L. Wine Tourism Around the World / Hall Michael C., Sharples Liz, Camboune Brock, Macionis Nik. – Winepress Ltd., 2011. – 312 p.

5. VinMoldova [On – line resource]. – Access regime: http://www.vinmoldova.md/index.php?mod=content&id=3084

Розділ 7

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ

7.1. Туристичний район: загальні положення
7.2. Волинський туристичний район
7.3. Подільський туристичний район
7.4. Столичний туристичний район
7.5. Слобожанський туристичний район
7.6. Донецький туристичний район
7.7. Придніпровський туристичний район
7.8. Приазовський туристичний район
7.9. Причорноморський туристичний район
7.10 Кримський туристичний район
7.11. Карпатський туристичний район

7.1. Туристичний район: загальні положення

Туристичний район – це територія, яка має певні ознаки привабливості для туриста, забезпечена туристською інфраструктурою і системою організації туризму. Привабливість туристичного району може бути обумовлена різними чинниками: природними, історико-культурними, соціально-економічними. Основою формування районів є туристичні ресурси, що й визначають їх спеціалізацію. До прикладу, природні кліматичні ресурси південного берега Криму сприяли створенню тут приморських курортів (Ялта, Феодосія, Алушта), а культурно-історичні пам'ятки Львова (площа Ринок, Успенська церква, Вірменський собор, ін.) стали базою для формування сучасного популярного напряму туристичної діяльності. Розвинена інфраструктура в межах території забезпечує вищий рівень туристичної привабливості, ніж лише наявність ресурсів.

7.1. Туристичний район: загальні положення

Туристичний район – це територія, яка має певні ознаки привабливості для туриста, забезпечена туристською інфраструктурою і системою організації туризму. Привабливість туристичного району може бути обумовлена різними чинниками: природними, історико-культурними, соціально-економічними. Основою формування районів є туристичні ресурси, що й визначають їх спеціалізацію. До прикладу, природні кліматичні ресурси південного берега Криму сприяли створенню тут приморських курортів (Ялта, Феодосія, Алушта), а культурно-історичні пам'ятки Львова (площа Ринок, Успенська церква, Вірменський собор, ін.) стали базою для формування сучасного популярного напряму туристичної діяльності. Розвинена інфраструктура в межах території забезпечує вищий рівень туристичної привабливості, ніж лише наявність ресурсів.

Україна володіє значними природними, історико-культурними, соціально-економічними, біосоціальними, природоохоронними, іншими видами ресурсів, які створюють основу для розвитку туризму. Нині туристичні ресурси України використовується недостатньо: з 9 млн. га потенційно придатних ландшафтних ресурсів використовується для всіх видів відпочинку 1,7 млн. га, або 18,95 %. Це забезпечує відпочинок лише кожного п'ятого мешканця України, який віддає перевагу літньому виду відпочинку. Однак навіть невибагливий природно-орієнтований вид туризму передбачає наявність мінімальних засобів облаштованості. Відсутність таких засобів унеможливлює залучення туристів навіть за наявності унікальних, екзотичних і мальовничих природних ресурсів. Створення туристичної інфраструктури є завданням що повинно вирішуватися на загальнодержавному, регіональному, так і на місцевому рівнях.

Аналізуючи існуючі наукові доробки з питань туристичного районоутворення, вважаємо, що оптимальним і ефективним підходом при розкритті особливостей туристичних ресурсів України буде групування областей у певні територіально близькі райони, які мають однаковий ресурсний показник туристичного природокористування. У

методичному відношенні нами була прийнята та ж структура аналізу, яка висвітлена у попередніх розділах, а саме – трьохступеневий аналіз туристичного потенціалу України, що складається з природного, історико-культурного та соціально-економічного блоків, які формують основу туристичної інфраструктури. Стосовно останньої – то теоретичні положення її сутності представлені у таблиці 7.1.

Таблиця 7.1.

Трактування поняття «туристична інфраструктура»

Автор поняття	*Сутність поняття*
Єлистратова Г.І.	Туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо).
Гайдук А.Б.	Під туристичною ринковою інфраструктурою (ТРІС) ми розуміємо сукупність елементів, які забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної сфери і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними і зовнішнім середовищем.
Соколова К.О.	Інфраструктура туризму – це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів та їх належне використання в цілях туризму.
Кіптенко В.К.	Туристична інфраструктура – сукупність об'єктів, які забезпечують відпочинок і розваги туристів.
Проєкт Закону України «Про туристичні ресурси»	Туристична інфраструктура – сукупність об'єктів, що мають допоміжний характер і забезпечують належне функціонування туризму.

Таким чином проаналізувавши туристичні ресурси території України з вказаної позиції ми зможемо сформувати банк даних про кожен регіон України та його ресурсну складову.

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів України є Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ). Агентство працює над просуванням туристичного бренду України у світі, займається розвитком внутрішнього туризму та підвищенням якості національного туристичного продукту і його конкурентоспроможності задля залучення більшої кількості туристів.

Діяльність Агентства зосереджена насамперед на розвитку туристичного потенціалу регіонів, а також на проведенні маркетингових кампаній для просування країни як привабливого туристичного напрямку на внутрішньому і на міжнародному рівнях (https://www.tourism.gov.ua/).

Державне агенство розвитку туризму України (ДАРТ) на офіційному сайті веде Реєстр свідоцтв категоризованих готелів.

В Україні через війну значна кількість зруйнованих готелів та баз відпочинку. Російські терористи практично кожен день обстрілюють мирні міста України і щоразу є нові руйнування туристичної інфраструктури країни. За попередніми підрахунками, на відновлення понищеної готельної інфраструктури знадобиться щонайменше понад мільярд доларів. В Державному агентстві розвитку туризму України здійснюють ведення реєстру пошкодженого туристичного майна, які надходять в рамках роботи «Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури». Звісно найбільше збитків у прифронтових областях, немає даних з Донецького та Луганського регіонів, де, чи не найбільше зруйнованих готелів та інших закладів розміщення. До деяких з них неможливо дістатися, адже вони перебувають на окупованих територіях. З цих причин, в наступних параграфах, може бути інформація про об´єкти туристично-рекреаційного потенціалу та інфраструктуру які пошкоджені, зруйновані або тимчасово захоплені росією.

7.2. Волинський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Волинської, Рівненської, Житомирської областей.

До складу Волинського туристичного району входять Волинська, Рівненська та Житомирська області (рис. 7.1). Площа туристичного району – 70,0 тис. кв. км або 11,6 % загальної території України. В районі мешкає 3527 тис. осіб. Рівень урбанізації – 51,8 %. Характерними особливостями району є північно-західне його положення, сусідство з Польщею, порівняно слабке господарське освоєння, пов'язане з відсутністю значних покладів корисних копалин, що слугували б основою для промислового розвитку, невеликою родючістю ґрунтів, що стримує сільськогосподарське освоєння району. Разом з тим, значний туристично-ресурсний потенціал, його прикордонне положення, транзитні транспортні магістралі відкривають значні перспективи для розвитку туристичної господарської діяльності, зокрема, в'їзного туризму.

Природні туристичні ресурси. Поверхня Волинського туристичного району рівнинна. Північна частина розміщується в межах Поліської низовини, пологу поверхню якої в межах Волинської та Рівненської областей перетинають окремі ізольовані горби Волинського пасма. У межах Житомирської області урізноманітнюють пасма, горби та скелі Словечансько-Овручського кряжа.

Південна частина Волинської та Рівненської областей знаходяться на Волинській височині. Її поверхня густо порізана неглибокими балками і річковими долинами. Північний захід, центральну та південно-західну частину Житомирської області займають хвилясті, порізані глибокими ярами та балками місцевості Придніпровської височини, на яких відслонюються кристалічні породи Українського щита. Об'єктами туристичної привабливості є десятиметрові базальтові стовпи у кар'єрах біля с. Базальтового та гранітні скелі с. Губків Рівненської області.

Помірно-континентальний клімат з вологим нежарким літом і м'якою зимою дозволяє організовувати в районі досить широкий спектр видів туристичної діяльності.

Густа річкова мережа представлена великими і малими річками, основними з яких є Прип'ять та її притоки (Случ, Горинь, Стохід, Тур'я, Уборть, Уж), притока Дніпра – р. Тетерів. Незамулені, чисті рівнинні річки з повільною течією – цінний рекреаційний ресурс, який може використовуватися для організації водного туризму та купання у період з травня по вересень. Родзинкою району є його чисті озера. Їх в районі налічується більше 500, найбільші з яких – Світязь, Пулемецьке, Луки, Нобель, Біле, Пісочне, Нечимне.

Наразі популярністю для масового відпочинку користуються Шацькі озера (Волинська область), мальовничі береги р. Тетерів (між селами Тригір'я та Дениші), Іршанського та Хрінницького водосховищ, р. Случ (прилеглі до річки території Березнівського району дістали назву «Надслучанська Швейцарія»), озера Нобель та Біле (Рівненська область).

На території Волинського туристичного району є джерела мінеральних вод, які можна використовувати для лікування та профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту та опорно-рухового апарату, регуляції обмінних процесів організму, виведення радіонуклідів. З донними відкладами озер пов'язані родовища лікувальних грязей: Погулянківське, Вичавки – у Рівненській області та Журавицьке і Шацьке на Волині, які також мають лікувальні властивості.

Волинський туристичний район належить до природної зони мішаних лісів та природних широколистяної і лісостепової зон, що визначає багатство та різноманітність рослинного покриву та фауни. Лісами вкрито 32,9 % території району. Основні з лісоформуючих порід є сосна і ялина, які мають фітонцидні властивості, що використовуються у лікуванні та профілактиці захворювань органів дихання та нервової системи.

Поліська земля – це територія поширення величезної кількості лікарських трав, які є основою застосування фітотерапії у санаторно-курортній справі і об'єктом промислового туризму. Великі ділянки лісу, які зайняті

ягідниками та грибними площами, є привабливими для тих, хто надає перевагу відпочинку в лісі.

Для організації промислового туризму велике значення має тваринний світ. Домінуючими представниками є борсук, вовк, лисиця, заєць, білка, куниця, видра, норка, бобер, ондатра. Водойми багаті на рибні ресурси, що дозволяє розвивати тут рибальський туризм.

Складовою туристичного природокористування є природно-охоронний фонд. Його ядром у складі Волинського туристичного району є Шацький національний природний парк, Луцький ботанічний сад, Надслучський регіональний ландшафтний парк, Поліський природний заповідник, Рівненський природний заповідник, Чорнобильський біосферний заповідник та ін.

Історико – культурні туристичні ресурси

Архітектурна спадщина Волинської області формувалась впродовж віків, чим пояснюється різноманітність стилів її архітектурних пам'яток. Найбільш насиченим архітектурними пам'ятками області є обласний центр м. Луцьк. З-поміж визначних архітектурних споруд міста слід згадати Луцький замок XII-XIV ст., будівлі численних католицьких монастирів XVIII ст., колишню синагогу, Покровську та Хрестовоздвиженську церкви XVII ст., оборонну вежу князів Чарторийських XV ст., житлові будинки XVI-XIX ст.

Інші населені пункти Волинської області теж характеризуються значним історико-культурним рекреаційним потенціалом. Серед них:

- Володимир-Волинський (Василівська церква XIII-XIV ст., костели Йоакима й Анни та послання апостолів XVIII ст., Миколаївська церква та Успенський собор XII ст., земляні вали замку X-XIV ст.), на території якого було створено державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир»;
- м. Берестечко (Каплиця Фекли – XVII ст., Троїцький костел XVI ст., в якому знаходиться музей битви під Берестечком, мурований стовп XVI ст.);

- смт. Олика (замок XVI ст., Петропавлівський XV ст. та Троїцький XVI ст. костели, Стрітенська церква XVIII ст.).

Об'єктами паломництва є монастирі у с. Зимне, Жидичин. Чудові зразки культових споруд зберіглись у Ковелі, Любомлі, Старій Вижівці, Голобах.

У с. Колодяжне функціонує літературно-меморіальний музей, присвячений відомій письменниці – Лесі Українці, котра деякий час жила тут з родиною.

На території Рівненської області збериглися оборонні та монастирські споруди середньовічні архітектурні споруди культового призначення XVII – XX ст., які належать різним конфесіям, житлові будинки та споруди громадського призначення XVII – XX ст. Обласний центр має небагату архітектурну спадщину, представлену греко-католицькою Свято-Успенською церквою, Воскресенським собором, будинком театру та колишньою гімназією.

Цінними архітектурно-історичними ресурсами наділені районні центри Дубно та Острог – одні з найстаріших міст України.

Серед пам'яток Дубно – замок князів Острозьких XIV ст., Спасо-Преображенський собор XVII ст., Георгіївська церква XVIII ст., монастирі бернардинців та кармеліток XVII ст.

В Острозі варто відвідати замок князів Острозьких XIV ст., вежі, що колись входили до системи міських оборонних споруд, Успенський костел та Богоявленську церкву XV ст., колишню синагогу XVII ст., костел монастиря капуцинів XVIII ст. На території цих міст створені державні історико-культурні заповідники.

Свідком трагічної поразки козаків в битві під Берестечком стали околиці с. Пляшева, де на згадку про криваві події на поч. XX ст. зведено Георгіївську церкву-мавзолей та перенесено дерев'яну Миколаївську церкву, в якій Богдан Хмельницький отримав благословення на битву. На увагу туристів заслуговують монастирі в Дермані Другій та Межиріччі, руїни замку, костел та церква у Клевані та Корці.

Значна частина архітектурно-історичних ресурсів Житомирської області зосереджена в обласному центрі. Серед них – кафедральний собор Святої Софії, будинок магістрату, семінарський костел, келії єзуїтського монастиря XVIII ст., Свято-Преображенський собор, комплекс споруд поштової станції XIX ст.

За кількістю архітектурних пам'яток переважає м. Бердичів, яке, в середині XIX ст., було п'ятим за чисельністю населення містом України. Кармелітський монастир, Свято-Миколаївська церква, костел Святої Варвари, в якому вінчалися Оноре де Бальзак з Е. Ганською, входять до числа пам'яток, які споглядають туристи, що мандрують краєм. З іменем Оноре де Бальзака пов'язаний маєток його дружини у с. Верхівня. Палац з кімнатами, в яких жив і працював письменник, старовинний парк, родинний костел Ганських-Ржевуцьких повертають відвідувачів у часи, коли творив письменник. З іменем іншої видатної поетеси Лесі Українки пов'язані пам'ятки Новоград-Волинського та Баранівки. Старовинні садиби, палаци, парки (Андрушівці, Ліщина, Нова Чортория) знаходяться у задовільному стані, що сприяє організації екскурсій для іноземних туристів.

З Житомирщиною пов'язано багато трагічних подій в історії України, зокрема – жорстока розправа княгині Ольги в Іскоростені (сучасний Коростень) – древлянській столиці за вбитого чоловіка, страта близько 3 тис. козаків у Кодні.

В регіоні зосереджена значна кількість унікальних музеїв (дорогоцінного та виробного каменю у Володарськ-Волинському, музей порцеляни у Баранівці, музей гірничо-збагачувального комбінату в Іршанську, музей образотворчого мистецтва у Кмитові). Визначними культовими спорудами відомі Любар, Овруч, Тригір'я.

Туристично-рекреаційний потенціал Волинської, Рівненської та Житомирської областей.

У Волинській області найпоширенішими є два типи закладів розміщення: готелі – 62,1 % та інші місця для короткотермінового проживання – 17,2 %. Кількість готелів щороку збільшується.

Ще одним популярним закладом тимчасового розміщення є бази відпочинку. Найбільше їх зосереджено на території Ковельського району області. На території Волинської області розміщено 12 лікувально-оздоровчих закладів: 6 санаторіїв, 1 пансіонат, 5 санаторіїв-профілакторіїв.

Дислокація закладів розміщення та харчування представлена в усіх адміністративно-територіальних одиницях, крім Камінь-Каширського адміністративного району. Лідерами за їх концентрацією є м. Луцьк, м. Ковель та відповідно Ковельський і Луцький адміністративні райони, де зосереджено 61 од. Загалом у Волинській області функціонує близько 100 готельно-ресторанних комплексів. Найбільше їх, як зазначалося, у м. Луцьку (15,4 %), м. Ковелі (10 %).

На території Волинської області 1690 закладів ресторанного господарства, їх розміщення нерівномірне. Найбільша кількість закладів ресторанного господарства зосереджена в містах Луцьку, Ковелі, Нововолинську та Володимирі-Волинському.

Протяжність автомобільних доріг загального користування Волинської області – 6311,8 км (3,4% автомобільної мережі України); з них доріг:

– державного значення – 650,7 км; – місцевого – 5661,1 км.

Тверде покриття мають 5678,8 км доріг – майже 90 % від загальної довжини (пересічний показник по Україні – 97 %). Щільність автомобільних доріг загального користування становить 31,3 км/100 кв. км.

До основних автомагістралей Волинської області, що мають міжнародне і державне значення, належать: Київ – Луцьк – Брест, Брест – Луцьк – Дубни – Тернопіль – Чернівці, Ковель – Луцьк – Львів.

Автомагістраль Ковель – Луцьк – Львів забезпечує зв'язок області з західними і південно-західними областями України.

Автомобільні магістралі Ковель – Хелм – Варшава і Володимир-Волинський – Устилуг – Грубешів – Замость з'єднують область з Республікою Польща і країнами Європи.

В Рівненській області туристична інфраструктура нараховує 50 санітарно-оздоровчих закладів та 40 готелів. Послуги сільського туризму в області надають десятки господарів у різних районах, області.

Мережа автомобільних доріг загального користування Рівненської області становить 5143,2 км, в тому числі з твердим покриттям 5072,7 км (або 98,6 %), із них: – дороги державного значення – 2000,9 км; – дороги місцевого значення – 3076,5 км.

В Житомирській області діє 80 закладів розміщення, які мають 4043 одиниці місць проживання. Спостерігається позитивна тенденція до зростання кількості проживаючих у готелях.

В області функціонує 4 санаторії, 3 санаторії – профілакторії та 6 баз відпочинку, які готові надати близько 1800 місць проживання.

Проведений аналіз просторового розміщення готелів та готельних комплексів даного регіону показав, що:

а) 4 готелі розташовані в центральній частині міста («Reikartz Житомир»; «Україна»; «Гайки»; «Гостинний двір»);

б) 2 готелі – «Домашній» та «Королівська бочка» збудовані неподалік р. Тетерів у південно-західній та південно-східній частинах міста відповідно;

в) 3 готелі знаходяться на перетині транспортних артерій міста («Додо», «Ялинка» та мотель «Гульден»);

г) 2 готелі розташовані на півночі: комплекс «Хвиля», готель «Золоте руно»);

д) 1 готель («Петроград») знаходиться на північному сході – в безпосередній близькості до Київського шосе,

ж) 4 готелі знаходяться в сусідніх з Житомиром населених пунктах: у с. Зарічани на півдні (готель-ресторан «Шале»), в селах Кам'янка (комплекс «Дрова») і Вишпіль (хуторок «Чудодієво») – на північному заході та в с. Вереси (готель-ресторан «Стара Губернія») – на північному сході.

Популярними готелями Житомирської області є: «Reikartz», Радомишль «VIAREGIA», Парк-готель «Кавунова дача», «Додо», «Мірабелла», «Дежа Вю», «Гайки».

В регіоні функціонує мережа санаторно-курортних закладів з-поміж яких популярними є Денеші, Тетерів (м. Коростишів), Іршанськ та 52 оздоровчих заклади.

Торгівельно-розважальний комплекс (ТРК) м. Житомира та області представлений такими об'єктами: «Глобал UA»; торгівельний комплекс «Ялинка»; «Квадрат», «Сіті Центр»; торговий дім «Добрий господар», Коростень; Торговельний центр у Радомишлі; «ЯрмарОК» та інші.

Важливим елементом інфраструктури, яка безпосередньо впливає на розвиток туризму в Житомирській області, є її транспортна мережа, транспортні засоби. Житомирська область забезпечена розвиненою мережею транспортних шляхів, ділянки яких проходять за напрямками міжнародних європейських доріг, сприяють пропуску транзитних транспортних потоків через регіон.

Залізничний і автомобільний види транспорту забезпечують вантажні і пасажирські перевезення у міжрегіональних і внутрішньо регіональних видах сполучень. Однією з найважливіших конкурентних переваг м. Житомира є те, що він розташований на лінії III пан'європейського автомобільного транспортного коридору, який поєднує п'ять країн – Іспанію, Францію, Німеччину, Польщу та Україну, і пролягає від іспанського Сантьяго де Компостела через головні європейські мегаполіси – Париж, Франкфурт-на-Майні, Берлін, Вроцлав, Краків до Києва. Однак існують частини території Житомирської області із малою кількістю доріг і населенні пункти яких слабо пов'язані з рештою території області, що негативно позначається на розвитку туризму по території області. З метою подальшого соціального-економічного розвитку регіону та активізації туристичної діяльності доцільно провадити будівництво нових автомобільних доріг, здійснювати реконструкцію існуючих доріг, а також розширювати мережу підприємств з обслуговування автотранспорту (сучасних автовокзалів, станцій технічного обслуговування, автозаправних станцій тощо).

7.3. Подільський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей.

До складу Подільського туристичного району входить Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області. Площа району – 60,9 тис. кв. км або 10,1 % загальної території України. В районі мешкає 4187 тис. осіб. Показник урбанізації – 48,1 %. Характерними ознаками району є невисокий рівень промислового розвитку, відносно сприятлива екологічна ситуація, значний потенціал рекреаційних ресурсів, зручне геополітичне і транспортне положення.

Природні туристичні ресурси. Рельєф Подільського туристичного району відрізняється великим різноманіттям. Пологі рівнини чергуються з горбогір'ями, глибокими річковими долинами з крутими схилами, ярами та балками. Туристичну привабливість регіону надає величезна кількість спелеологічних ресурсів. Тут знаходяться найдовші гіпсові печери Європи – Оптимістична та Озерна, а також багато інших.

Річкова мережа району, представлена річками, що входять до басейну Дністра (Золота Липа, Стрипа, Серет, Нічлава, Збруч, Гнила, Смотрич, Студениця, Ушиця, Мурафа), Прип'яті (Горинь, Іква, Вілія, Хомора, Случ), Південного Бугу (Соб, Рів, Згар, Десна, Бужок, Іква), Дніпра (Рось, Ростовиця, Гуйва). Вони формують окремий вид туризму – водний. Стрімкі, часом скелясті мальовничі долини річок надають привабливості прирічковим ландшафтам. Захоплення викликають водоспади на околицях сіл Рукомиш, Нирків та Русилів.

Джерела мінеральних вод використовують для лікування та профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту та опорно-рухового апарату, регуляції обмінних процесів організму, виведення радіонуклідів. Знаходяться вони поблизу мм. Летичева, Кам'янця-Подільського, Сатанова, Полонного Хмельницької області, Конопівки та Настасіва

Тернопільської області, Хмільника, Житників, Козятина та Литовця Вінницької області.

У рекреаційному відношенні на Поділлі туристи часто відвідують об'єкти природно-заповідного фонду, найбільш значимими серед яких є природний заповідник «Медобори» та його філія Кременецькі гори, національний природний парк «Подільські Товтри».

Історико-культурні туристичні ресурси.

На території Подільського туристичного району зберігається значна середньовічна спадщина у вигляді замків та фортець. Архітектурна спадщина різних часів представлена культовими спорудами, палацами, адміністративними та жилими будинками XVIII-XX ст.

Динамічні історичні події, що відбувалися на території сучасної Тернопільської області, залишили свій відбиток в її історико-культурній та архітектурній спадщині. Її адміністративний центр – м. Тернопіль розпочав своє існування з середини XVI ст., коли за наказом польського короля Сигізмунда I на берегах р. Серет було зведено фортецю для боротьби з періодичними набігами татар. Тоді ж було збудовано і найстарішу у місті Воздвиженську церкву. Згодом будуються Воскресенська церква, а після входу міста до складу Австрії – Домініканський костел. XIX століття відзначилось появою палацу та оригінальних житлових будівель, XX – характерною спорудою драматичного театру.

Справжньою перлиною Західної України є старовинне місто Бережани, що веде свою історію з середини XIV ст. Архітектурним надбанням міста є замок Синявських з Троїцьким костелом, костел Різдва Діви Марії та монастир Отців Бернардинців, вірменська церква та синагога. На характерній для східноєвропейських міст площі Ринок знаходиться греко-католицька церква Пресвятої Трійці і незмінний атрибут – Ратуша, що й нині виконує функції адміністративної будівлі, а також історико-культурного центру, оскільки в ній розмістилися експозиції чотирьох музеїв. Місто має статус державного історико-культурного заповідника.

Своїми архітектурними пам'ятками не поступається Бережанам місто Бучач. Вражаючих розмірів ратуша, руїни замку, церкви, монастирі та костели XVI-XVIII ст. формують неповторний образ міста. У Бучачі народився та провів свої дитячі роки майбутній нобелевський лауреат в галузі літератури Шмуель Агнон.

Візитною карткою міста Заліщики є мальовнича панорама міста, що оконтурена долиною р. Дністер. Серед архітектурних споруд міста виділяються палац Понятовських, костел, стара синагога. Свого часу місто було кліматичним курортом, про що нагадують вілли початку XX ст. В місті є дендропарк.

Волинськими Афінами іменується м. Кременець – найбільший освітній центр колишнього Волинського намісництва. Тут функціонувала вища гімназія будівля якої й дотепер залишається однією з найкращих в місті. Кременець відомий своїм монастирем, храмами, руїнами однойменного замку, знаменитим уродженцем – польським поетом Ю. Словацьким.

Чудовими палацово-парковими комплексами славляться селище Вишнівець та колишній курорт Микулинці. Цікаві культові споруди розташовані в с. Монастирок, містечку Гусятин, мм. Теребовля, Підгайці та Чортків. Свідками історичних подій стали руїни замків сс. Залізці, Кривче, Язловець, Збараж. Язловець – місце останнього притулку польського композитора М. Гомулки.

Тернопільська область славиться своїми об'єктами паломництва. Це м. Почаїв, на території якого є знаменитий Свято-Успенський монастир, який має статус Лаври із чудотворною іконою Почаївської Божої Матері. У с. Зарваниця знаходиться ікона Діви Марії, що є католицькою святинею.

Складний шлях, позначений пожежами, війнами і руйнуваннями «пройшли» культурно-історичні пам'ятки Хмельницької області. В обласному центрі м. Хмельницький до сьогоднішнього дня зберіглися лишень деякі приватні і адміністративні будівлі XIX-XX ст. Оригінальні культові споруди можна споглядати у центрі гончарства – сс. Адамівці, Жванець, Сутківці та старовинному місті Полонне.

Палацово-паркові комплекси відомі у містечку Антоніни та с. Самчики, яке має статус історико-культурного заповідника. Свідком славних подій початку Визвольної війни 1648-1654 рр. стало с. Пилява (колишні Пилявці), на околицях якого відбулась знаменита битва.

Значною історико-архітектурною спадщиною відрізняються міста Хмельницької області:

1) Зіньків (руїни замку, костел, дві синагоги, садибний будинок);

2) Ізяслав (руїни замку, монастир, католицький та православний храми);

3) Летичів (збереглися вежі колишньої фортеці, комплекс споруд домініканського монастиря, костел, пам'ятник Устиму Кармалюку);

4) Сатанів (вежі колишньої фортеці, православний, католицький та іудейський храми);

5) Старокостянтинів (замок, вежа домініканського монастиря, костел та церква).

6) Меджибіж, відомий своєю фортецею, а також тим, що тут свого часу проповідував Бел Шем Тов – засновник хасидизму. Наприкінці ХХ ст. була побудована синагога, місто перетворилося на центр паломництва євреїв.

7) Кам'янець-Подільський – найвідвідуваніше місто не лишень в Хмельницькій області, але й в Україні. Відоме своєю однойменною фортецею, яка збудована на вершині каньйону, що утворила р. Смотрич. У свій час фортеця вважалася добре укріпленою твердинею, сьогодні – це Національний історико-культурний заповідник. У місті збереглись численні культові, військові, адміністративні, торгові та навчальні споруди.

Вінницька область. Ареною боротьби православної та католицької церков за релігійні переконання місцевого населення стало м. Вінниця. В результаті такого змагання за релігійний вплив у місті з'явились єзуїтський та домініканський (пізніше перероблений на православний собор), а також Преображенський та Благовіщенський монастирі, Свято-Миколаївська церква та костел капуцинів.

У місті на початку XVIII ст. був збудований палацово-парковий ансамбль М. Грохольського. Тут також збережені архітектурні споруди, що відносяться до XIX ст. (особняки, культові, адміністративні, навчальні та господарські будівлі).

Змінював конфесійну приналежність і Троїцький монастир, що у містечку Браїлів: збудований на початку XIX ст. як монастир тринітратів, пізніше він перейшов до рук православної громади. Є у Браїлові і католицький костел, що носить таку саму назву. Містечко відоме також відбудованим палацово-парковим комплексом, що належав родині фон Мекк.

Про трагічні події Визвольної війни 1648 – 1654 рр. нагадує символічний надгробок захисників фортеці у с. Буша, які, щоб не потрапити в полон до поляків, висадили у повітря укріплення, від якого залишилася єдина вежа. Нині на місці фортеці створено Парк скульптури просто неба. У містечку також виявлені залишки храму VI-II ст.

В околицях с. Стрижавки знаходяться залишки однієї з найзагадковіших на території України споруд XX ст. – воєнної ставки А. Гітлера, знаної під назвою «Werwolf» (лігво вовка). Усі військовополонені, задіяні в її будівництві, були розстріляні. Сам фюрер перебував тут близько п'яти місяців. Під час відступу окупантів «вовче лігво» було знищене.

Знаменитий бальнеологічний курорт Хмільник має також і архітектурні принади – костел Усікновення, вежу колишньої мечеті та палац. Грандіозним палацово-парковим комплексом XVIII ст., що колись належав відомому польському магнатові С. Потоцькому, славиться місто Тульчин. Після конфіскації маєтку на користь російської казни тут побував І. Котляревський. У місті зберіглись будівлі XVIII-XIX ст., серед яких офіцерського зібрання.

На Вінниччині зберіглося чимало чудових палацово-паркових комплексів, зокрема, в селах Антопіль, Котюжани, містечку Муровані Курилівці та м. Немирів.

Велику кількість сакральних споруд, що належать різним конфесіям, має м. Шаргород, а також Бар та Могилів-Подільський.

Туристично-рекреаційний потенціал Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей.

Загальна кількість населення Тернопільської області – 1021,6 тис. осіб, густота – 65 осіб/ кв. км, частка міського населення – 51,3 %. Формування господарського комплексу Тернопільської області відбувалося під впливом складних соціально-економічних умов. Перебуваючи у складі Австро-Угорщини і Польщі, область на початку XX ст. була відсталим регіоном. У структурі економіки переважало сільське господарство. У поміщиків, монастирів та церков знаходилися основні землеволодіння.

Після II Світової війни розвинулися нові галузі промисловості (сільськогосподарське машинобудування, текстильна, електротехнічна, хімічна, трикотажна, плодово-овочеконсервна, ін.). В Тернопільській області є 173 промислових підприємств і виробництв. В останні роки зростає кількість малих промислових підприємств.

Провідну роль у розвитку Тернопольської області відіграє залізничний і автомобільний транспорт. Найбільші залізничні вузли: Тернопіль і Чортків. У Тернополі є летовище. Транспорт – одна з важливих галузей господарства, яка впливає на розвиток виробничої і невиробничої сфер. На території Тернопільської області розвинуті майже всі (крім морського) види сучасного транспорту.

Провідне місце серед видів транспорту за величиною перевезень займає автомобільний. Ним здійснюється 94 % перевезень всіх вантажів і пасажирів області. Мережа автомобільних доріг загального користування Тернопільської області складає 5546 км, із них 5206 км, або 94 % з твердим покриттям.

Залізничний транспорт займає важливе місце у вантажо – і пасажироперевезеннях. Довжина залізниць в області становить 575 км, щільність залізничної мережі на території області становить 41,4 км на 1 тис. кв. км, що значно перевищує цей показник по Україні загалом (37,6 км). Найбільша щільність залізниць є у центральній частині області, найменша – у північній.

У 1986 р. при відкритті у м. Тернополі першого «Співочого поля в Україні» був започаткований обласний конкурс солістів-вокалістів та хорових колективів на здобуття премії імені С. Крушельницької. У наступних роках такий захід проводився один раз у два роки. Розвитку народної творчості сприяють виставки-конкурси: «Наші знамениті земляки» та обласний конкурс на здобуття премії та призу імені Олени Кульчицької. З 1987 р. проводиться обласний традиційний огляд-конкурс драматичних колективів на приз імені Леся Курбаса. Цей захід проводився ще 4 рази у статусі Міжнародного фестивалю любительських театрів «Тернопільські театральні вечори» за участю аматорів з Німеччини, Угорщини, Австрії, Англії, інших країн. Рівнобіжно відбувався міжнародний семінар, в якому взяли участь провідні режисери та викладачі театральних закладів із 15 країн світу.

Незважаючи на багатий туристичний потенціал, туризм має ще значний невикористаний потенціал наповнення бюджету у Тернопільській області. Цей потенціал належно не поцінований, не достатньо розвинена туристична інфраструктура (готелі, кемпінги та ін.), особливо це стосується невеликих міст, містечок, де є цінні рекреаційні об'єкти. Так із понад трьох десятків готелей, що є в області, четверта частина знаходиться у м. Тернополі. Із переважної кількості осіб, що приїжджають в область, більша половина перебуває в обласному центрі.

Із розвитком туризму в Тернопільській області наповнюваність готелів значно збільшиться, їх численність збільшиться, а сфера сервісу розшириться. У сільській місцевості готелі можуть бути замінені садибами, що обслуговують «зелених» туристів.

Загальна кількість населення Хмельницької області – 1227,6 тис. осіб, густота – 67 осіб/км2, частка міського населення – 51,3 %.

Провідну роль у перевезенні вантажів і пасажирів відіграє залізничний і автомобільний транспорт. Найбільші залізничні вузли: Хмельницький, Шепетівка, Гречани. Внутрішні перевезення забезпечує автомобільний транспорт.

У структурі роздрібної торгівлі на організовані та неформальні ринки припадає 36,5 %. Оборот ресторанного господарства (з урахуванням обороту фізичних осіб-підприємців) постійно збільшується.

В Хмельницькій області діє 27 санаторно-оздоровчих закладів, послугами яких щорічно користується понад 17,8 тис. осіб. Курорт «Сатанів» (смт. Сатанів) славиться санаторіями «Товтри», «Збруч», «Арден-палац», профілакторієм «Берізка» та різними базами відпочинку. Також тут введено в експлуатацію санаторно-лікувальний комплекс «Перлина Поділля». Популярними санаторіями є «Україна» (с. Маків Дунаєвецького району), дитячий санаторій «Дністер» (смт. Стара Ушиця Дунаєвецького району) та інші.

Місто Сатанів розташоване у долині р. Збруч, на схилах Товтр і є також відомим бальнеологічним курортом.

Кількість населення Вінницької області становить 1507,7 тис. осіб, густота – 57 осіб/кв. км, частка міського населення – 46,5 %. Головні види транспорту – залізничний і автомобільний. Найбільші залізничні вузли: Жмеринка, Вінниця, Вапнярка.

У Вінницькій області діють 14 санаторіїв, у тому числі 7 дитячих, 9 санаторіїв – профілакторіїв, 3 будинки відпочинку та 7 баз відпочинку, 30 дитячих таборів відпочинку.

У м. Хмільнику на базі вод високої мінералізації лікуються хворі з різноманітною патологією, і в першу чергу – остеохондрозом. Тут проходять реабілітаційне лікування після інфаркту міокарду і інсультів. Також тут для лікування використовуються території старовинних парків, цінних в рекреаційному відношенні природних ландшафтів. Зараз у Хмільнику діють санаторії, пансіонати, водолікарні, серед яких найбільш відомі санаторії «Радон», «Південний Буг», «Хмільник».

Немирівський санаторій «Авангард» проводить лікування у спеціалізованих відділеннях (після опіковому, пульманологічному і патології вагітності жінок). Один з корпусів санаторію є цінною архітектурною пам'яткою XIX ст.

Санаторії оснащені сучасною лікувальною діагностичною апаратурою, мають високі кліматичні та бальнеологічні показники.

Бази відпочинку підприємств і організацій розташовані на берегах річок Південний Буг, Дністер, Мурафа у т. ч. на березі водосховища Ладижинської теплоелектростанції біля с. Степашки («Гірський» (Могилів-Подільський район) і «Сокілець»).

Зелений туризм є перспективним напрямом розвитку туризму в області. На сьогодні діють дві організації, а саме обласна громадська організація «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму» та «Регіональне представництво Федерації сільського зеленого туризму у Вінницькій області».

В області надають послуги з сільського туризму близько сотні садиб, видано каталог – карту «Відпочинок у селі на Вінниччині». Майже всі агрооселі розташовані поблизу річок.

7.4. Столичний туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Київської, Чернігівської, Черкаської областей.

До складу Столичного туристичного району входить Київська, Черкаська та Чернігівська області. Площа району – 81,7 тис. кв. км або 13,5 % загальної території України. В районі мешкає 6863,1 тис. осіб. Показник урбанізації – 74,4 %. Включення до складу району м. Київ обумовлює особливості розвитку туристичної діяльності, що пов'язано із більшими, ніж в інших регіонах потоками іноземних і вітчизняних туристів та екскурсантів, кращим розвитком рекреаційної інфраструктури, наявністю значних рекреаційних потреб у місцевого населення. Значний рекреаційно-ресурсний потенціал є одним з пріоритетних напрямів розвитку району.

Природні туристичні ресурси. Поверхня Столичного туристичного району є рівнинною, подекуди урізноманітнена горбами та пасмами льодовикового походження,

річковими долинами, ярами і балками. Помірно-континентальний клімат з теплим літом і порівняно м'якою зимою дозволяє організовувати в районі досить широкий спектр видів рекреаційно-туристичної діяльності.

Річкова мережа представлена як великими, так і малими річками, основними з яких є р. Дніпро та його допливи Десна, Тетерів, Ірпінь, Рось, Тясмин, Снов, Сейм, Удай. Річки з чистою водою та повільною течією є цінним рекреаційним ресурсом, який може використовуватися для організації водного туризму та купання у період з травня по вересень. В районі є озера, в основному стариці в заплавах річок, яких в одній тільки Київській області нараховується більше 750. В Столичному районі нараховується 70 водосховищ, у тому числі, Київське, Канівське, Кременчуцьке.

На території району є джерела мінеральних вод, які можна використовувати для лікування та профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту, регуляції обмінних процесів організму, виведення радіонуклідів. З донними відкладами озер пов'язані родовища лікувальних грязей, найбільш відомим з яких є Острецьке.

Цікавим місцем, яке варто відвідати і про яке відомо небагато є місто Седнів – найзагадковіше місто України. Невелике містечко над річкою Снов, яку місцеві жителі називають Північним Йорданом, оскільки склад води майже ідентичний – великий вміст йоду, а ще ця водойма є однією з найчистіших в Європі, оскільки йод є антисептиком, він знезаражує воду так, що шкідливі мікроорганізми просто не виживають. Щороку сюди приїжджають більше 50 000 туристів.

Туристичною атракцією наділені об'єкти природно-заповідного фонду, найбільш значущими серед яких є Київський та Менський зоопарки, дендропарк «Олександрія» в Білій Церкві, Тростянецький дендропарк, парк Декабристів у Кам'янці, Корсунь-Шевченківський парк, Канівський природний заповідник, і звичайно, всесвітньо відомий парк «Софіївка» в Умані.

Історико-культурні туристичні ресурси

На території Столичного туристичного району збереглися пам'ятки архітектури доби Київської Русі, православних та католицьких культових споруд XII-XX ст. Значне місце в історико-архітектурній спадщині займають цивільні споруди, представлені палацово-парковими комплексами, адміністративними і житловими будинками XVII-XX ст.

Безумовно, головним осередком соціально-історичних ресурсів району є столиця України м. Київ. За свою більше ніж тисячолітню історію (перша літописна згадка про Київ датується 862 роком) місто відігравало важливу роль у формуванні українського народу та українському державотворенні. Про це нам сповіщає одна із сформованих століттями ознак культурно-психологічного менталітету та єдності українського народу: у будь-якого українця, де б він не проживав, розвинене гостре відчуття свого територіального ядра – м. Києва.

Кожна історична епоха залишала свій відбиток на образі столиці, і тому туристам буде цікаво пройтись вулицями Києва, який по праву вважається одним з найкрасивіших міст Європи. Німими свідками історичних подій, що відбувалися в Києві, стали його собори, серед яких великі православні святині: Києво-Печерська лавра та Софійський собор, а також Михайлівський золотоверхий собор, Андріївська церква та багато інших. В Києві багато старовинних будинків, адміністративних будівель. Окрасою міста є 2 ботанічних сади, багаточисленні парки та сквери, монументи та пам'ятні знаки. Окремі вулиці та майдани можна вважати музеями під відкритим небом.

Міста та села Київської області багатством своїх історико-культурних рекреаційних ресурсів підтримують загальний тон, заданий столицею. Тут нараховується до 6 тисяч пам'яток археології, історії та мистецтва, які перебувають під охороною держави, 17 заказників, 35 пам'яток природи, 8 парків – пам'яток садово – паркового мистецтва і 12 заповідних урочищ.

Своїми пам'ятками архітектури відома Біла Церква. Місто на мальовничих берегах р. Рось заснував Я. Мудрий,

назвавши його на честь святого, ім'я якого прийняв у хрещенні, – Юр'єв. Не переживши Батиєвої навали, місто припинило своє існування до середини XVI ст. Великий внесок у формування історико-архітектурної спадщини міста зробила родина Браницьких, якій певний час належало місто. Так, за їхній кошт було збудовано зимовий палац, будинок дворянського зібрання, поштова станція, торгові ряди, будинок гімназії, костел Іоанна Хрестителя, Преображенський собор. Однак найвідомішою пам'яткою міста став ландшафтний парк «Олександрія».

У м. Переяславі-Хмельницькому збереглися монастир, колегіумом, церкви, музей народної архітектури та побуту. Чи не найбільш відомий археологічний музей країни знаходиться в с. Трипілля, де уперше було виявлено сліди давніх хліборобських племен, які в Південно-Східній Європі почали використовувати самородну мідь, означивши тим самим початок на цих теренах мідного віку.

Свого часу улюбленою резиденцією княгині Ольги було місто Вишгород, в якому збереглися архітектурні та археологічні пам'ятки. Однією із сторінок, записаних в історію України, може пишатися мальовниче м. Богуслав, у якому народилася героїня народних дум Маруся Богуславка та жили художник І. Сошенко й письменник І. Нечуй-Левицький. Місто відоме численними музеями та архітектурною пам'яткою XIX ст. – Троїцькою церквою.

Міста Фастів, Кагарлик, Ржищів та с. Пархомівка відомі своїми археологічними, архітектурними пам'ятками та музеями.

Населені пункти Біла Церква, Конча-Заспа, Миронівка, Пуща-Водиця є центрами санаторно-курортного лікування.

Не поступається багатством історико-культурних рекреаційних ресурсів Київській і Черкаська область. Незважаючи на давню історію, сучасний архітектурний образ обласного центру формувався впродовж II пол. XX ст. Найбільш цікавими його спорудами є Свято-Троїцький собор, Михайлівський собор, Резиденція архієпископа, Палац одруження, Будинок жалоби.

Черкаська область є місцем народження і останнього притулку видатного сина українського народу – Тараса Шевченка, пам'ять про якого зберігають пам'ятні знаки та музеї Моринців, Шевченкового та Канева.

Пам'ять про колишню кріпаччину зберігають занедбані палацово-паркові комплекси у с. Козацьке, Мошни, м. Корсунь-Шевченківський, Шпола та Тальне. Осередком діяльності відомої родини українських садоводів – помологів Симиренків було с. Мліїв, де зараз функціонує Мліївський музей садівництва. Пам'ять про І. Нечуя-Левицького зберігає літературно – меморіальний музей у містечку Стеблів. Тут споруджено пам'ятник письменнику та одному з його літературних героїв – Нимидорі. Ім'я І. Нечуя-Левицького та його героїв носять і скелі, що височать над р. Россю. Свідками героїчної боротьби українського народу проти гноблення стали Мельники (Холодний Яр), Суботів та Чигирин.

Перлиною усієї України, що користується заслуженою увагою з боку туристів, є знаменитий парк Софіївка в м. Умань. Протягом 15-17 вересня щороку до Умані з'їжджаються з усіх куточків світу хасиди, щоб відсвяткувати юдейський новий рік – Рош га-Шана. Хасидизм – містичне відгалуження юдаїзму, течія, яка виникла як опозиція до ортодоксального юдаїзму у першій половині XVIII ст. на території України, а саме на Поділлі і з відгалуженням на Галичині та Волині. Засновник цього руху – Баал Шем Тов (справжнє ім'я – Ісраель бен Елізер) – виходець із бідної родини, що мешкала в селі Окопи (зараз це село на півдні Тернопільщини). Одна з особливостей хасидського вчення – пророкування.

Наприкінці життя до Умані переїхав жити цадик (верховний рабин – вчитель) Нахман, який поширював хасидизм і був правнуком засновника цієї течії. Він заповідав поховати себе саме в Умані, бо свого часу під час громадянського повстання – Коліївщини – у місті було знищено велику кількість євреїв. Остання проповідь Нахмана була приурочена до нового року за юдейським календарем. Саме в ній цадик заповів послідовникам

поховати себе в Умані і приїжджати щороку на його могилу. Після смерті Нахмана, починаючи з 1810 р. починається історія паломництва хасидів до Умані. Вони вірять, що саме на могилі духовного вчителя слід святкувати юдейський новий рік – Рош га-Шана, адже тоді рік буде щасливим та сповненим усіляких гараздів. Хасиди також вірять, що саме в такому місці зможуть встановити особливий зв'язок із Всевишнім.

Кількість паломників щороку збільшується, насамперед, у дні святкування єврейського Нового року. Якщо у 2007 р. їх чисельність становила 14,8 тис. (хасиди приїжджали до Умані з 20 країн світу), у 2008 р. – 15,3 тис., у 2009 – 18,8 тис. (з 23 країн), у 2010 р. – 23,7 тис. хасидів з 23 країн світу, у 2017 р. – 21,6 тис. осіб з 12 країн світу, у 2023 р. – 37 тис осіб. Аналітики вважають, що кількість паломників істотно збільшилась завдяки скасуванню візового режиму. Попри війну Росії проти України, у 2022 р. до Умані з'їхалися 29 тис. хасидів, у 2023 р. – 37 тис. паломників. Перші паломники починають приїжджати до Умані ще за тиждень до Рош га-Шана. Переважно це заможні юдеї і вони можуть собі дозволити перебувати в Умані більше одного тижня. Масове паломництво розпочинається приблизно за 4 дні до свята Нового року. Хасиди прибувають автобусами з аеропортів Одеси та Києва, в останні роки, через повномасштабне вторгнення росіян на територію України, вони добираються до Умані через Молдову та Румунію.

Коштами єврейських організацій в місті був збудований готель Шаарей Ціон, але він не може вмістити усіх охочих. Пізніше був збудований новий великий гостьовий будинок, який переобладнали під квартири місцевих мешканців. На сьогодні існує проєкт будівництва в Умані великого паломницького центру, який буде включати в себе готель, синагогу та різні допоміжні структури.

Чернігівська область теж відноситься до регіонів, найкраще забезпечених історико-культурними рекреаційними ресурсами. Так, у м. Чернігів зосереджена третина усіх пам'яток домонгольського періоду, що зберіглись в

Україні: курган Чорна могила, Успенський собор Єлецького та Іллінська церква Троїцько-Іллінського монастирів, Антонієві печери, П'ятницька церква, Борисо-Глібський та Спасо-Преображенський собори. В наступні століття ці комплекси споруд неодноразово перебудовувалися, поповнювалися новими пам'ятками.

XVII-XVIII ст. стало часом нового розквіту міста. Тоді було зведено комплекс споруд Троїцько-Іллінського монастиря, Катерининську церкву, Будинок колегіуму, будинок Я. Лизогуба.

Славетну історію, що застигла в архітектурних формах, має м. Ніжин. Серед його пам'яток: Введенський, Ветхоріздвяний Георгіївський монастирі, Миколаївський собор XVII ст., Благовіщенський монастир, Всіхсвятська, Покровська, Преображенська, Хресто-Воздвиженська церкви та церква Іоанна Богослова XVIII ст., комплекс споруд поштової станції, будинок грецького магістрату, будинок гімназії вищих наук XIX ст.

Не поступається Ніжину й старовинне місто Новгород-Сіверський, що свого часу був центром Сіверського князівства, а потім – другим після Чернігова за значенням містом краю. Основною туристичною дестинацією є комплекс споруд нещодавно відновленого Спасо-Преображенського монастиря, Успенський собор XVII-XVIII ст., Тріумфальну арку, зведену на честь відвідин міста Катериною II, дерев'яну Миколаївську церкву XVIII ст., торгові ряди, будинок чоловічої гімназії, де свого часу навчався К. Ушинський, будинок Новгород-Сіверського земства XIX ст.

Відновила свою архітектурну спадщину колишня гетьманська столиця – містечко Батурин, на території якого створено державний історико-культурний заповідник, до складу якого увійшли будинок Кочубея, палац Розумовського XVIII ст., Воскресенська церква XIX ст. та церковно-приходська школа.

Найбільш привабливими з погляду туризму об'єктами історико-культурного та природного значення, «туристичними магнітами» області, є:

• Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»;

• Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»;

• Парк природи «Беремицьке» та Міжрічинський регіональний ландшафтний парк;

• Національний історико-культурний заповідник «Качанівка»;

• Новгород-Сіверський історико-культурний музей – заповідник «Слово о полку Ігоревім».

Архітектурний ансамбль Троїцько-Іллінського монастиря займає найвищу ділянку Чернігова – Болдину гору, де за переказами, в 992 р. прийняли хрещення мешканці міста. Спочатку монастир був печерним, потім у першій половині XII ст. звели Іллінську церкву, в перебудованому вигляді збережену донині. Поряд з нею – вхід до знаменитих Антонієвих печер, до складу 350-метрового комплексу включено храми й інші приміщення, які з'явилися у різні історичні періоди від XII до XIX ст.

Антонієві печери – це комплекс підземних споруд, що складається з церков Святого Антонія, Святого Феодосія Тотемського – найбільша підземна церква у Україні (16,5 м довжини, і 8,4 м ширини). В печерах є спеціальні камери, де зібрані останки ченців, померлих багато століть тому.

Характерною рисою підземного ансамблю, що відрізняє його від інших аналогічних підземних комплексів, є те, що його приміщення перебувають на чотирьох рівнях, розташованих один над іншим, церкви Миколи Святого, каплиці з мощами, келії Антонія, що вважається головною святинею монастиря (печерному комплексу майже 1000 років). Об'єктами паломництва є монастирі у населених пунктах Осіч, Домниця, Густиня, Данівка, Понорниця, містечко Ладан. Значну кількість архітектурно-історичних пам'яток мають Козелець, Прилуки, Остер, Любеч. Чудові садиби та палацово-паркові комплекси зберіглися у Качанівці, Вишеньках, Сокиринцях, Дігтярях, Седневі.

Туристично-рекреаційний потенціал Київської, Чернігівської, Черкаської областей.

Київська область загалом досить добре покрита мережею транспортних шляхів міжнародного, державного та обласного значення. Виняток стосується крайніх північних малозаселених районів області, які менш інтегровані у транспортну мережу і знаходяться на значній відстані від м. Києва.

Через територію області проходять 3 міжнародних транспортних коридори (№ 3, 7 і 9) та залізниці за 5 магістральними напрямками. На території області знаходиться найбільший в Україні летовище міжнародного класу «Бориспіль».

Перевезення вантажів здійснюється залізничним та автомобільним транспортом. За рахунок зростання обсягів виробництва і реалізації промислової продукції, а також будівельних робіт, спостерігається тенденція до зростання обсягів перевезених вантажів. Питома вага автомобільного транспорту в загальних обсягах вантажних перевезень становить 72,2 %, а залізничного – 27,7 %.

За інформацією операторів стільникового зв'язку щоденна маятникова міграція населення з Київської області у місто Київ і навпаки залежно від сезону становить понад 500 тис. осіб.

Конкурентною перевагою Київської області є найбільше в Україні міжнародне летовище «Бориспіль», що займає площу майже 1 тис. га, на якій розташовані чотири пасажирські термінали і поштово-вантажний комплекс, а також дві злітно-посадкові смуги довжиною 4 км і 3,5 км відповідно. У зв'язку з війною для пасажирів тимчасово не функціонує.

Єдиним містом у Київській області, окрім Києва, де функціонує електротранспорт (тролейбуси), є м. Біла Церква.

Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення у Київській області становить 297,5 км на тис. кв. км при пересічному показнику по Україні – 278,2 км.

Територією Київської області пролягають 3 міжнародних транспортних коридори:

1) Критський № 3 (суміщається з автомобільною дорогою «Київ – Чоп»);

2) Критський № 9 (суміщається з автомобільними дорогами «Київ – Чернігів – Нові Яриловичі» та «Київ – Одеса»;

3) Європа – Азія (суміщається з автомобільними дорогами «Київ – Чоп» та «Київ – Харків – Довжанський).

Мережа доріг загального користування державного значення Київської області становить 2236,2 км, в тому числі:

1) міжнародних – 428,8 км; 2) національних – 382,8 км; 3) регіональних – 708,2 км; 4) територіальних – 716,4 км.

Київська область пропонує надзвичайно багато готелів з різними варіантами відпочинку. Серед них є і такі, що пропонують гостям СПА: Sobi Club, Заміський готельно – ресторанний комплекс «Княжий Двір» та Замок – Готель «Vyshegrad». У Києві представлені готелі відомих світових готельних мереж – Hilton, Inter Continental, Radisson Blu Hotel, а також Fairmont Grand Hotel, Mercure Kyiv Congress, Holiday Inn та інші.. Є декілька незвичних готелів для дітей та дорослих, це Глемпінг Шатро, який пропонує відпочинок на природі з готельним комфортом, Туристично-розважальний комплекс «Три коня», де можна взяти уроки кінної їзди та готель для туристів, які бажають відвідати Чорнобильську Зону «Stalker Hotel & Hostel». розташований в 1 км від контрольно-пропускного пункту Дитятки – головного в'їзду до Чорнобильської зони та багато інших.

Цікавими для відвідування є також Замок-Готель «Vyshegrad» поряд з яким розміщується історичний парк Межигір'я, та маєток, Вишгора, Городище літописного міста Вишгород, Спасо-Преображенський Межигірський монастир. Поряд із Sobi Club можна відвідати вишгородську набережну «Чайка», Вишгородський державний історико-культурний заповідник та покататись на теплоході.

Сьогодні в Україні не працює більше 20 % готелів у порівнянні з довоєнним періодом. Деякі з них припинили діяльність внаслідок пошкоджень під час бойових дій. Так, в Ірпені (Київська область), який майже місяць перебував в окупації, зазнали руйнувань 28 готелів. Постраждали об'єкти і в інших районах Київської області.

Набирає популярності локаворство – здорова екологічна кухня виключно з місцевих продуктів. В Україні для локаворів працюють київські ресторани «Klukva&Brukva» та «Odesa», «Residence» в Черкасах, «Дача». З локаворством тісно пов'язана нордична кухня, яка базується на нордичній піраміді харчування.

Розвивається крафтове виробництво. У 2021 р. спробою створити єдину платформу для фермерських господарств став перший в Україні друкований гастрономічний гід «Дороги гурманів». Гід поєднав вже тоді понад 120 крафтових виробників з усіх регіонів країни. Їх можна знайти в електронному форматі на інтерактивній гастрономічній карті на сайті dorogygurmaniv.com. Роль української кухні для розвитку нації та її взаємодії зі світом надважлива. У рейтингу гастропутівника Taste Atlas, у 2022 р. найсмачнішими стравами стали борщ та вареники.

В м. Ірпінь відновили понад 5,5 тисяч об'єктів інфраструктури. Протягом 2022 р. повністю відновили 5551 об'єкт, частково – 3460.

Загалом у регіоні понад 27 тисяч об'єктів інфраструктури має пошкодження внаслідок дій, бомбардувань, ракетних ударів росії. Площа замінованих територій Київської області дорівнює площі Королівства Бельгія. На кінець 2022 р. основні роботи з розмінування доріг, населених пунктів завершилися. Усього з початку робіт піротехніки Державної служби з надзвичайних ситуацій очистили 21670 га території. Щоб повністю розмінувати Київську область, знадобиться кілька років.

У Києві за категорією комфортності функціонують такі готелі:

«*****» – 5 готелів на 931 номер (Прем'єр Палац, Фейрмонт, Опера, Хаятт Ріджексі Київ та ІнтерКонтиненталь Київ);

«****» – 28 готелів на понад 1500 номерів (з них найвідоміші Редісон САС, Дніпро, Київ, Салют, Президент – готель, Національний, Рів'єра на Полоді, Поділ – Плаза, Вісак, Піросмані, Фараон та ін.);

«***» – 19 готелів на 3186 номери;

«**» – 20 готелів на 1133 номерів;

«*» – 7 готелів на 176 номерів.

Окрім готелів в м. Києві досить широко представлені санаторно-курортні та оздоровчі заклади.

Унікальний готельний комплекс, територія якого становить 56 га, входить в ТОП 10 європейських заводчиків ганноверської породи коней. «Бреч» – найбільший туристично готельний та розважальний комплекс в Україні. Цей комплекс вирізняється серед інших тим, що туристи можуть оселитися в різних куточках світу: китайських котеджах пагодах, будиночках альпійських мисливців, американському корпусі в континентальному стилі.

Існуючі автошляхи покривають територію всієї Чернігівської області. Довжина автомобільних шляхів з твердим покриттям у межах області становить 6,5 тис. км, їх щільність – 0,171 км/ кв. км. На автошляхах державного та обласного значення, здебільшого там, де вони проходять через лісові масиви, створено понад 100 рекреаційних пунктів для додаткового комфорту подорожуючих. У територіальній структурі автомобільної мережі Чернігівської області домінують кілька центрів: Чернігів, Ніжин, Новгород-Сіверський, Прилуки, Мена, Козелець, що є важливим чинником для розвитку рекреаційної діяльності, оскільки саме ці міста є формуючою віссю більшості туристичних маршрутів, які проходять через територію області.

Значна роль відводиться залізничному транспорту. На сьогодні довжина залізниць загального користування становить 900 км. Вони з'єднують усі частини Чернігівської області як з обласним центром, так і з Києвом та іншими містами країни, близького й далекого зарубіжжя. Пересічна щільність залізниць по області становить 0,029 км/кв. км.

По території Чернігівської області проходить багато туристських маршрутів, приурочених до р. Десни. У рамках програми розвитку туризму, яка передбачає відновлення старих і створення нових туристичних маршрутів, у Чернігові за технологіями часів Київської Русі будується дерев'яний корабель «Сварог». Будівництво здійснюється з метою транспортного забезпечення маршруту «Із варяг у

греки», епізод якого має пройти по території Чернігівської області. Загалом територія області характеризується порівняно невисоким коефіцієнтом транспортної доступності, а найбільше значення цього показника спостерігається в Ніжинському районі.

Чернігівська область характеризується пересічним рівнем забезпеченості підприємствами готельного господарства. Більшість готелів обласного центру («Десна», «Брянськ», «Придеснянський», «Градецький») за останні 10 років у 5-10 разів зменшили кількість номерів. Ці номери здають на умовах оренди іншим організаціям.

Мережа підприємств громадського харчування області (переважна більшість – кафе та закусочні з пересічною кількістю працівників від 5 до 20 осіб) становить 904 об'єкта на 529 тис. посадкових місць. Усього в області наявні підприємства побутового обслуговування та значна кількість підприємств різного функціонального призначення, серед яких переважають підприємства, що надають індивідуальні послуги, послуги перукарень і салонів краси, транспорту та обслуговування транспортних засобів, послуги у сфері відпочинку, спорту та розваг, ритуальні послуги, зростають обсяги реалізації послуг, пов'язаних із здаванням у найми нерухомості.

Черкаська область. На території області діє 7 санаторіїв та 34 бази відпочинку, 68 готелів та інших місць для тимчасового проживання, у яких розміщено 1980 номерів, а одноразова місткість яких складає 5887 місць.

На території області проходить 6049,4 км автомобільних доріг, державного значення – 656,1 км, доріг місцевого значення – 5393,3 км, ґрунтові дороги становлять 208,9 км, тобто дороги з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг становлять 96,5 %.

На території області розташовано 3 залізничні вокзали (Черкаси, Христинівка, ім. Т.Г. Шевченка), 29 залізничних станцій (через 21 станцію здійснюються і вантажні перевезення) та 80 посадочних платформ.

В області проходить 150 кілометрів експлуатаційних річкових судноплавних шляхів. Найголовнішим є р. Дніпро.

Галузь річкового транспорту області представлена наступними підприємствами та інфраструктурою:

- КП «Річковий вокзал» Черкаської обласної ради (м. Черкаси);
- КП «Авто – Річка» (м. Канів);
- пристань «Митниця» (м. Черкаси);
- пристань (річковий вокзал) «Адамівка» (Черкаський район);
- пристань «Тарасова гора» (м. Канів);
- ПАТ «Черкаський річковий порт» (м. Черкаси).[13]

Наявне міжнародне летовище «Черкаси», має одну злітно-посадкову смугу, яка за всіма характеристиками є третьою в Україні. Черкаська область має значний туристичний потенціал.

В області реалізована програма «Золота підкова Черкащини». До послуг туристів на Черкащині – 9 національних та державних історико-культурних і природних заповідників, які щороку відвідує понад 700 тисяч туристів та екскурсантів.

У Черкаській області зареєстровано 207 туристичних фірм, з яких 19 туроператорів.

7.5. Слобожанський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Харківської, Сумської, Полтавської областей

Площа району – 84 тис. кв. км або 13,9 % загальної території України. В Слобожанському туристичному районі мешкає 4987,2 тис. осіб (2022 р.). Зараз чисельність населення значно зменшилась. До його складу входять Харківська, Сумська і Полтавська адміністративні області України. Показник урбанізації – 71,0 %. Характерними особливостями району є його прикордонне положення, за сучасних умов прифронтове, достатньо високий рівень індустріального освоєння, значний рекреаційно-ресурсний потенціал, особливо, в західній частині.

Природні туристичні ресурси. Територія Слобожанського туристичного району рівнинна, у східній частині Сумської та на півночі Харківської областей урізноманітнюється відрогами Середньоруської височини, на південному сході Харківської області – відрогами Донецького кряжу. В районі досить розвинена ярково-балкова мережа. Кліматичні умови району можна оцінити як помірно комфортні для розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Річкова мережа району представлена річками басейну Дніпра (Сейм, Сула, Хорол, Псел, Ворскла, Оріль) та Дону (Сіверський Донець, Оскіл). В межах району розташовані численні озера (Чехове, Журавлине, Довге), болота, водосховища (найбільші – Кременчуцьке і Дніпродзержинське на р. Дніпро, Печенізьке на р. Сіверський Донець, Червонооскільське на р. Оскол, Краснопавлівське на каналі «Дніпро – Донбас»), ставки. Гідроресурси району придатні для рекреаційного використання, і, окрім того, створюють неповторної краси ландшафти, збільшуючи рекреаційну привабливість території. У Полтавській та Харківській областях є джерела лікувальних мінеральних вод (Миргород, Велика Багачка, Нові Санжари, Шишаки).

В рекреаційному природокористуванні використовуються об'єкти природно-заповідного фонду, найбільш значущими серед яких є Деснянсько-Старогутський національний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Нескучне» у Тростянці, парк у Великому Бобрику, філія «Михайлівська цілина» Українського степового заповідника Сумської області, ботанічний сад Харківського університету. У Харківській області налічується 132 заказники, 42 пам'ятки природи, 5 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Всеукраїнське значення мають Краснокутський дендропарк (площа 13,6 га), Шарівський парк (39,3 га), Наталівський парк (48 га), ботанічний сад Харківського університету (41,9 га) та інші.

Історико-культурні туристичні ресурси. На території Слобожанського туристичного району збереглися православні культові споруди XVII-XX ст. збудовані у стилі українського бароко і класицизму. Значне місце в історико-

архітектурній спадщині займають цивільні споруди, які представлені чудовими палацово-парковими комплексами, адміністративними і житловими будинками XVII-XX ст.

Харківська область. З XVII ст. датуються історико-культурні пам'ятки другого за чисельністю населення міста України, першої столиці України. Часи, коли він був оборонним рубежем пам'ятає найстаріша в місті будівля – Свято-Покровський собор, розташований на території фортеці однойменного монастиря. Згодом Харків втратив своє оборонне значення і завдяки вдалому розташуванню перетворився на жвавий центр торгівлі. Місто бурхливо розвивалося, будувалися споруди культового, учбового, адміністративного, господарського та житлового призначення, найбільш колоритними з яких будинок Харківського колегіуму (нині – Харківський національний університет), Успенський собор.

Новий імпульс розвиткові міста дало промислове освоєння Придніпров'я та Донбасу наприкінці XIX – поч. XX ст. Тоді ж були зведені церква Святого Пантелеймона, Благовіщенський собор, Озерянська церква, багато особняків, готелів, гімназій, банків.

За радянських часів у місті сформувався архітектурний ансамбль найбільшої в Європі площі – площі Свободи з типовою монументальною забудовою сталінських часів. У місті багато пам'ятників, серед яких один з найкращих в країні пам'ятник Тарасу Шевченку.

Одним із найцікавіших історичних об'єктів Харківської області є залишки скіфського городища і поселення V-III ст. до н. е., також ранньослов'янське городище (VI-VII ст.) (с. Водяне), які свідчать про давнє заселення території.

Експозиції музеїв Харківської області присвячені історії краю, життєвому шляху та діяльності відомих особистостей. З-поміж останніх виділяються літературно-меморіальний музей Г. Сковороди (с. Сковородинівка), де зберіглися пам'ятні місця, пов'язані з мислителем. Особливої уваги заслуговує історико-художній музей с. Пархомівка, розташований у кількох залах колишнього маєтку графів Подгорічанів.

Давню історію і важливе значення транспортного вузла має мальовниче місто Ізюм, в якому є храми, меморіал в пам'ять жертв Великої Вітчизняної війни. Своїми археологічними, архітектурними пам'ятками та музеєм відоме місто Берестин (до 2024 – Красноград).

Численністю і різноманітністю відзначаються палацові ансамблі й паркові садиби області. Найефектнішим палацовим комплексом Східної України є палац (XIX ст.) с. Шарівка. Це двоповерхова будівля псевдоготичного стилю з елементами ренесансу. Стилізовані під оборонні триповерхові вежі надають палацу вигляду середньовічного замку. Збереглися альтанка, будівлі господарського двору, будинок лісника, парадні ворота зі сторожовим будиночком, сходи, які ведуть до моста між ставками. На початку і в середині XX ст. палац було реконструйовано.

Ще більш давнім палацовим комплексом регіону є палац у с. Старий Мерчик (XIX ст.), архітектором якого міг бути В. Растреллі чи П. Ярославський. Але сьогодні більшість споруд палацового ансамблю зруйновано.

Серед інших палацових ансамблів Харківської області варто виділити:

– великий садибний будинок у стилі флорентійських палаців XVIII-XIX ст. у с. Пархомівка;

– поміщицьку садибу XIX ст. у м. Люботин;

– садибу початку XX ст. у с. Малижине;

– Наталіївський маєток початку XX ст. у с. Володимирівка.

Полтавська область. Понад 800 років минуло від того часу, коли в Іпатіївському літописі було згадано поселення Лтава на р. Ворскла, і 360 – як поселення отримало статус міста. Нічим не відрізняючись з-поміж інших поселень Лівобережної України, м. Полтава прогриміло на всю Європу завдяки трагічній і славній події, що розгорталася на його теренах під час Полтавської битви. Про ці події нагадує безліч монументів і споруд, розташованих в Полтаві та на її околицях, у тому числі, й найстаріша церква Самсона.

Найкрасивішими пам'ятками Полтави є: Спаська церква поч. XVIII ст., Хрестововоздвиженський монастир, Кругла площа з її оригінальною архітектурною забудовою, будинок губернського земства (нині – краєзнавчий музей). У місті діють художній, літературно-меморіальні І. Котляревського, П. Мирного, В. Короленка музеї.

Територія сучасної Полтавської області почала заселятися ще у скіфські часи, про що свідчить одне з найбільших у Європі Більське городище VII-III ст. до н. е. (с. Більськ). Донині тут збереглися земляні вали й рови. Археологами на місці розкопок виявлені залишки наземних і підземних помешкань, кілька зольників з уламками ліпної кераміки, знарядь праці, кісток домашніх тварин. Знайдено некрополь Більського городища, у межах якого налічується близько 1000 курганів зі зброєю, кінською збруєю, посудом, прикрасами із золота і бронзи, культовими речами. Деякі науковці вважають Більськ древнім містом Гелоном (згадується Геродотом в «Історії греко-перських війн»). Залишки давньоруського городища IX-X ст. виявлені на території м. Гадяч.

Із територією Полтавської області пов'язані життєві шляхи і творча діяльність знаних в Україні та світі особистостей. Одним із них є Микола Гоголь, який народився в с. Великі Сорочинці, де нині знаходиться літературно-меморіальний музей М. Гоголя. Родовий маєток письменника знаходиться в с. Гоголеве (раніше – Василівка). Тут М. Гоголь зупинявся в останні роки свого життя. У роки Великої Вітчизняної війни садибу було спалено, пізніше – за численними історичними документами відроджена й реконструйована. Нині в ній знаходиться заповідник – музей М. Гоголя.

Область є батьківщиною українського філософа і поета Григорія Сковороди, який народився в с. Чорнухи. Зараз тут працює історико-краєзнавчий музей. Його експозиція нараховує близько 2000 експонатів. Меморіальна садиба Г. Сковороди за історичними документами є реконструйованою типовою садибою українського малоземельного козака XVIII ст.

У 40-их роках XIX ст. у братів В. Закревського і П. Закревського (с. Березова Рудка) часто гостював Т. Шевченко.

Саме тут ним було розпочато роботу над поемою «Кавказ», виконано портрети братів Закревських.

З містом Гадяч пов'язані життя і творчість Панаса Мирного, Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова, про що розповідає експозиція Гадяцького краєзнавчого музею.

Сьогодні, одним із найвідоміших діячів краю в області мануальної медицини, знаних і затребуваних є М. Касьян (м. Кобеляки). Результати застосування його методики в лікуванні хребта й суглобів є загальновизнаними і приваблюють величезну кількість пацієнтів з України та інших країн світу до Центру мануальної терапії імені Академіка Касьяна М.А.

Історію, культуру, традиції краю розкривають експонати численних музеїв Полтавської області. Крім названих вище, на увагу заслуговують:

- Державний історико-краєзнавчий музей в с. Диканька (його картинна галерея нараховує близько 500 полотен);
- Державний краєзнавчий музей в м. Кременчук (близько 30 тис. експонатів);
- Державний музей – заповідник українського гончарства (с. Опішня) – найбільший центр гончарства в Україні.

Широко знаною Полтавська область є завдяки Сорочинському ярмарку – театрально-торгівельному дійству, що відбувається в останні вихідні серпня у Великих Сорочинцях із 1966 р. і збирає щороку десятки тисяч туристів.

Палацове мистецтво представлено ансамблями, створеними у XVIII-XIX ст. Так, у с. Березова Рудка зберігся двоповерховий палац, два одноповерхових флігелі, що належали родині Закревських. На території садиби збудована сімейна усипальниця Закревських із каплицею у вигляді невеликої єгипетської піраміди.

Найвеличніший палац (понад 100 приміщень) було збудовано наприкінці XVIII ст. в с. Диканька (володінні Кочубеїв). До наших днів від величного палацового комплексу лишилися церква, ворота і чотири трьохсотрічні дуби, все було зруйновано й розграбовано в роки громадянської війни.

Сумська область. Більше ніж 350 років тому над р. Псел була зведена фортеця, призначена захищати південні рубежі. Її рів та вали частково збереглися, позначаючи місце, звідки веде свою історію м. Суми. Архітектурні пам'ятки, що збереглися, значно молодші, ніж місто. Найстарішою пам'яткою міста є Воскресенська церква поч. XVIII ст., збудована в стилі українського бароко. У місті є ще декілька чудових церков та соборів, серед яких Спасо-Преображенський собор II пол. XVIII ст., розписаний В. Маковським, Іллінська та велична Троїцька церкви. В місті збереглись житлові, адміністративні будинки та приватні садиби кінця XVIII – початку XIX ст.

Надзвичайно багатим і різноманітним є храмове будівництво, представлене православними церквами і соборами XVII-XIX ст. Культова архітектура всіх трьох століть збережена у містах:

- Глухів Миколаївська церква (XVII ст.); Спасо-Преображенська церква (XVIII ст.); Трьох-Анастасіївська церква(XIX ст.);
- Путивль собор Різдва Богородиці, Спасо-Преображенський собор (XVII ст.); Хрестовоздвиженська церква-дзвіниця, церква Миколи Козацького (XVIII ст.); будівлі Мовчанського монастиря (XVI – XIX ст.).
- Церкви XVIII-XIX ст. функціонують у містах і селах:
- Лебедин (XVIII ст. – дерев'яна Воскресенська церква; XIX ст. – Вознесенська, Миколаївська та Покровська церкви). З XIX ст. у місті об'єктами туризму стали торговельні ряди (низка одноповерхових крамниць);
- Охтирка (XVIII ст. – Покровський собор, у розробці проєкту брав В. Растреллі, Введенська церква; XIX ст. – Христорождественська церква, що вважається найкращим зразком архітектури області; Михайлівська церква, яка нагадує військову церкву, виконану в романському й візантійському архітектурному стилях);
- у м. Глухові були збудовані Тріумфальні ворота – величезний арковий тунель із бічними прибудовами, виконаний у класичному стилі з елементами бароко;

У XVIII ст. у с. Хотінь існував розкішний палац, який до Першої світової війни по праву належав до числа найкращих садиб, однак у 1918 р. був спалений і сьогодні від нього лишилися лише два бічні флігелі.

Із Сумською областю пов'язані долі відомих особистостей:

- у с. Богданка раннє дитинство провів відомий педагог К. Ушинський (нині в селі відкрито музей його імені);
- у с. Гамаліївка похований гетьман Іван Скоропадський з дружиною в трапезній церкві, збудованій ним ще за часів життя;
- у м. Глухів, у школі підготовки співаків і музикантів для придворного хору й оркестру, вчилися відомі композитори М. Березовський і Д. Бортнянський.

Унікальним об'єктом Сумської області є краєзнавчий музей м. Ромни: біля його стін зберігається величезний гранітний валун, принесений льодовиком зі Скандинавії в Україну 150-200 тис. років тому.

Аналізуючи туристичний потенціал Сумської області не можна не згадати волокитинську порцеляну, фабрика з виробництва якої в XIX ст. конкурувала з найкращими виробниками світу. Високий рівень майстерності підтверджує виготовлення в 1857 р. величезного іконостасу зі складними елементами, фрагменти якого нині зберігаються в Софійському заповіднику м. Києва.

Туристично-рекреаційний потенціал Харківської, Сумської, Полтавської областей

На розвиток туризму у Харківській області впливає важливий економіко-географічний чинник – наявність шляхів сполучення, особливо автомобільних доріг із твердим покриттям і залізниць. Область сьогодні знаходиться під активним впливом російського агресора, який напав на Україну. Значна частина шляхів сполучення зруйнована, однак поступово підлягає відновленню.

Загальна довжина автодоріг області становить понад 9,2 тис. км, 96 % яких мають тверде покриття. Головною автомагістраллю області є Харків – Київ. Довжина залізничних

магістралей області становить 1376 км, або 6 % довжини залізниць України. Головними залізничними магістралями є: Харків – Севастополь, Харків – Маріуполь, Харків -Полтава – Київ – Львів, Суми – Харків, Харків – Куп'янськ.

З кожним роком експорт послуг, до яких відносять і послуги туризму, у Харківській області у довоєнні част зростав. Необхідною умовою розвитку туризму в Харківській області є ефективне функціонування готельної індустрії, що дає 60 % усіх доходів від туризму. Найбільш комфортабельними готелями є: «Созторо Ш» (чотиризірковий готель, 29 номерів), «Харків», «Національ», «Мир». Сьогодні більшість з них потребує відновлення через військові дії, які проводить росія. Рекреаційна інфраструктура Харківської області складається з 200 об'єктів рекреації. Це – 58 дитячих оздоровчих таборів, 45 санаторіїв, 97 баз відпочинку.

Бальнеологічний курорт «Березівські мінеральні води», розташований у 20 км від Харкова. Він є одним з найстаріших в Україні і складається з величезного парку, двох озер (одне з яких з мінеральною водою), декоративних чагарників і квітників, що комплексно сприяє поліпшенню мікроклімату і створює неповторний ландшафт. Найважливішим ресурсом курорту є джерело мінеральної води «Березівська». Його воду використовують для лікування захворювань шлунково-кишкового тракту, печінки, жовчного міхура, нирок, ендокринної системи. Воду визнано аналогом відомої карпатської води «Нафтуся». Крім того, тут промислово добувають лікувально-столову воду «Берминводи». Особливістю санаторію є натуральні йодні та бромні ванни і слов'янські грязі, наявність закритого лікувально-плавального басейну з мінеральною водою. В санаторії проводять курси лікування у 4 відділеннях: урологічному, гастроентерологічному, ендокринологічному і захворювань опорно-рухового апарату.

Санаторій «Рай – Оленівка» – це «райський куточок», що знаходиться у приміській курортній зоні «Пісочин» за 12 км від м. Харкова. Тут чисте повітря, прекрасні природні умови, гарний ландшафт, листяний ліс і сосновий бір. Основним лікувальним чинником є мінеральна вода «Рай – Оленівка»,

яка є близьким аналогом до Березовської мінеральної води. В санаторії лікують захворювання серцево-судинної системи.

У Ізюмському районі знаходиться мінеральне джерело «Шебелинське», відомі джерела радонових, бромних вод морського типу, у Богодухівському районі – сірководневе джерело «Мурафа». За хімічним складом вода сульфатно-гідрокарбонатно-магнієво-кальцієва, дуже схожа на кисловодську – «Нарзан».

У санаторії «Ялинка» Чугуївського району відпочинок і лікування проводиться цілий рік у сосновому лісі. З 1987 р. ведеться видобування лікувально-столової води «1500» (типу «Миргородська»).

База відпочинку «Коробів Хутір» – це «Харківська Швейцарія», розташована на схилах р. Сіверський Донець. Рибальство, збір грибів та ягід приваблюють сюди охочих відпочити на природі.

У Харківській області готельні підприємства знаходяться переважно у м. Харкові, це переважно туристичні готелі і апартаменти. Найвищу категорію «*****зірок» має готель «Харків – Палац», спортивно-оздоровчий комплекс «Сан Лайт Готель» і готель «Космополіт».

Категорію «****зірки» підтвердили готелі «Аврора», «Вікторія», «Мир», «VIVA», «VIVA – CLUB» і пансіонат «Британія».

Категорію «***зірки» підтвердили 6 міських готелів: «Національ», «Меркурій», «Зс-клуб», «Київський», «Нарт», «Аркада».

Категорію «**зірки» мають 3 готелі, розташовані в Харкові («Турист», «Глорія», «Ахтамар»).

Категорію «*зірка» – 2 готелі («Аеропорт» і «Експрес»).

Ресторанне господарство Харківської області на сьогоднішній день більше залежить від внутрішнього регіонального споживання. Особливо складною є ситуація з забезпеченням стабільності і безпеки регіону для туристів. На жаль, в результаті воєнних дій рівень безпеки регіону оцінюється як вкрай небезпечний.

Туристська інфраструктура Сумської області має у своєму складі різноманітні заклади розміщення, які можуть

бути використані туристами під час подорожі. Зі станом готельного господарства в області склалася наступна ситуація:

1) сертифікат на «****зірки» має єдиний готель в Сумській області – «Шафран», що розташований в обласному центрі;

2) «***зірки» мають декілька готелів у м. Суми: «Хімік», який уже понад 25 років існує на ринку готельних послуг; «Reikartz – Україна» – входить до складу готельної мережі країни; «Нафтовик» в м. Охтирка;

3) «**зірки» – «Україна» м. Суми, «Оазис – центр», «Орхідея» та «Флоріана» м. Ромни, «Сигмус», м. Конотоп.

4) «*зірка» – філія готелю «Хімік», м. Суми.

5) інші готелі – статус несертифікованих.

Протяжність автомобільних шляхів по території Сумської області – 8,0 тис. км, в тому числі з твердим покриттям – 7 тис. км.

Важливими автомагістралями, які з'єднують східну область України з іншими центрами є: – Київ – Суми – Юнаківка; – Суми – Полтава; Суми – Путивль – Глухів; – Суми – Краснопілля – Богодухів; Батурин – Конотоп – Суми. У Сумській області знаходяться залізничні вузли: Ворожба, Конотоп, Бахмач, Хутір – Михайлівський. В Сумах наявне міжнародне летовище «Суми» (на даний час не функціонує).

У Сумській області у довоєнні роки найбільш розвинутими були заклади середнього цінового сегменту. У м. Суми нараховується понад 60 закладів харчування, не враховуючи тих, що є частинами торгових центрів таких як «Мануфактура», «Лавина», «Атріум». За межами міста знаходиться понад 100 закладів ресторанного господарства. Так як до сфери ресторанного господарства входять такі типи закладів: ресторан, бар, кафе, кафетерій, їдальня, закусочна, буфет, фабрика заготівельна, фабрика-кухня, домова кухня, ресторан за спеціальними замовленнями (catering), то найбільшою популярністю користуються саме заклади за типом ресторанів, барів та кафе. Найбільшим попитом серед населення користуються піцерії – заклади харчування, які мають свою кухню. Заклади харчування працюють в умовах сезонної зміни попиту. Так, в літній

період переважають заміські заклади («Port Royal», «Козачок», «Ile de France») та заклади, що знаходяться в рекреаційній зоні (БВ «Вітязь», БВ «Кринична»).

У Полтавській області понад 80 готелів різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складає 900 номерів. Останнім часом популярності набирає подобова оренда житла. За оцінками експертів, вони можуть запропонувати для розміщення туристів 3500 місць. На території області нараховується 16 спеціалізованих рекреаційних закладів. Окрім них, санаторно-курортних закладів – 12, дитячих оздоровчих закладів – 782, центрів активного відпочинку – 12, центрів туристичної інформації – 15.

7.6. Донецький туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Донецької та Луганської областей.

До складу Донецького туристичного району входять Донецька та Луганська області. Площа району -53,2 тис. кв. км або 8,8 % загальної території України. Показники чисельності населення є оцінковими і на початок 2022 року в цих двох областях становили близько 4 млн. осіб. По всій території відбуваються воєнні дії, більша частина територій тимчасово окупована росією.

Природні туристичні ресурси. Територія Донецького туристичного району має вигляд хвилястої рівнини, густо порізаної річковими долинами, ярами та балками. Складається з окремих кряжів, пасм, останців – куполів, кам'яних могил висотою понад 300 м. Зустрічаються карстові форми рельєфу. Помітну роль у формуванні поверхні відіграють специфічні антропогенні форми рельєфу – териконі.

Мінеральні джерела у м. Слов'янськ за хімічним складом є сульфідними, залізистими, миш'яковистими або миш'яковими водами з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію; радонові (радіоактивні) води. У м. Старобільськ та м. Луганськ наявні джерела бромної та йодної води з високим вмістом органічних речовин.

Значні запаси лікувальної грязі представлені різними за походженням, унікальними органічними утвореннями із сумішами мінеральних речовин, як торф'яних так і псевдовулканічних, що дає можливість говорити про значний природний потенціал для розвитку грязелікувального напряму курортного туризму.

Клімат району відрізняється великою континентальністю, що проявляється у зменшенні зимових, підвищенні літніх температур.

Кліматично-бальнеологічний напрям курортного туризму користується найбільшою популярністю, оскільки у рекреаційних потребах населення провідне місце посідають відпочинок на природі та чисте повітря. У розвитку цього напряму чітко простежуються дві основні тенденції – традиційна, в основі якої лежить розвиток туристичних закладів Азовського моря та Слов'яногірська та альтернативна – популяризація «зеленого» туризму.

Гідрографічна мережа Донецького туристичного району густа, але представлена невеликими річками. Найбільшою з них є р. Сіверський Донець з притоками Казенний Торець, Бахмут, Лугань, Красна, Айдар, Деркул. Річки Кальміус і Міус впадають в Азовське море. Важливе значення для розвитку рекреаційної справи мають джерела столових та бальнеологічних мінеральних вод.

Об'єктами природно-заповідного фонду, що можуть бути цікавими для туристів, є Луганський природний заповідник, який складається з трьох філій: Стрільцівський Степ, Провальський Степ, Станично – Луганська філія, три філії Українського степового заповідника (Хомутівський степ, Кам'яні могили, Крейдова флора), національний природний парк «Святі гори». Але переважна більшість з них знищена росією.

Історико-культурні туристичні ресурси. Зважаючи на відносно недавнє освоєння і заселення краю, на території району небагато культових споруд. Набагато більше адміністративних і садибних будівель XIX-XX ст., комплексів споруд кінних заводів, меморіальних пам'яток, присвячених історичним подіям XX ст.

Місто Донецьк є одним із найбільших міст України. Найпримітнішою архітектурною будівлею є будинок Театру опери і балету, виконаний у стилі класицизму, «Цар-Гармата», пам'ятник Тарасу Шевченку. Найбільш відомими є Свято-Преображенський кафедральний собор та церква Святого Олександра Невського.

Найбільша кількість церков зосереджена в м. Святогірську. Тут у 1624 р. був збудований монастир, через півстоліття розграбований, а потім знову відновлений у XIX ст. Архітектурний ансамбль Святогірського Успенського монастиря складають Покровська церква із дзвіницею, Успенський собор, Миколаївська церква, монастирські стіни з вежами і павільйонами, келії і готель. На сьогодні Святогірський монастир зазнав суттєвих руйнування внаслідок війни.

Є також печерні церкви – Олексіївська, Антонія і Феодосія. В 1980 р. комплекс колишніх монастирських споруд був оголошений історико-архітектурним заповідником, а в роки незалежності України повернутий церкві.

Подібним набором об'єктів історико-культурних туристичних ресурсів володіє і Луганська область. Найбільшим осередком, в якому сконцентрована значна частина архітектурної спадщини області, є її адміністративний центр – м. Луганськ. Найпоказовішою спорудою першого повоєнного періоду забудови є трьохповерховий Будинок техніки. У 1970-1980-ті рр. архітектурний стиль міської забудови Луганська змінився, з'явилися будівлі Обласного краєзнавчого музею, житлові багатоповерхові будинки.

Цікавими об'єктами архітектури області є:

– дерев'яний японський манеж – архітектурна перлина Деркульського кінного заводу (с. Данилівка), аналогів якому немає в Україні, а також будівлі позаминулого століття, що збереглися на його території;

– великий садибний будинок, створений у стилі класицизму в 1772 р. (м. Олександрівськ);

– поміщицька садиба XVIII ст. в с. Весела Гора, виконана в тому ж класичному стилі.

Туристично-рекреаційний потенціал Донецької та Луганської областей

У Донецькій області розвинуті всі види транспортного сполучення – автомобільне, повітряне, залізничне та морське. Тут розташовані три летовища (міжнародне у м. Донецьк, пасажиро-транспортні у м. Маріуполь та м. Краматорськ).

До початку повномасштабного вторгнення російського агресора (24 лютого 2022 р.) у внутрішньому та в'їзному туризмі працювало 3 туроператори 6 турагентів та 14 туроператорів на виїзд (сьогодні не працюють). В області функціонував 331 готель та більше 300 закладів харчування. Більше 30 крафтових виробників пригощали гостей своєю ексклюзивною продукцією. На території області діяли зелені садиби та гостьові будинки.

В Луганській області також була широко розвита транспортна інфраструктура, що забезпечувала потреби населення і підприємств у перевезеннях пасажирів і вантажів. Розгорнута довжина шляхів складає 1798 км, загальна довжина під'їзних колій підприємств і організацій – 1778.7 км. Область має широку мережу автомобільних доріг, довжина яких у межах населених пунктів складає 5800 км.

Ресурсно-рекреаційна структура Луганської області менш розвинена порівняно із структурою Донецької області. Мережа оздоровчих закладів була представлена 35 установами санаторно-курортного типу, розташованими у м. Луганськ та м. Старобільськ, основою для розвитку яких є джерела мінеральних вод. Джерела мінеральної води в основі роботи санаторно-курортного господарства «Жемчужина» та «Озерний» – м. Луганськ. У Луганській області було 27 готелів на 1866 номерів (3309 місць).

Особливого значення для туризму у даному регіоні набуває зараз релігійний (паломницький) туризм. Серед них на особливу увагу заслуговує Покровська церква в с. Городище (архітектурна пам'ятка національного значення) та дерев'яна церква в с. Бараниківка. Також визначна архітектурна пам'ятка Свято-Троїцький храм у м. Біловодськ, який був споруджений у візантійському стилі у першій половині XIX ст. Серед рукотворних пам'яток

заслуговує на увагу унікальний Бурштиновий храм на честь великомученика Пантелеймона Цілителя у селі Дмитрівка, для оздоблення інтер'єру та виготовлення ікон якого було використано понад 500 кілограмів бурштину.

7.7. Придніпровський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Кіровоградської і Дніпропетровської областей.

До складу Придніпровського туристичного району входять Кіровоградська та Дніпропетровська області. Площа району – 56,5 тис. кв. км або 9,4 % загальної території України. В районі мешкає 3999,7 тис. осіб. Показник урбанізації – 78,1 %. Характерними особливостями туристичного району є його значне господарське освоєння і наявність у зв'язку з цим значних внутрішніх потреб населення у відпочинку, близькість до Столичного туристичного району та досить ефективне транспортне сполучення з ним, наявність значних історико-культурних ресурсів.

Природні туристичні ресурси. Рельєф Придніпровського туристичного району характеризується великою різноманітністю. Правобережна його частина знаходиться в межах Придніпровської височини, поверхня якої представлена підвищеною пологою, часом хвилястою рівниною, сильно розчленованою долинами річок, ярами та балками. Вона поступово понижується в напрямку р. Дніпра і на південному сході правобережної частини Дніпропетровської області обривається до його долини стрімким уступом. Подекуди по річкових долинах на поверхню виходять кристалічні породи Українського щита, утворюючи пороги та перекати.

Південна правобережна частина Дніпропетровської області знаходиться в межах Причорноморської низовини. Більша частина лівобережної частини району представлена пологими, злегка горбистими, подекуди заболоченими рівнинами Придніпровської низовини. До крайньої південно-

східної частини Дніпропетровської області приєднуються відроги Приазовської височини.

Кліматичні умови району оцінюються як помірно комфортні на півночі та комфортні на півдні для відпочинку та оздоровлення.

Основною водною артерією та гідрологічним рекреаційним ресурсом Придніпровського туристичного району є р. Дніпро та каскад водосховищ на ньому (Кременчуцьке, Кам'янське), береги яких мають досить значне рекреаційне навантаження.

Придніпровський туристичний район багатий на родовища мінеральних вод, які можна використовувати для організації курортно-оздоровчого відпочинку. Є родовища радонових вод.

Безперечну цінність для організації рекреаційної діяльності мають об'єкти природно-заповідного фонду, особливо Дніпровсько-Орільський природний заповідник, парк Шевченка в м. Дніпропетровську, ландшафтний заказник «Північна Червона Балка», Криворізький ботанічний сад Дніпропетровської області; дендропарк у Веселих Боковеньках, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва в Онуфріївці та Миколаївці («Хутір Надія»), заповідне урочище біля с. Салькове Кіровоградської області. Ландшафтні заказники «Чорноліський» (Знам'янський район) та «Монастирище» (с. Завтурове, Устинівський район), урочище «Каскади» (с. Злинка, Маловисківський район), ландшафтний заказник «Велика і Мала Скелі» (с. Протопопівка, Олександрійський район) можуть бути основою розвитку рекреаційної сфери, але багато з них зазнали істотного впливу війни.

Родзинкою Кіровоградської області є дендропарк «Веселі Боковеньки», який розташований в Кропивницькому районі. Ця пам'ятка садово-паркового мистецтва, що заснована в 1893 р., є справжньою прикрасою степового краю. Головною композиційною віссю його є р. Боковенька і балка Скотувата, на яких створена система мальовничих ставків. Колекція дендропарку на сьогоднішній день налічує більше 250 видів дерев і чагарників. В парку є три озера, водоспад. У 1893 р. на базі дендропарку був

створений дослідний селекційний дендрологічний лісовий центр «Веселі Боковеньки», який займає площу майже 540 га. Дендропарк популярний серед туристів. Сьогодні «Веселі Боковеньки» переживають новий життєвий етап – його колекції розширюються і поновлюються, створено декілька нових туристичних маршрутів.

Чорний ліс – гідрологічна пам'ятка природи, її здавна вважають лісовою перлиною України. Це заболочена територія. Саме тут знаходиться широко відоме у науці і загадкове за своїм походженням озеро Берестувате, або як назвали його в народі Чорне. На території болота зосереджені сфагнові мохи, хвощі, папороті та різноманітна рослинність, що характерна для Полісся та інших регіонів України і навіть Кавказу і Тибету, а не для Центральної України. Крім того, озеро має кілька таємниць, серед яких його глибина, температура, загадкова флора та фауна. Урочище «Каскади» знаходяться в долині р. Буки Маловисківського району Кіровоградської області на південний захід від села Злинка. Це одне з не багатьох місць розповсюдження природних водоспадів. Тут знаходиться місце виходу на поверхню елементів найдавнішої тектонічної структури України – Українського кристалічного щита. Рослинний світ урочища дуже різноманітний: 9 видів рослин, що ростуть на цій місцевості, занесено до Європейського Червоного списку і Червоної книги України. Не менш цікавий і унікальний тваринний світ: 58 його представників охороняються Бернською конвенцією, 14 занесено до Червоної книги України.

Історико-культурні туристичні ресурси. У зв'язку з порівняно недавнім освоєнням території Придніпровського туристичного району, військовим, а згодом промисловим значенням більшості поселень, його архітектурно-історичні ресурси не відрізняються великим різноманіттям і представлені адміністративними і жилими будинками XIX-XX ст., культовими спорудами XVIII-XX ст., численними пам'ятними знаками, що відзначають місця пам'ятних подій козацької доби та пізніших часів.

Кіровоградська область. На державному обліку в області перебуває 5653 пам'ятки, що становлять основу для організованого відвідування туристів. З них: 2574 – пам'ятки археології, зокрема, трипільські поселення в Голованівському районі, царські кургани – у Кропивницькому та Новоукраїнському районах, головне святилище скіфів – Ексампей в Новоукраїнському районі; 2186 – пам'яток історії; 857 – архітектури та містобудування, зокрема, фортеця святої Єлисавети у м. Кропивницькому, Свято – Хрестовоздвиженська церква – усипальниця у с. Розумівка Кропивницького району; 32 – пам'ятки монументального мистецтва; 4 – садово-паркового мистецтва та заповідники. Обласний центр розпочав свою історію із земляної фортеці, дотепер від того часу збереглися фрагменти валів та чавунні гармати. Місто є взірцем військово-адміністративних будівель XIX ст. У його архітектурній спадщині багато адміністративних та житлових будинків XVIII ст., серед яких – будинок, де виступав перший професійний театральний колектив. Культові споруди представлені грецькою церквою, Спасо-Преображенським собором, Свято-Покровською церквою та синагогою. У XX ст. місту неодноразово змінювали назву на Кіровоград, а з 14 липня 2016 р. перейменоване рішенням Верховної ради України на Кропивницький.

У культурному відношенні Кіровоградська область цікава, передусім, як батьківщина українського театру, відомих драматургів і акторів. Театрознавці пов'язують зародження українського театру з 1854 роком, коли в м. Бобринці мандрівна театральна трупа Л. Млотковського поставила декілька спектаклів, після чого місцева знать з родини Дубровинських вирішили організувати сімейний театр, залучивши до цього свого племінника М. Кропивницького. До нині в місті збереглося повітове училище, де навчалися М. Кропивницький та І. Карпенко-Карий, будинки, в яких вони розпочинали театральну діяльність.

Музеї Кіровоградської області (музейно-природний заповідник "Батьківщина Карпенка-Карого" в с. Арсенівка; заповідник – музей "Хутір Надія" та літературно-меморіальний

музей у с. Миколаївка; меморіально-педагогічний музей у с. Павлиш) розповідають про життєвий шлях і творчі здобутки згаданих вище відомих людей краю.

Ще одним туристичним магнітом області є географічний центр України, про що сповіщає встановлений у 2001 р. пам'ятний знак в районі села Добровеличківка.

Дніпропетровська область, з обласним центром (раніше – Катеринослав, Дніпропетровськ) м. Дніпро, славиться Преображенським собором, Потьомкінським палацом (XVIII ст.), будинком канцелярії та суконною фабрикою. У І половині XIX ст. були побудовані Свято-Преображенський собор, земська лікарня та будинок губернатора. Початок індустріального освоєння краю у ІІ половині XIX ст. зумовив появу інших будівель, зокрема – вищого гірського та комерційного училищ, міської управи, театру. Місто швидко розбудовувалося. У XX ст. з'явився ряд інших будівель адміністративного, культового, житлового, культурного та туристичного призначення.

В Україні область вважається краєм давнього заселення, про що свідчать розкопки численних стоянок і поселень різних періодів. У м. Покров в результаті розкопок кургану скіфського періоду «Товста могила» були виявлені всесвітньо відома знахідка українського археолога Б. Могилевського – золота пектораль, різноманітні прикраси, зброя, кінська упряж, які зараз знаходяться в музеї Історичних коштовностей України (Києво-Печерська лавра). Археологічними пам'ятками відомі села Старі Кодаки, Микільське – на – Дніпрі, Волоське, Капулівка.

Храмове будівництво в області представлено православними церквами XVIII-XIX ст. Троїцький собор м. Самар (XVIII ст.) по праву вважається шедевром вітчизняного дерев'яного зодчества (зведений без жодного цвяха).

З храмових споруд XVIII ст. у місті також зберіглися Миколаївська церква і келії Свято-Миколаївського Самарського пустинницького чоловічого монастиря, заснованого в XVII ст. У цьому ж столітті у с. Китайгород зведено Свято-Успенську і Миколаївську церкви та дзвіницю

церкви Святої Варвари, у с. Петриківка – церкву Різдва (в 1990 р. на її місці збудовано нову Рождественську церкву).

Історію і традиції краю представлено в експозиціях численних музеїв області, серед яких на особливу увагу заслуговують історико – краєзнавчий музей (м. Кривий Ріг), музей прикладного мистецтва (с. Петриківка).

Петриківський розпис, побудований переважно на рослинно-тваринних мотивах, відомий не лише на теренах колишнього України, але й далекого зарубіжжя. Петриківка є одним із центрів української вишивки сувеніри якої користуються великим попитом в усьому світі.

В туристичному районі до повномасштабного вторгнення росії формувались традиції фестивального (подієвого туризму). Серед популярних свят найбільш яскравими були – Центральноукраїнський музейно-туристичний фестиваль (м. Кропивницький), туристичний фестиваль «Світле місто» (м. Світловодськ), Всеукраїнське свято театрального мистецтва «Вересневі самоцвіти» (с. Миколаївка Кропивницького району – м. Кропивницький), фестиваль української народної творчості «Степограй» (с. Карбівка Добровеличківського району), етнофестиваль «Дика груша» (Кропивницький район), етнографічне свято «Компаніївські гостини», гастрономічний фестиваль «Свято сала – всім на славу» (с. Протопопівка Олександрійський район), фестиваль народної творчості «Folk Долинська» (м. Долинська), інші. Організатори даних заходів активно співпрацюють з туристичними підприємствами, що забезпечують участь різних категорій туристів.

Туристично-рекреаційний потенціал Кіровоградської і Дніпропетровської областей.

Туристична галузь в Кіровоградській області набуває дедалі більшого значення для розвитку економічно-соціальної сфери. Переважаючий напрям туристичних потоків в області становить внутрішній туризм, що складає більше 70 % від загальної кількості наданих туристичних послуг.

Серед транспортної інфраструктури особливу значимість мають автомобільні дороги, що обумовлено розвинутим сільськогосподарським виробництвом та

розташуванням області у центральній частині України. Це сприяє залученню в область транспортних потоків, у тому числі із значним обсягом міжнародних транспортних перевезень. Довжина мережі автомобільних доріг загального користування в області складає 6259,2 км, у т. ч. державного значення – 1996,6 км (міжнародних – 355,3 км, національних – 304,9 км, регіональних – 109,8 км, територіальних – 1226,6 км) та місцевого значення 4262,6 км. В області автомобільні дороги з твердим покриттям становлять 6163,1 км, 525 мостів. У Кропивницькому наявні два автовокзали, залізничний вокзал та летовище. Через місто проходять автошляхи:

1) європейського значення: Брест – Париж – Нюрнберг – Прага – Ужгород – Тернопіль – Кропивницький; Слободзея – Галац – Кишинів – Кропивницький – Полтава;

2) регіональні автошляхи: Кропивницький – Миколаїв, Кропивницький – Олександрівка;

3) залізниця Подільськ – Помічна – Знам'янка.

Розвиток туризму значною мірою визначається станом готельного господарства, закладами оздоровлення та відпочинку. Готельне господарство та туристично-оздоровчий комплекс представлений 36 готелями та комплексами, 45 базами відпочинку, 12 оздоровчими закладами.

Більшість готельних комплексів розташовані в обласному центрі. До готелів категорії «****зірки» належить готель «Каталунья». Він є єдиним представником готелів супербізнес класу. Перше місце в номінації найкращий готель займає готель «Європа». Він також є одним з двох представників готелів бізнес класу міста. Другим представником є готель Кропивницького «Козача Застава». Готелі та мотелі «Інгул», «Київ», «Сервіс-Радій», «Турист», «Україна» – це готелі економ класу. Відзначимо, що готель «Київ» посідає друге місце в рейтингу найкращі готелі Кропивницького. Готель «Марія» відноситься до міні-готелів і є єдиним представником цього класу. Більшість невеликих готелів оформлені у давньому національному стилі, вони в основному пропонують тільки страви національної української кухні. Готель «Аерополь» – це сучасний готель європейського рівня

в центрі міста. Загалом, готелі Кіровоградської області розташовані як у містах, так і вздовж траси і на під'їздах до населених пунктів. Більшість з них – це невеликі готелі і мотелі на 5 – 10 номерів з усіма умовами для повноцінного відпочинку в дорозі.

Рекреаційні можливості області забезпечують санаторно-курортні та оздоровчі заклади різних форм власності. В Олександрії, серед зелених насадженнях із оздоровчим повітрям, розташований санаторій «Дружба». Санаторій «Гусарське урочище» – куточок здоров'я та гостинності. Широке застосування мінеральної води «Гусарське урочище» у комплексі із сучасним лікуванням сприяє інтенсивному очищенню нирок, печінки, а також оновленню клітин крові. На березі р. Дніпра, біля Кременчуцького водосховища, розташоване місто Світловодськ, де свої послуги пропонує пансіонат «Славутич», туристична база «Дніпро» та багато інших туристично-оздоровчих закладів. На березі озера посеред лісу пропонує сімейний відпочинок турбаза «Лісова пісня». В екологічно чистих зонах області на берегах річок та водойм розташовані дитячо-оздоровчі табори «Бригантина», «Хвиля», «Чайка», «Колосок».

Заклади ресторанного господарства характеризуються найкращою кухнею і невисокими цінами, якісним обслуговуванням та індивідуальним підходом до вимог клієнтів. Найкращі ресторани, що діють в місті Кіровоград – це «Козацька застава», «Апельсин», «Grand Canyon», Ресторан «Адмірал», «Лайм».

Дніпропетровська область. Транспорт області представлений такими видами, як залізничний, авіаційний (три летовища), автомобільний, річковий, морський. Територію області перетинають найважливіші залізничні магістралі, які сполучають Донбас, Кривий Ріг і Нікопольський марганцевий басейн.

Туристичні послуги у м. Дніпро надають 108 суб'єктів туристичної діяльності, у тому числі: туроператорів – 27, турагентів – 81. За оцінками експертів, ці дані є неповними. Крім того, звіти враховують лише туристів (здебільшого мешканців області), які скористались послугами місцевих

туристичних компаній. Кількість туристів та екскурсантів, які в'їжджають до Дніпра, користуючись послугами інших туристичних фірм чи самостійно, наразі не обліковується. Точні статистичні спостереження чи цільові соціологічні дослідження у цьому напрямку не проводяться.

Місто Дніпро пропонує гостям послуги 67 готелів («Хортиця» «Інтурист», «Театральний», «Венеція» та ін.) усіх категорій загальною місткістю 3467 місць. Значна частина з них представлена малими готелями від 3 до 20 номерів, в 4-х готелях номерний фонд складає від 40 до 100 одиниць і тільки 3 готелі міста відносяться до формату великих готелів (понад 100 номерів). П'ятизірковим готелем у місті є «Україна». «****зірки» мають 5 готелів, «***зірки» 6 готелів, «**зірки» 3 готелі, «*зірку» 2 готелі. Мережа санаторно-курортних та оздоровчих закладів в області нараховує 108 об'єктів, з яких санаторії та пансіонати з лікуванням та санаторії – профілакторії (10 %) – 28, бази та інші заклади відпочинку (88 %) – 78, будинки і пансіонати відпочинку (2 %) – 2.

Найбільш популярними закладами громадського харчування є «Monica Bellucci», «Шелест» , «Веранда», «San City», «Панська Хата» та інші.

Сьогодення туристичної діяльності в Придніпровському рекреаційному районі є дуже напруженим і повністю залежить від безпекової ситуації.

7.8. Приазовський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Херсонської і Запорізької областей.

До складу Приазовського туристичного району входять Херсонська та Запорізька області. Площа району – 55,7 тис. кв. км або 9,2 % загальної території України. В районі на початок 2022 р. мешкало 2638,1 тис. осіб (зараз значно менше), більша частина яких (70,3 %) – міське населення.

Природні туристичні ресурси.

Безперечно, найбільш цінним природним рекреаційним ресурсом району є Чорне та Азовське моря, які приваблюють в літній сезон багатьох відпочивальників. Приазов'я,

так само як і Причорномор'я, відрізняється наявністю великої кількості лиманів, що використовуються в рекреаційних цілях. Важливе бальнеологічне значення мають джерела мінеральних вод, лікувальні грязі. Перспективним для використання в рекреаційних цілях є затока Сиваш. На жаль, використання цих реурсів зараз неможливі.

Перспективи бальнеологічного напряму на базі наявних джерел мінеральної води, які представлені такими основними бальнеологічними групами: вода лікувальна, азот і метан, сульфідна вода, залізиста, миш'якова вода з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію та радонові води:

1) родовище «Бердянське» (включає ділянки «Лазурний», «Бердянськ», «Нива», «Азов-1» та «Азов-3»);

2) родовище «Кирилівське».

Грязелікування – на базі значних запасів лікувальної грязі, зокрема мулисті сульфатні грязі, мулисті грязі та ропа:

1) о. Червоне та Велике;

2) затоки Азовського моря;

3) русла рр. Великий та Малий Утлюк;

4) Утлюцький лиман;

5) р. Молочна.

В Херсонській області розвідані 4 родовища (4 ділянки) мінеральних підземних вод; 2 родовища мінеральних вод (Залізний Порт та Хорли), на теперішній час не експлуатуються. Дві свердловини на ділянках «Херсонська – 1» та «Херсонська – 2», видобувають мінеральні столові води. Промислові води використовуються для лікувальних цілей населення у лікувально-профілактичному закладі (водолікарня «Гаряче джерело»). Також на території області досліджені йодні (Залізний порт, Чаплинка), бромні (Генічеськ), йодо-бромні (Чаплинка), хлоридні (Гола Пристань, Іванівка) води, також родовища йодних термальних вод (півострів Чонгар). Важливою складовою бальнеологічних РТР є лікувальні грязі (пелоїди), які застосовуються санаторіями та лікарнями у вигляді ванн та аплікацій. Саме Херсонські оздоровчі заклади були одними з перших у державі, хто почав використовувати лікувальні властивості грязей: 1895 р. – у м. Гола Пристань (санаторій «Гопри»). Цей регіон

має у своєму розпорядженні дві основні групи лікувальних грязей: материкові (Голопристанський район, м. Нова Каховка) та приморські (Утлюцький лиман, Сергіївка). Окупація та постійна небезпека не дозволяють використовувати ці ресурси.

В Херсонській області налічується 19 малих річок із заплавами довжиною 745 км, 77 озер (найбільші Бехтерські, Геройські, Круглоозерські озера), зруйноване Каховське водосховище, 22 лимани загальною площею 10,34 тис. га, акваторії Чорного та Азовського морів загальною площею 470 тис. га. Пересічна густота річкової сітки становить 0,1 км/кв. км.

Відомим водним об'єктом є гейзер, що знаходиться поблизу с. Облої на узбережжі Тендрівської затоки. Водоносний пласт розкрито в 1986 р. шпариною у дрібнозернистих кварцових піщаниках середньо еоценового віку на глибині 1527 м, температура води на виході +65°С. Наявні Джарилгацька, Перекопська, Тендрівська, Ягорлицька затоки і Сиваш.

Найважливішим компонентом природних туристично-рекреаційних ресурсів є ліси. Вони слугують оздоровчим та лікувальним чинником, а також задовольняють духовні потреби людини, сприяють розвитку деяких видів туризму. Ліси переважно штучного походження (за винятком плавнів уздовж р. Дніпро та малих річок) і виконують в основному екологічні, водоохоронні, захисні та рекреаційні функції. Площа лісового фонду області становить 152,1 тис. га, у тому числі вкрита лісовою рослинністю – 130,7 тис. га. Лісистість пересічно по області становить 4,6 % і коливається від 0,8 % до 20,4 %. Але значні площі лісів зараз знищені.

Серед найпопулярніших туристичних дестинацій виділяють: Урочище «Буркути», плавні Дніпра, Бехтерський дубовий гай і, звичайно, Олешківські піски.

Об'єктами природно-заповідного фонду, що є в полі постійної уваги туристів або можуть використовуватись в туристичній діяльності, є орнітологічний заказник «Великі й Малі Кучугури», геологічні пам'ятки природи біля с. Калайтанівка Запорізької області (скелі Кристал і Кварцитова),

ландшафтний заказник «Обитічна коса», Кам'яна Могила, Азово-Сиваський національний природний парк, біосферні заповідники «Асканія Нова» та Чорноморський. Ці заповідні об'єкти також зазнали непоправного впливу російського агресора (загибель представників унікального тваринного і рослинного світу, численні пожежі та руйнування тощо).

Асканія Нова заснована бароном Фрідріхом Фальц-Фейном у первинних степах, населених численними чередами куланів і сайгаків, зграями степових птахів. Щоб зберігти для нащадків цей дивосвіт з його незайманою плугом рослинністю та рідкісним тваринним світом, він першим у світі вивів з господарського землекористування понад 10 тис. га й організував в Асканії-Новій степовий резерват. У ньому і донині зберіглися у своєму первісному вигляді 478 вищих рослин (багаторічних та однолітніх), з яких до Червоної книги України занесено 13 видів. Але видатний асканійський природолюб не обмежився тільки збереженням у своєму родовому маєтку унікального природного комплексу – цілинного степу. Упродовж 1874-1916 рр. в Асканії – Новій було засновано зоопарк, поповнивши таврійський світ багатьма рідкісними тваринами і птахами з усіх континентів планети. І знову ж таки першим у світі Фальц-Фейн завіз з Монголії у 1899 р. дикого коня Пржевальського. Поруч мирно співіснували гурти чорних бізонів, буйволи, зебри Греві, блакитні антилопи, кулани туркменські. З кожним роком (до 2022 року) тваринний та пташиний світ поповнювався у цьому своєрідному музеї під відкритим небом, в якому нараховується понад 5 тисяч особин 111 видів ссавців і птахів. У 2001 р. колекція тварин Асканійського зоопарку була оголошена Національним надбанням України. З багатьох куточків світу сюди завезли й висадили з 1885 по 1902 рр. понад 220 видів листяних та хвойних порід. Проєкт дендрологічного парку на Всесвітній виставці в Парижі (1889 р.) одержав Золоту медаль. Він є пам'яткою садово-паркової архітектури XIX ст. Сьогодні паркова зона біосферного заповідника, який з 1994 р. носить ім'я свого засновника Ф. Е. Фальц-Фейна, розширена ще більш як на 100 га.

До мережі біосферних заповідників світу належить також Чорноморський, що знаходиться на території Скадовського району і частково Миколаївського сусідньої Миколаївської області. Його загальна площа перевищує 89 тис. га, з яких 14148 га – суходіл, решта – акваторія Тендрівської і Ягорлицької заток. Флора заповідника досить розмаїта: налічувалось близько 700 видів рослин. З них – 37 рідкісні, занесені до Червоної книги України. Багатий і розмаїтий тваринний світ, зокрема, орнітофауна. Тут зареєстровано 300 видів птахів, з яких близько 140 гніздяться. Заповідники «Асканія-Нова» та Чорноморський є природоохоронними науково-дослідними установами міжнародного значення, що входять до всесвітньої мережі біосферних резерватів і тісно співпрацюють з ЮНЕСКО, але зараз це території активних воєнних дій та окупації.

Історико – культурні туристичні ресурси.

На території сучасної Херсонської та Запорізької областей свого часу стикалися різні народи – носії різних культур та цінностей. В районі збереглися нечисленні православні культові споруди XIX-XX ст., поодинокі садибні будівлі, адміністративні і громадські будівлі, особняки, меморіальні пам'ятки, присвячені історичним подіям XX ст.

Найбільшим містом Приазовського туристичного району є Запоріжжя. Його заснування пов'язане зі спорудженням в 1770-ті роки Дніпровської оборонної лінії, що простягалася між річками Дніпро і Берда. Одна з фортець була названа на честь князя О. Голіцина Олександрівкою (з 1921 р. – Запоріжжя). Значимою в історії міста подією став початок будівництва в 1927 р. ДніпроГЕСу. Комплекс його споруд складається з електросилової станції, дугоподібної 760-метрової залізобетонної греблі висотою 60 м і двох мостових переходів. Серед архітектурних об'єктів м. Запоріжжя виділяється величний будинок обласного театру.

Найбільш знакова пам'ятка Запоріжжя – острів Хортиця, що знаходиться посередині р. Дніпра. Це найбільший гранітний острів на цій річці, який завжди захоплював мандрівників своєю величчю та красою. Свого часу острів був свідком козацької слави. У 1965 р. на Хортиці було

засновано Державний історико-культурний заповідник, територія якого займає практично всю прибережну частину острова, у 1980-ті роки споруджений музей історії українського козацтва.

Цікавими історичними об'єктами Запорізької області є унікальна пам'ятка загальнодержавного значення – Кам'яна Могила (с. Терпіння) і скіфські кургани (с. Кам'янське). В районі Кам'яної Могили відкриті древні наскальні зображення (петрогліфи), що відносяться до різних часів – від мезоліту до кінця бронзового віку. Це видатна пам'ятка первісного мистецтва на теренах України. Серед малюнків на стелях гротів і плитах зустрічаються зображення тварин (коней, оленів, антилоп і хижих звірів), людей і геометричних фігур, що не піддаються інтерпретації. Поряд із Кам'яною Могилою знаходиться невеликий археологічний музей. У цьому ж населеному пункті знайдено близько 10 скіфських курганів (IV ст. до н. е.). У двох курганах археологи знайшли золоті прикраси. В 1906 р. на березі Дніпра був виявлений Янчокрацький скарб (срібні і золоті прикраси, кінська збруя).

У Запорізькій області функціонують 25 музейних закладів, у тому числі музеї двох національних заповідників. У них зберігається 428187 предметів основного фонду. Серед музеїв найкращими є художній музей м. Бердянська; а також краєзнавчі музеї Бердянська (підходи до якого нині «охороняють» численні половецькі кам'яні статуї), Гуляйполя (експозиція міститься в одному з найстаріших збережених будинків міста і розповідає про знаменитого городянина – Нестора Махна) і Мелітополя.

Музеї м. Запоріжжя представлені такими закладами:

– Обласний краєзнавчий музей, в якому постійно працюють експозиції: «Природа Запорізького краю», «Археологія», «Козацтво», «Етнографія», «Нестор Махно і його час», «Олександрівськ – Запоріжжя на поштовій листівці»;

– Обласний художній музей, колекція якого сьогодні налічує близько 13 тис. експонатів;

– Музей історії зброї – єдиний в Україні приватний музей історії зброї такого масштабу. В його експозиціях представлено понад 2000 одиниць 69 холодної та вогнепальної

зброї, які відображають всі етапи становлення людської цивілізації.

Серед приватних музеїв відзначимо:

– Музей раритетних автомобілів «Фаетон»;

– Музей кераміки.

Курортним містом області є Бердянськ, зараз тимчасово окупований росією. На Бердянській косі та в місті знаходяться санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, але значна їх кількість зруйнована та пограбована росією.

З 1878 р. до наших днів збереглися фрагменти насипаних вручну валів фортеці і врізані в них монументальні Очаківські ворота, пороховий льох і великий будинок Арсеналу. На кріпосній території зберігся один з найстаріших міських храмів (збудований на місці дерев'яної Михайлівської церкви) – Свято-Катеринінський собор і дзвіниця. Найстарішим обеліском міста, що зберігся до наших часів, є пам'ятник на честь англійського громадського діяча, філантропа Д. Говарда, який брав активну участь у боротьбі з епідемією тифу, заразився і помер у 1790 р. в Херсоні.

З XIX ст. у місті зберігся ряд культових, громадських і житлових споруд. З культових виділяються Святодухівський кафедральний собор поч. XIX ст., Миколаївська церква, церква Святої Олександри і церква Різдва Богородиці (поч. XX ст.).

Серед культових споруд Херсонської області чи не найцікавішою є дерев'яна Введенська церква (1726 р.) (первісна назва – Воскресенська) у м. Берислав. Вона на півстоліття є старшою за саме місто – найрідкісніший випадок в історії української архітектури. Церква була перевезена р. Дніпро із запорозької фортеці Переволочної (за версією місцевих мешканців – церква була змита весняною повінню і припливла по річці до міста). У церкві зберігається стародруковане Євангеліє 1695 р.

Біля с. Червоний Маяк у вапняках дніпровських круч зустрічаються фрагменти печер, видовбаних у XVIII ст. ченцями Софронієвої пустині. На їх місці пізніше був заснований Григоріє-Бізюков (або Пропасний) чоловічий

монастир, що на початку ХХ ст. став одним із найбагатших монастирів південної території України. Однак, вся створена монастирська архітектурна велич не пережила атеїстичних часів. Збереглися лише в'їзні ворота, невеликі фрагменти кам'яних стін з трьома баштами, допоміжні службові приміщення і поступово відновлювана в роки незалежності України Покровська церква.

Херсонська область, зокрема, м. Каховка, стало в роки незалежності України місцем проведення гучного і найвідомішого в країні пісенного фестивалю під відкритим небом «Таврійські ігри», що відбувався навесні на невеликому майданчику, розташованому на набережній водосховища.

Курортним центром є м. Генічеськ, через яке пролягає шлях на найдовший (майже 100 км) пляж Азовського моря, розташований на Арабатській Стрілці.

Значна частина вищезгаданих територій понищена та тимчасово окупована росією.

Туристично-рекреаційний потенціал Херсонської і Запорізької областей

Херсонська область. Головними транзитними транспортними магістралями, що проходять через територію області є:

– магістральні залізниці Миколаїв – Херсон – Джанкой, Херсон – Снігурівка – Апостолове, Снігурівка – Каховка – Нововесела;

– автошляхи міжнародного значення: (Одеса – Мелітополь – Новоазовськ), (Херсон – Джанкой – Феодосія – Керч) та (Харків – Сімферополь – Алушта – Ялта);

– автошляхи регіонального значення: (Херсон – Нова Каховка – Генічеськ), (Олешки – Гола Пристань – Скадовськ) та інші.

Географічно область знаходиться на транспортних коридорах:

1) Євро-Азіатського (Херсон – Красноперекопськ – Сімферополь) – 92,4 км;

2) Чорноморського ЕС (Одеса–Мелітополь–Новоазовськ) – 223,6 км.

У транспортній галузі зареєстровано 130 підприємств, установ та організацій, а саме:

- 2 державних морських торговельних порти,
- 2 річкових порти, що є акціонерними товариствами,
- 1 державне підприємство залізничного транспорту,
- 3 авіапідприємства,
- 119 інших суб'єктів господарювання, які здійснюють перевезення автомобільним транспортом пасажирів і вантажів.

Херсонська область вирізняється високою питомою вагою готелів у структурі колективних засобів розміщення. Основна частина колективних засобів розміщення Херсонського регіону сконцентрована у м. Херсон – 91 од., та у територіальних громадах, через які проходять важливі транспортні магістралі, й зосереджені значні привабливі туристично-рекреаційні ресурси. У Херсонській області налічувалось 11 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням; 1 санаторій-профілакторій; 27 будинків і пансіонатів відпочинку; 129 баз та інших закладів відпочинку. Розподіл закладів санаторно – курортного господарства за територіальними громадами Херсонської області підтверджує той факт, що основою їх розміщення є природно-ресурсний потенціал. Інфраструктура харчування характеризувалась найвищим рівнем розвитку ресторанного господарства, а саме: високим рівнем забезпеченості населення підприємствами, найбільшою кількістю об'єктів ресторанного господарства, найвищою забезпеченістю населення місцями в них, та значним туристичним потенціалом.

У межах Запорізької області розвідані та використовуються мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. В оздоровчих і лікувальних цілях широко використовується озокерит та спелеотерапія. Міста Бердянськ і Приморськ, містечко Кирилівка користуються великою популярністю у курортників. Всього на Азовському побережжі та в акваторії р. Дніпра функціонує близько 600 оздоровчих закладів. В ряді районів створено садиби зеленого туризму.

У загальній кількості оздоровчих закладів 66 % перебувають у колективній власності, 20,6 % – державній, 5,7 % – комунальній та 7,7 % – у приватній.

На сучасному етапі йде процес становлення як функціональної, так і територіальної структури Північного Приазов'я. Основним елементом ієрархічної системи територіальної структури Запорізького Приазов'я є курорт. У межах Запорізького Приазов'я сформовано три курорти: «Бердянськ», «Кирилівка» та «Приморськ». Одночасно тут склалися і рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення (Новопетрівські і Луначарські – Бердянського адміністративного району; Орловські – Приморського району; Радивонівські – Якимівського району; Чкалівські, Ботієвські і Степанівські – Приазовського району). Вони мають вигідне географічне положення і сприятливі природні передумови для організації рекреаційної діяльності.

На південному сході Запорізької області розміщується Бердянський грязьовий приморський курорт. У територіальному відношенні він об'єднує Бердянську косу і курортну зону м. Бердянська. У перспективі може приєднати Луначарські і Новопетрівські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення, що розташовані відповідно на захід та на схід від міста.

Особливо сприятливі соціально-економічні передумови має Бердянський курорт. Основу його складає достатньо розвинена транспортна інфраструктура, що забезпечує доступність курорту з усіх напрямків.

На сучасному етапі в складі Бердянського курорту можна виділити чотири функціональні зони:

– центральна (коренева) частина Бердянської коси. Функціонує на базі природних грязьових ресурсів і мінеральних вод, формується санаторно-лікувальна субгалузь з 17 лікувальними установами місткістю 6,1 тис. осіб;

– Загалом на Бердянській косі склалася зона оздоровчого відпочинку. Тут розташовані переважно бази відпочинку (52 установи місткістю 11,0 тис. осіб) і дитячі

оздоровчі установи (119 – місткістю 6,8 тис. осіб). Є резерви для розвитку комплексу пансіонатів круглорічного використання;

– у районі с. Луначарське на рекреаційних угіддях стихійного тривалого і короткочасного відпочинку в перспективі має бути сформована оздоровча субгалузь для дорослого населення;

– у районі сс. Новопетрівки і Куликовського на рекреаційних угіддях стихійного тривалого і короткочасного відпочинку в перспективі можна створити оздоровчу субгалузь тривалого відпочинку для дітей і дорослих.

Кирилівський бальнеокліматичний грязьовий курорт знаходиться на південному заході Запорізької області і територіально об'єднує містечко Кирилівку, коси Пересип і Федотова. На території курорту, що займає площу 203,3 га, переважає оздоровчий сезонний відпочинок дітей і дорослих, що здійснюється в 113 рекреаційних установах загальною місткістю 19,9 тис. чоловік.

Розширення території курорту «Кирилівка» можливе за рахунок непридатних і малопридатних сільськогосподарських угідь (900 га). Це дозволить територіально охопити курортом Молочний лиман, що є джерелом мулових і сульфідних грязей.

Серед соціально-економічних передумов найбільш сприятливою для розвитку рекреації в межах курорту «Кирилівка» є достатньо розвинена транспортна інфраструктура. У межах території курорту «Кирилівка» можна виділити такі зони:

– район селища Кирилівки представлений 10-ма базами відпочинку, дитячими оздоровчими установами, санаторієм «Кирилівка», розрахованим на одночасне лікування 2,1 тис. осіб;

– коса Пересип представлена 60 базами відпочинку на 12,2 тис. осіб;

– спортивна база на косі Федотова представлена 129 закладами на 12,7 тис. чоловік;

– зона Радивонівських рекреаційних угідь для оздоровчого відпочинку 3,4 тисяч дітей в селі Богатир та 1,1 тис. осіб.

Приморський оздоровчий курорт місцевого значення розташований на півдні Запорізької області. На сучасному етапі він налічує 24 оздоровчі заклади для дорослих на 7,545 тис. осіб, та 7 дитячих оздоровчих закладів на 2,320 тис. осіб.

У Запорізькій області на державному обліку перебуває 8315 пам'яток, з них 6563 – пам'ятки археології, 1700 – історії, 32 – монументального мистецтва, 20 – науки і техніки; 12 об'єктів культурної спадщини регіону (3 пам'ятки історії і 9 – археології) занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення.

Запорізька область має розвинену транспортну систему, до якої входить мережа автомобільних та залізничних шляхів, вокзали та станції, Запорізький міський електротранспорт, Запорізьке летовище, Запорізький річковий порт, Бердянський морський торговельний порт (більшість з них тимчасово не функціонують).

Основні залізничні вузли Запорізької області: Мелітополь, Запоріжжя, Бердянськ. Експлуатаційна протяжність головних колій у межах Запорізької дирекції залізничних перевезень складає 1199,8 км (орієнтовно 5 % від протяжності Укрзалізниці). Довжина електрифікованих залізничних ліній – 323 км (3 %).

Мережа автомобільних доріг загального користування складає 6989,2 км, із них державних 1865,1 км (міжнародних 392,8 км, національних 103,8 км, регіональних 215,7 км, територіальних 1152,8 км), місцевих 5124,1 км. Запорізька область є однією із областей України, в якій всі населені пункти сполучені дорогами з твердим покриттям. По території області проходять такі дороги державного значення:

- міжнародна автомобільна дорога державного значення «Одеса – Мелітополь – Новоазовськ»;

- міжнародна автомобільна дорога державного значення «Харків – Сімферополь – Алушта – Ялта», яка сполучає АР Крим з північною і центральною частинами України;
- національна автомобільна дорога державного значення «Запоріжжя – Донецьк»;
- регіональна автомобільна дорога «Енергодар – Василівка – Бердянськ».

Важливу роль у транспортній системі Запорізької області відіграє Запорізьке летовище, яке має три злітно-посадкові.

Бердянський порт є високомеханізованим транспортним підприємством, до складу якого входять 9 вантажних причалів. Довжина причальної лінії – 1507 погонних метрів. Пропускна спроможність порту – 3,2 млн. т вантажів/рік.

У Запорізькій області знаходиться 541 санаторно-курортний та оздоровчий заклад. Це санаторії, санаторії-профілакторії, будинки і бази відпочинку, дитячі оздоровчі установи, загальна кількість ліжок у яких складає близько 46,2 тис. Всі спеціалізовані санаторії перейшли, в основному, на сезонний характер роботи, при цьому багато з них згорнули свої лікувальні бази і почали переходити в розряд закладів відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування.

З метою популяризації місцевих брендів «Запоріжжя туристичне», «Запоріжжя курортне» та «Запоріжжя фестивальне» туристично-рекреаційний потенціал Запорізької області було представлено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних туристичних виставках, фестивалях, семінарах, конференціях тощо.

На території Запорізької області налічувалось 8 туристично-інформаційних центрів та пунктів. У 2008 році при Запорізькому обласному краєзнавчому музеї створено Запорізький обласний туристично-інформаційний центр, а у 2010 р. – веб-портал зазначеного центру «Край козацької звитяги» (www.zotic.zp.ua).

У рамках реалізації Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області у

довоєнні роки розроблено та видано туристично-інформаційні видання:

- серія буклетів «Запорізький край. Степова перлина України»;
- довідник «Перспективні туристичні маршрути Запорізької області» українською та англійською мовами;
- туристична мапа Запорізької області українською та англійською мовами;
- довідник «Запоріжжя фестивальне»;
- довідник «Туризм цілий рік»;
- брошура «Святослав Хоробрий і Запоріжжя» із серії «Туристу про Запорізький край»;
- серія буклетів «Музеї Запорізької області»;
- путівник «Запорізька область. Персональний гід»;
- довідник «Туристичні маршрути Запоріжжя».

7.9. Причорноморський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико – культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Одеської і Миколаївської областей.

До складу Причорноморського туристичного району входять Одеська та Миколаївська області. Площа району – 57,9 тис. кв. км або 9,6 % загальної території України. В районі проживає 3443,3 тис. осіб, більша частина яких (66,6%) мешкає у містах.

Природні туристичні ресурси.

Розташування Причорноморського туристичного району на південному заході країни зумовлює особливості клімату, що є одним з найсприятливіших чинників для організації тут туристично-рекреаційної діяльності. Зима м'яка і малосніжна з температурою січня – 5... – 1°С. Літо сухе й спекотне. Пересічна температура липня – +20... +22°С. Безморозний період триває 160 – 220 днів. На формування клімату значним чином впливають не тільки вологі атлантичні повітряні маси, але й середземноморські субтропічні. В умовах

невеликої кількості опадів та переважання випаровуваності формується малорозвинена гідрографічна мережа, яка живиться переважно за рахунок талих снігових вод і літніх злив. Основні річки району (Дунай, Дністер, Південний Буг, Мертвовід, Інгул, Арбузинка) придатні для організації водного, промислового туризму та інших видів відпочинку.

Причорномор'я – край лиманів. Важливе бальнеологічне значення мають джерела мінеральних вод, лікувальні грязі. Проте, найбільш цінним рекреаційним ресурсом, що надає району виключної атрактивності, є Чорне море.

У межах Миколаївської області велике туристичне значення мають два каньйони – Актовський і Арбузинський каньйон (Вознесенський район). Для багатьох любителів природи с. Трикрати асоціюється з незвичайним і винятковим Актовським каньйоном. Він займає понад 250 га території, при цьому його фактично розділяє на дві половини р. Арбузинка. Поруч з ним між сс. Актово і Трикрати, при впадінні в р. Мертвовід р. Арбузинки, розташований ще один каньйон – Арбузинський. Він не менш дивний за своєю природою. Багатий рослинний і тваринний світ обох каньйонів, мальовничі пейзажі і ландшафт, складний рельєф місцевості завжди приваблював туристів – цінителів зі всієї Європи.

На жаль, на Півдні України залишилося не так багато територій, де зберіглася первозданна природа, але до їх числа можна віднести Кінбурнську Косу. Вона унікальна практично у всьому – своїм місцем розташування, флорою і фауною, кліматом. По суті – це намита піщана коса, з одного боку її омивають води Чорного моря, а з іншого – р. Дніпро. Загальна площа коси – 200 га, але на ній зафіксоване різноманіття рослинного і тваринного світу. Все це робить Кінбурнську косу місцем відпочинку для любителів зеленого туризму.

Особливість коси полягає в тому, що тут немає доріг. З одного боку це ускладнює пересування людей по косі,

але, з іншого, допомагає зберегти її від руйнівної дії суспільства.

Трикратський ліс і маєток Скаржинського (с. Трикрати) має давню історію. Ліс, штучно висаджений в 1819 р. героєм Вітчизняної війни 1812 р., графом Віктором Скаржинським неподалік від невеликого села Трикрати і р. Мертвовід у Вознесенському районі, в останні кілька років став досить популярним серед молоді з активною життєвою позицією. Як відомо, на сьогоднішній день Трикратський ліс включає в себе кілька заповідних урочищ – «Літній хутір Скаржинського», «Василевська пасіка» і «Лабіринт». У лісі знаходиться один 300 – річний дуб і близько сотні 250 – річних дубів. У самому ж с. Трикрати зберігся садибний будинок знатного роду Скаржинських, а при бібліотеці діє краєзнавчий куточок.

Ще одним місцем для любителів зеленого туризму у Вознесенському районі Миколаївської області може вважатися невеликий заповідник – лісовий масив «Рацинська дача», який є пам'ятником степовому лісорозведенню, хоча, на жаль, про нього мало хто знає за межами області. Особливість цього заповідника – березовий гай і стадо бізонів, що пристосувалися до життя в миколаївських степах, а також там розташоване озеро Баластне.

Місто Південноукраїнськ входить в число кращих місць для скелелазів, які хочуть удосконалити свою майстерність без виїзду в гори. Неподалік від міста енергетиків розташований унікальний скельний масив висотою до 45 м, який схожий на скелі Кавказу. Скелі Южноукраїнську підходять як для новачків, так і для більш досвідчених любителів активного відпочинку – там є близько 30 різноманітних трас, а в теплу пору року можна поєднувати лазіння по скелях і відпочинок біля річки.

Об'єктами природно – заповідного фонду, що користуються постійною увагою туристів, є біосферні заповідники «Дунайський» та «Чорноморський», заповідник «Єланецький Степ», регіональні ландшафтні парки «Гранітно-степове Побужжя», «Тилігульський».

Регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», Блакитне озеро (с. Мигія) – це одна з найдавніших ділянок суші Євразії, яка зіграла важливу роль у видоутворенні Причорномор'я. Безліч унікальних пам'ятників природи, 900 видів рослин, у тому числі реліктових і ендемічних, 26 з яких занесені в Червону книгу, близько 100 археологічних пам'яток, численні пороги, скелясті береги, на яких видно виходи гранітів, водоспади і невеликі острови приваблюють туристів з усієї Європи та України.

Створений в 1996 році на базі Єланецького заповідника, «Єланецький степ» займає площу в 1,6757 тис. га території колишніх Єланецького та Новоодеського районів. На території заповідника організовано сафарі – парк площею 70 га, де живуть бізони, олені, кулани і лані.

Відмінною особливістю регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» є гранітні відклади, які вийшли на поверхню і створили унікальну місцевість. Парк розташовується уздовж долини р. Інгул між сс. Розанівка і Софіївка. Туристи можуть побачити гранітне плато, що утворилося в місці злиття Інгулу, штучний каньйон і водоспад поруч з Софіївкою.

Небагато туристів знають про існування р. Корабельної, яка є притокою Південного Бугу, проте місце злиття двох річок знають багато туристів – тут розташовується знаменитий національний природний парк «Бузький Гард», який заслужив звання одного з чудес України. Поруч з каньйоном розташовуються руїни «Старого Млину», який був зведений з гранітних валунів.

Поруч з руїнами млина знаходиться каньйон «Краплинка», який також зберіг первозданність природи.

Історико-культурні туристичні ресурси

Незважаючи на те, що на території сучасних Одеської та Миколаївської областей свого часу стикалися різні народи – носії різних культур та цінностей, безперервне інтенсивне господарське освоєння регіону тривало трохи більше 200 років, що, безумовно, наклало свій відбиток на його культурно – історичну спадщину. В Миколаївській

області збереглися нечисленні православні та католицькі культові споруди, будівлі громадського призначення. Соціально – історичні ресурси Одеської області відрізняються більшим різноманіттям і багатством.

Перлиною українського Причорномор'я по праву вважається місто Одеса. Територія Одеси заселялася з часів появи грецьких поселень (VI ст. до н. е.) у північному Причорномор'ї. У другій половині XIV ст., коли ці землі потрапили під контроль Великого князівства Литовського, на морському узбережжі виник порт Кочубей, що після захоплення турками згадується як Хаджибей. Наприкінці XVIII ст. тут почалося будівництво фортеці, а з 1794 р. нового міста. Найбільш інтенсивно забудова Одеси здійснювалася, коли його градоначальником був нащадок знаменитого кардинала Д. де Рішельє.

Однією з перших будівель міста став палац Потоцьких – найбагатшого польського роду (нині Художній музей).

У XIX ст. створюється архітектурна візитна картка Одеси – ансамбль будинків і споруд Приморського бульвару, що простягається вздовж узбережжя. Серед будівель бульвару особливу архітектурну цінність становлять готелі «Лондонський» і «Петербурзький», палаци княгині Наришкіної (нині палац культури моряків) і графа Воронцова, перша одеська біржа (нині міська рада). Центром архітектурного ансамблю бульвару є пам'ятник Д. де Рішельє, від якого до моря спускаються грандіозні Потьомкінські сходи. Біля їх підніжжя знаходиться будівля Морського вокзалу.

Біля яхт – клубу, на честь заступника моряків, рибалок і мандрівників, функціонує портовий Свято – Миколаївський храм. На початку XXI ст. в композицію комплексу споруд вписався готель «Одеса». За Приморським бульваром починаються міські квартали, на шляху до яких знаходяться будівлі колишнього Англійського клубу (нині – Музей морського флоту України) і археологічного музею.

Не менш цікавим є найстаріше місто України – м. Білгород-Дністровський. Його історія починається з кінця VI ст. до н. е., коли тут виникло місто Тіра – одна з перших давньогрецьких колоній у Північному

Причорномор'ї. Руїни міста (IV ст. до н. е. – IV ст. н. е.) найбільш широко представлені (фундаменти і підвали будинків, вулиці і водостоки, численні залишки знарядь праці і древні статуї, знахідки прикрас і монет) й детально досліджені на березі лиману біля входу в середньовічну турецьку фортецю.

Білгород-Дністровський внесений ЮНЕСКО до списку 10-ти найдавніших міст світу, що зберегли безперервне існування. У місті вціліла видатна пам'ятка середньовічної фортифікаційної архітектури, одна з найбільших і наймогутніших оборонних споруд XIII-XV ст. на території України – м. Акерман. Місто відоме храмами великих міських громад – вірменської, молдавської, грецької, болгарської. Вціліти споруди цивільного призначення другої половини XIX ст. – початку XX ст. Місто відвідали, тривалий час мешкали багато відомих письменників і поетів: Адам Міцкевич, Іван Нечуй-Левицький, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, ін.

Не менш цікавими в історичному плані об'єктами, є:

а) могильники епохи міді в с. Усатове (III тис. до н. е.), які дали назву особливій археологічній культурі – усатівській;

б) залишки турецької фортеці в м. Ізмаїл;

в) найстаріші збережені споруди офіційного центру задунайських болгарських поселень, що знаходяться нині на місцевому цвинтарі в м. Болград.

Одещина багата культовими спорудами, переважно XIX ст., найцікавіші з яких знаходяться в мм. Кілія, Болград, Ізмаїл та сс. Нерубайське, Нова та Стара Некрасівка.

Центр Миколаївської області м. Миколаїв, що входить до складу Причорноморського туристичного району, було засновано за наказом Г. Потьомкіна в 1788 р. і названо на честь Святого Миколи Чудотворця. На початкових етапах будівництва міста зведено:

а) будинок Головного командира Чорноморського флоту (нині музей історії суднобудування і флоту);

б) кафедральний собор Різдва Пресвятої Богородиці;

в) Миколаївську церкву;

г) будинок астрономічної обсерваторії;

д) німецьку євангельську лютеранську церкву;

ж) будинок Художнього російського драматичного театру.

Крім відзначених, з XIX ст. зберіглися ворота та огорожа суднобудівної верфі, Старофлотські казарми, будинок чоловічої гімназії (зараз – Будівельний коледж).

Цікавим історичним об'єктом Миколаївської області є грецьке поселення VII ст. до н. е. (острів Березань) – одне з перших, знайдених на території Північного Причорномор'я. В історії острів відзначився ще й тим, що тут у 1906 р. були розстріляні керівники повстання на крейсері «Очаків». Пам'ять про цю подію увіковічено зведенням на Березані 15 – метрового обеліску.

Історію краю відтворюють експонати історико – археологічного заповідника Ольвія (музей під відкритим небом) (с. Парутине); воєнно – історичного музею ім. О. Суворова (м. Очаків).

Серед культових споруд краю слід виділити Катеринінську церкву XVIII ст. (с. Катеринка) – один з найстаріших храмів Миколаївської області; Миколаївську церкву – Очаківський військовий собор (м. Очаків).

Свято-Михайлівський Пелагеївський храм на березі р. Інгул був завершений і освячений 115 років тому. Його будівництво тривало близько 8 років, будували його сини Житомирського купця Іосідора Дуділіна – Андрій і Михайло в пам'ять про їх рано померлу матері Пелагеї. Зараз храм знаходиться на території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський».

Музей ракетних військ стратегічного призначення розташувався на кордоні двох областей – Миколаївської та Кіровоградської, неподалік від м. Первомайськ в селі Побузьке. Створений він у 2001 р. Музей не має аналогів у світі, і його ще називають німим свідком колишньої ядерної бойової могутності України.

Туристично-рекреаційний потенціал Одеської і Миколаївської областей

Транспортний комплекс Одеської області представлений усіма видами транспорту і включає у себе найкрупніші морські експедиторські торговельні порти, судноплавні компанії, розвинене залізничне та автодорожнє господарство, широку мережу автотранспортних підприємств, аеропортові та аеродромні комплекси, авіакомпанії. В області у широких масштабах забезпечується передача вантажів між різними видами транспорту, діють міжнародні залізнично – морські та автомобільно – морські переправи.

Через територію Одеської області проходять 5 міжнародних транспортних коридорів:

– сьомий та дев'ятий критські;

– транспортний коридор RACECA (Європа – Кавказ – Азія);

– коридори «Балтійське море – Чорне море» та «Чорноморське транспортне кільце»;

– транспортний коридор навколо Чорного моря

Протяжність транспортних коридорів по території області становить 706,4 км.

Автомобільний транспорт обслуговує значну частину перевезень вантажів та пасажирів. Міські й приміські перевезення – це 90 % загальних обсягів роботи автотранспорту. Мережа автомобільних шляхів загального користування в області становить 8327,9 км, у т. ч. державного значення – 2801,8 км. Тверде покриття мають майже 98 % доріг.

Загальна протяжність автомобільних доріг загального користування місцевого значення становить 5526,1 км, у т. ч. з твердим покриттям 5307,6 км (96 %).

Найбільша інтенсивність руху автотранспорту зосереджена на автомобільних дорогах: «Київ – Одеса», «Одеса – Рені (на Бухарест)», «Одеса – Мелітополь», «Одеса – Кучургани (на Кишинів)», «Одеса – Чорноморськ», «Одеса – Південна, з під'їздами», «Одеса – Білгород-Дністровський».

На автомобільних дорогах державного значення знаходиться 19 пунктів пропуску автомобільного сполучення через

державний кордон України з Республікою Молдова, із них: міжнародних – 9 шт.; міждержавних – 10 шт. Протяжність під'їзних доріг в межах Одеської області складає 303 км.

Міжнародне летовище Одеса відноситься до групи найбільших в Україні і пов'язане повітряними лініями з багатьма містами України, країнами Західної Європи, Азії, Африки. На Одеському ринку авіаційних перевезень працюють представники вітчизняних та закордонних авіакомпаній: ТОВ «Міжнародні авіалінії України», «Turkish Airlines», «Австрійські Авіалінії», «AirBaltic», «Flydubai», «Georgian Airways» та інші. Починаючи з 2018 році літовисько почало співпрацювати з новими авіакомпаніями, зокрема з Atlasglobal UA, Bulgaria Air, SkyUp Airlines (Україна) і TAROM (Румунія). Було відкрито 36 нові маршрути з Одеси, такі як Барселона, Бухарест, Краків, Ріміні і Софія.

Порти Одеської області – це 70 % загальних обсягів переробки вантажів портами України, у т. ч. 68 % експортних вантажів, 66,3 % імпортних вантажів, 85 % транзитних вантажів, майже 100 % контейнерних перевезень в Україні. З порти області (Одеса, Південний, Чорноморськ) забезпечували 65 % загальних обсягів обробки вантажів України. Зараз робота летовища та морських портів залежить від безпекової ситуації.

Інфраструктура туристичної галузі м. Одеси включає 129 колективних місць розміщення, у т. ч. 64 готелі та аналогічні місця розміщення й 52 спеціалізовані місця розміщення (санаторно-курортні організації, туристичні бази й ін.). З них тільки одній привласнена категорія «*****зірок», 9 мають «****зірки, 5 – «***зірки», 6 – «**зірки», а інші (більше 80 %) є некатегорійними. Одноразова місткість колективних місць розміщення становить близько 5 тис. місць.

Відчувається різка диспропорція в розподілі готелів за районами м. Одеси: у Приморському районі зосереджені 50 % готелів, у Київському районі – 35 %, у Суворовському – 15 %. Разом з тим, у Малиновському районі міста Одеси практично немає місць розміщення туристів.

Популярним морським курортом Одеської області була Затока, яка починаючи з 2022 року зазнала значних

руйнувань. Затока – курортне селище на Кароліно-Бугазькій косі Чорного моря. Місто з'явилось у 1827 р. при спорудженні маяка. У 1955 р. був побудований розвідний залізнично-автомобільний міст через протоку Дністровського лиману, і тепер він з'єднує дві частини курорту, розташовані на різних частинах коси. Курортна зона – це піщана коса довжиною 22 км і шириною від 300 до 900 м, що омивається Чорним морем з одного боку і прісним Дністровським лиманом – з іншого. Більшість пансіонатів і баз відпочинку розташовано уздовж коси з боку Чорного моря, інша частина – на березі Шаболатського і Дністровського лиманів. Є кілька готелів високого рівня сервісу, багато кафе і ресторанів різного рівня.

У 20 км від селища розташоване м. Білгород-Дністровський з численними історичними пам'ятками, серед яких – найбільша в Україні Білгородська (Акерманська) фортеця XV ст. Білгород-Дністровський офіційно визнаний найдавнішим безперервно існуючим містом України. Знаходиться на березі Дністровського лиману в 100 км від на північний захід від м. Одеси.

Грибівка – населений пункт в Одеській області, розташований у Овідіопольському районі в 30 км від Одеси і в 15 км від Чорноморська. Курортна зона винесена за межі села. Вона знаходиться на березі Чорного моря поруч з дорогою, яка веде з Чорноморська до Санжейки. Основні особливості курорту Грибівка – пляжі – піщані, широкі і довгі, дно – рівне і пологе, вода впродовж всього сезону тепла. Пісок на пляжі регулярно просівається. Важливим фактором є близькість курорту до великих туристичних центрів Одеса, Чорноморськ, Білгород-Дністровський. Море в Грибівці відкрите. У деяких районах курортної зони бази відпочинку і готелі розташовані під високими урвищами, що захищають пляжі Грибівки від вітру. Зверху відкривається краєвид на курортне селище і море. Тут немає великих промислових підприємств, портів тощо.

Кароліно-Бугаз – населений пункт в Одеській області, розташований в Овідіопольському районі в 50 км від Одеси. Свою назву село успадкувало від назви татарського

селища Бугаз і, пізніше, від імені сина подільського графа Ігнація Сцибора-Мархоцького-Кароля. Курортне селище знаходиться на березі Чорного моря між Грибівкою і Затокою і однією стороною виходить до Дністровського лиману. Кароліно-Бугаз і Санжейку відпочиваючі часто плутають і вважають, що це один населений пункт, тому що селище плавно переходить в Санжейку.

Катранка – морський курорт України, розташований в Одеській області Білгород-Дністровського району. Курорт знаходиться між озерами Сасик і Джантшейське, до моря необхідно пройти кілька хвилин по містках, перекинутих через озеро. Курортна зона винесена за межі населених пунктів і знаходиться на території Дунай – Дністровського біосферного заповідника. Чисті широкі пляжі, прозоре море, рибалка, недорогі ціни на відпочинок в Катранці – це переваги цього міста.

Сергіївка – кліматичний і бальнеогрязевий курорт в Одеській області, розташований в 80 км від Одеси і в 18 км від м. Білгород – Дністровський. На курорт приїжджають на відпочинок і лікування. Основні лікувальні чинники – це помірний клімат, питні мінеральні води типу «Куяльник» і «Миргород», мулові грязі, морська вода і води Шаболатського лиману, використовувані для приготування мінеральних ванн.

Курортне – населений пункт в Одеській області. Бази відпочинку, готелі і приватні будинки відпочинку займають майже всю територію курортного селища. Курортне Одеської області має свою родзинку – екологічно чиста зона відпочинку в Україні знаходиться на березі Чорного моря. Тут відсутні промислові підприємства, великі населені пункти, місця впадання річок. Через географічні особливості рельєфу відпочинок в Курортному має свої переваги – м'який природний клімат, відсутність сильних вітрів і штормів, тепле море, лікувальна лиманська грязь сприяють швидкому відновленню сил. Територіально населений пункт можна розділити на дві частини: Будакська коса і, безпосередньо, село Курортне Одеської області і село Приморське, яке примикає до нього. З території готелів на

березі моря в с. Курортне, баз відпочинку видно море або лиман. Відстань до моря вимірюється кількома метрами. У самому селі на високому березі знаходяться міні-готелі, котеджі, бази відпочинку. З високого берега відкриваються красиві пейзажі.

Миколаївська область має розгалужену транспортну систему, в структурі якої функціонує 1 міжнародне летовище, 3 морських порти, 1 річковий порт.

Мережа доріг загального користування області становить 4819,2 км, з яких: дороги державного значення – 1504,8 км, з них: міжнародні – 214,8 км, національні – 410,9 км, регіональні – 367,6 км, територіальні – 511,5 км; дороги місцевого значення – 3314,4 км, з них: обласні – 2669,4 км.

В області на автомобільних дорогах загального користування нараховується 261 мостів і шляхопроводів загальною протяжністю 6,7 тис. м, в їх числі 13 шляхопроводів протяжністю 0,7 тис. м.

Через область проходять такі міжнародні автомобільні транспортні коридори:

1) Євразійський із проходженням по Україні: Одеса – Миколаїв – Херсон – Джанкой – Керч;

2) із проходженням по Україні: Рені – Ізмаїл – Одеса – Миколаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь – Новоазовськ;

3) Балтійське море – Чорне море з проходженням по Україні: Ягодин – Ковель – Луцьк – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Умань – порти Чорного моря.

Через територію Миколаївської області проходять автомобільні шляхи державного значення: Київ – Одеса, Кропивницький – Платонове (на м. Кишинів), Одеса – Мелітополь, Дніпро – Миколаїв (через м. Кривий Ріг), Олександрівка – Кропивницький – Миколаїв.

Показник щільності автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення по Миколаївській області становить 195 км/на тис. кв. км, що є одним з найменших показників серед інших регіонів України.

Щільність залізничних шляхів Миколаївської області (29 км на 1 тис. кв. км території) перевищує показник Київської області (28 км на 1 тис. кв. км території) та майже у двічі перевищує показник сусідньої Херсонської області (16 км на 1 тис. кв. км території).

На території області знаходиться 46 залізничних станцій. Основним залізничним вузлом області є обласний центр м. Миколаїв, вузлова вантажно-пасажирська залізнична станція розташована на перетині ліній Долинська – Миколаїв – Вантажний та Одеса – Херсон. Також на території області розташовано великі залізничні вузли: Снігурівка, Підгородна.

Летовище «Миколаїв» входить до числа найбільш великих аеропортів півдня України. Характер транспортних потоків – пасажирський і вантажний. Комунальне підприємство «Миколаївський міжнародний аеропорт» – багатофункціональне транспортне підприємство

Наявність судноплавних артерій сприяють розвитку водного транспорту. Могутнім портовим містом не тільки області, а й України, є м. Миколаїв, де функціонують три морські й один річковий порти, які входять до єдиного Бузько-Дніпровського морського транспортного вузла, зокрема: Миколаївський морський порт, спеціалізований морський порт «Ольвія», порт Очаків, Миколаївський річковий порт.

Територію області проходять такі автомобільні шляхи державного значення: (Київ – Одеса), (Полтава – Кропивницький – Платонове), (Одеса – Мелітополь – Новоазовськ), (Благовіщенське – Вознесенськ – Миколаїв), (Дніпро – Кривий Ріг – Миколаїв), (Олександрівка – Кропивницький – Миколаїв).

Протяжність автомобільних шляхів загального користування становить 4800 км, із них 4773 км – із твердим покриттям (99,4 % загальної довжини).

Експлуатаційна довжина магістралей залізничних шляхів загального користування становить 700 км, із них 37 % – електрифікованих. Це 28,9 км шляхів на 1 тис. кв. км території.

Найбільші залізничні вузли: Миколаїв, Снігурівка, Підгородна.

Водний транспорт складається з 4 морських портів і 1 річкового, а також із низки приватних терміналів.

Акваторії портів з'єднуються з морем через Бузько-Дніпровсько – лиманський канал.

Миколаївський морський торговельний порт заснований у 1862 р. Розташований у місті Миколаєві на лівому березі р. Південний Буг, за 35км вгору за течією від місця впадання річки у Дніпровський лиман. Порт з'єднаний з морем Бузько -дніпровсько – лиманським каналом. Територія порту 94,0 га, акваторія – 225,0 га. Загальна протяжність 15 причалів – 2920 м (200 м – у портовому пункті Очаків). Порт Ольвія був заснований у 1965 р. Розташований на лівому березі Бузько – Дніпровського лиману, на відстані 35 миль від моря, 25 км від м. Миколаєва. Порт має 7 глибоководних причалів загальною довжиною 1,9 км і спеціалізується на переробці техніки, металів, обладнання, вантажів у ящиках, контейнерах та інших вантажів.

Дніпро-Бузький морський торговельний порт створений у 1978 р., спеціалізується на переробці бокситів для ТОВ «МГЗ». Розташований на лівому березі Бузького лиману, за 10 км на південь від м. Миколаєва. Площа акваторії – 135 га. Площа території – 25 га. Порт має 5 причалів довжиною 810 м.

Миколаївський річковий порт заснований у 1882 р. ДП «Миколаївський річковий порт» АСК «Укррічфлот» включає вантажний район і пасажирську ділянку, майстерні з ремонту флоту і устаткування. Річковий порт має 7 вантажних причалів довжиною 858 погонних метрів. До складу пасажирської ділянки входить річковий вокзал (площею 1966 м^2, розрахований на 300 пасажирів) і 28 пасажирських причалів загальною довжиною 750 погонних метрів (7 причалів при річковому вокзалі). В області є й інші порти, основна спеціалізація яких промислові перевезення.

Туристично-рекреаційний комплекс Миколаївської області широко відомий своїми морськими курортами

Коблево, Рибаківка, Очаків. Але в області є безліч цікавих історичних і природних пам'яток. Деякі з них, такі як Мигійські пороги і Кінбурнська коса, в останні роки користувалися популярністю у туристів.

На території Миколаївської області є кілька страусових ферм. Одна з них – «Кременівський страус», яка є більше агротуристичним комплексом, ніж просто фермою. Туристи можуть там побачити не тільки самих страусів, а й безліч інших тварин з «міні-зоопарку», яких можна і погодувати, і погладити. Також для туристів у «зоні відпочинку» побудовані альтанки, дитячі майданчики, гостьовий будиночок з лазнею, є мангал і діюча кузня.

Ще одна страусина ферма на Миколаївщині знаходиться у Веселинівському районі – ферма «Саванна», яка спеціалізується на розведенні і продажі африканських страусів. Зараз на фермі живуть близько 100 страусів різних вікових груп, в тому числі 15 репродуктивних сімей. Тут можна придбати страусове м'ясо, вироби зі страусиної шкіри, всілякі сувеніри, пограти в міні – гольф і лазерний бій на відкритій місцевості.

Цікавим місцем для туристів і рядових відпочиваючих є комплекс «Золота підкова» (с. Кандибине) – відвідувачам можуть запропонувати екскурсію «Все про коней», в ході якої їм розкажуть про історію кінного спорту, зайнятися верховою їздою, порибалити, скористатися комфортабельними будиночками, трейлерами, альтанками, барбекю, мангалами, постріляти в тирі, пограти в пейнтбол та ін.

Коблево – популярний морський курорт України, який знаходиться на кордоні Одеської та Миколаївської областей в 60 км від Одеси і 110 км від Миколаєва. Бази відпочинку в Коблево, готелі і пансіонати знаходяться не в самому селі, а в курортній зоні, винесеній за межі населеного пункту. Пляжі в Коблево широкі, тягнуться вздовж всієї курортної зони. На території багатьох готелів і баз відпочинку ростуть соснові породи дерев. На курорт зручно добиратися. Через село проходить траса Одеса – Миколаїв. Готелі та бази відпочинку в Коблево розташовані уздовж всієї берегової лінії. З вікон багатьох пансіонатів в Коблево видно море.

Корпуси деяких баз розташовані серед соснового лісу. У Коблево можна зняти окремий котедж для сім'ї або великої компанії. Для відпочиваючих є ще можливість зняти недороге житло в Коблево «економ» класу. Основна визначна пам'ятка курорту – в Коблево два аквапарки, біля моря і на в'їзді на курорт. Відпочинок в Коблево на море носить також оздоровчий характер. Морські купання, вологе морське повітря в поєднанні з прийняттям сонячних ванн надають лікувальну дію на людський організм і підвищують життєвий тонус.

7.10. Карпатський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей.

Територія Карпатського туристичного району охоплює 56,6 тис. кв. км, що становить 9,4 % території України. В його межах мешкає 6564, 5 тис. осіб (13 % від загальноукраїнського показника), більша частина яких мешкає у селах – 51,4 %.

Природні туристичні ресурси. У природному відношенні Карпатський туристичний район – це територія Українських Карпат і межах України, яка простягається з північного заходу на південний схід та займає площу разом з Передкарпатською височиною та Закарпатською низовиною у 37 тис. кв. км (65,5 % території району).

Українські Карпати – середньовисотні гори з переважаючими висотами 1000-2000 м. Саме такий тип рельєфу, за оцінками дослідників, є найкращим для організації туристичної діяльності. Найвищі вершини сягають понад 2000 м., серед них – найвища точка України г. Говерла, яка може бути віднесена до рекреаційних об'єктів рангу супер -точка тур. Об'єктами уваги туристів можуть стати мальовничі скелі, стрімкі схили, річкові долини, форми рельєфу, утворені діяльністю давнього льодовика та карстовими процесами.

Розвиткові спелеотуризму сприяє наявність на території печер, найбільшими з яких є Попелюшка, Піонерка, Буковинка. Сольові шахти Солотвина використовуються для лікування алергічних захворювань. Цікавими природними об'єктами є грязеві вулкани поблизу с. Старуня Івано-Франківської області, вулканічний купол в Ужгороді.

М'яка (пересічні січневі температури в горах – 6, – 8С°) багатосніжна зима, що триває в горах понад 3,5 місяці, сприяє розвиткові зимового туризму, якому, втім, можуть бути на заваді часті відлиги та викликані ними сходження снігових лавин. Період міжсезоння в горах тривалий, що стримує масовий розвиток гірського туризму. Літо коротке та нежарке. Пересічні температури липня у передгір'ї +18…+19°С, в горах – +7…+13°С, в Закарпатті +20°С. Осінь тепла і сухіша за літо. Гори та передгір'я є зоною надмірного зволоження: на рік випадає 800-1800 мм опадів, більшість яких припадає на теплу пору року, що теж не сприяє розвиткові туризму.

Більшість річок району беруть початок в горах: Латориця, Боржава, Ріка, Теребля, Тересва, Тиса, Дністер, Стрий, Свіча, Лімниця, Бистриця, Прут, Черемош, Сірет, інші. Характеризуються значною каламутністю, особливо під час повені чи паводку, швидкою течією, низькими, навіть в теплу пору, температурами води. Таким чином, з одного боку, це ускладнює їх використання для організації масового купання, а з іншого, пороги й водоспади на річках значно сприяють підвищенню естетичної привабливості ландшафтів та роблять можливим розвиток водного екстремального туризму. Річки рівнинної частини Карпатського туристичного району надають мальовничості його ландшафтам своїми глибоко врізаними долинами, на подекуди урвистих схилах яких відслонюються давні породи. Окрасою гірських ландшафтів є озера Синевир, Бребенескул, Несамовите.

Виняткове значення для розвитку лікувально-оздоровчого туризму мають численні родовища мінеральних вод різного складу. Найвідоміші з них – Моршинські, Трускавецькі, Східницькі джерела Львівської області, Ужоцьке,

Міжгірське, Полянське, Новополянське, Квасівське, Шаянське – Закарпатської, Шешорське – Івано-Франківської та багато ін. Розвитку даного виду туристичної діяльності сприяє також наявність родовищ лікувальних грязей та озокериту.

Рослинний і тваринний світ Карпатського туристичного району характеризується значною різноманітністю, яка обумовлена висотною поясністю та широтною зональністю. Лише у Карпатах налічується понад 2 тис. видів рослин, серед яких понад 100 ендеміків.

Українські Карпати характеризуються значною заліснені-стю території (понад 40 %). У видовому складі гірських лісів переважають смерека та бук, в рівнинних лісах поширені бук, дуб, граб, сосна. Це сприяє організації санаторно-курортної справи. Велике різноманіття лікарських рослин, диких плодів, ягід та грибів сприяє розвиткові промислового туризму.

Серед об'єктів природно-заповідного фонду, що можуть становити інтерес для іноземних туристів, є Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки Синевир та Ужанський у Закарпатській області; Галицький, Гуцульський, Карпатський національні природні парки Івано-Франківської області; національні природні парки Яворівський Львівської області, Сторожинецький дендропарк, Хотинський, Черемошський, Вижницький національні природні парки у Чернівецькій області.

Історико-культурні туристичні ресурси. Львівська область є найбільш насиченою областю України визначними архітектурними пам'ятками. Визнаною столицею західноукраїнських земель є місто Львів, засноване у XIII ст. князем Данилом Галицьким як столиця князівства. І сьогодні місто зберігає своє домінуюче значення. Архітектурна спадщина Львова формувалася впродовж віків і носить на собі відбитки багатьох архітектурних стилів, а історичний центр Львова, що почав формуватися в середні віки, не має аналогів в Україні і віднесений до Списку світової культурної і природної спадщини ЮНЕСКО. З-поміж визначних архітектурних споруд міста слід згадати будівлі, що

складають неповторний ансамбль площі Ринок, названої так на зразок європейських місті складається з ратуші, палацу Корнякта та чорної кам'яниці, палацу Любомирських. Місто відоме своїми старовинними культовими спорудами, що представляють багато конфесій. Серед найбільш значущих – храм Івана Хрестителя XIII ст., пам'ятки архітектури XIII-XIX ст. -костел Марії Сніжної та церква Миколи Чудотворця, Латинський кафедральний собор XIV-XV ст., синагога «Золота Роза» XVI ст., Домініканський собор XVIII-XIX ст., Вірменська церква XIV ст. та інші. Оригінальністю відрізняються архітектурні пам'ятки міста громадського призначення: будинок Театру опери і балету ім. С. Крушельницької, головний корпус університету ім. І. Франка, готель «Жорж», Міський арсенал, ін.

У місті багато пам'ятників, споруджених на честь видатних осіб, серед яких найбільшу художню цінність мають пам'ятники А. Міцкевичу, Т. Шевченку, І. Федорову. Визначним осередком концентрації біосоціальних та культурно-історичних рекреаційних ресурсів є Личаківський цвинтар. У Львові значним чином розвинена рекреаційно-розважальна інфраструктура: мешканці та гості міста можуть відпочити у численних парках та скверах, кав'ярнях та ресторанах, відвідати театри, музеї.

Інші населені пункти Львівської області теж характеризуються значним соціально-культурним рекреаційним потенціалом. Своїми замками-палацами відомі Броди, Золочів, Олесько, Підгірці, Свірж. Чудові зразки староукраїнського церковного дерев'яного зодчества зберіглися у Буську, Городку, Жовкві, Крехові. Величністю відрізняються мурованні Домініканський костел XVII ст. у м. Белз, Юріївська церква XVII ст. у Бродах, храми XIV-XVII ст. та оборонна вежа у Дрогобичі, костели та церкви м. Комарно, комплекс споруд Василіанського монастиря XVII ст. у Крехові, інші. Відомими курортними центрами є Моршин, Східниця. Найбільшим осередком, в якому сконцентрована значна частина архітектурної спадщини Івано-Франківської області, є її адміністративний центр – м. Івано-Франківськ, засноване у XVII ст. Найстарішими спорудами міста є

костел Пресвятої Діви Марії та палац, що належав нащадкам засновника міста – коронного гетьмана С. Потоцького, також ратуша, яка тривалий час правила за в'язницю. Іншими визначними архітектурними пам'ятками міста є єзуїтський колегіум та Вірменська церква XVII ст., готелі, адміністративні й житлові будинки, які утворили архітектурний ансамбль центральної частини міста.

Область є колискою Галицького князівства. До наших часів збереглися руїни замку його столиці – м. Галича, на базі пам'яток якого в наші дні створений національний заповідник «Давній Галич». До заповідника увійшли церква Різдва Христового XIV-XV ст. – м. Галич, церква Святого Пантелеймона XXI ст. у с. Шевченкове, Успенська церква XVII ст. і фундамент Успенського собору XII ст. у Крилосі.

Неформальною столицею Гуцульщини є м. Коломия, відома своїми архітектурними пам'ятками, серед яких найстаріша в області дерев'яна церква Благовіщення XVI ст., коломийська гімназія, будинок ратуші, що був свідком багатьох історичних подій. Коломия є центром музейництва. Тут функціонують музей народного мистецтва ім. Й. Кобринського та широковідомий не зважаючи на коротку історію яку веде з 2000 р., музей писанкового розпису.

Комплексами монастирських споруд XVIII ст., що належать римо – та греко – католицькій конфесіям, відомі Богородчани, Городенка, церквами та костелами XIV-XVI ст. - Рогатин, центром православного паломництва – Манявський скит.

Курортно-туристичними центрами області є Болехів, Косів, Яблуниця, Яремче, столиця гірськолижного туризму Ворохта, мальовничі Шешори.

Архітектурні пам'ятки Закарпатської області відрізняються особливою специфікою, що підкреслює власну історичну долю території, пов'язану з історією Угорщини, Румунії та Словаччини. Тут зберіглося чимало замків колишніх вельможних господарів краю. Як правило, ці цитаделі будувалися в стратегічно важливих і добре захищених місцях. Згуртовуючи навколо себе населення, що під час небезпеки шукало захисту в їх стінах, вони

ініціювали виникнення міст. Так, з неприступної фортеці Гунг IX ст., яка не збереглася до наших часів, бере початок м. Ужгород – адміністративний центр Закарпатської області. У XIV ст. в Ужгороді будується другий замок, що належав феодалам Другетам. Нині в ньому розміщені експозиції картинної галереї та краєзнавчого музею.

Результатом тривалого релігійного протиборства між католиками та протестантами стала поява у XVII ст. будівель єзуїтської колегії та костелу, які в наші часи є кафедральним собором греко-католицької церкви та єпископської резиденції. Від XVIII ст. до нашого часу збереглися будівля жупанату, римо-католицький костел, дерев'яна Шелестовська церква, багато житлових і господарських будівель у старій частині міста. XX сторіччя теж залишило свій слід у формуванні архітектурного ансамблю міста: саме тоді було збудовано синагогу та кальвіністський костел.

Своєю славною історією та кількістю архітектурних пам'яток майже не поступається обласному центру м. Берегове, закладене у XI ст. як центр розвитку виноградарства. Серед найвизначніших – Всіхсвятський костел XIV-XIX ст., костел Реформаторів XV ст., ансамбль споруд «Княжий двір» XVII-XIX ст., старовинні особняки та громадські споруди.

Місто Виноградів приваблює увагу туристів руїнами замку та палацом баронів Перені, будівлями колишнього францисканського монастиря XIV-XVII ст. Знаковими для регіону і країни є туристичні ресурси сс. Ділове та Королеве. У першому з них за одними з розрахунків знаходиться географічний центр Європи, про що свідчить скромний обеліск, а у другому знайдено найдавнішу в Україні ранньопалеолітичну стоянку (500 тис. р. т.). Символом м. Мукачево є одна з найоригінальніших середньовічних споруд – замок Паланок XI ст. Серед інших пам'яток – Миколаївський монастир XVII ст., церкви та костели, ратуша, житлові будинки. Руїнами замків XIII ст. відомі с. Невицьке, м. Хуст, с. Чинадійово, культовими спорудами – Рахів, Свалява, Хуст, Ясіня.

На основі української, молдавської, угорської, турецької та румунської культур формувалася архітектурна спадщина Чернівецької області. Особливо визначною вона є у м. Чернівцях. Її представляють дерев'яні Миколаївська, Вознесенська і Спиридонівська церкви XVII-XVIII ст., Святодухівський кафедральний собор, Вірменська церква XIX ст., Миколаївський кафедральний собор, церква Успіння Богородиці XX ст., ратуша XIX ст., будівлі резиденції митрополита Буковини і Далмації – нинішні корпуси Чернівецького національного університету, будинок музично-драматичного театру О. Кобилянської, житлові будинки старої частини міста. Однією з візиток не тільки області, але й України стала неприступна Хотинська фортеця XV-XVIII ст. (м. Хотин), на території якої створено архітектурний заповідник.

В області набуло значного поширення дерев'яне культове зодчество. Серед його зразків – церква Святого Іоанна Сучавського із дзвіницею (XVIII ст., с. Виженка), церква Святого Миколая (XIX ст., смт. Путила). Туристичною дестинацією є старообрядська церква XX ст. у Білій Криниці, іудеїв – синагоги Вижниці та Садгори, поляків – костел у м. Сторожинці, ін.

На території Чернівецької області розміщується 37 установ лікування й відпочинку, що здійснюють рекреаційно-туристичне обслуговування місцевих і приїжджих туристів. Загальна місткість курортно-рекреаційного фонду складає 6,49 тис. місць, з яких 2,11 тис. функціонують цілорічно. Рекреаційно-туристичні заклади по території області розміщуються нерівномірно.

Сьогодні одним із курортів, який динамічно розвивається, є гірськолижний туристичний комплекс «Мигово» у Вижницькому районі (за 60 км від м. Чернівців), який щоденно може приймати близько 1000 відвідувачів. Тут розташовані два бугельні підйомники, мультиліфт, котеджі, готелі, ресторан, каток, сноутюбінг. Загальна довжина гірськолижних трас складає 2540 м.

Туристичний комплекс популярний не лише серед мешканців Чернівецької області, а й інших областей

України. Мигово розвиває літні види відпочинку, тут часто проводяться конференції, виставки, семінари, що присвячені розвитку туризму в Україні.

У розважально-оздоровчому комплексі „Сонячна долина" також є лижні траси. Пересічна кількість відвідувачів у будні дні складає 150, у вихідні 500 осіб.

Курортно-рекреаційний фонд Чернівецької області представлений санаторіями, пансіонатами з лікуванням, санаторіями – профілакторіями тощо. На території Чернівецької області функціонує 5 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, ліжковий фонд яких складає 835 ліжко-місць. Лікувальна спеціалізація закладів – гастроентерологічна (для дітей), туберкульозна, серцево-судинна, лікування опорно-рухового апарату (для дорослих) та нервової системи. Зі всього ліжкового фонду всіх санаторіїв близько половини місць використовується для лікування туберкульозу легень.

Маючи значні лікувальні ресурси в області відсутні санаторії, які б спеціалізувалися на лікуванні урологічних, гінекологічних, дерматологічних захворювань, органів травлення й обміну речовин, органів дихання нетуберкульозного характеру для дорослих. Виходячи з потреб населення у курортному лікуванні першочерговим завданням повинно бути використання Брусницького родовища мінеральних вод (с. Брусниця). На сьогоднішній день у Чернівецькій області проводиться розлив лікувальних вод типу «Кельменецька», «Зеленчанська», «Брусницька».

Санаторії – профілакторії – це лікувально – оздоровчі заклади, у яких пересічно налічується 75 ліжко-місць. Число заїздів протягом року складає від 10-ти до 14-ти. П'ять із восьми існуючих санаторіїв – профілакторіїв розміщуються у м. Чернівцях, інші розташовані у мм. Сторожинець, Глибока, с. Стрілецький Кут. Оздоровлено у цих рекреаційних закладах 94,6 % населення області (відносно нормативу).

Бази відпочинку призначені для щорічного та щотижневого короткочасового відпочинку. Їх активне використання відмічається особливо в останнє десятиліття, що пояснюється не тільки популярністю сімейного відпочинку, але й потребою

у розвитку короткочасового відпочинку. Загальний ліжковий фонд складає 625 ліжок, кількість відпочиваючих – 2450 осіб/рік. Однак ліжковий фонд баз відпочинку не у повному обсязі забезпечує нормативну потребу.

Чернівецька область має достатньо великий природно-ресурсний потенціал і всі необхідні умови для а) розширення існуючої мережі курортно-рекреаційних, лікувально-оздоровчих і туристичних закладів та б) для створення високоефективних рекреаційних туристичних зон міжнародного класу.

Залізничний транспорт обслуговує сполучення в межах регіону, а також забезпечує зв'язок з іншими регіонами України та зарубіжними країнами. На залізничних станціях Глибока-Буковинська і Вадул-Сірет здійснюються операції експортних вантажів з вітчизняної на європейську колію і навпаки – імпортних вантажів з європейської на вітчизняну.

Важливе значення для посилення туристичного потенціалу області має реалізація проєкту Південної Транс'європейської автомагістралі, яка через автошляхи Одеса – Кишинів – Брест, Чернівці – Нижанковичі забезпечує зв'язки області зі Східною Європою. Розвинута транспортна інфраструктура Чернівецької області створює реальні передумови для формування та функціонування туристичного природокористування. У разі збільшення обсягів вантажопасажирських перевезень всі види транспорту мають достатній резерв для підвищення пропускної спроможності.

У усіх районах Чернівецької області здавна розвивається килимарство і ткацтво. Традиційними народними художніми промислами є також гончарство, плетіння виробів із лози, виготовляють кушнірські вироби. Все це створює передумови для розвитку і рекреації і формування інвестиційного клімату.

Транспорт є однією з провідних ланок господарського комплексу Івано-Франківської області. Довжина залізниць загального користування складає 479 км, пересічна густота їх – 34,5 км на 1000 кв. км. Головними трасами є Львів – Івано-Франківськ – Чернівці, Тернопіль – Рогатин – Стрий,

що з'єднують область з іншими обласними центрами країни. У горах для вивозу лісу побудовані вузькоколійні залізниці.

Розвинений автомобільний транспорт. Головні автошляхи: Львів – Івано-Франківськ – Чернівці, Івано-Франківськ – Долина – Стрий, Івано-Франківськ – Надвірна – Рахів – Ужгород, Коломия – Чернівці, Надвірна – Воловець – Мукачево.

Довжина автомобільних шляхів – близько 4,4 тис. км. Усі вони мають тверде покриття, що особливо важливо для гірських районів. Головні магістралі з'єднують Івано-Франківськ з мм. Львів, Чернівці, Ужгород. В Івано-Франківську розташоване летовище.

В області діє 108 готелів. Туристів приймає готель «Верховина», туристичні бази «Прикарпаття» (м. Івано-Франківськ), «Гуцульщина» (м. Яремче), «Карпатські зорі» (м. Косів), «Сріблясті водоспади» (с. Шешори), «Смерічка» (с. Люча), турбаза «Гірська» (с. Яблуниця).

Турбази «Гірська», «Гуцульщина» і туристичний готель «Верховина» обладнані лижними буксирними підйомниками. Село Ворохта є центром підготовки збірних команд України з зимових видів спорту.

В області функціонують спортивно-туристичні бази «Україна» (на 200 осіб, функціонує канатно-крісельна дорога довжиною 1845 м, яка веде до спортивного комплексу «П'ятихатки»), «Авангард», «Зарослак». Тут є траси для лижного спуску.

Гірськолижний курорт «Буковель» (с. Поляниця) вважається найкращим в Карпатському регіоні. Він є провідним світовим брендом серед центрів зимового відпочинку. Буковель – найпотужніший інвестиційний проєкт в Карпатському регіоні. Гірськолижний курорт оснащений найкращими трасами, витягами, добре розвинута готельна інфраструктура. Катання на лижах можливе навіть вночі. Кожен рік його відвідує близько 600 тис. прихильників активного виду відпочинку.

Створені маршрути та розвивається необхідна матеріальна база для любителів подорожувати на гірських велосипедах та на гуцульських конях. Щороку кількість туристів

збільшується. Особливо відчутний цей ріст за рахунок внутрішніх українських туристів. Відпочинок на гірськолижному курорті

Туристично-рекреаційною цінністю оздоровлення наділені населені пункти Івано-Франківської області. Серед них – м. Івано-Франківськ, Коломия, Яремче, Яблуниця та інші.

Одним із найбільш популярних місць відпочинку, оздоровлення та лікування є м. Яремче. Тут лікують ревматизм, захворювання опорно-рухового апарату, нервової системи, легень. Нині на території Яремченської міської ради понад сотня рекреаційних закладів усіх форм власності.

Яремче спочатку свого формування було селищем, але після приєднання сс. Ямни і Дори отримало статус міста. Засноване 500 років тому, і назву свою отримало від засновника – місцевого мешканця Яреми. Майже як і всі карпатські селища місто має одну центральну вулицю і безліч дрібних, що ведуть углиб до гір. Місто екологічно чисте, відсутні високі багатоповерхові будівлі, переважають одно – або двоповерхові будинки. Глиняна черепиця надає місту старовинного вигляду і схожості з Чехією чи Словаччиною.

Яремче – це безліч баз відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, ресторанів і колиб. Оздоровленню і лікуванню людей сприяють природні умови: тут немає жодного промислового підприємства. Повітря, що насичене озоном, є ідеальним для лікування захворювань верхніх дихальних шляхів і тому тут розташовані великі санаторії з профілем лікування захворювання верхніх дихальних шляхів дорослих і дітей. У місті функціонує 5 турбаз, 13 баз відпочинку, 11 санаторіїв, 6 оздоровчих таборів.

З 2004 р. здійснюється реалізація масштабного інвестиційного проєкту Туристичне селище «Маєток Святого Миколая» (вартість 2 млн. дол. США). Цей проєкт передбачає організацію в зоні приміського парку курорту Яремче на площі 50 га колоритного розважального комплексу – Туристичне селище «Маєток Святого Миколая» з дитячою залізницею, атракціонами, поштою Святого Миколая та ін-

шими атракційними спорудами. Реалізація цього інвестиційного проєкту дасть змогу створити принципово новий для регіону загальнонаціональний туристичний продукт в образі Святого Миколая і всього зимового циклу святкувань, традиційної обрядовості і звичаїв Карпатського краю. Туристичний продукт зорієнтований на дітей України, у перспективі – і сусідніх країн – Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. За умови успішної реалізації, український проєкт Туристичного селища «Маєток Святого Миколая» займе гідне місце в ряді таких відомих міжнародних проєктів, як «Рованіємі – батьківщина Санта-Клауса» у Фінляндії.

Містечко Косів відоме сувенірним ринком, який працює двічі на тиждень: у четвер і суботу за винятком великих релігійних свят. Косів – містечко невелике, практично з однією центральною вулицею. На ринку можна придбати високохудожнє різьблення і кераміку (глечики, макітри, декоративні тарілки, кахлі, свистілки, жбаники, цукернички, дзвіночки, писанки, плитки, плесканці, куманці), вироби з бісеру, що називаються ґерданами, або силянками.

Село Яблуниця знаходиться практично на границі Івано-Франківської і Закарпатської областей, недалеко від знаменитого Яблуницького перевалу. Відстань до районного центра м. Яремче близько 30 км. Яблуниця – найвідоміший гірськолижний центр Івано-Франківської області. Тут знаходиться 10 бугельних підйомників, довжиною від 100 до 1100 м. (з них 2 у селі і 2 безпосередньо на перевалі), траси різного рівня складності.

Проводиться водний сплав річками Прут, Білий і Чорний Черемош на байдарках, каное, катамаранах, плотах, також маршрут спортивного водного слалому «р. Прут – Ямнянський».

Популярними є сходження на г. Говерлу та інші вершини – двотисячники.

У етнографічних районах розвиваються на народних традиціях різні види художніх народних промислів і ремесел (різьбярство, кушнірство, писанкарство, мосяжництво,

кераміка, ткацтво, вишивання, лимарство, бондарство, сироваріння тощо). Колоритний барвистий одяг, оригінальна музична та пісенна культура гуцулів мають неабиякий інтерес і є здобутком української та світової культури.

Гуцульський і бойківський архітектурні стилі відзначаються високою естетичністю та гармонійним поєднанням з довкіллям. Дерев'яні гуцульські й бойківські церкви, ґражди, малі архітектурні форми відомі в усьому світі.

Все популярнішим у світі стає сільський зелений туризм. Цей, давно відомий як сільським господарям, так і відпочиваючим вид туризму відроджується на нових засадах. Сьогодні понад 200 сільських господарів готові прийняти гостей у своїх садибах. Туристів приваблює зручна система поселення, сучасне обладнання приватних пансіонатів, близькість до природи, співвідношення «ціна – якість послуг», гостинність та домашня атмосфера при організації відпочинку, окрім того, чудові страви національної кухні. Найпопулярнішими є Косів, Верховина, Яремче та Рожнятів.

До головних переваг відпочинку в приватних оселях треба віднести можливість безперешкодного збору лікарських трав, ягід, грибів у навколишніх лісах, рибальства, набуття навиків власноручного приготування карпатських страв з домашньої сировини, посильна фізична праця й опанування сільськими ремеслами (навики сінокосіння, заготівлі дров, розкладання гуцульської ватри, теслярства, тощо).

Високопродуктивним потенційним туристичним продуктом, який пропонують агрооселі Івано-Франківської області, є транзитний кінний туризм початкового рівня складності (двох – , семиденні кінні переходи мальовничими лісами з ночівлями у комфортабельних агрооселях).

Лишень на території національного природного парку «Гуцульщина» з метою сільського зеленого туризму використовується 50 садиб та від 50 до 100 господарств у кожній громаді курортної зони.

Львівська область має густу мережу сухопутних шляхів сполучення. Через територію області проходять міжнародні залізничні лінії до столиць багатьох Європейських держав.

Автомагістралі забезпечують сполучення у напрямках міст Центральної і Південної Європи, Прибалтики, Причорномор'я. На території області розташовані автомобільні та залізничні пункти перетину кордону.

Львівська область – культурний і мистецький центр Західної України. За численністю бібліотек область є лідером в Україні. На території області функціонує понад 80 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням. Розвивається рекреаційно-туристичний комплекс у складі санаторно-курортного господарства (Трускавець, Східниця, Моршин, Любінь Великий, Немирів), індустрія туризму (Львів, Олесько, Карпатська зона) і сфера відпочинку (приміська зона Львова, Славське, ін.).

Санаторно-курортний туризм в області розвивається на базі курортних і санаторних комплексів, які функціонують на терені мальовничих гірських і передгірських ландшафтів, мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту тощо. Одним з найстаріших курортів в Україні є курорт у Шкло, що існує з 1576 р.

У с. Великий Любінь з XVI ст. використовують цілющі джерела і лікувальні грязі (селище вперше згадується на початку XIII ст., у XVII ст. тут споруджено замок, який пізніше перебудували на палац). В кінці XVIII ст. був збудований курорт, водолікарня, допоміжні приміщення, будинки для відпочиваючих. Селище перетворилося на європейський курорт, куди приїжджають на лікування туристи та рекреанти з Європи (колись тут лікувався цісар Франц Іосиф).

Селище Моршин відоме з 1482 р., однак про лікувальні властивості місцевої соляної ропи стало відомо набагато пізніше. У 1875 р. до Моршина було прокладено залізницю, у 1877 р. німецький купець Б. Штіллер першим відкрив курорт на базі використання мінеральних вод і двох соляних шахт. У 1880 р. у світ вийшли перші брошури – проспекти, які розповідали про новий курорт. Напередодні Першої світової війни курорт став одним з найкращих європейських курортів.

Моршин – бальнеологічний курорт, функціонує на мінеральних джерелах, лікувальних грязях, запасах озокериту. Тут лікують захворювання органів травлення.

Унікальним курортом є Трускавець, що знаходиться у гірській долині на висоті 350 – 400 м над р. м. Оточений лісами, курорт відзначається м'яким кліматом з відсутністю різких температурних коливань, характерних для гірських місцевостей. Чисте повітря, цілющі мінеральні джерела створюють винятково сприятливі умови для відпочинку і оздоровлення людини. Місто Трускавець входило до польських володінь. Після першого поділу Польщі місто відійшло до Австрії. У 1772 р. його населення складало 990 осіб. З XI ст. Трускавець відомий як центр видобутку солі. В 1784 р. австрійським урядом встановлено державну монополію на виробництво солі, і трускавецька солеварня була закрита. На початку XX ст. Бориславський нафтовий басейн, до якого входив Трускавець, займав одно з перших місць у Європі за обсягом видобутку нафти. Під час геологорозвідувальних робіт були виявлені джерела мінеральних вод. З 1827 р. розпочинається розвиток курортно-санаторного лікування: споруджуються приміщення для прийняття ванн і 4 пансіонати для поселення приїжджих. У 1882 р. будується нова водолікарня, приміщення для інгаляцій, готелі, впорядковуються території навколо мінеральних джерел. За рівнем благоустрою Трускавець став в один ряд із відомими європейськими курортами. У 1895 р. над джерелами було споруджено павільйони, відкрито ресторан, впорядковано центр міста. У 1909 р. Трускавець з'єднався залізницею зі Львовом, Краковом, Варшавою, Познанем (Польща).

У 1911 р. у місті споруджується мережа комунікації: будується залізничний вокзал, проводиться електрифікація. На курорті зводяться нові комфортабельні вілли «Гражина», «Гелена», «Під Білим Орлом», «Саріуш» та ін. Число курортників у Трускавці продовжує зростати. Якщо у 1910 р. тут побувало близько 3,5 тис. осіб, то у 1913 р. понад 5 тис. У цьому ж році Трускавець, за успіхи у розвитку курортної справи, був удостоєний Великої золотої

медалі. У роки Першої світової війни курорт призупинив свій розвиток. А після її закінчення меценат Р. Ярош модернізував водолікарню, перебудував клуб, реконструював старі і спорудив нові вілли і готелі. Число відпочиваючих безперервно зростає і у 1933 р. перевищує 17 тис. (проти 12,6 тис. у 1927 р.).

Під час Другої Світової війни майже весь Трускавець був перетворений на військовий госпіталь. У 1945 р. курорт передається у колгоспну власність, а у 1947 р. йому надано статус міста. Пізніше (1952 р.) вийшовши з районного підпорядкування місто перетворюється на курорт всесоюзного значення. Так, у період з 1985 по 2000 р. сюди щорічно прибувало понад 380 тис. відпочиваючих. Зараз у місті функціонує 20 санаторіїв, 21 пансіонат, готелі загальною місткістю понад 14 тис. місць. Курорт має 2 бювети з мінеральною водою, 2 курортні лікарні, 2 бальнеологічні лікарні. Лікувальний профіль курорту – захворювання печінки, жовчних шляхів, нирок, порушення процесів обміну речовин.

Курорт Східниця також розвивався як центр видобутку нафти. У часи пізнього Середньовіччя тут стояв замок, на місці якого споруджено костел. Сьогодні зберіглися лишень земляні укріплення. Місцева вода типу «Нафтуся» має не менш цілющі властивості, ніж трускавецька.

У містечку Шкло функціонують бальнеологічний курорт, санаторій, бальнеологічна лікарня, грязелікарня, табори відпочинку.

Найбільшу популярність серед видів туризму у Львівській області отримав зелений туризм, який розвивається у традиційних туристичних зонах – Карпати, Передкарпаття, Розточчя. В області діє Львівський осередок спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму.

Львівське Передкарпаття – це найпопулярніший в Україні загалом і в Карпатському реґіоні зокрема курортний район міжнародного значення. Стаціонарна рекреація в агрооселях району урізноманітнюється десятками маршрутів екскурсійного обслуговування, що пролягають теренами львівських Карпат та Закарпаття, до древніх

замків і ренесансних міст Львівщини, до історико-архітектурних центрів Передкарпатського туристичного району, Самбора (заснованого 1238 р., ратуша 1668 р., костели XVI-XVIII ст.), Дрогобича (унікальні дерев'яні храми XVII ст. бойківського архітектурного стилю, костели XV ст., площа Ринок, музей «Бойківщина»), у старі галицькі міста Стрий, Борислав, Хирів, Добромиль.

У літній і осінній періоди на базі агросадиб розвивається пішохідний та екологічний туризм. У Карпатах прокладено велосипедні й піші маршрути різних категорій складності, що охоплюють хребти Оровий, Сянський, Зелем'янка, Довжки, Буківська полонина та перевали Ужоцький, Верецький.

У Бескидському регіоні набув розвитку сільський зелений туризм з самобутнім етнографічним бойківським колоритом. Серед переваг відпочинку в приватних агрооселях Карпат можна назвати а) можливість безперешкодного збору лікарських трав, ягід і грибів у лісах; б) рибальство, набуття навиків власноручного приготування карпатських страв з домашньої сировини; в) посильну фізичну працю й опанування сільськими ремеслами (навики сінокосіння, заготівлі дров, розкладання гірської ватри, теслярства тощо).

Пріоритетними для розвитку сільського туризму є території (агротуристичні місцевості), прилеглі до національних природних парків «Сколівські Бескиди» та «Яворівський», а також в межах існуючих і проєктованих регіональних ландшафтних парків «Надсянського», «Знесіння» та «Равського Розточчя». Поєднання сільського туризму та екотуризму на природоохоронних територіях забезпечується розвитком пізнавального природничого та кваліфікованого туризму (піший, велосипедний, кінний). На регіональному та всеукраїнському рівнях організовуються рекламні акції агроекотуристичних продуктів найбільш оглядових регіонів області, власне Карпат, Розточчя, Опілля.

До послуг туристів у Львові найпопулярнішими є «Гранд готель», «Дністер», «Жорж», «Замок Лева», «Львів», «Карпати», «Тустань» та ін.

У Львівській області працюють14 музеїв, у т. ч. найстарішій в Україні музей народної архітектури. Створено 5 державних заповідників: історико-архітектурні у Львові і Жовкві, історико-культурні – Нагуєвичі і Тустань, музей – заповідник «Олеський замок». Історичний центр Львова внесені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Особливий туристичний інтерес представляють гірські місцевості, які придатні для гірськолижного спорту, зокрема, Славське, Тисовець, Розлуч, Турка та інші.

Містечко Славське – є найбільшим гірськолижним центром України, відоме далеко за її межами України. Гірськолижний туризм тут розвивається з 1907 р. Перший лещатарський дім було відкрито у 1912 р. Сьогодні у Славському функціонує 30 закладів розміщення туристів, 6 гірськолижних зон, 17 лижних трас, канатно-крісельна дорога та 15 бугельних витягів.

Історія розвитку відпочинкового туризму та гірських видів лижного спорту в районі Славських Карпат почалася досить давно, ще в XVIII ст., коли Галичина входила до складу Австро-Угорської Імперії. Продані графом Потоцьким іншому графові Євгену Кінському сколівські землі разом з усією Тухольщиною перейшли до рук нових підприємців – Гределя і Шмідта, які збудували тут пансіонати. Для гірськолижного відпочинку використовуються гори Тростян, Погар, Менчул і Політехнік. Гора Тростян (абсолютна висота 1236 м), що знаходиться на відстані 2 км від центра Славского, за складністю гірськолижних трас цілком може конкурувати з відомими Альпійськими горами.

Тисовець – оздоровча і гірськолижна база розміщується на висоті 1017,1 м над рівнем моря, у верхів'ях р. Тисовець за 2 км від с. Орявчик. Тут функціонує більше 10-ти лижних трас, на яких працюють 2 бугельні підйомники та канатно-крісельна дорога.

Село Волосянка – мальовниче карпатське село, в якому розташована база відпочинку «Високий верх». У 2005 р тут введена в експлуатацію канатно-крісельна дорога на гору Великий верх.

Велосипедний туризм має свої переваги порівняно з іншими видами туризму. У Львівській області є декілька велосипедних туристичних маршрутів:

- місцевого значення: Львів – Жовква, довжина 70 км. Шлях проходить через Брюховичі, Ясниська, Страдч, Івано Франкове, Дубровиця, Крехів, Глинське;

- регіонального значення: «Курортами рекреаційних зон» по території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Довжина приблизно 500 км. Шлях проходить через Трускавець, Східницю, Урич, Сколе, Славське, Воловець, Свалява, Міжгір'я, Тячів, Рахів, Татарів, Вижниця, Кіцмань.

Для водних видів відпочинку, оздоровлення і туризму найпридатнішими є річки Дністер, Стрий, Свіча, Західний Буг, окремі штучні водойми в околицях Львова та Яворівському районі.

Закарпатська область – один з регіонів, що володіє унікальними умовами для розвитку садівництва та виноградарства, можливостями виробництва високоякісної продукції виноробства. Вина та коньяки увійшли в каталоги кращих вин і коньяків держави, неодноразово отримували золоті медалі на міжнародних виставках – ярмарках.

Мережа підприємств торгівлі та ресторанного господарства щороку зростає і забезпечує потреби населення області у послугах торгівлі.

Транспортний комплекс області є складовою частиною транзитного потенціалу України. Регіон має добре розгалужену транспортну мережу, що включає залізничний, автомобільний, повітряний і трубопровідний транспорт.

Територією Закарпатської області проходять 2 автодороги державного значення, зокрема, магістральна «Київ – Чоп» довжиною 132,9 км і регіональна – «Мукачево – Рогатин» довжиною 207,5 км, та міжнародний транспортний коридор № 5 (Критський) «Ліссабон – Трієста – Любляна – Будапешт – Київ ». В області діє два десятка контрольно-пропускних пунктів та пунктів спрощеного переходу через державний кордон, у т. ч. 8 автомобільних

пунктів, 6 – для залізничного транспорту, 1 – у міжнародному летовищі «Ужгород».

Транспортна мережа загального користування складає:

1) залізничні колії – 610 км (2,78 % загальної по Україні),

2) головні автомобільні дороги з твердим покриттям – 3320 км (2,01 % загальної по Україні).

Найпоширенішими є екскурсії: «Закарпаття у трьох століттях», «Літературне Закарпаття», «Храми Закарпаття», «Майданами та вулицями рідного міста», «Поезія, що застигла у камені», «Стежками старого парку», «Ужгород – перлина Карпат», «Сріблясті водоспади», «Золоте кільце Карпат», «Замки Західної України», тощо.

7.11. Кримський туристичний район

Природні туристичні ресурси. Історико-культурні туристичні ресурси. Туристично-рекреаційний потенціал Автономної республіки Крим.

Кримський туристичний район представлений Автономною Республікою Крим, розташованою на однойменному півострові. Площа району – 26,1 тис. кв. км, що становить 4,3 % загальної території України. У 2014 році тут мешкало 1 968,1 тис. осіб. З 2014 року територія РА Крим тимчасово окупована росією.

Природні туристичні ресурси. Кримські гори молоді, але невисокі. Це робить їх доступними для організації різноманітних видів рекреаційної діяльності. Найвища вершина – г. Роман-Кош, висота її становить 1545 м над р. м.

Рельєф півострова характеризується надзвичайною різноманітністю і варіює від низовинного на півночі та північному сході до гірського на півдні та південному сході. Подекуди в каньйонах річок, урвищах оголюються породи вулканічного, осадового та метаморфічного походження. Такі відслонення можуть бути предметом туристського інтересу. Денудаційні, карстові і абразивні процеси призвели до появи екзотичних форм рельєфу: гір –

останців, глибоких каньйонів, печер, гротів, ніш, арок, нагромаджень, улоговин. Вони є об'єктами туризму. Серед найбільш відомих – скелі Ласпі, Іфігенія, Аврора, Діва, Парус, Таракташ, а також Нікітська розколина, Великий Кримський каньйон, Долина Привидів, Байдаро – Кастропольська стіна, грот, печери Мармурова, Трьохглазка, Скельська, Кучук-Койський кам'яний хаос, ін. До послуг спелеотуристів печерні міста Мангуп та Ескі – Кермен, Мармурова печера.

Рівнинна частина Криму представлена пологим рельєфом Північно-Кримської низовини та центральної частини півострова, хвилястою поверхнею Тарханкутської височини, пасмово-горбистою рівниною Керченського півострова. Об'єктами уваги туристів можуть бути унікальні природні пам'ятки – численні абразивні форми з уступами, зсувні узбережжя Тарханкутського півострова, а також грязьові вулкани Керченського півострова.

Клімат Кримського півострова теж характеризується значною різноманітністю. На рівнинній частині він помірно-континентальний, характеризується тривалим спекотним літом (пересічна температура липня +23°С), короткою малосніжною зимою (пересічна температура січня 0… – 1°С). Безморозний період триває 175 – 225 днів. Пересічна річна кількість опадів коливається від 300 до 420 мм. Клімат Кримських гір має перехідний характер з м'якою (у передгір'ї) та помірно холодною (в горах) зимою. Пересічна температура січня коливається, відповідно, від 0 до – 40С. Літо у передгір'ї помірно спекотне (+21°С), у горах – порівняно тепле (+16°С). В осінньо-зимовий період спостерігається хмарна погода. В цей час випадає основна маса опадів. Їх кількість коливається від 500 до 1100 мм на рік. Клімат Південного берега Криму, захищеного від впливу північних повітряних мас, субтропічний середземноморський з теплою зимою (+2…+4°С) та жарким посушливим літом (+23°С). Пересічна річна кількість опадів становить 350 – 635 мм, більшість яких припадає на зимовий

період. На думку дослідників, кримський клімат є найкращим для організації рекреаційної діяльності. Тепле, насичене йодом морське повітря здавна використовувалося для лікування і профілактики захворювань дихальних шляхів.

Основні річки півострова беруть початок у Кримських горах. Річки північного схилу – Салгир, Індол, Біюк Карасу, Кача, Альма, Бельбек, Чорна часто пересихають в нижній течії, так і не донісши свої води до моря. Річки південного схилу короткі, порожисті, нерідко утворюють водоспади, що є об'єктами туристської уваги, серед них – водоспади Учансу на однойменній річці, Джур-Джур на Улу-Узень. Постійні водотоки Криму мало придатні для організації водного туризму та купання, проте, вони урізноманітнюють степові краєвиди рівнинної частини Криму і надають мальовничості гірським ландшафтам. Безперечно, найголовнішим рекреаційним ресурсом Криму є море.

На півострові понад 50 солоних озер, які мають значні запаси лікувальних грязей, запаси яких складають 24 млн. кв. м. Найбільші кримські озера – Сасик, Сакське, Донузлав, Узунлар. Деякі з них використовуються в лікувальних цілях. Серед найбільш відомих – Сакське в Саках і Мойнакське в Євпаторії. Надзвичайно зміцнює рекреаційно-ресурсний потенціал Криму наявність на півострові джерел мінеральних вод.

Об'єктами природно-заповідного фонду, що цікаві для туристів, є ландшафтний парк «Салгирка» у м. Сімферополі, Алупкінський, Гурзуфський та Фороський парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарк у Євпаторії, Кримський, Опукський, Казантипський та Карадазький природні заповідники, а також природний заповідник «Мис Мартьян», Нікітський ботанічний сад, Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник.

Загалом на території Криму нараховується 141 об'єкт природно-заповідного фонду України загальною площею – 70 тис. га, що становить 4,1 % території автономії.

Кримський заповідник створений у 1923 р. Більша його частина розташована на схилах головного пасма Кримських гір, на території Бахчисарайського району. В масиві Чатир-Даг об'єктом масового відвідування туристами є печера «Мармурова». Всього тут 135 підземних порожнин, серед яких – відомі пам'ятки природи – печери Бінбаш-Коба, Еміне-Баїр, Суук-Коба та ін. Заповідник включає також частину акваторії Каркінітської затоки з Лебединими островами. Лебедині острови – місце гніздування водоплавних птахів (понад 230 видів).

Заповідник «Мис Мартьян», розташований на однойменному мисі неподалік від Нікітського ботанічного саду, створений у 1973 р. з метою збереження природи кримських субтропіків.

Ялтинський заповідник (1973 р.) розміщується у західній частині Південного берега Криму і має своєю метою охорону характерних видів місцевої флори і приморських ландшафтів.

У південно-східній частині Кримського узбережжя знаходиться наймолодший на півострові Карадагський заповідник (заснований у 1979 р.). Пам'ятка природи Карадаг – гірський масив вулканічного походження, що обривається крутим уступом до Чорного моря у своїй найвищій точці досягає висоти 577 м. Заповідник включає також прилеглу частину акваторії. Тут виявлено поклади більше 100 видів мінералів, серед яких найбільш цінними є гірський кришталь, аметист, сердолік, агат, яшма, опал.

Пам'ятка природи «Плакуча скеля» знаходиться в Сімферопольському районі в мальовничій долині р. Булганак, на уривчастому березі якої крізь виходи кам'янистих порід просочуються ґрунтові води у вигляді невеликих струмків і джерел.

Історико-культурні туристичні ресурси.

На території Криму зберіглась велика кількість унікальних пам'яток античного, середньовічного та більш нових часів фортифікаційних, культових споруд,

палацових комплексів, садиб, які мають важливе значення для розвитку в регіоні туристичної справи.

На відміну від більшості інших обласних центрів України, що зосереджують в своїх межах основну частину туристичних ресурсів, виникнення яких пов'язане з діяльністю людей, м. Сімферополь не відзначається потужним соціально-історичним ресурсним потенціалом. Незважаючи на тисячолітню історію, тут збереглося мало визначних архітектурних споруд. Серед них – мечеть Кебір-Джамі XV ст., грецькі торгові ряди, собор Петра і Павла, церква Костянтина і Єлени, палац Воронцова, господарські, житлові та адміністративні споруди XIX ст.

Безперечними лідерами за кількістю соціально-історичних рекреаційних ресурсів є міста та селища Південного берегу Криму.

Ялта – столиця курортного Криму. З другої третини XIX ст. вона була відома як аристократичний курорт. Це позначилося на архітектурному образі міста, що в деяких районах може сприйматися як музей під відкритим небом. З-поміж визначних архітектурних споруд міста слід згадати церкву Іоанна Златоуста XIX ст., вірменський храм, будинок чоловічої гімназії, палац еміра Бухарського (поч. XX ст.), костел Пресвятої Богородиці, багато садиб і вілл.

У містечку Масандра, розташованому у передмісті Ялти, зберігся мініатюрний ажурний палац, будівництво якого було розпочато графом Воронцовим, а продовжено Олександром III. Свого часу він не був добудований і використовувався як мисливський замок. Містечко знамените далеко за кордоном винними льохами однойменного виноробного комбінату.

Інше передмістя Ялти – Лівадія відоме палацом, який належав родині Потоцьких, а потім став літньою резиденцією династії Романових, які перетворили його на цілий комплекс, що потопає у зелені одного з найкращих на узбе-

режжі парків. Перлина Південного берегу Криму – Лівадійський палац став місцем проведення Ялтинської конференції 1945 р., на якій вирішувалась доля повоєнного світу.

Алупка знаменита оригінальним палацом XIX ст., що поєднав у собі готичний та мавританський стилі. Розташований біля підніжжя гори Ай-Петрі, оточений розкішним парком, палац став одним з найбільш відвідуваних об'єктів на морському узбережжі.

Візитною карткою Криму стало знамените Ластівчине гніздо, розташоване поблизу селища Гаспра, в якому зберіглися два палаци XIX ст. Чудові архітектурні комплекси, які змінюють один одного, формуючи неповторний образ узбережжя, доповнюються палацами Кореїзу-Юсупівським та Дюльбер, які розміщуються в оточенні ландшафтного парку.

Серед інших пам'яток Південного берегу Криму, що могли б зацікавити іноземних відвідувачів, – оригінальний фонтан «Ніч» у Гурзуфі, широко відомий за кордоном дитячий центр «Артек» біля підніжжя гори Аюдаг, генуезька фортеця, православна церква XVIII ст. та німецька кірха XIX ст. у Судаку, палац князів Гагаріних в с. Утьос, фортеця, церкви та особняки, архітектурні пам'ятки Форосу, ін.

Визначним осередком концентрації соціально-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів західної частини півострову є місто-курорт Євпаторія. Архітектурна спадщина міста формувалася під впливом багатьох культур. Від античної епохи залишилися руїни давньої Керкінітіди – саме таку назву дали їй засновники греки-колоністи, від татарського Гезлева збереглися залишки оборонних стін і брами, турецька лазня, текіє дервішів, мечеть Джума-Джамі XVI ст. За часів XIX ст. в Євпаторії було побудовано Вірменську церкву, собор Святого Миколая, храм Святого Іллі, ряд готелів, адміністративних будинків, особняків.

На території м. Керч існувало кілька античних міст, найвідомішим з яких був Пантікапей – столиця

Боспорського царства. Від нього зберіглись залишки акрополя, до якого ведуть збудовані вже у XIX ст. Великі Митридатські сходи. Серед інших пам'яток Керчі – собор Іоанна Хрестителя X-XIV ст., фортеця Ені-Кале XVIII ст. Давню історію має колишня столиця Кримського ханства м. Бахчисарай, головними пам'ятками якого є ханський палац та Велика ханська мечеть. У місті функціонують три музеї.

З історією татар та караїмів пов'язане мертве місто – Чуфут-Кале, яке свого часу теж було столицею ханства. Тут зберігся мавзолей Джаніке-Ханим XV ст. та дві караїмські кенаси. Поблизу міста розташований комплекс споруд Успенського печерного монастиря.

У 2023 році прийнято Постанову Верховної Ради України Про перейменування деяких населених пунктів Автономної Республіки Крим згідно якої перейменовано понад 70 населених пунктів АР Крим.

Туристично – рекреаційний потенціал Автономної республіки Крим.

Кримський регіон володіє багатим рекреаційно-туристичним потенціалом, який при ефективному використанні здатний не лише дати поштовх для розвитку всієї економіки України, а й успішно конкурувати на світовому ринку курортно-рекреаційних послуг. Кримський півострів концентрував 29,6 % обсягу всіх рекреаційних ресурсів України, 10 % ємності готельного фонду, 40 % ємності здравниць, більше 30 % потоку іноземних туристів.

Довжина автомобільних шляхів республіки становить 6260,5 км, (усі з твердим покриттям)у тому числі:

- автошляхи загальнодержавного значення – 1183,5 км;
- автошляхи місцевого значення – 5092,0 км;
- автошляхи районного значення – 4257,8 км.

Показник щільності автодоріг загального користування в автономії дорівнює 240 км на 1000 кв. км території. Експлуатаційна довжина залізниць загального користування становить 645,3 км, з них електрифікованих – 262,1 км (40,6%), що обслуговуються тепловою тягою –

383,2 км (59,4). Наявні чотири морських торговельних порти – Євпаторійський, Керченський, Феодосійський, Ялтинський морський торговельний порт.

Однією з основних складових інфраструктури туризму є заклади розміщення. В АР Крим до окупації було більше ніж 3500 закладів розміщення, серед яких 123 санаторії, 121 пансіонат з лікуванням, більш ніж 3000 приватних закладів розміщення. Водночас матеріально-технічна база рекреаційних закладів, асортимент і якість послуг відстають від світового рівня, що знижує конкурентоспроможність кримського регіону на міжнародному ринку відпочинку, оздоровлення, санаторно-курортного лікування та туристичних послуг і вимагає інвестиційних вкладень. Після визволення АР Крим від російської окупації ці питання потрібно буде вирішувати.

Тестові завдання для самоконтролю

1. В Україні виділяють __ туристичних районів
А 7 Б 9 В 10 Г 12
2. У якому туристичному районі розташовані Шацькі озера?
А Столичному Б Подільському
В Слобожанському Г Волинському
3. Природний заповідник «Медобори» є одним з найбільш відвідуваних туристами, він розташований у межах …
А Столичного туристичного району
Б Подільського туристичного району
В Слобожанського туристичного району
Г Волинського туристичного району
4. Монастир Отців Бернардинців розташований у:
А Столичному туристичному районі
Б Подільському туристичному районі
В Слобожанському туристичному районі
Г Волинському туристичному районі
5. Центром паломництва хасидів в Україні є місто що розташоване у …
А Столичному туристичному районі
Б Подільському туристичному районі
В Слобожанському туристичному районі
Г Волинському туристичному районі
6. Туристичний об'єкт Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» розташований у :
А Столичному туристичному районі
Б Подільському туристичному районі
В Слобожанському туристичному районі
Г Волинському туристичному районі
7. Найбільша кількість транспортних коридорів проходить через:
А Львів
Б Одесу
В Харків
Г Київ

8. Державний історико-краєзнавчий музей в с. Диканька розташований у …
А Столичному туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Придніпровському туристичному районі
9. Чорнолісся є туристичним об'єктом …
А Столичного туристичного району
Б Слобожанського туристичного раойну
В Подільського туристичного району
Г Придніпровського туристичного району
10. Заповідники «Асканія Нова» та «Чорноморський», що входять до всесвітньої мережі біосферних резерватів розташовані...
А Столичному туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Приазовському туристичному районі
Г Придніпровському туристичному районі
11. Регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя» розташований у :
А Столичному туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Причорноморському туристичному районі
12. У списку 10-ти найдавніших міст світу що збереглися донині є Білгород-Дністровський, який розташований у ___ туристичному районі:
А Столичному туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Причорноморському туристичному районі
13. Національний заповідник «Давній Галич» розташований у
А Карпатському туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Придніпровському туристичному районі

14. Гірськолижний курорт «Буковель» розташований у …
А Карпатському туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Придніпровському туристичному районі
15. Гірськолижний курорт «Славське» розташований у …
А Столичному туристичному районі
Б Слобожанському туристичному районі
В Подільському туристичному районі
Г Карпатському туристичному районі

Список використаних джерел

1. Бець М.Т., Брунець Б.Р. Принципи формування туристичної інфраструктури. Географія та туризм. 2012. № 21. С. 8-16.

2. Бутко М.П., Алєшугіна Н.О. Транспортна інфраструктура як складова туристичного потенціалу України. Ефективна економіка. 2009. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_36.

3. Гуменюк Ю.П. Вплив туризму на економічне зростання в Україні //Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 7. – с. 102 – 106

4. Данилишин В.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Новоторов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К.: РВПСУ НАН України, 1999. – 716 с.

5. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика). – К.: Європейський університет фінансів, інформаційних систем, менеджменту та бізнесу, 2000. – 185 с.

6. Кіфяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги – ХХ1, 2003. С. 43.

7. Корнєв Д.А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні. Вісник ДІТБ. 2011. № 1 (15). С. 174-180.

8. Лихоманова О.В. Вплив туризму на соціально-економічний розвиток регіонів України // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 10. – с. 74-77

9. Офіційний сайт Державного управління статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

10. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: https://mtu.gov.ua.

11. Охріменко А. Особливості функціонування рекреаційного комплексу в умовах сталого розвитку // Регіональна економіка. – 2002. – №2. – с. 224-228

12. Панкова С.В. Туристичне країнознавство: Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. С. 29.

13. Попович С.І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми. В кн.: Туристичні ресурси України / Ред. кол. Бейдик О.О., Крачило М.П., Лугова О.І. та ін. – К.: Типографія Федерації профспілок України, 1996. – 352 с.

14. Савіцька О.П., Савіцька Н.В. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2013. № 754. С. 68-74.

15. Федорченко В.К., Мініч І.М. Туристський словник – довідник: Навчальний посібник. – Чернівці, 2003. С. 12.

16. Державне агенство розвитку туризму України – https://www.tourism.gov.ua/

ПІСЛЯМОВА

Підсумовуючи розглянуті питання, стверджуємо, що географічно-країнознавчий підхід має бути засадничим при вивченні туристичного країнознавства, саме він забезпечує комплексне сприйняття держави – від географічного положення, ресурсів, до етнографічних особливостей та туристичної автентичної атрактивності. Тому в даному посібнику застосовано україноцентричний підхід, а предметом аналізу є Україна та її країни-сусіди.

Фахівцям галузі необхідно розуміти просторову ідентичність території, територіальні особливості розвитку туризму, оцінку туристичних ресурсів, особливості формування туристичних потреб.

Адже ігнорування такої специфіки може спричинити негативні відчуття потенційних туристів навіть від найпопулярніших туристичних дестинацій на маршруті.

Сучасний географ-туризмознавець повинен досконало володіти теоретичними та методичними засадами туристичного країнознавства. Власне, просторове бачення і розуміння дозволяють глибше пізнавати територію та здійснювати спроби прогнозування її розвитку в напрямі туризму.

Вирішення завдання – максимального задоволення потреб населення в туристичних послугах, забезпечення високого рівня культурного і духовного розвитку кожної з країн та українців на основі знайомства з культурою і традиціями сучасних європейських народів.

Об'єктом майбутніх досліджень мають стати туристичні макрорегіони, в тому числі як інтеграційні міждержавні галузеві об'єднання, що зацікавить сучасний туристичний бізнес. Очевидно, формування кластерного типу дозволять максимально ефективно використати рекреаційно-туристичний потенціал кожної

з кран зокрема та їх сукупно загалом. В будь-якому випадку територіальний принцип буде надважливим – чи то сусідні державні території , чи то єдина берегова лінія річки чи моря, чи це міжнародний транспортний коридор.

Свої зауваження і побажання просимо надсилати на кафедру географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: getour@chnu.edu.ua

SUMMARY

In summary of the issues reviewed, we affirm that the **geographical-area studies approach** must be fundamental in the study of tourism-oriented area studies. This approach ensures a comprehensive perception of a state – ranging from its geographic location and resources, to its ethnographic features and authentic tourism appeal. Therefore, an **Ukrainocentric approach** has been adopted in this manual, and the subject of analysis is **Ukraine and its neighboring countries**.

Specialists in the field need to understand the spatial identity of a territory, the territorial features of tourism development, the assessment of tourism resources, and the specifics of forming tourist needs.

Ignoring such specific characteristics may lead to negative impressions among potential tourists, even from the most popular tourism destinations on the route.

A modern geographer-tourism specialist must be proficient in the theoretical and methodological foundations of tourism-oriented area studies. Essentially, a spatial vision and understanding allow for a deeper knowledge of the territory and enable attempts to forecast its development in the field of tourism.

The goal is to solve the problem of maximum satisfaction of the population's needs for tourism services, and to ensure a high level of cultural and spiritual development for each of the countries and for Ukrainians through acquaintance with the culture and traditions of modern European nations.

The object of future research should be tourism macroregions, including those formed as integrative interstate sectoral associations, which will be of interest to

the modern tourism business. Obviously, the formation of a cluster-type structure will allow for the most effective utilization of the recreational and tourism potential of each country individually and their totality as a whole. In any case, the territorial principle will be paramount – whether it involves adjacent state territories, a single coastline of a river or sea, or an international transport corridor.

We kindly request that any comments or suggestions be sent to the Department of Geography and Tourism Management at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University: getour@chnu.edu.ua.

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

Клавдія **КІЛІНСЬКА,** Мирослав **ЗАЯЧУК**

Туризм в Україні та Європі: історія та сьогодення

Навчальний посібник

Літературний редактор Лупул О.В.

Технічна редакторка
та дизайн обкладинки Кудрінська О.М.

Підписано до друку 20.12.2024. Формат 60x84/16.
Електронне видання.
Умов.-друк. арк. 26,0. Обл. вид. арк. 28,0. Зам. Н-119.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
58002. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.